

“Қозыбаев оқулары - 2021: Білім мен ғылымды
дамытудың жаңа бағыттары және заманауи
көзқарастар” атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік
конференция

МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ

международной научно-практической
конференции «Козыбаевские чтения - 2021:
Новые подходы и современные взгляды
на развитие образования и науки»

VIII

90
ЖЫЛДЫҒЫНА
АРНАЛАДЫ

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті

**«Қозыбаев оқулары – 2021: білім мен ғылымды дамытудағы
жаңа көзқарастар мен тәсілдер» атты халықаралық ғылыми-
тәжірибелік конференцияның**
МАТЕРИАЛДАРЫ

(12 қараша)

МАТЕРИАЛЫ

**международной научно-практической конференции
«Козыбаевские чтения - 2021: Новые подходы и современные
взгляды на развитие образования и науки»**

(12 ноября)

VIII

**Петропавл
2021**

УДК 001
ББК 72
К 59

*Издается по решению Научно-технического совета
Северо-Казахстанского университета
им. М. Козыбаева (протокол №3 от 26.11.2021 г.)*

Редакционная коллегия:

Мектепбаева Д.К. – Член Правления по вопросам инноваций, интернационализации и трансформации Северо–Казахстанского университета им. М. Козыбаева – председатель
Ибраева А.Г. – д.и.н., профессор, советник Председателя Правления – Ректора Северо–Казахстанского университета им. М. Козыбаева – заместитель председателя
Картова З.К. – к.и.н., декан факультета истории, экономики и права
Пашков С.В. – к.г.н., декан факультета математики и естественных наук
Ратушная Т.Ю. – доктор PhD, декан факультета инженерии и цифровых технологий
Добровольская Л.В. – к.п.н., и.о. декана педагогического факультета
Сабиева Е.В. – к.ф.н., директор института языка и литературы
Шаяхметова А.С. – к.с–х.н., декан агротехнологического факультета
Гертнер Е.Г. – заместитель директора ИЯиЛ по НР и МК
Герасимова Ю.В. – к.т.н., заместитель декана ФИЦТ по НР и МК
Пономаренко М.А. – заместитель декана ФИЭП по НР и МК
Базарбаева С.М. – заместитель декана ФМЕН по НР и МК
Савенкова И.В. – к.с–х.н., заместитель декана АФ по НР и МК
Абуов Н.А. – к.и.н., зав. кафедрой «История Казахстана и социально–гуманитарные дисциплины»

К 59 «Козыбаевские чтения - 2021: Новые подходы и современные взгляды на развитие образования и науки»: материалы международной научно-практической конференции: в 9-и томах. Т. 8. - Петропавловск: СКГУ им. М. Козыбаева, 2021. - 212 с.

ISBN 978-601-223-477-0

Сборник содержит материалы Международной научно-практической конференции «Козыбаевские чтения - 2021: Новые подходы и современные взгляды на развитие образования и науки». Здесь представлены тезисы научных докладов казахстанских и зарубежных ученых, а также молодых исследователей в различных отраслях современной науки. Издание представляет интерес для преподавателей вузов, средних, средних специальных учебных заведений, а также для широкого круга читателей, интересующихся современными разработками в самых разных сферах знаний.

Основные направления научных работ, представленных в 8-м томе: «Современное педагогическое образование: традиции, достижения, инновации».

**УДК 001
ББК 72**

**ISBN 978-601-223-475-6 (общий)
ISBN 978-601-223-477-0**

**ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМДАРЫ САЛАСЫНДАҒЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ БІЛІМ
SCIENCE AND EDUCATION IN THE FIELD OF PEDAGOGICAL SCIENCES
НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ В ОБЛАСТИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ НАУК**

UDK 37.025(045)(574) Д70

TEACHING CRITICAL THINKING: A 21st CENTURY SKILL

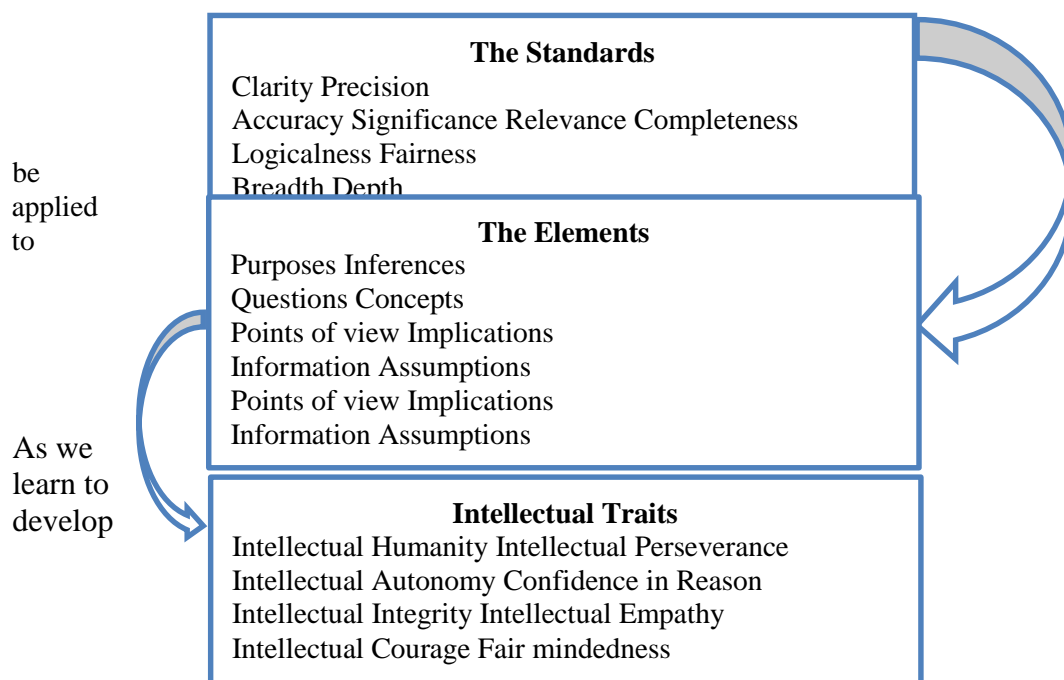
Dossumova M.M.

(Secondary School № 2, Petropavlovsk)

In our country, the education system has been undergoing major reforms recently. These reforms require teachers to be prepared for the emerging changes. It is important to note that the category of “critical thinking” is quite new in Kazakhstani didactics, but the significance of the development of this process is recognized by the leading methodologists of the country.

What is critical thinking?

‘Critical thinking is that mode of thinking about any subject, content or problem in which the thinker improves the quality of his or her thinking by skillfully taking charge of the structures inherent in thinking and imposing intellectual standards upon them’ [1, 217]. This definition is interesting because it draws attention to a feature of critical thinking on which teachers seem to be largely agreed, that the only realistic way to develop one’s critical thinking ability is through ‘thinking about one’s thinking’ (often called ‘metacognition’), and consciously aiming to improve it by reference to some model of good thinking in that domain.

Picture 1. Richard Paul’s substantive trans – disciplinary conception of critical thinking
(The Critical Thinking Community)

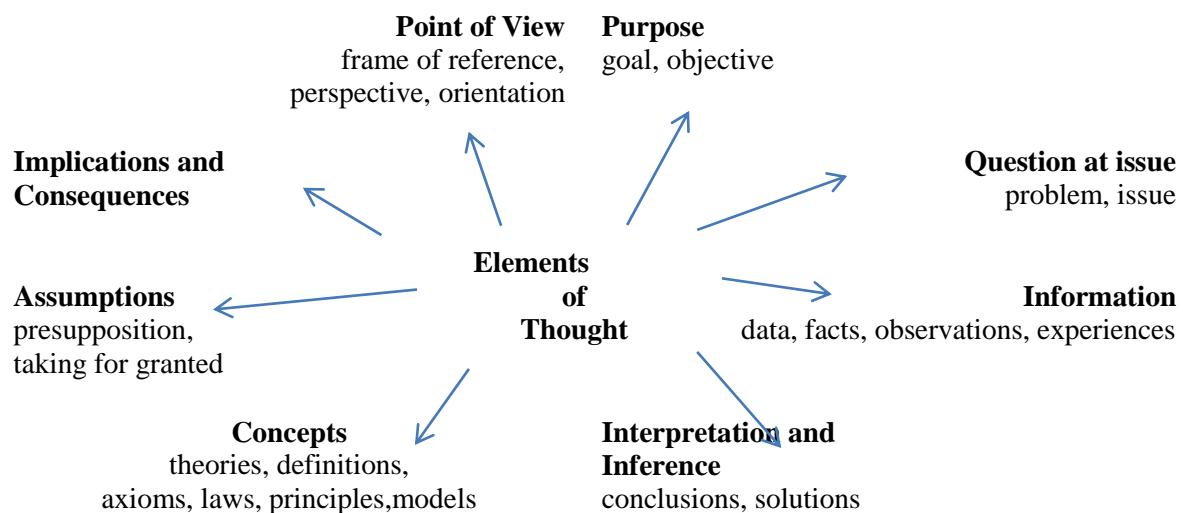
Critical thinking is a practical and scientific method of intellectual ability which characterized by a high level of perception, understanding, objectivity; this method enables people to evaluate and assess information in a new way.

The person who developed critical thinking skills is able to:

- determine the discrepancy of the person’s statement (thought) or behavior with accepted norms and rules, taking into account his own point of view;
- recognize the validity and fallacy, understand the irrationality of the statement;
- recognize the false and truths, prove and disprove his point of view, analyze, evaluate the relevance of information.

People use their traditional way of thinking while they are dealing with the phenomena of material world. But when humans face with thoughts, ideas, different sorts of behavior they apply the critical thinking because this reflexive process is directly related to the attitude of communication and the features of personality. Critical thinking has not only a cognitive and motivational meaning, but it also deals with a person’s self – consciousness. Developing the ability to think critically is an essential life skill; it is also clear that practicing critical thinking strategies should be a daily occurrence in classrooms across Kazakhstan. English classroom is a logical environment in which to explicitly teach and practice critical thinking with the goal of developing life – long habits of mind [2, 45].

Critical thinking is recognized as one of twelve 21st century skills, those skills that are needed in the age of the internet. This talk examines different ways students can be encouraged to think critically. The first step is to get learners to ‘think about their own thinking’ (metacognition): to be objective about, for example, their own decision – making processes, study habits or cognitive biases. Secondly, a thinking syllabus can be introduced focusing on sub – skills such as: supporting an opinion, solving problems, analyzing data and defining terms. A third approach is to include practical thinking tasks or activities which can easily be fitted around an existing programme. These include structured discussions, class debates, the analysis of scam emails and advertisements, and linguistic puzzles and quizzes. Fourthly, critical thinking ‘value’ can be added to language exercises in the classroom, for example by introducing higher order rather than lower questions and teaching grammar inductively rather than deductively.

Picture 2. Elements of thought – reasoning

What are 21st century skills?

The learners are very aware what skills they need in today’s world.

‘The term 21st century skills refers to a broad set of knowledge, skills, work habits, and character traits that are believed by educators, school reformers, college professors, employers, and others to be critically important to success in today’s world, particularly in collegiate programs and contemporary careers and workplaces.’ [3].

Learning skills (4 Cs)	Critical thinking Creativity Collaboration Communication
Literacy skills (IMT skills)	Information literacy Media literacy Technology literacy
Life skills (FLIPS)	Flexibility Leadership Initiative Productivity Social skills

Picture 3. 21st century skills

If we take into consideration Bloom’s Taxonomy, first we are at the bottom of this triangle. Teachers are able to work from Lower Order Thinking skills activities towards Higher Order Thinking skills activities, e.g. group activities, pair discussion, etc.

Picture 4. Bloom's Taxonomy.

Critical thinking and communication are extremely important.

There are lots of different strategies to use that allow learners to practice and demonstrate 21st century skills. Below is an array of approaches teachers can use as they work with their class.

Three Ws – At the end of a lesson, learners are asked to either write or discuss the topic under study by responding to three questions:

What did you learn today?

So What? (What is its relevancy, importance or usefulness?)

Now What? (How does this fit into what we are learning? Does it affect our thinking? Can we predict where we are going?).

He Said... She Said... This is a way for groups of learners to share creative ideas with their classmates. In groups of four, learners are given a task, problem to solve, reaction to a situation, prediction of a next step, etc. Each learner jots down his or her answer or opinion and then each group member shares his or her idea with the entire group. When the time comes for groups to share their best thinking, individual group members can point to a learner

to share his or her thinking because that person's idea was the best response. In short, he said or she said is the best.

The Most ... Prior to an assessment, the teacher informs the learners that the assessment will be non – traditional. The learners are informed that they will be expected to respond to a series of open – ended statements about the content they have studied. The learners are given sentence starters so that they can be prepared to write when they arrive in class. Examples of sentence starters are:

- The most interesting thing I remember....
- The most important ideas I learned...
- The most useful information was...
- The most unusual thing that inspired my creativity was...
- The most surprising piece of information was...
- The most unforgettable class was...
- The most important idea that caused me to really think more deeply was...
- The most essential idea that caused me change my thinking was...
- The learners should also be prepared to defend their choices for the completion of each statement.

The learners should also be prepared to defend their choices for the completion of each statement.

TED Talk – TED stands for Technology, Entertainment, and Design. TED talks are 18 – minute presentations based on the concept of “ideas worth sharing.” An innovative way to use this strategy in the classroom is to have learners to present TED talks to their classmates. The time for the talk may be limited (perhaps five minutes) during which learners can volunteer to share their thinking with their classmates. The strategy may be used as a type of assessment giving learners the option of writing and delivering (or filming themselves for a YouTube video) a TED talk in lieu of a more traditional assessment.

Cs the Moment – Simply stated, there are a lot of Cs impacting the lives and thinking of our learners. Some of the Cs that are in current educational literature include critical thinking (and doing), creativity, collaboration, cross – cultural understanding, communication, computing, career and learning self – reliance, and collective knowledge. With a profusion of so many ideas, it can be productive for learners to pause periodically and reflect on a “C” which many writers and prognosticators feel are lifelong skills. Teachers may choose to have the learners self – assess periodically (perhaps quarterly), or ask learners to reflect on a specific skill that the class has been working on (such as communication or collaboration). Teachers can allow learners time to reflect by responding to selected questions:

Which Cs represents my strengths?

Which Cs are areas I need to work on in the future?

Which Cs do I feel are the most important in my future life?

What evidence do I have to show that I am improving on a specific skill?

The learners can then do a piece of writing in which they reflect on where they see themselves in relation to the skill(s), or participate in a group discussion to clarify how the skill(s) will impact their futures.

Sign on the dotted line ‘How I’ll show what I know’

How I’ll show what I know

To demonstrate what I have learned about _____, I will:

___ Write a short story

___ Write a research paper

___ Write and deliver a podcast

- ___ Produce a You Tube video
- ___ Develop a presentation, such as a TED Talk, using technology
- ___ Write a song
- ___ Write an essay
- ___ Other _____ (Teacher approval required)

This would be a good way to show what I have learned because _____

To complete my work on this project, I will need help with _____

The criteria to be used to assess my final produce is _____

My project will be completed by (date) _____

My plan and timeline for how I will complete my work is attached.

Learner Signature _____ Date _____

Teacher Signature _____ Date _____

This strategy provides choice for learners in demonstrating their learning through the use of different tasks. They should be matched to the age of the learners so younger learners are given age – appropriate choices and not given over – complicated tasks and older learners are not given tasks which are simplistic and unchallenging.

It is important that teachers explain each skill, and perhaps discuss with their peers what it will look like and sound like when the skill is being practiced or learned because skill development happens over time; it is an – going process. Whenever learners are working on skill development, we need to be explicit about which skill or skills are being addressed. Knowing how and whether learners are improving their skills requires continuous monitoring, providing groups and individual feedback, and allowing learners to reflect on their progress in writing or through conversation. For teachers to wisely design and select the instructional methods they use to teach and reinforce 21st century skills, an extensive repertoire of approaches is required so that purposeful decisions can be made to ensure that those skills are embedded in all learning experiences. Providing learners with interesting, unusual, and creative ways to learn will not only make their work more stimulating but they will view their teacher as someone who has a good handle on the 21st century skills as well.

Literature:

1. Paul, Richard. Critical Thinking: What Every Person Needs to Survive in a Rapidly Changing World. Tomales, CA: Foundation for Critical Thinking, 2012. – P.217;
2. Fisher, A. Critical thinking: An introduction. – Cambridge: Cambridge University Press, 2001. – P.45;
3. S.Abbot. The glossary of education reform; <http://edglossary.org/>

UDK 371.4

FEATURES OF SOCIAL EDUCATION OF THE INDIVIDUAL

Imanov A.K., Shitov A.S.
(NKU named after M.Kozybaev)

Currently, the search for qualitatively new forms and methods of educating the younger generation is becoming more and more relevant for teachers. Psychological and pedagogical education of a person is not limited only to the framework of an educational institution.

The most urgent problems today are becoming:

1. the willingness of parents to assist the school in educating the younger generation;
2. the ability of specialists to tactfully and competently direct interested parents in the right direction;
3. the ability of educational institutions to build a system of pedagogical interaction that will develop into effective cooperation.

The modern educational paradigm has proclaimed parents to be subjects of the pedagogical process, has assigned them "responsibility for the quality of their children's upbringing."

Thus, the problem of social education of the individual must be attributed to the category of "eternally old and at the same time eternally new" pedagogical problems. Education (in a broad social sense), includes the impact on the personality of society as a whole (i.e. identifying education with socialization), is considered as a social, purposeful creation of conditions (material, spiritual, organizational) for human development. Personality, as defined by L. S. Vygotsky, is an integral mental system that performs certain functions and arises in a person to serve these functions. The main functions of the individual are the creative development of social experience and the inclusion of a person in the system of public relations. All sides of the personality are found only in activities and in relationships with other people. Personality exists, manifests itself and is formed in activity and communication. Hence, the most important characteristic of a person is the social appearance of a person who is connected with the life of people around him in all its manifestations. Parents and teachers are two of the most powerful forces in the process of becoming the personality of each child, the role of which cannot be exaggerated. Both sides have their advantages, their advantages, their own specifics, and they should not be opposed. Working with parents has its own problems.

There are 3 groups of parents:

1) Parents who want and know how to communicate with their children (if they don't know how, then they learn it. There are few such parents, and they form a minority among the school's parent team.

2) A group of parents who want to, but do not know how to educate, so they have problems with their children; most of these parents.

3) Parents who cannot and do not want to take care of their children, children are left to themselves, more precisely, to the social element; there are few such parents, but they are the ones who supply the school and society with children of the "risk group", "difficult". Parents come to school for help when their children are practically out of their control, and they have lost all influence. Everything needs to be done on time. Including educating. Therefore, there should not be that traditional work with parents, spontaneous and unsystematic educational conversations, especially since they are aimed not at the well – being of the child's personality, but at solving problems of academic performance and behavior. The pedagogical interaction of the family and the school in the upbringing of the individual can manifest itself both in the form of cooperation and in the form of rivalry.

The modern situation in education is distinguished by the fact that, along with the affirmation of humanistic values, the creation of new types and types of educational institutions, updating the content of education, recognition of variable pedagogical practice and other positive trends, the problem of interaction between a modern educational institution and a family remains without sufficient attention. The development of the school is always associated with an increase in the activity of family participation in the educational process. At the same time, the fascination of many schools with paid educational services based on highly paid parents or innovations generated by intra – school problems to the detriment of the interests and health of children and adults only increase the risk of parents not being included in the school life of their children.

The mission of the modern school is to be a school of democracy, humanism and cooperation not only for children, but also for parents. Family and school are two main and equal subjects of socialization of the individual during childhood and adolescence. Speaking about the problems of social education of the individual by school and family, it is important to note that they should be based on the principles of interrelation, mutual succession and complementarity of educational activities. In the process of mutual communication, not only teachers should draw parents' attention to shortcomings in the methods and content of family education, but also parents should point out to teachers similar "failures" in the work of the school. However, mutual criticism should be reasonable and constructive. Not general words, but concrete facts should underlie it. The object of teachers' influence can be not only a child in the family, but also adult family members, and the family itself as a whole as a collective. The activity of pedagogical collectives with the family includes three main components of pedagogical assistance: educational, psychological mediation, which are inextricably linked. Educational includes two areas of activity: assistance to the family in the upbringing and education of children.

Assistance in education is aimed at preventing problems arising in the family and the formation of the pedagogical culture of parents. The classics of philosophy developed the pedagogical problem of educating the human race. But since humanity is destined to merge into a single friendly family consisting of individuals, the education of humanity is inevitable, as well as the education of the individual. However, neither the pedagogy of humanity nor the pedagogy of the individual can exist separately, while wishing to be effective. Consequently, personality becomes only through human activity to change oneself and circumstances, through the education of a person by society, as well as the "education" of society by a person, education understood as a process of interaction and interweaving of billions of micro – conditions. Education as a social problem is much broader than education as a problem of the education system.

Therefore, the question immediately arises: how can the education system, education in the education system react to such a situation? E.E. Chepurnykh said: "When the worldview of adults and juniors is significantly different, then adults should be the first to take a step towards the younger. And for this, to use the figurative expression of an Italian playwright, adults need to constantly learn the Martian language of a new generation in order to be able to conduct a dialogue with this new generation." But here we are faced with a very serious limitation: we can talk a lot about the need for dialogue in education and in general about the only possible education today – ideological education, but, unfortunately, we must keep in mind that our adults are not genetically ready to change the style of interaction and conduct ideological interaction.

Thus, the teacher in his work must perform a number of roles:

1) Adviser – informs the family about the importance and possibility of interaction between parents and children in the family; tells about the peculiarities of the child's development; gives pedagogical advice on raising a child.

2) Consultant – advises on family legislation, on interpersonal interaction in the family; informs about existing methods of education focused on a specific family; explains to parents how to create the conditions necessary for the normal development and upbringing and upbringing of a child in the family.

3) Defender – protects the rights of the child in the case when it is necessary to face the complete degradation of the personality of parents (alcoholism, drug addiction, abuse of children) and the resulting problems of unsettled life, lack of attention, the human attitude of parents to children.

Various studies show that not all modern young parents know how to raise their children. Among the reasons for this phenomenon, A.P.Sitnik identifies the following factors:

single – childedness or lack of children, thoroughly spent traditions of folk pedagogy, social and economic difficulties, material insecurity of families, which reduces the level of intra – family emotional mood, increases conflict in the family and worsens family relations and upbringing.

The above – mentioned reasons dictate the need to intensify the work of the school to improve the pedagogical culture of parents, which means a sufficient level of their pedagogical, physiological knowledge from the human sciences, as well as the formed skills and skills of family and social education of children, taking into account their individual and age differences.

In the process of joint collective search, it is possible to draw up an action program, a long – term plan of joint work.

The family, like the school, is a kind of intermediary between the emerging personality of the child and society. This means that parents should have an idea of the goals and objectives, the final result of education, which will help in the upbringing of their own child. From all of the above, it follows that currently education as a trinity of education, upbringing and development is designed to make the younger generation successful, psychologically healthy, useful to society, capable of productive activities. The educational system of any school should be aimed, first of all, at the social development of the child, giving him the opportunity to express himself, to unite for joint activities. Paying great attention to the social development of the child, the school will be able to teach children to live in a modern society, to live, realizing the importance of themselves and the collective, the importance of civil liberties and initiatives, to live, developing and improving this society with others to realize their rights and interests. The development of the school is always associated with an increase in the activity of family participation in the educational process.

At the same time, the fascination of many schools with paid educational services based on highly paid parents or innovations generated by intra – school problems to the detriment of the interests and health of children and adults only increase the risk of parents not being included in the school life of their children. It is known that a child in childhood acquires in the family, he retains throughout the rest of his life. The importance of the family is due to the fact that the child is in it at the most significant period of his life, and none of the institutions of education can compare with the family in terms of the strength and duration of its impact on the personality. It lays the foundations of the child's personality, and by the time he enters school, he has already formed more than half as a person. The family can act as both a positive and a negative factor of upbringing. The positive effect is that no one except the people closest to him in the family loves him and does not care so much about him. And at the same time, a family can cause great harm to its child. Parents often suppress their children to such an extent that this leads to a feeling of inferiority in them.

Parenting is not only a personal matter of parents, the whole society is interested in it. With this approach, personality development is a single biosocial process in which not only quantitative changes occur, but also qualitative transformations. This complexity is due to the inconsistency of the development process. Moreover, it is the contradictions between the new and the old that arise and are overcome in the process of education and upbringing that act as the driving forces of personality development. Thus, in conclusion, I would like to note that the problem of social development of the individual is considered by us as a unity of communication, relations of orientation and activity of all participants in the holistic pedagogical process. From all of the above, a clear conclusion follows about the need to search for new forms and methods of interaction between the school and parents to develop the educational potential of the younger generation. This is a very difficult problem. Unfortunately, there are no easy ways to solve it. In order to make significant progress in the moral and spiritual revival of our country, it is necessary that an increasing number of people

embrace the desire for this, to which they should be encouraged in all possible ways. It is necessary to organize conferences, seminars, debates and public conversations on the education of the younger generation more often. It is necessary to conduct a constant and irreconcilable struggle against all attempts at moral decomposition of society. Striving for material well – being and the accumulation of material values, parents very often drown out the voice of conscience and neglect the upbringing of their children. This question is very difficult and complicated, primarily because the process of educating a person cannot be successful without the joint efforts of the family and the school.

In the state, in secondary and higher schools, the issue of educating the younger generation should be given a major role, since without a sufficiently high level of education, the state will not be able to function successfully. It is necessary to strive for students to realize that it is possible to live an interesting and fulfilling life only guided by moral principles based on universal values, principles that conscience prompts, if not to drown out its voice. Of course, it is unrealistic to immediately solve the problem of social education of the individual for the entire mass of educational institutions, primarily because at present there is no necessary number of people who could take on the functions of educators with full responsibility and successfully implement them. Thus, summing up all of the above, it should be noted that only in the process of interaction between teachers and parents can the problem of raising children be successfully solved.

Literature:

1. Kleiberg of the Yu Family and school are the two primary and an equal subject of socialization. – M.: Education, 2007.
2. Ivanova E.M., Pashkevich G.N. Education of children, taking into account their individual and age differences. – M.: Education, 2004.
3. Kulagina I.Yu., Kolyutsky V.N. Age pedagogy. The full cycle of human development. – M.: Enlightenment, 2000.
4. Sirotyuk A.L. Education of children taking into account age and psychophysiology. – M.: Enlightenment, 2005.
5. Zvonareva L.U. The educational process of family and school – M.: Enlightenment, 2004.
6. Friedman L.M. Psychology of education. – Moscow: Enlightenment, 1998.

ӘӘЖ 373

IBRAY ALTYNSARINS WRITING ACTIVITY IS CONNECTED WITH THE GREAT HISTORICAL

Khasanova A.Zh.

(Ural humanitarian college)

Ibray Altynsarin's writing activity is connected with the great historical and social changes that took place in the life of the Kazakh people in the 60 – 70s of the XIX century. With his literary works, he resolutely turned to raising the pressing problems of life. The great teacher–scientist was one of the founders of the Kazakh written literature, the literary language. He introduced new topics and advanced ideas to the literature. Through intense struggles, images, and genres that did not exist before, literature flourished not only in content, but also in appearance. About the beautiful nature of the Kazakh steppes, about the sea riches, about labor and people of labor, my father wrote lyrical poems, short and touching stories, journalistic articles that skillfully characterize the diversity of society at that time.

There are many philosophical arguments and conclusions in his works. He easily translated many works for children in Russian into Kazakh. So, he worked a lot in the field of public education of our nation.

Possession of the poetic art of IbrayAltynsaryuly. If we talk about what distinguishes I. Altynsarin in Kazakh poetry, the most important thing is that he coped with the main task of the noble word and was able to give the necessary spiritual knowledge to the soul of the person who read his poems. He innovatively transformed and enriched the traditional poetic samples of the people.

The poems of ybyryraiAltynsaryuly are not many. But in some way there is. In the poet's poems, the news of art, labor, culture, honesty, morality, and everyday life related to sedentary life were widely raised, and the model of European culture was preached. The problems of life were revealed through the actions of the characters. Ybrray and Abay were lyric poets – innovators who sang their themes of the seasons in Kazakh literature.

"The light of my hopes, son ..."this is the beginning of a letter from Balgozhbi's grandfather to his grandson Ibrai. This poem – Letter was published in the "Kazakh Anthology" – the first educational book of a Kazakh boy. The letter of Balgozh Bi was not only the embodiment of the ideal of Ibray's life, but also a relic of his influence on all Kazakhs.

The light of my hopes, baby,
Let them come to the aid of kudaitagalam;
My grandfather is here with my mother Yesen – aman,
Kiss hello writes to you today.
You're in a hurry because you miss Grandpa,
"I don't know what you're doing.";
Your parents, if you know the art,
I don't know, I don't know.
"I don't know what you're doing here."
You would have picked up a Chicken.
Tentacles between two villages
What would you do with it?

During the years of reading this poem, Ibray recalled the crush, the medet in the soul, his grandparents, his brother, and the village, gained strength and energy in it, and as he grew up, he put it as a life talisman. And other young people, as a rational means of introducing them to reading and art. After the verse, through the Anthology of Abraham, he acquired a completely immortal property, served the original purpose for the descendants of the Kazakh students.

I. Altynsarin formed the European small type of Kazakh prose. This revealed the secret of the genre. A good example for writing an artistic conversation, a short story. Therefore, it is appropriate to say that the Kazakh artistic prose of the new sample begins with the stories of Ibray.

The stories of Abraham can be divided into three groups: one of them is a novella; the second group is a story based on a fairy tale – legend, formed in oral literature; the third group is words based on a small – sized example. According to the content of the stories of Abraham, they covered the problems of their time. Almost all the works of the scientist call the reader to morality, humility, hard work, justice, kindness, self-activity, skill, hard work, sincere friendship. He is fond of good and seeks to avoid evil.

In the famous story "garden trees", the writer describes what education is like, comparing it with ordinary trees: one fine summer day, in the morning, a Tore went with his child to the garden, and they both saw grafted trees and flower leaves.

– Why is this tree, why is it crooked?" my son asked.

"The reason, son, is that my mother grew a tree with slanting branches. This is a bagusyz tree," thermal power stations "has grown on its way out –" grandfather said.

"So it makes a lot of sense," the son said.

"There is no limit to what makes sense in the pasture, My Grace; from this you will also have to deal with yourself; you are a young tree, you also need care; when I correct your mistakes and teach you a useful thing, you will understand and bring to the place what I said, Well, grow up a straight man, go without support, and you will grow up a crooked tree. This conversation is of great educational importance for both parents and students. Proper education of a child from an early age is extremely necessary for his later life. After growing up, its curvature is difficult to correct.

This story of ibekena is considered the main position in the education of children of the school, which he is guided by now. Among the works of the writer – the story "pure spring" with an interesting plot. One of the three passengers here is a merchant, the second is a mullah, and the third is just a guy of the same build. Each of them has their own understanding, their own attitude to life. They are written on a single stone on the road. If you are pure, then be this spring."..After the three passengers drank from the spring, they read the inscription, and one of them was a merchant, he said:

It was a written word, a spring flowing day and night smoothly into distant lands, expanding and expanding, foreign springs flowing into it and becoming a big river. And so Murat said: You, man, serve diligently, never rest on your laurels, and finally, I know that you will achieve a great goal.

The second passenger, mykanyp mulda, shook his head

No, I do not think so, that the meaning of this letter is higher than you think, it is a spring: someone is ready for someone, someone is ready for someone, someone is ready for someone, someone is ready for someone, someone is ready for someone, someone loves, someone drinks, someone does not pay for it; if this is so, then the person needs to say: if you give someone good, then he is not obliged to anyone.

The third passenger is a young man who came to the art place, and it was silent. Comrades: "What do you think?" "I asked." The guy said: Something strange occurs to me: if the water of this stream stood in one place, and the grass fell, and the mud was not so passionate as man and beast; the spring would be passionate, so that day and night it would run down furiously.

If this is the case, then the point is to write: Keep your mood, be pure in this source, and if we look at this source, we will see the light of the sun, if it falls, we will see the light of the grass, and I will say that you will see this source open from the outside. In this work, the Author does not stand for a merchant who exploits murderous labor, nor for a deceptive mullah who distributes false commas in the country. A representative of the working population, he is a young man, for his intentions, including the game.

Literature:

1. Altynsarin Y. Come on, guys, read it: poems, stories and proverbs, riddles. – Almaty: Atamura, 2006. – 168 P.
2. Suyunshaliev Kh. History of Kazakh literature: textbook. – Almaty: category, 1997. – p. 859.
3. I do not know, – he said. .. // Kazakh literature. – 2009. – July 31. – No. 3 (3144). – p. 6.
4. Kazakh Soviet encyclopedia. – p. 11 / ch. ed. M. K. Karataev. – Alma-Kazak: Kazakh Soviet Encyclopedia. Main ed., – p. 92.
5. Satbekova A. The fate of the Kazakh school can not be separated from the fate of the nation.. – 2013. – № 17 (77). – Pp. 36, 37.

PSYCHOLOGICAL RESEARCH IN THE PROCESS OF TRAINING SWIMMERS

Kuzmenko D.Y., Shitov A.S., Isatayev E.B.

(SKU them. M. Kozybaeva)

Swimming is a unique exercise and one of the most mass sports, both in our country and abroad. Specific feature swimming is associated with physical activity in the aquatic environment, which explains its hygienic and health – improving, applied and sports value.

Swimming is the only possible exercise recommended people with significant restrictions on physical education on land (overweight, varicose veins, prolapse of internal organs, osteochondrosis, hypertension, etc.), as well as in the rehabilitation of amputees, the blind, patients with cerebral paralysis, etc.

Water resistance when swimming actively involves almost everyone in the work body muscles, which contributes to the development of their functionality and strength, improving posture and mobility in the main joints, the formation of a harmonious physique.

One of the features that determines the effect of swimming on the body is horizontal position of the body when performing movements with arms and legs. Such body position, cyclical movements associated with muscle work, water pressure on subcutaneous venous bed, deep diaphragmatic breathing and the state of hydrostatic weightlessness promotes blood flow to the heart and greatly facilitates its work. In connection with this, swimming exercises (at an appropriate dosage) are recommended people with a weakened heart as one of the means of strengthening and developing the cardiovascular system. Knowledge of the characteristics of the effect on the body of swimming allows choose the right wellness programs depending on the state of health, age and level of physical fitness of children. When swimming, water has decisive influence on the redistribution of blood in the human body.

The health – improving effect of swimming on the child's body is especially great. Classes swimming strengthen the child's musculoskeletal system, develop coordination movements. They form a "muscle corset" in a timely manner, preventing curvature spine; reduce excitability and irritability. Children regularly exercising swimming, noticeably different from their peers who do not go in for sports: they are taller growth, have higher indicators of VC, flexibility and strength, are less susceptible to colds.

One of the main aspects of the educational process is psychological training, the purpose of which is the formation and improvement of personality traits that are significant for sport by changing the system of athlete's attitudes to the process of activity, to himself and others. The formation and consolidation of relevant relationships is created through the integral impact on the athlete of the family, school, sports team, organizations that carry out educational functions, a coach and other persons, as well as through self – education. Psychological training of an athlete is carried out mainly by a coach through systematic management of the condition and behavior of an athlete in the process of swimming. The personality of an athlete manifests itself in the process of social relationships and is characterized primarily by the value of moral norms and ideological content [1, c. 48].

The upbringing of morality in athletes is part of the general pedagogical task of forming a harmoniously developed, socially active personality. The educational and training process reflects the upbringing of such socially significant moral norms as patriotism, camaraderie, humanism, discipline, honesty, a conscientious attitude to work, a critical attitude towards oneself and a desire for self – improvement in swimmers. Sports ethics includes the athlete's

observance of the rules of competition and moral norms in relation to training and competition, to himself and the people who provide swimming.

In the process of upbringing morality, the coach purposefully influences the formation of the athlete's personality and sports collectivism in general. Forms and methods of upbringing such as conversations, lectures, disputes, meetings, including questions of morality, improve the moral knowledge of the athlete, affect the formation of moral convictions and ideas about moral values. However, the main method for the formation of moral norms is the creation in a sports team of practical situations in which the moral qualities of an athlete are manifested. Control over the level of an athlete's moral qualities can be carried out using point assessments of the degree of manifestation of these qualities. The development of an athlete's personality cannot be considered in isolation from the team in which he trains, from the system of relations into which he enters. In interpersonal relationships, an athlete manifests himself as a person and has the opportunity to evaluate himself in the system of relationships in which he enters. The sociometry method is a widespread method for studying relationships in sports teams. The popularity of the method is explained by its availability and ease of implementation. The sociometry method allows you to identify:

- features of the authority of each swimmer in the group (determination of the group leader)
- the relationship between the strongest swimmers and the nature of their relationship with less powerful swimmers;
- negative interpersonal relationships of individual swimmers;
- the position of newcomers in the team;
- the cohesion of the group and the need for communication of individual swimmers.

Temperament, as a practically unchanged component of the personality, is the basis for the individualization of work with athletes [1, c. 51]. When determining the properties of temperament, the orientation of the psyche is most often used, assessed by the factor of extra – and introversion. Extraversion and introversion are two poles of the predominant orientation of the personality either to the world of external objects (extravert), or to the phenomena of one's own subjective world (introvert). The orientation of the psyche is determined by the characteristics of the behavior of extra – and introverts [1, c. 49 – 50].

The typical extrovert is sociable, has many friends, is sociable, prone to conversational contacts, does not like solitary reading and study. Strives for vivid impressions, risk, acts under the impression of the moment, impulsive. Resourceful in conversation. Loves change, carefree, optimistic. Prefers to act, is prone to aggressiveness, sometimes unrestrained, unreliable in communication.

The typical introvert is modest, prone to solitude, prefers books to communication with people. Restrained, gets closer to only a few friends. He plans his actions in advance, is not impulsive. Dislikes strong impressions, is serious, strives for a calm, orderly life. He controls his emotions, is non – aggressive, somewhat pessimistic, attaches great importance to moral and ethical standards.

Extroverts are more successful in learning that allows for individualization and flexibility. They are highly suggestible, sensitive to rewards. Extroverts are characterized by faster completion of the beginning of the task, overcoming the distance.

Introverts have lower thresholds of sensitivity, tolerate monotony better, and are more sensitive to punishment. With standard training, introverts perform well.

Physiological mechanisms and manifestations of extra – and introversion to a certain degree correspond to the mechanisms and manifestations of strength – weakness of the nervous system. In the presence of motivation, extroverts and introverts successfully adapt to various conditions through the formation of an individual style of activity.

The sphere of emotionality, as a property of temperament, includes the factor of neuroticism (emotional excitability – stability). Persons with high values for this factor are distinguished by lack of balance, anxiety, and instability of behavioral reactions. Persons with low values of the factor are more balanced, emotionally stable, stable.

Studies on swimmers have shown that extroverts are more adapted to sprint distances, introverts are more adapted to staying distances. Depending on the degree of swimmers' neuroticism, their certain preparation for the competition is required, taking into account the manifestation of extra – and introversion [2].

The motivational sphere of an athlete is an important aspect of personality psychology. Motivation is a motivation that causes a person's activity and determines its direction. The orientation of the personality is based on needs – this is the main source of human activity. Needs are the state of a person created by the need he experiences for what is necessary for his existence and development. Human needs are divided into three initial groups: biological, social and spiritual:

- biological and material needs dictated by them for food, clothing, housing, equipment necessary for material benefits, protection from harmful influences, ensuring individual and species existence;

- social needs are the needs to belong to a certain social group and to occupy a certain place in this group, to enjoy the attention and affections of others, to be the object of their respect and love;

- spiritual (cultural) needs – cognition in the broadest sense: cognition of the surrounding world, its individual particulars and its place in it, cognition of the meaning and purpose of one's existence [3, c. 200].

Each person is characterized by all three groups of basic needs, forming unique and varied combinations, and most people are dominated by social needs.

Based on goals and to actions, deeds to achieve these goals. The formation of motives is carried out on the basis of a person's correlation of his needs with his capabilities and with the characteristics of specific activities. Motives give a personal meaning to the goals of the activity, therefore, the activity in achieving the same goal in different people is determined by different motives. The most common motives in sports activities are: moral motives (duty, patriotism, collectivism, self – affirmation motive, communication and social contacts motives, well – being motives, cognitive motives and others.

Motivation of sports activity is a special state of an athlete's personality, which is formed as a result of correlating his needs and capabilities with the subject of sports activity, which serves as the basis for setting and implementing goals aimed at achieving the maximum possible sports result at the moment [4, c. 350]. When shaping the motivational sphere of students, the coach must take into account the following:

- to set long – term long – term goals for the athlete;
- emphasize its higher capabilities in the implementation of milestone goals and focus on the goals of the next stage;
- develop sports ambition;
- to stimulate the athlete with rewards;
- develop positive team traditions;
- to reflect in visual agitation the successes of the pupils of the collective;
- to involve athletes in solving individual problems facing the team;
- to show an example of an active and conscientious attitude to the process of training athletes;
- to reveal the connections between achievements and directed training work;
- explain the social functions of sports swimming;

– to develop a cognitive interest in the educational and training process [4, c. 351 – 352].

Education of strong – willed qualities. Motivation, enhanced by willpower and athletic character, is one of the success factors in swimming. Among the main volitional qualities and sports character traits of a swimmer, one usually distinguishes purposefulness, perseverance and perseverance, decisiveness and courage, endurance and self – control, self – exactingness, self – confidence, the ability to mobilize the body's reserves in extreme conditions of competitive activity.

The upbringing of volitional qualities takes place on the basis of strict fulfillment of the sports regime, the obligatory implementation of the training program and the trainer's attitudes, the creation of additional difficulties in the process of training sessions, the use of the competitive method. To foster endurance and perseverance, mental resistance to overcoming difficult sensations – by performing exercises with the task to show the highest result after a hard training (the exercise is not reported in advance).

To improve the reliability of skills, build confidence – training in the middle altitude, swimming with brakes, hypoxic training. To foster stamina and self – control – training with a large number of swimmers on one lane, maintaining a given speed or pace with knocking factors. To foster fighting qualities, the will to win – ensuring competition in training sessions and competitions, competition between a swimmer and a group of athletes starting on a relay basis.

The special psychological preparation of an athlete for a specific competition is a certain system of interconnected links. The preparation process should take into account the characteristics of the swimmer's temperament.

Gathering information about the conditions of the competition is necessary to remove the feeling of novelty of the situation if a swimmer starts in this pool for the first time. This is especially important for introverts, as extroverts have a positive attitude towards competing in unfamiliar pools. Information about the opponents (estimated results, options for swimming the distance) allows you to think over the probabilistic course of the swim. In the process of preliminary preparation of the swimmer for the competition, the target setting is determined in accordance with the capabilities of the athlete. Before the competition, great importance is attached to the actualization of the goal and motives characteristic of the athlete.

It is advisable for swimmers with a high level of neuroticism to familiarize themselves with the schedule of the swim immediately before the start, or not to communicate the planned result, focusing his attention on certain moments of swimming the distance. Such athletes need to be distracted from the upcoming starts (action – packed literature, music). It is necessary to monitor the condition of athletes, and, depending on its changes, make adjustments to the tactical plan (individualization of the warm – up, pastime before the swim, psycho – regulatory training).

Literature:

1. Bulgakova N.Zh., Avdienko V.B., Fomichenko T.G. Five hundred articles on swimming // Theory and practice of physical culture. – 1995. – No. 10. – p. 48 – 51.
2. Orlov A.V. The use of swimming means in the system of rehabilitation of visually impaired children // Pedagogy – psychological and medico – biological problems of physical culture and sport. – 2009. – No. 10.
3. Kots Ya.M. Sports physiology. – M.: Physical culture and sport, 1998. – 200 p.
4. Ilyin E.P. Sports psychology. – SPB.: Peter, 2008. – p. 350 – 352.

THE DEVELOPMENT OF CREATIVE ABILITIES IN OLDER PRESCHOOLERS IN THE PROCESS OF EXPERIMENTING WITH PAPER

Lapteva I.V., Forsh L.N.

(NKU named after M.Kozybaev, Incomplete secondary school No. 31)

Preschool age is a period of intensive development of a person's creative abilities, therefore, in recent years, much attention has been paid to the study of children's creativity in various types of activities. You can develop children's creativity in different ways, including working with paper. In the process of working with this material, children learn the properties, possibilities of its transformation and use in various compositions. In the process of creating crafts, children gain knowledge of the standards of shape and color, clear and fairly complete ideas about the objects and phenomena of the surrounding life are formed.

Justification of the problem:

- insufficient information in children about the types of paper and how to use it,
- little practice in children working with paper in non – traditional techniques.
- lack of knowledge and skills of parents to engage in creativity with children.

Goal:

1. To give the child the opportunity to really, independently discover the magical world of a sheet of paper, to comprehend the properties, structure, enjoy a palette of colors, a combination of combinations, various shapes, sizes.
2. Develop a figurative idea of the possibilities of objects.
3. Development of the child's personality
4. Development of a system of exercises using various types of paper.

Tasks:

Educational:	– To acquaint children with the properties and features of paper in various products.
	– Discover new artistic possibilities of paper
Developing:	– Develop creative imagination, understanding that the techniques of work depend on the properties of the material, fine motor skills of the hands by forming skills of working with corrugated paper, pattern, plasticine, scissors, glue; sensory sphere.
	– To form the need to create your own crafts, paintings
Pedagogical:	– To foster a careful attitude to equipment, to the economical use of material, a creative attitude to the task and an interest in joint activities
	– Instill accuracy in work.

The project is long – term, creative.

The main stages of the project implementation

I. Preparatory stage

- Involving children in this topic.
- Collection and systematization of the material.

Creating conditions for children's creativity:

- book corner: books and illustrations about flowers, animals;
- materials and tools for work;
- Parents' questionnaire.

II. The cognitive stage.

An hour of questions and answers.

Purpose: to introduce children to the properties and features of paper in various products and try to open up its new possibilities.

"Where did the paper come from, how is it produced"

III. Practical stage.

- Making crafts
- joint activities

VI. Purpose: Production of works for exhibitions

- individual work
- independent work

The final stage.

Presentation of project materials.

Exhibition of crafts.

An exhibition of joint children's creativity with parents.

Organization of activities with parents.

Conversations "Working with paper helps a child to develop"

"Development of fine hand movements"

Consultations "The influence of the technique of facing on the development of fine motor skills of preschoolers" "The role of fine motor skills in the development of children"

Practical tasks: "Making crafts together with children at home."

Mechanisms and conditions of the project implementation

- Logistics:
- Scissors,
- album "Types of paper",
- paper crafts;
- photos or pictures of flowers, animals, etc.
- illustrations to folk tales,
- glue,
- the basis for crafts
- templates, stencils,
- didactic games.

Project risks

- poor development of fine motor skills,
- lack of material base, necessary visual material.

Expected results:

For children:

Formed children's knowledge about different types of paper;

Children's mastering of various techniques of working with paper;

They know how to act in accordance with the plan;

Make crafts yourself;

Create conditions for the development of creative abilities in children;

They have the ability to build a composition.

For parents:

The competence in matters of artistic activity of children increases.

Evaluation of project results

- organize an exhibition of children's works

- parents' reviews

Project participants: children, teachers, parents.

Project implementation time – long – term.

The need to create this ball project is dictated by the fact that insufficient hours are allocated in kindergarten to work with paper and most of them are devoted to paper cutting and making flat compositions. At preschool age, various types of productive activities of children develop, including working with paper, since it is aimed at obtaining a certain product. A characteristic feature of the design process is the reconstruction and transformation of spatial representations. At the same time, the development of spatial imagination and imaginative thinking is especially important.

This type of activity requires children to have a complex spatial orientation, the child needs to imagine the structure being created as a whole, take into account its spatial characteristics, the relative position of parts and details. Working with paper is a powerful means of developing creativity among preschoolers: conditions are created for independent experimentation with paper of different densities, textures, etc., training is organized in different forms depending on complexity, inclusion in the process of designing other activities (playing, composing fairy tales, stories, solving riddles). This type of productive activity has a positive impact on the development of fine motor skills of the hands, which is one of the components of a child's successful education at school.

The methodology of work is focused on the fact that in the process of activity children develop special qualities: initiative, independence, observation, curiosity, sociability. The methods of cooperation and co – creation are the main ones.

Implementing the educational program, we come to the conclusion that there is an urgent need to familiarize children with the world of paper, since paper takes up less and less space in everyday life every year, and the child uses it little.

Insufficient degree of development of technical skills slows down the work of imagination, constrains children's initiative, reduces the quality of performance results. Working with paper with directed guidance and using age – appropriate methods and techniques give a great learning and developing effect.

Since it is known that the development of speech contributes to the development of fine motor skills, it is this direction in working with children that needs to be given more time and attention.

The art of working with paper conceals great opportunities for the development of children's creative abilities. In terms of preparing children for school, working with paper is also valuable because through this activity important qualities of children are formed:

1. the ability to listen to the educator
2. accept a mental task and find a way to solve it
3. reorientation of children's consciousness from the final result to the methods of implementation
4. development of self – control and self – esteem
5. awareness of your own cognitive processes.

Hypothesis: the level of development of creative abilities of older preschool children will be high enough if, along with other conditions, due attention is paid to the following circumstances:

- taking into account the age and individual characteristics of children;
- wide application of paper construction in the conditions of a preschool educational institution;
- active involvement of children in the process of working with paper with the help of attributes and personal example of an adult.

Practical significance may be the use of paper for the development of imagination, attention and curiosity of children, which will be necessary in the future for the successful performance of children in school. A child should know and be able to know a lot when entering an unfamiliar, but such an attractive life. To prepare a child for this important moment in life, paper, which is close and accessible to him, will help. The availability of paper and the simplicity of its processing attract children. They easily master various techniques and ways of working with paper, such as bending, multiple folding, notching, gluing. Working with paper develops children's ability to work with their hands under the control of consciousness.

Another useful quality that paper work helps to acquire is perseverance. To fold the figure, the child will have to try and spend some time working. This teaches the child to concentrate on the actual task, to try and achieve success.

It is important that children experience the joy of doing their own work, feel faith in their own strength and capabilities. This should be facilitated by tasks selected in accordance with the age characteristics of preschoolers and the encouragement of an adult.

There are several directions in the development of creative inclinations. First of all, it is the development of constructive abilities. After all, from class to class, children observe and become participants in the process of reincarnation of a paper sheet, some pupils have a desire to create something of their own. This is a huge step forward, even if the result obtained is elementary or turns out to be invented by someone else long ago. For a child, it is a figment of his imagination, created through creative search. In this case, the designs can be the result of folding one square or connecting several parts. Thus, the conditionally defined first direction of children's creativity is associated with the creation of the figures themselves.

Another direction is connected with the use of figurines. This can be the design of premises, gifts, application works, where the child is given an independent choice of solution.

Experimenting with paper like no other kind of children's activity develops the creative abilities of preschool children. The child's activity is creative in nature, it constantly makes him think and in itself becomes quite an attractive thing as a means of testing and developing abilities.

Working with paper is of great importance for comprehensive development:

- Teaches children various techniques of working with paper, such as bending, multiple folding, notching, gluing.
- Develops the ability of children to work with their hands, teaches them to precise finger movements, improves fine motor skills of their hands, develops the eye.
- Teaches concentration of attention, as it forces you to focus on the process of making crafts, teaches you to follow oral instructions.
- Stimulates the development of memory, as a child, in order to make a craft, must remember the sequence of its manufacture, techniques and methods of folding.
- Introduces children to the basic geometric concepts: circle, square, triangle, angle, side, vertex, etc., while enriching the child's vocabulary with special terms.
- Develops artistic taste and creativity of children, activates their imagination and imagination.
- Promotes the creation of game situations, expands the communicative abilities of children.
- Improves work skills, forms a work culture, teaches accuracy, the ability to use the material carefully and economically, keep the workplace in order.

In the process of working with paper, the formation of the child's personal qualities takes place:

- discipline (interfering with others, interfering with yourself);
- purposefulness (what has been started must be completed);

- independence (everyone tries to make their own figure by themselves);
- activity (work with desire, offer your ideas, show knowledge);
- curiosity (you need to ask about what is interesting).

And in general, experimenting with paper has a huge impact on the development of a comprehensively developed, harmonious personality of each child.

It is necessary to build our work on the principles of revealing the personality and individuality of the child, the development of his creative potential, free without pressure from an adult, based on the self – expression of the child, on cooperation and co – creation, using humane methods and techniques. Encourage the child for independent thoughts and actions; I do not interfere with the child's desire to do something in his own way; I respect the point of view of the pupil, as a creator, as an artist, whatever it may be; I do not impose my idea, on the contrary, I try to understand the logic of the creative imagination of the child; create a situation in the pedagogical process that provokes the child to creativity.

The use of various techniques of working with paper, both in direct educational activities and in the free activity of children, has a positive effect on the development of creative abilities in older children and motivation to achieve success.

Creating crafts with their own hands, seeing the result of their work, children experience positive emotions, rejoice that a toy made with their own hands works: a turntable turns in the wind, a boat sails in a stream, a panel decorates the wall of a room, etc. So, through various actions with paper, during its processing, using different methods and techniques, children learn to aesthetically comprehend images of familiar objects, transfer them in visual activity, emphasizing the beauty and colorfulness of the appearance in a transformed form.

Literature:

1. Chudesnye podelki iz bumagi: kniga dlja vospitatelej detskogo sada
2. Bogatyrjova Z.N. «Chudesnye podelki iz bumagi»./ Bogatyrjova Z.N. – M., Pedagogika, 1987.– 272 s.
3. Internet resursy.
4. Zhukova O. Razvitie ruki: prosto, interesno, `effektivno / O. Zhukova –Doshkol'noe vospitanie, 2006. – 11s.

УДК 37.03

ON THE QUESTION OF THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF A PHYSICAL EDUCATION TEACHER

Rysev I.A., Imanov A.K.

(North Kazakhstan University named after M.Kozybayev)

Physical culture has always been and remains one of the main components of the culture of society as a whole. Raising a healthy generation is one of the priorities. It would not be an exaggeration to say that a physical education teacher has perhaps the widest opportunities and conditions for educational impact compared to teachers of other academic disciplines. The professionalism of a teacher is the ability to work in such a way as to form a lasting cognitive interest in his subject thanks to high professionalism and deep knowledge.

The analysis of psychological and pedagogical shows that the professional activity of a physical education teacher consists of a professional worldview, skill and behavior, collectively contributing to the achievement of a positive result. The activity of a physical

education teacher is quite specific, since the object of pedagogical activity – a developing personality – is at the same time a subject, a participant in the process of education.

Today, in modern pedagogy, to characterize the professional qualities of any profession, the concept of a professionogram can be used in a slightly different meaning – in the meaning of a kind of standard, a model of a teacher, a teacher, a teacher, a certain sample, which presents the main personality qualities that a teacher should possess; as well as knowledge, skills, skills to perform the functions of a teacher. Today, the professionographic method allows you to design the personal and professional growth of a student – a future teacher and can become one of the methods of self – education. The professionogram of a physical education teacher can be revealed on the basis of a competence – based approach.

The concept of professional competence of a teacher can be defined as the possession of the necessary amount of knowledge, skills and abilities that determine the components of his pedagogical activity, pedagogical communication and the personality of a teacher as a carrier of certain values and pedagogical consciousness. All these components are intertwined with each other and form a complex structure that forms an "ideal model" of a specialist, determines his personal characteristics. Competence can be assessed only in the course of professional activity and only within the framework of a specific profession [5].

The professional competencies of a teacher are considered in modern pedagogy by many specialists, for example, G.M. Kojaspirova, T.E. Egorova, T.A. Markina. After conducting some analysis, we will present the leading competencies, which are indicated mainly by all the authors. They can be called in different ways, but one way or another they focus on those personality traits that are presented below.

As a rule, in the first place in the implementation of pedagogical activity, all specialists put psychological competence – it is a kind of psychological or personal tool of a specialist that allows a teacher to know the characteristics of his personality, his strengths and weaknesses, to adequately evaluate himself. Also, the teacher should know his students, understand their age, individual characteristics, use this knowledge in the process of establishing interactions with students. Psychological competence consists, therefore, in the totality of psychological knowledge about a person as an individual. The teacher should take care of the dignity of the child, be friendly and delicate in communication, love intelligently, combine gentleness and exactingness. When communicating with children, a teacher should be aware of the interactions taking place, manage them, be outside of them: observe, analyze, make decisions, feel the response, flexibly change behavior, find optimal ways and means of influence. The teacher must also possess a set of techniques and skills of personal influence on the student. Researchers call this skill "pedagogical technique, which consists in the ability of pedagogical communication, in emotional empathy (responsiveness); in the expressive display of feelings and relationships with the help of facial expressions and gestures, the ability to see oneself from the outside. Cognitive, or in another way, the epistemological competence of a teacher is to know the content of his educational subject, the laws of physical development and psychology of students, as well as the self – knowledge of the teacher. It includes the skills of research and diagnostics of individual students and the collective as a whole, the levels of training and education of students, the levels of their physical development and athletic fitness, and, of course, oneself as a subject of pedagogical activity.

Also, cognition presupposes the teacher's knowledge of the basics of the theory of physical education, the cultural and historical foundations of physical culture and sports, the basics of knowledge of the Olympic movement, knowledge of the biomedical foundations of motor activity. The managerial competence of a physical education teacher is also relevant today. It boils down to the ability to organize the educational process of physical activity of students and teacher behavior. For example, the correct presentation of educational material in

the classroom consists in setting specific tasks for students, revealing the meaning of their solutions, showing and explaining physical exercises, helping students to perform them.

The teacher builds his behavior based on the need to rationally distribute attention, choose the appropriate tone of communication with students, and control his actions.

The profession of a teacher in general and a teacher of physical culture in particular refers to the professions of so – called increased speech responsibility. Their peculiarity is that here a prerequisite for professionalism is communicative competence.

The professional speech of a teacher–teacher has its own peculiarities associated with the coordination of speech often in motion, the importance of the effectiveness of the words of a teacher – coach, laconism and clarity of speech. to work in the acoustics of a large sports hall, swimming pool, stadium, it is important to actively use non – verbal means of communication.

Also, speech communication of a teacher involves professional ability to communicate with a class of schoolchildren or a group of students, or with a sports group of schoolchildren in the classroom, for example, in sports sections, and with large groups during large mass sports events, health days, sports holidays. These skills are formed throughout the work at school and contain communication skills with students and their parents, with colleagues and school management, public organizations [2, p.11]. The research competence of a physical education teacher is associated with the solution of cognitive tasks, the search for non – standard solutions, the collection and processing of information for creative innovation. It manifests itself in the ability to formulate problems and use experimental methods to solve them, in the ability to analyze, interpret and creatively use theoretical knowledge, the ability to work with literary sources, conduct practical experimental research, observe facts, collect and process statistical data, formalize research results, implement the results into practice, organize their own research activities.

Motor competence is a specific feature of the work of a physical education teacher. It is determined by the content of the subject itself, both physical education lessons and extracurricular sports events. Due to the saturation of classes with various movements, the teacher needs to rationally choose his place on the sports field or in the hall, organize movements in a timely manner, master the technique of physical exercises, methods of assistance and insurance of students. We should not forget about such a section of the work of a physical education teacher as the manufacture and repair of sports equipment and equipment, the preparation of playgrounds, treadmills and sectors for athletics, which is directly related to the performance of the economic functions of the teacher [6, p. 277].

Thus, in pedagogy, to characterize the professional activity of a teacher, the concept of professional competence is actively used, defined as the level of proficiency in social experience and personal abilities, including a set of qualities that ensure effective management of the pedagogical process, achieving optimal results in physical fitness and improving the student's personality. The professional competencies of a physical education teacher should not be static, they must necessarily develop and improve. For example, a teacher must necessarily engage in research and innovation activities, master new pedagogical technologies, including interactive technologies that are relevant in a modern school, speak at scientific and practical conferences, write articles and methodological developments. Be sure to maintain good physical shape and improve their physical qualities and motor skills, as well as regularly attend refresher courses. The professional activity of a physical education teacher consists of a combination of professional outlook, skill and behavior. Deep knowledge of psychology, pedagogy, physiology of the child is the basis of any teaching profession.

The concept of professional competence of a teacher can be defined as the possession of the necessary amount of knowledge, skills and abilities that determine the formation of his pedagogical activity, pedagogical communication and the personality of a teacher as a carrier

of certain values and pedagogical consciousness that form the professional and pedagogical competence of a physical education teacher.

Professionally competent can be called a teacher who carries out pedagogical activities, pedagogical communication at a sufficiently high level, achieves consistently high results in teaching and educating students. Professionally important skills and abilities of a physical education teacher can be characterized as follows: well – developed motor and functional readiness; creative abilities and developed logical thinking; complex of formed personal qualities; knowledge of moral and social norms of behavior; ability to operate with verbal concepts; high level of development of communicative and organizational abilities; emotional stability; ability to empathize, justice, kindness, responsibility, patience. It is possible to realize their pedagogical capabilities only if, in addition to the education they have received, a person chooses a specialty that corresponds to their innate and socially conditioned data. Due to many circumstances, young people sometimes find it difficult to choose the only right path in the complex world of modern professions. This also applies to the profession of a physical education teacher, which plays an important social role in any society.

Literature:

1. Bagautdinov Z.M. Conceptual model of the development of professionalism of a physical education teacher// The world of science, culture, education.–2015.– No. 1.–pp. 27–31.
2. Vostrikov V.A. General characteristics and main activities of a physical education teacher//Secondary vocational education.– 2013.–No. 3.– pp. 11–14.
3. Gutko A.V. Psychological competence in the structure of professional training of a future teacher//Proceedings of the Samara Scientific Center of the Russian Academy of Sciences. –2011.–No. 2.–pp. 1375–1377.
4. Kotova E.V. On the issue of the current state of professional training of physical education teachers: Article. [Electronic resource]//Electronic edition.– B.M., B.G.– Access mode art.http://window.edu.ru/resource/118/80118/files/ulspu_sbornik_2011.pdf
5. Kuznetsova N.A. Professional and pedagogical competence of a physical culture teacher: Article. [Electronic resource]//Electronic edition.– B.M., B.G. – Mode of access to art. <http://shgpi.edu.ru/files/nauka/vestnik/2013/2013-3-5.pdf>
6. Prokhorova O.B., Gerdt N.A. Organization of the educational process on the basis of a competence-oriented approach// Innovative pedagogical technologies: Materials of the scientific conference. – Kazan, 2014. – 404 p. – pp. 277–279.
7. Strelchenko V.F., Koval L.N., Alekseeva E.N. About the professional activity of a physical education teacher//Research publications– 2014.–No. 9.–pp.33–37.
8. Physical culture: Textbook/ Edited by Yu.P. Kobayakov. – Rostov-on-Don: Phoenix, 2014.–224 p.

ӘОЖ 371.14:001.895

XXI ҒАСЫР ПЕДАГОГІ: КӘСІБИ ДАМУДЫҢ ЖАҢА МҮМКІНДІКТЕРІ

Алтаева З.Ж., Абдиходжаева Н.Б.

(Қ. Мұхамеджанов атындағы №1 мектеп – гимназиясы)

Адамзат қоғамы ғылыми – техникалық ілгерілеу мен өркениетті даму кезеңінде еліміздің білім беру саласы да жаңашылдыққа бет бұрып, жаңа көзқарастар, құнды идеялар мен инновациялық үлгідегі технологияларды тәжірибеге енгізіп отыр. Жаңашыл ақпараттар ағыны, толассыз өзгерістер ұстанымдар мен қағидалардың өзгеруіне жеткізді. Бұл туралы Елбасы Н.Ә. Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» баяндамасында: «Қазіргі таңда жеке адам ғана емес, тұтас халықтың өзі

бәсекелік қабілетін арттырса ғана табысқа жетуге мүмкіндік алады. Бәсекелік қабілет дегеніміз – ұлттың аймақтық немесе жаһандық нарықта бағасы, я болмаса сапасы жөнінен өзгелерден ұтымды дүние ұсына алуы. Бұл материалдық өнім ғана емес, сонымен бірге, білім, қызмет, зияткерлік өнім немесе сапалы еңбек ресурстары болуы мүмкін. Болашақта ұлттың табысты болуы оның табиғи байлығымен емес, адамдарының бәсекелік қабілетімен айқындалады. Сондықтан әрбір қазақстандық, сол арқылы тұтас ұлт ХХІ ғасырға лайықты қасиеттерге ие болуы керек. Мысалы, компьютерлік сауаттылық, шет тілдерін білу, мәдени ашықтық сияқты факторлар әркімнің алға басуына сөзсіз қажетті алғышарттардың санатында», – деген болатын [1]. Елбасының бұл сөзі ұстаздар қауымына үлкен міндет жүктеді. Қоғамға лайықты әрі бәсекеге қабілетті жас ұрпақты қалыптастыру ұстаздардың кәсіби даму мүмкіндіктерінің ұлғаюына жол ашты.

Жаңартылған білім беру бағдарламасының алғышарты ретінде білім алушыларға әлемдік аренада бәсекелесу мүмкіндігін беру және әлемдік деңгейдегі білім жүйесін құру мәселелерін қарастыруымызға болады. Табысты әрі тиімді оқытудың нәтижелі көрсеткішіне қол жеткізуде сала мамандарының кәсіби дамуы маңызды болмақ. Білім беру жүйеміздегі сындарлы оқыту теориясы бойынша құрылған бағдарлама мұғалімге ең алдымен оқушының жан дүниесін жақсы түсіне білу жөнінде нақты міндеттеме қойып отыр. Өткен ғасырда халқымыздың біртуар ұлы, ағартушы Ахмет Байтұрсынов өз еңбектерінде қазақ ұстазына тән қағидаларды дөп басып көрсеткен болатын: «Ең әуелі мектепке керегі – білімді, әдістемеден хабары мол, ізгілікті оқыта білетін мұғалім» [2, 266б]. Ағартушының бұл аталы сөзі бүгінгі әлемдік тәжірибеден алынған әдістемелік, ғылыми еңбектердегі тұжырымдармен астасып жатыр. Сөзімізге дәлел ретінде, оқытудың сындарлы теориясына негізделген бағдарламадағы «Шульман іліміне» тоқталайық. Егер мұғалімде Шульман «үш көмекші» деп атаған қасиеттер болған жағдайда ғана оқыту табысты саналады. «Мұғалімнің көмекшілері: бас, қол, жүрек. Құзырлы мұғалімге тән белгілер:

1. Бас – кәсіби түсінік, оқыту мен оқу, сондай – ақ жеке тұлға ретінде оқушылар туралы тұғырлы теориялық базаға негізделген, жеткілікті білімнің болуын талап етеді. Тәжірибені түсіну, дамыту, жетілдіру үшін дәлелдер, зерттеулер нәтижелерін қалай қолдану керектігін білуді көздейді.

2. Қол – оқытудың тәжірибелік дағдылары. Бұл мамандық тәжірибелік дағдыларды, әртүрлі әдістер мен тәсілдерді білуді, яғни білім алу жолдарын көрсету, түзету, бағамдау сияқты түрлі әдіс – тәсілдерді қолдана отырып, идеяларды түсіндіре білуді талап етеді. Мұғалім ынталандыру, шектеу, көтермелеу жолдарын меңгеру қажет. Жоғарыда аталған білімдер мен дағдылар болған жағдайда мұғалім сабақ үстінде оқушылардың оқуға ынтасын арттырып, тиісті және одан да жоғары деңгейлерге қол жеткізуге ұмтылатындай қолайлы орта қалыптастырып, оның тұрақтылығын қамтамасыз ете алады.

3. Жүрек – кәсіби – өнегелілік тұтастық. Мұғалімдер ұстаз мамандығының этикалық және моральдық құндылықтарын ұстанады» [3, 76]. Ұстаз және ұстаздың кәсіби қызметі туралы пікірлер мұғалімдік қызметтің жауапкершілігі жоғары екендігін көрсетеді. Мұғалім жасампаз еңбегі арқылы жаңа адамды қалыптастырып, дамытып, жетілдіреді. Жеке тұлғаны өмірге дайындайды. Оқушыларды біліммен сусындатып қана қоймай, қабілетін, ойлауын, тіл шеберлігін ұштауға, өмірге деген көзқарасын дұрыс бағытта қалыптастырып, ықыласын, сенімін, төзімділігін, іскерлігін, ізденімпаздығын, икемділігін, зияткерлігін, еңбекқорлығын, көптеген танымдық қасиеттерін жетілдіріп, адамгершілігі мол, ізгілікті азамат етіп тәрбиелейді.

Бұл әрбір мұғалімнің өмірлік мақсаты саналады. Бұл мақсат жолында мұғалім тынымсыз еңбек ету, іздену, өмір бойы оқу қағидасын ұстанады. Еліміздің мектептері

кәсіпқой әрі тәлім – тәрбие ісінде ең білгір, талантты, жауапкершілігі мол мамандар шоғырын қалыптастырып, олардың біліктілігін арттыру жұмыстарын күн тәртібіне көкейкесті мәселе ретінде қойып отыр. Қоғам дамуының әлеуметтік – экономикалық шарттарына байланысты білім саласында түбірлі өзгерістер жасалды. Еліміздің орта білім беру саласына әлемдік тәжірибеден алынған «спиральді оқыту» қағидаты бойынша құрылған заманауи жоба енгізілді. Жаңартылған білім беру бағдарламасының мақсаты білім мазмұнының жаңаруын, критериалды бағалау жүйесіне өтуді, оқытудың инновациялық стратегияларын, құралдарын қолданудың тиімділігін арттыруды көздейді және құзыреттілікке әрі сапалы оқытуға бағытталған. Жаңартылған білім беру жүйесінде педагогтің үйлесімді, жағымды сынып атмосферасын құра отырып, білім алушының бойында сын тұрғысынан ойлау, зерттеу жұмыстарын жүргізу, тәжірибе жасау, АКТ – ны қолдану, коммуникативті қарым – қатынасқа түсу, жеке, жұппен, топта жұмыс жасай білу дағдыларын қалыптастыру, функционалды сауаттылығын, шығармашылық қабілетін арттыру, аналитикалық дағдыларды тиімді жүзеге асыру үшін оқытудың ұтымды стратегияларын қолдануы – өте маңызды әрекет. Бұл әрекеттерді тәжірибеде үздіксіз пайдалану мұғалімнің кәсіби дамуына ықпал етеді.

Табысты оқытуды көздеген педагог кәсіби даму жолында өзінің құндылықтарын, ұстанымдары мен стратегиялық іс – әрекеттерін анықтап, осы тұрғыдан идеяларын дамыту тәсілдерін қарастырады. Ғалымдар педагогтің кәсіби дамуына ұстанымы, көзқарасы, шешімі мен іс – әрекеті тұтастай әсер ететінін жоққа шығармайды. Психолог ғалымдар «ұстаным» ұғымын адамның іс – әрекетке бейімділігімен байланыстырса, әлеуметтанушылар оны жеке тұлғаның негізгі құндылығы ретінде қарастырады. Мұғалімнің ұстанымы оның көзқарасының қалыптасуына зор ықпал етеді, ал көзқарасы белгілі бір шешім қабылдап, сыныптағы іс – әрекеттерді түсіндіру көзі болып табылады. Сондықтан кез келген мұғалімнің оқыту құралдары оның өз болжамдарынан, білімі мен ұстанымының, көзқарастарының жиынтығынан тұруы тиіс [4, 75б]. Кәсіби дамуды мақсат еткен әрбір педагог өзгерістер үшін менің не істеуім керек және мен өзгерістердің қандай сипатта болғанын қалаймын? Мен үшін не маңызды? Мен нені өзгерткім келеді? деген сұрақтарға жауап іздей отырып, шыңдалуы шарт. Әрбір мұғалім инновациялық өзгерістерге әрдайым дайын болуы қажет.

Оқыту стиліне тиімді таңдау жасаған ұстаз одан әрі теориялық білімін ұтқырлықпен пайдалана отырып, дәстүрлі пікірлерді ескеріп, заманауи ұстанымға негізделген ой – тоқтамдарға жүгінуге тиіс. Дәстүрлі білім беру жүйесінде педагогикалық қарым – қатынас стильдерін авторитарлық, либералдық, демократиялық деп жіктесе, «спиральді оқыту» қағидатына негізделген жаңартылған білім беру аясында делегациялық, фасилитаторлық, коучингтік және аралас стильдер айтылып жүр. Тәжірибеде көптеген педагогтер фасилитаторлық стильді таңдайды, өйткені сындарлы оқытуда мұғалімдер нұсқау берушіден оқыту үдерісін оңтайландыратын фасилитатор рөліне ауысады. Фасилитатор білім мазмұнын оқушының өзі іздеп, түсінуіне көмектеседі, сұрақ қою, өз бетінше жауап іздеу дағдыларын дамытады. Бұл стиль топта, сыныпта оқушының көшбасшылығы, өз қызметін жоспарлау сияқты іс – әрекеттерге басымдық береді. Ұстаз дәстүрлі білім берудегі үйреншікті «білім көзі», «үйретуші» рөлдерінен бас тартып, оны «ұйымдастырушы», «сабақты жүргізуші», «үйренуге жағдай жасаушы», «бағыт – бағдар сілтеуші» рөліне ауысып, білім игеру ісінде негізгі тұлға ретінде рөлді шәкіртке ұсынады.

Әлеуметтік – коммуникативтік қызметті арттыра түсу кәсіби дамудың жаңа мүмкіндігін ашады. Педагог бұл қызметін арттыра отырып кәсіби қоғамдастықпен және білімнің барлық мүдделі тараптарымен өзара әрекеттесуді жүзеге асырады. Елімізде әлемдік ғылыми қоғамдастық қабылдаған 4К тұжырымдамасы, жан – жақты зерттеліп, апробациядан өтті, нәтижесінде көптеген білім беру стандарттарында кеңінен қолданыс

таба бастады, өзектілігін растады. Сыни ойлау (критическое мышление) ақпараттар ағынын бағдарлай алу мүмкіндігі, шығармашылық (креативность) – өзгермелі жағдайларда өзін сенімді ұстап, дәстүрлі емес шешімдерді қабылдай алуға, жағдаятты әр тұрғыдан бағалауға мүмкіндік беру, қарым – қатынас (коммуникация) – келіссөздер жүргізу және байланыс орнату, әнгімелесушіні тыңдау және өз көзқарасын жеткізу қабілеті өмірлік дағдыға айналады. Ынтымақтастық (координация) – кәсіби салаға қарасты құзыреттілікпен тығыз байланысты. Жалпы мақсатты және оған жету жолындағы рольдерді айқындай отырып, оның нәтижесін бағалай алу қабілеті [5]. К тұжырымдамасын кәсіби қызмет аясымен байланыстыра білу – оқытушылық, зерттеушілік, әдістемелік қызметті табысты атқарудың басты факторы.

Алғаш рет 2006 жылы қарастырылған технологиялық, педагогикалық және пәндік білім тәсілі мұғалімнің қарқынды дами білу, оқыту мен оқу үдерістерін білікті түсіну көрсеткіші болып табылады. Осы тәсілді ұсынған Мишра мен Келердің пайымдауынша, аталған үш білім саласын өзара байланыстыра алған мұғалім жоғары деңгейдегі кәсіпқой бола алады [3, 756]. Қазіргі әлемдегі ахуалға байланысты педагогтің АКТ – ні меңгеру құзіреттілігі басымдыққа ие.

Ұлттық ерекшеліктерді есепке алып, жастарға терең білім мен тәрбие беру ісін одан әрі дамыту және жетілдіруде оқыту мен оқу мәселелері бойынша оқушылардан кеңес алу қадамы да аса маңызды. Жастардан кеңес алу екі жағдайды шешудің маңызды әдісі саналады: білім алушылар өздерін жеке тұлға ретінде құрметтейтінін сезінеді және тұйық оқушыларды мектеп өміріне араласуға тарту арқылы белсенділігін арттыра аламыз. «Жастардан кеңес алу» тәсілі білім алушылардың өзіндік көзқарасының қалыптасуын қамтамасыз етсе, педагог қызметіне соны, жаңа идеялар әкеледі. Аталған кәсіби дамудың жаңаша мүмкіндіктері құзырлы мұғалім қалыптастырады. «Жастардан кеңес алу» әдісі арқылы педагогтер мына мүмкіндіктерге қол жеткізеді: егер оқушылар мектепте өзінің маңызды тұлға екенін сезіне алса, онда олар оқуға көп күш салады. Оқыту мен оқуды жақсартуға арналған тәжірибелік бағдарламаны әзірлеуге, мектеп саясатын тиімді жүзеге асырудың тетіктерін жоспарлауға ықпал етеді. Оқушылардан кеңес алудың артықшылықтарын атап өтейік:

- кеңес алу жүргізілген пән бойынша оқушылардың сабақ үлгерімі артады;
- кеңес алуға қатысқан оқушылардың белгілі бір тобының сабақ үлгерімі артады;
- сабақ үлгерімінен басқа да жетістіктерге қол жеткізеді;
- оқушылардың оқуға немесе мектепке деген қарым – қатынасы өзгереді.

Ш. Таубаева: «Құзыреттілік – ол тұлғаның оқыту және әлеуметтену процестері барысында меңгерген білім мен тәжірибеге негізделген, оның жалпы қабілеті мен іс – әрекетке даярлығы ретінде айқындалатын, тұлғаның кіріктірілген қасиеті» – деп қарастырады [6, 176]. Кәсіби маман құзыретті, қажетті қабілеттерді, жалпы мәдениетті, интеллектуалды іс – әрекетті, мінез – құлық, қарым – қатынас мәдениетін меңгеріп, интеграциялық процестерге, әлемдік білім беру кеңістігі қарқынына бағыттала алуы тиіс.

Мұғалімнің кәсіби дамуына ықпалды «Сабақты зерттеу» тәсілі қазіргі білім жүйесінде кеңінен қолданылып жүр. Бұл тәсіл ХІХ ғасырдың 70 – жылдары Жапония мемлекетінің мектептерінде пайда болған, кейін 2007 жылдары әлемнің басқа елдерінде танымал бола бастады. Біздің білім беру жүйемізде 2012 жылы қолданысқа енді. Бұл тәсіл арқылы оқыту мен оқуды ғана емес, педагогикалық білімді жетілдіру, оқу бағдарламасы мен оқытуды құрылымдауға ықпалы зор. Педагогикалық білімді жетілдіру мақсатындағы мұғалімнің зерттеуі тәжірибедегі проблема мен зерттеу сұрағын анықтау, зерттеудің сандық не сапалық түрін қолдануды айқындау, әдебиеттерге шолу, тиімді деген әдістерді тәжірибеде қолдану, нәтижеге қол жеткізу, қорытындысын саралау кезеңдерінен тұрады. Проблеманы қалай анықтаймыз?

Проблеманы анықтау мына әрекеттерді қамтиды: күнделікті іс – әрекетке рефлексия жасау, өз мақсаттарынды анықтау, әріптестермен талқылау, іс – әрекет нәтижесіне болжам жасау, кәсіби әдебиеттерге шолу, зерттеу жоспарын құру. Әрбір педагог осы бағыттар бойынша жүйелі жұмыс жүргізе білсе, оқыту мен оқу үдерісінің сапасы нәтижелі болары анық. Бұл тәсіл туралы Б. Ғабдоллақызының пікірімен түйіндесек: «оқыту мен оқу тәжірибесін жетілдіруді, соның нәтижесінде түпкі мақсат – оқушылардың оқу үлгерімін арттыруды» көздейді [7].

Мұғалімнің кәсіби дамуының жаңа мүмкіндіктеріне тоқталатын болсақ:

- педагогтің ұстанымы, құндылығы мен стратегиялық іс – әрекетін анықтауы және дамыту идеяларын жетілдіру;
- оқыту стиліне дұрыс таңдау жасау;
- әлеуметтік – коммуникативтік қызметті арттыру немесе 4К тұжырымдамасы негізінде жұмыс жоспарлау;
- технологиялық, педагогикалық және пәндік білімді ықпалдастыру;
- оқушылардан (жастардан) кеңес алу,
- зерттеу тәсілін тиімді пайдалану.

Педагогтің кәсіби даму жолындағы осы мүмкіндіктерді тиімді жүзеге асыру – табысты әрі сапалы оқытудың факторы.

Әдебиет:

1. Назарбаев Н.Ә. «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» баяндамасы 12 сәуір 2017 жыл
2. Байтұрсынов А. Ақ жол: Өлеңдер мен тәржімелер, публ.мақалалар және әдеби зерттеу/Құраст. Р. Нұрғалиев. – Алматы: Жалын, 1991. – 464 бет.
3. «Тиімді оқыту мен оқу» ҚР педагог қызметкерлердің біліктілігін арттыру бағдарламасы «Мұғалімге арналған нұсқаулық». «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2016 – 28 б.
4. «Тиімді оқыту мен оқу» ҚР педагог қызметкерлердің біліктілігін арттыру бағдарламасы «Үлестірме материалдар. Бірінші апта». «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогика шеберлік орталығы, 2016 – 219 б.
5. Жуманова Р.М. «4К моделі: сыни ойлауды, шығармашылықты, қарым – қатынасты және ынтымақтастықты өлшеу құралы ретінде» мақаласы. Edunews.kz сайтынан.
6. Жусупова Ж.А. Педагогикалық шеберік: Оқулық. Алматы, 2011. – 316 бет.
7. Lesson study: размышления после конференции Методическое пособие Автор: Б. Ғабдоллақызы Баспа: Астана қ., «Назарбаев Зияткерлік мектептер» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2015.–76б

ӘОЖ 159.9

СТУДЕНТТЕРДІҢ ЖОҒАРҒЫ МЕКТЕПТЕ ОҚУҒА ЫНТАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ – ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ

Асылбекова Т.А., Мурзалинова А.Ж.

(М. Қозыбаев атындағы СҚУ)

Қазіргі экономиканың дамыған заманында, бәсекеге қабілетті жоғары білімді мамандарды дайырау негізінде білім беру жүйесіне көптеген жаңа жоспарлар, жүйелер енгізілуде. Осы аталған жанашылдықтар әрбір студенттің білім алуға деген ынтасын арттырып, сапалы, жан – жақты кәсіпті жоғары меңгерген маман иесі болып

шығуға және психологиялық – педагогикалық дамыған тұлға қалыптастыруға өз септігін тигізеді. Білім алудың негізгі алғы шарты бұл – білім алушылардың қабылдау ерекшелігі, яғни педагогтардың білімді студентке беру, үйрету барысында білімалушының психологиялық – педагогикалық, психофизиологиялық іс – әрекеттерінің жиынтығы. Әрбір Қазақстан азаматы «Білім Туралы Заң» аясында, білімді алуда тең құқылы және де әр педагог осы заңға сәйкес білім беру барысында білімалушылардың білім алуға деген құштарлығын оятып, білім бағдарламасына қызықтыра алу керек. Студенттерді сабаққа деген ынтасын қалыптастыру психологиялық – педагогикалық алғышарттарын қарастырмас бұрын, біз бұл жағдайға қандай іс – әрекеттер кедергі жасуы мүмкін екендігіне тоқталғанымыз жөн [1, 78 б].

Олар:

- оқу жоспарларының білім бағдарламасына сай келмеуі;
- тым көп оқу материалдары мен пәндер жиынтығы;
- жаңа жүйе бойынша оқу жоспары құрылғанымен, олардың дәстүрлі тәртіппен өтілуі;
- педагогтардың студенттермен байланыс орнату қабілетінің төмен дәрежесі;
- студентке шамадан көп жүктемелер;
- көрнекілік құралдар, инновациялық технологиялардың оқу ордаларында жеткіліксіздігі;
- соңғы жүйемен оқыту үшін, сол жүйе бойынша сапалы әдістемелер мен әдебиеттердің жеткіліксіздігі;
- алған теориялар бойынша сапалы тәжірибенің жүргізілмеуі.

Бұл аталған мәселелер білім алушының білімге деген, кәсіпті игеруге деген қызығушылығы мен ынтасын жоғалтудың негізгі алғышарты. Білім алушының танымдық белсенділігі мен оның ақыл – ой қабілетін дамыту барысында оқуға қажетті біліктер мен дағдылар, игерген білімінің саналылығы мен біліктілігін қамтуда қажетті көрнекіліктер мен инновациялық соңғы технологиялардың маңызы зор. Танымдық белсенділік, танымдық іс – әрекеттер студентке білімді меңгеруде септігін тигізетін басты құрал. Танымдық белсенділік бұл – білім алушының білуге, оқуға құштарлығын, ынтасының ерекше бейнесі. Студенттің танымдық іс – әрекетін жүйелеуде оқу құралдарының маңыздылығына қарай оның құнын анықтау, сабақ өткізу мен оқу үдерісін ұйымдастыра білу маңызды [2, 173 б].

Білімді игеру барысында студенттің өз тарапынан танымдық іс – әрекетті қалыптастыра отырып оған бақылау жасамаса, әрекетінің нәтижесі бағаланбаса, белгілі бір көрсеткішке жетеді деп айту қиын. Өзге тұлғаның тарапынан болатын бақылаулардан гөрі, білім алушы өз білім деңгейіне, біліктері мен өз дағдыларына сыни қарап, бақылауы, оның оқу бағдарламасын және жұмыстың нәтижесін көруде барынша көмектеседі. Таным теориясы түсінігін білімді қабылдаудағы психологиялық – педагогикалық әрекеттерді зерттеу барысында қарастырамыз. Таным теориясы – қоршаған орта санаға бейнеленіп, білімнің шындыққа арақатынасын қоғамдық эксперимент негізінде жүзеге асатын танымдық әрекет қағидалары мен түрлерін, әдістерін, жоспарын құру және оны дамыту жолдарын қарастыратын психология саласы. Философиялық тұрғыда рухтың – материяға, сананың – болмысқа қатынасы барысында зерттелінетін ілім бұл – «танымдық теория». Бұл теория білімді қабылдауда негізгі ұстанымдар мен ақиқаттық шарттарнегізінде жасалған.

Білім алу әр ел болашағының сипаты, жан – жақты, әрі тұшымды ойлау мен педагогикалық жүйесі қалыптасқан адам ғана өз болашағы мен ел болшағына үлес қосуға үмітті. Өзге елдер білім жүйесін, әсіресе Еуропалық білімге еліміз баса назар аударып, соның негізінде ХХ ғасырдан бастап Қазақстанның әр азаматы белгілі уақыт аралығында ғана емес, өмір бойы білім алуға құқылы жүйелер енгізілді. Тәуелсіздік

алған уақыттардан кейінгі экономика мен әлеуеттің дамуын тұңғыш ел басшысы Н.Ә. Назарбаевтың қолдауы бойынша жаңа жобалар іске қосылды. Соның ең үлкені, 2010 жылы «Балон процесі» – не қосылуы. Бұл жүйе барысында Қазақстан білім беру жүйесі түбегейлі өзгерді. Басты айырмашылығы: кредиттік технология, студенттер білімін жетілдіруге көп мүмкіншіліктер мен ынтаны арттыруға, танымдық белсенділікті іске қосуға үлкен септігін тигізді. Кәсіптік пәндерді оқыту барысында көптеген білім бағдарламалары бойынша қажет емес немесе мамандықтан алшақ пәндерді қысқарту жұмыстары жүргізіліп, пәндер мен оқытушыларды студенттердің өзі таңдау мүмкіншіліктері жасалды. Дәстүрлі технологиядан модернизацияланған инновациялық технологияларға көшу серпілісі жүзеге асты. Бұл жүйенің білім саласына енуі студенттерді қатты қуанытып, олардың білім алуға, бәсекеге қабілетті нағыз маман болуына өз үлесін айтарлықтай жетілдірді. Студенттердегі дәстүрлі оқыту барысында психологиялық ауыртпашылығын, жаңа технологиямен жабдықтаған жүйе алмастырды. Елбасының жүргізген сындарлы саясаты нәтижесінде «Болашақ» бағдарламасы іске қосылып, жастардың өзге шет елдерде білім алуына бар жағдай жасалынды. Бағдарлама барысында шет ел тәжірибесін жинақтаған жас өрендер елге оралып белгілі жоғары органдар мен мекемелерге тұруға құқылы болды. Ел болашағының әлеуметтік – экономикасын басқаруда, дамытуда «Болашақ» бағдарламасын жастарының үлесі қоғам дамытуда. Психологиялық – педагогикалық дара тұлғаларды тәрбиелеуде де осы жастардың үлесі басым. Себебі, білім жүйесі дамыған елдердегі оқыту технологияларын елге алып келіп, оны дамытуға, жастарға сауатты, әрі сапалы, психикасы тұрақты маман болып шығуына үлес қосуда.

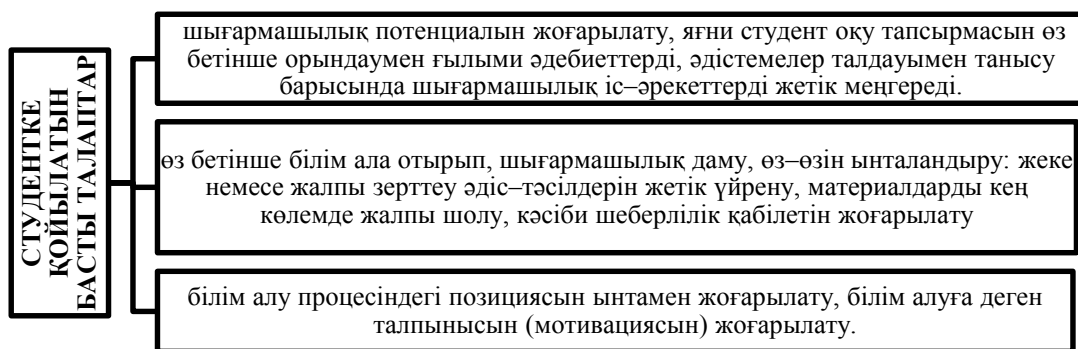
Әр жолдауда Елбасымыз білім жүйесіне айрықша тоқталып, білім саласына белгі мерзімдер аралығына жоспарлар мен жобалар тағайындауда [3, 150 б]. Танымдық белсенді тұлғаны қалыптастыруда: қабылдау, есте сақтау, қиялдау мен зейіннің тұрақты күйін басқару қажеттілігі туындайды. Осы бағытта білім алушыларға мәселелік оқыту жүйесін В.И. Зазвязинский, М.И. Махмутов, Ж.Б. Қоянбаев, А.А. Бейсенбаева сынды зерттеушілер еңбегінен көре аламыз. Т.С. Сабыров, А.Н. Илясова, Н.Д. Хмель, Б.И. Мұханова және т.б. ғалымдар еңбегінде білім алушы тұлғаның оқу жоспарын жеңілдетіп, тиімді бағытта сапалы білім алу жағдайы қарастырылған [4, 66 б]. Белсенділіктің танымдық тұрғыда қарастыру барысында студенттің тек беріліп жатқан материалдармен шектелмей оның қызығушылығын шыңдау барысында өзіндік атқаратын жұмыстары көп болуды талап етеді. Бұл тәсілмен жетілдіру тұлғаға өзін – өзі дамыту, өзін – өзі басқару, жүйелеу, жоспар қоя алу, мәселелік оқиғалардан шыға алу, алға бағдар қою, әдет пен дағды қалыптастыруға жол ашады. Әрине бұл жолмен жүріп танымдық белсенділікті аттыру үшін де, түрткі болушы дүние болуы қажет. Кей жағдайларда көп кездестіріп жатамыз, мамандыққа қатысы жоқ пәндерді оқу студент үшін жалықтырғыш спектрдің нақ өзі. Мамандық бойынша өтілетін пәндердің қызығарлықтай дәрежеде, кең ауқымда тәжірибелік мақсаттарды көздей отыра өтілсе бұл өз нәтижесін берері анық [5, 39 – 43б].

Білім беруші тұлға көмегімен студенттер:

- тәжірибеге дейінгі біліктілігін қалыптастырады;
- мұғалімнің берген білімімен шектелмей, кең көлемде қарастырады;
- білім алушылардың уақытын үнемдей отыра, қысқа және түсінікті ақпараттармен қанықтырады (сызба, диаграмма, тезис т.б)
- проблемалық оқыту негізінде креативті ойлауға баулиды;
- әдибиеттер, әдістемелермен жұмыс жүргізудің тиімді тәсілдерін үйрете отырып, студенттердің бір – біріне деген қарым – қатынасын үйлестіреді;

Жоғарғы мектеп студенттерінің басты артықшылығы олардың өзіндік жұмыстарының басымдылығы, осы жүйені негізге ала отырып оқу орнында жасалып

жатқан оқу құралы, жоспар мен әдістеме негіздемесі дұрыс нұсқада студентке ұсынылуы қажеттілігі туындайды. Төмендегі айтылған мәселелер барысында студенттердің білім алу барысындағы ынтасын дамыту талаптары мен педагогикалық – психологиялық даму алғышарты макет түрінде жасалынды. Оны жоғарыдағы 1 – суреттен байқауға болады. Бірінші сызба бойынша, студенттердің білім алу ынтасын арттыру мақсатында негізгі студентке қойылатын талаптар қарастырылды. Ал, екінші сызба бойынша психологиялық – педагогикалық дамудың басты шарты кескінделді. Екі сызбаның байнанысы білім алу ынтасын арттыруға бағытталған жүйеге негізделген [6, 44 б].

Білім алушыға арнайы бір талап болмаса, білімнің игерілу ауылы алыс болары бәрімізге мәлім. Сол берілген талаптар негізінде, білім алушы сауатты, әрі сапалы оқу бағдарламасын меңгерумен қатар белгілі проблемалық жағдайлардың психологиялық – педагогикалық шешімін табуға ынталы, белсенді болады.

Сурет 1. Студенттердің жоғарғы мектепте оқуға ынтасын қалыптастырудың психологиялық – педагогикалық талаптары мен негізгі принциптері

Сызбада көрсетілген, коммуникативті шеберлікті дамыту – ақпарат алмасу барысындағы қарым – қатынас негізінде психологиялық бейімделу жүзеге асады. Жалпы мен арнайы білімдерді сауатты меңгеру – оқу құралдарымен: кітаппен, оқу – әдістемелерімен, анықтамалармен, аудармалармен жұмыс істеуге үйретеді. Компенсаторлық қабілет – белгілі қиындықтар негізінде перифразалар мен синонимдік

сөздерді қолдану аясы. Студенттердің жеке бір мәдениетті меңгеру барысында жеке көзқарастарының болуы бұл педагогикалық және психологиялық кедергісіз жетілу негізінде жүретін процесс.

Интеллектуалдық және танымдық қабілеттер студентті шығармашылық, ізденушілік үдерістерінде дамуы, кез – келген өзгерістерді жақсы және тиімді қабылдауға үлес қосады. Сондықтан да осы екі сызбаны бір – біріне ұштастыру арқылы біз болашақ нағыз кәсіп иесінің сұлбасын бейнелейміз. Білім алу болсын немесе өмірлік басқа да іс – әрекеттер алған білім нәтижесінде жүзеге асып отырады. Тұлғаның қоғамда белгілі бір әрекеті оның білімі мен өмірлік тәжірибелер негізінде жүйеленіп бір сарынды процестер нәтижесінде өтіп отырады. Тұлға қалыптастыру өте күрделі, құнды жұмыс. Сол себепті, тұлғаны қалыптастыруда психологияны тұрақты ұстап, оны жетілдіру басқа сфераларда білім алушының ыңғайлы, еркін ұстауына себеп болады. Еліміздің білім жүйесі психологиялық – педагогикалық тәрбиеге баса назар аударып, әлеуметтік – мәдени тәжірибеде қоғамдық пайдалы, танымдық, теориялық, практикалық әрекеттерді мейлінше әр – түрлі формада үйреніп оны қолдана алатын тұлға тәрбиелеуді көздейді [7, 146]. Сонымен, тақырыпты қорыта айтсақ, студенттердің жоғарғы оқу орнында ынтасын, белсенділігін арттырудың психологиялық – педагогикалық шарттары тек оқытушыға ғана емес, сонымен қатар білім алушының өздігінен білім алуға қабілеті бола алады. Екі тараптан да белсенді әрекет барысында білікті кәсіби маман даярланады. ЖОО – ның басты айырмашылығы студентке қойылатын міндеттер мен талаптардың жоғарылығында. Психологиялық – педагогикалық әрекет білім алушыға кедергі келтірмей өз мамандығын игеруге септігін тигізу қажет.

Әдебиет:

1. Сабыров Т. Оқытушы жастардың танымдық әрекетін арттырудағы оқытудың әдістері мен формаларының диалектикалық жүйесін тиімді қолдауға мұғалімді даярлаудың теориялық негіздері. Автореф. п.ғ.д.:05.11.96. – Алматы, 1996. – 78 – б
2. Щукина Г.И. Роль деятельности в учебном процессе. – М., 1967. – 173 б
3. Есипов Б.П. Самоотчетная работа учащихся в процессе обучения. – М., 1961. – 150 с
4. Рысбаев Е, Ильясов С. Танымдық белсенділікті дамыту – өзекті мәселе. Қазақстан мектебі. № 2. 2007. 66б
5. Әмірова Б. Біріккен оқу іс – әрекетіндегі ұлттық таптаурындардың танымдық рөлі. Ұлт тағылымы. № 3, 2001. 39 – 43б
6. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан өз дамуындағы жаңа серпіліс жасау қарсаңында. Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. – Астана: Елорда, 2006. 44 б
7. Бұзаубақова Қ. Ж. Жаңа педагогикалық технология. Тараз, ТарМУ, 2003. 14 б

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ӘР ТҮРЛІ ЖАС КЕЗЕҢІНДЕ АДАМГЕРШІЛІК СЕЗІМДЕРДІҢ ҚАЛЫПТАСУЫНЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ – ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Байназарова Т.Б., Зенова А.А.

(Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті)

Адамның қандай да болсын әдеттері қоршаған орта тарапынан әр түрлі бағаланады. Адамдар жағымды және жағымсыз немесе дұрыс және дұрыс емес мысалдар негізінде әдеттерді бағалайды. Осыдан қоғамда адамгершілік ережелері

қалыптасады. Қоғамның ережені қалай қабылданғанына және қоғамның жүріс – тұрыс ұстанымдары мен ережелеріне қаншалықты сай жүретініне байланысты адамгершіліктің деңгейі туралы айтуға болады [1]. Осылай, адамгершілік адалдық, мейірімділік, шыншылдық, әдептілік, әділеттілік, еңбексүйгіштік, тәртіптілік секілді тұлғалық қасиеттерді біріктіретін ұғым ретінде қарастырылады. Адамгершілік ережелері мен талаптары адамның қоғамда өзін қалай ұстап, қалай өмір сүру керектігін көрсетеді [2].

Тарихи тұрғыдан алып қарасақ, адамгершілік ережелері қоғамның даму деңгейі бойынша өзгеріп отырады. Адамгершілік ережелері барлық уақыт бойы барлық халықта бірдей болу мүмкін емес. Қоғамдық – экономикалық процестердің ауысуымен бірге қоғамдағы адамгершілік және жүріс – тұрыс ережелері туралы түсінік өзгереді. Л.А. Григорович анықтамасы бойынша, «адамгершілік – жүріс – тұрыстың ережелері мен ұстанымдарын өз еркімен сақтауды қамтамасыз ететін тұлғаның ажырамас бөлігі. Жүріс – тұрыстың ережелері мен ұстанымдары қоғамға, жеке адамға, өзіне, еңбекке байланысты көрініс береді» [2].

Белгілі бір жағдайда адам қалай әрекет ету керектігін анықтайтын стандарттар, ережелер, талаптар. Адамгершілік ережелері баланы белгілі бір әрекеттер мен әдеттерді жүзеге асыруына әсер етуі немесе оларға тыйым салуы мүмкін. Адамгершілік тәрбие – балада қоғам ережелерінің талаптарына сәйкес адамгершілік қасиеттері мен сезімдерін қалыптастыру мақсатында оның санасына, сезіміне және жүріс – тұрысына жүйелі түрде әсер ету.

Жалпыадамзаттық ережелерге балалардың әрекеті, қарым – қатынасы, жас және жеке ерекшеліктерін ескере отырып қатынас жасау секілді барлық өмір сүру процесі сәйкес келетін тұтас білім беру жүйесінде ғана адамгершілік тәрбие тиімді нәтиже береді.

1 сурет. Адамгершілік тәрбиенің компоненттері

Балаларды адамгершілік тәрбиелеу ұстанымдарын төмендегідей бөлуге болады:

– Оқу – тәрбие процесінің бірлігі мен тұтастығы ұстанымы дамудың түрлі кезеңдерінде адамгершілік тәрбиенің мақсаттарымен, мазмұнымен және әдістерімен арасындағы байланысты құрайды;

– Баланы ұжымда тәрбиелеу ұстанымы өзара көмектесу элементтеріне сай бірінші ұжым ретінде балалардың тобын біртіндеп қалыптастырудан тұрады;

– Баланың тұлғасына құрметпен қараумен байланысты бала қажеттіліктері ұстанымы әр баланың оның тұлғасына құрметпен қарау, оның күшіне сену, мейірімділік таныту секілді жақсы қасиеттерін тауып, тәрбие процесінде соған сүйену. Балалардың жас және жеке ерекшеліктерін ескере отырып, педагог әр баланың темпераменті, мінезі және эмоциясының ерекшеліктерін жақсы білуі қажет;

– Бала сезімі, санасы мен жүріс – тұрысы әрекеттесуінің бірлігі ұстанымы адамгершілік тәрбие құралдары мен әдістерін іздеуде әр балаға кешенді тәсілді қолдануды білдіреді;

– Жүйелілік пен кезектестік ұстанымы;

– Балабақшада және отбасында балаларға қойылатын талаптардың бірлігі ұстанымы [3].

Ар – намыс – адамгершілік қатынас пен құбылыстарды растаудың позитивті процесі. Адамгершілік сана дамуының қозғаушы күші ретінде адамгершілік ойлау қызмет атқарады. «Адамгершілік ойлау – адамгершілікке байланысты сұрақтардың қарым – қатынасты және жағдайды жүйелі жинақтау мен түсіндіру, сонымен қатар оларды талдау, бағалау, шешімдер қабылдау, таңдаулы жауапкершілікті жүзеге асыру процесі.

2 сурет. Мектеп жасына дейінгі кезеңдегі балалардың адамгершілік жүріс – тұрысының мотивациялық бағыттылығын құрайтын компоненттер

Тұтас процестің нәтижесі адамгершілігі бар тұлға, ал жеке алып қарасақ, оның санасы, адамгершілік сезімдері, ар – ұят, адамгершілік еркі, әдеттері, қоғамдық жүріс – тұрысын қалыптастыру болып табылады [4]. А.С. Макаренко бойынша, тұлғаны адамгершілік тәрбиелеу – педагогикалық және әлеуметтік құбылыстарды қамтитын күрделі және көп факторлы процесс. Бірақ бұл процесс автономды түрде жүреді [5].

Адамгершілік тәрбиенің негізгі міндеттері төмендегілерді қамтиды:

– Адамгершілік сананы қалыптастыру;

– Адамгершілік сезімдерді тәрбиелеу мен дамыту;

– Адамгершілік жүріс – тұрыстың әдеттері мен дағдыларын қалыптастыру [1].

Адамгершілік сезімдер санада, ойлауда, бағалауда, этикалық ойлауда байқалатын сенсорлық күйлер бірлігінде көрініс табады» [4]. Қазіргі зерттеулерде мектеп жасына

дейінгі кезеңдегі балалардың адамгершілік жүріс – тұрысының мотивациялық бағыттылығын құрайтын мынадай компоненттерге бөлінеді: адамгершілік қажеттіліктер мен мотивтер, адамгершілік өзін – өзі бағалау мен өзін – өзі тану, сезім мен басынан кешіру, әлеуметтік эмоциялар.

Зерттеулердің көпшілігінде мектепке дейінгі жас жеке тұлғаның мінез – құлқының әлеуметтік бекітілген тәсілдерінің пайда болуына сезімтал ретінде сипатталады. Л.С. Выготский бойынша, бұл жаста «ішкі этикалық инстанциялар» туындайды. Шетелдік зерттеушілер де бұл жасты баланың адамгершілік дамуы үшін ең қолайлы деп есептейді [6]. Мектепке дейінгі кезеңнің ерекшелігі – бұл балалардың қоршаған әлемді жоғары деңгейде түсінуінде, жүріс – тұрыс үлгілерін меңгеруге эмоциялық пен қабылдау. А.В. Запорожец осы жаста тәрбие ерекше әсер ететінін де айта өтеді. Н.В. Космачеваның пікірі бойынша, мектеп жасына дейінгі кезең балаларының ересектердің жүріс – тұрысында көрініс табатын адамгершілік ережелері мен құндылықтарды бойына сіңіруі балада ерте жастан бастап адамгершілік құндылық бағдарын қалыптастыру бойынша жұмысты жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Мектепке дейінгі балалық шақ белгілі бір әрекеттер бойынша ерекше жаңалық және оларды қабылдауға ішкі дайындық кезеңі болғандықтан, И.В. Сушкова өз кезегінде мақұлдау мен мойындау қажеттілігіне шартталған сананың дамушы адамгершілік – бағалау әрекеті негізінде адамгершілік таңдауды жүзеге асыру қабілеті қалыптасатынын да айта өтеді.

О.В. Куниченко мектеп жасына дейінгі кезең балаларының «адамгершілік Мен бейнесі» ұғымын қолданады. Бұл бейнеге адамның өзінің адамгершілік қасиеттері, мүмкіндіктері, көріністері туралы ойлары, оларға деген жеке көзқарасы кіреді және баланың адамгершілік әрекетті таңдауға және орындауға деген ұмтылысын алдын ала анықтайды. В.И. Слободчиков пен Т.В. Черникованың пікірі бойынша, мектеп жасына дейінгі балалардың адамгершілік саласы әлеуметтік ортаның әсеріне бейім, алайда бұл кезеңде ерік – жігер құлышынысы негізінде адамгершілік қасиеттер қалыптасуының психологиялық негізі болуы мүмкін.

Г.А. Урунтаева мектеп жасына дейінгі кезеңдегі балалардың адамгершілік даму ерекшеліктерін ұсынды:

- 1) балаларда алғашқы адамгершілік пікірлер мен бағалаулар қалыптасады, адамгершілік ережелерінің қоғамдық мәнін түсіне бастауы;
- 2) адамгершілік түсініктердің әсер етуі артады;
- 3) саналы адамгершілік пайда болады, яғни баланың жүріс – тұрысы ережелерге сай бола бастайды.

И.В. Сушкова да мектеп жасына дейінгі балаларда адамгершілік сананың қалыптаса бастауы туралы айта келіп, бұл процестің арнайы ерекшеліктерін бөліп көрсетеді:

– қарым – қатынас саласындағы фактілер мен деректерді жинақтау қабілеті жоғары болған кезде осы жасқа тән жалпылау процестерінің дамуының салыстырмалы түрде төмен деңгейі;

– баланың балалармен және ересектермен қарым – қатынасқа, оң бағалауға, үлкендердің мақұлдауы және құрдастарының мойындауына деген қажеттілігі;

– даму жылдамдығы (оның ішінде әлеуметтік және адамгершілік) және сонымен бірге – әр түрлі балалардың әр түрлі жетілу кезеңдері (интеллектуалдық, эмоциялық және т.б.);

– балалардың адамгершілік құндылықтарға, дәстүрлерге, көзқарастар мен отбасылық менталитетке «байлануы».

Мектеп жасына дейінгі кезең балаларының адамгершілік саласына байланысты Н.В. Мельникованың зерттеуі бойынша 4 пен 7 жас аралығындағы балаларда адамгершілік жүріс – тұрыс ережелер мен талаптардың рөлін күшейту арқылы дамиды; адамгершілік білімдер негізінде өзінің және өзгенің әрекеттерін бағалаудың дұрыстығы артады. Оның пікірінше, мектеп жасына дейінгі баланың жеке басының адамгершілік саласының динамикасы жоғары сипатқа ие (адамгершілік сезімдердің үстемдігі → адамгершілік сана мен адамгершілік сезімдердің бәсекелестігі → адамгершілік сананың рөлін арттыру). Бұл кезеңнің аяғында оның алғашқы үш компоненттен тұратын құрылым (когнитивті, эмоциялық және жүріс – тұрыс компоненттерінің бірлігі мен өзара әрекеті) мен негізгі компонент аралық байланыстар қалыптасады. Сонымен қатар, жасы ұлғайған сайын адамгершілік жүріс – тұрыс элементтері арасында алшақтық сақталады (адамгершілік әрекеттер мен іс – әрекеттерді орындау қабілеті, оларға адекватты көзқарас білдіру).

Мектеп жасына дейінгі балалардың адамгершілік жүріс – тұрысы «Ересектерге өтірік айтуға болмайды», «Кішкентайларды ренжітуге болмайды» деген сияқты пікірлермен бекітеді және балалар «болады\болмайды» дихотомиясымен ойлайды. Алайда, Г.А. Урунтаева бала неге ережені сақтау қажеттігін түсіндіргенде ғана адамгершілік ережелер түсінігі қалыптасқандығы туралы айтуға болатынын ескертеді. 5 – 7 жастағы бала адамгершілік ережелердің жалпы мәнін, оның қарым – қатынасты реттеудегі объективті қажеттілігін түсінеді. Басқа адамның қызығушылықтар, қалауы да үлкен рөл ойнай бастайды [7]. Мектепке дейінгі жас кезеңінде бейбіт әрекет және әлемге аффективті – бейнелі қатынас бейнесі қалыптаса бастайды. Бұл кезеңде бала кейбір әрекеттердің адамгершілік мәнін ғана түсініп қоймайды, сонымен бірге өзінің ішкі күйін сыртқа дұрыс көрсете алады және құрдастарының күйін тани алады. Балалардың адамгершілік құндылықтарының эмотивті компоненті сезіну, басынан кешіру, жүріс – тұрыс нәтижесіне қуаны эмоцияларында көрініс табады. Н.В. Космачева «Егер бала бұрын жоғары баға алу үшін адамгершілік ережелерін орындаса, кейінірек оның әдеттері айналасын қуантқаны үшін адамгершілік нормаларын орындай бастайды», – деп жазады. Жалпылай алғанда, балада адамгершіліктің дамуында туындайтын эмоциялық компоненттің маңыздылығын атап өтеді.

Р.Р. Калинина мектеп жасына дейінгі балалардың адамгершілік саласының когнитивті, эмоциялық және жүріс – тұрыстық сияқты үш компоненті дамуының кезеңдерін сәйкестендірді. Оның зерттеу жұмысында когнитивті және эмоциялық компоненттерінің даму деңгейі арасындағы, сонымен қатар эмоциялық және жүріс – тұрыстық компонент арасындағы корреляциялық байланыс анықталған. Осы мәліметтер негізінде автор мынадай қорытынды шығарады: адамгершілік ережелерді білу мен түсінудің жоғарғы деңгейі оған деген адекватты эмоциялық қатынастың дамуына әсер етеді. Сонымен қатар, адамгершілік әдеттерді ашық басынан кешіру тереңірек түсінуге және жүріс – тұрыста адамгершілік ережелерін тұрақты жүзеге асыруға әкеледі.

Алайда, көптеген зерттеушілер балаларда моральдық білімнің болуы оның жүріс – тұрысына әсер етпейтінін айтады. Көптеген балалар адамгершілік таңдау жағдайында өздеріне таныс ережелерді орындаудан бас тартады. Е.В. Субботский 4 жастағы балалардың жүріс – тұрысы көптеген жағдайда ережеге сәйкес келеді, ал сыртқы бақылау болмаған кездегі жүріс – тұрыста эгоистік ережелерге бағынатынын көрсетті. Бұл жастағы балалар ересектердің барлық талаптарын өзгеріссіз және тікелей қабылдайтынын да айта өтеді. Л. Кольберг те осы тұжырымды мектеп жасына дейінгі балаларда жүріс – тұрыс ережелері туралы этикалық түсініктерімен қатынастағы ерекшелігін сипаттай отырып айтады [8]. В.М. Холмогорова мектеп жасына дейінгі

кезең балаларындағы адамгершілік туралы пікірлерін зерттеп, өзіне, моральдық ережеге, басқаға бағытталған деп түрлі мотивациялық құрылымға негізделген этикалық дамуды бірнеше түрге бөлді.

Балалардағы адамгершілік ережелердің бұзылуы көптеген зерттеушілердің көзқарасы бойынша, жүріс – тұрыстың екі нұсқасына негізделген:

1) байқамай бұзу, бала салдарын ойламай, өз қалауы бойынша әрекет еткенде байқалатын жүріс – тұрыс (баланың жас кезеңіне байланысты ерекшелігі – ырықты жүріс – тұрыс механизмдерінің дұрыс қалыптаспауы);

2) бала өз жүріс – тұрысы мен қоғам қабылдаған үлгі арасында қарама – қайшылық бар екенін түсінеді, бірақ ережені бұзады.

И.В. Сушкова мектеп жасына дейінгі кезең балаларындағы адамгершілік санасының ерекшелігі тек қана моральдық ережелер мен оның жүріс – тұрысындағы сәйкессіздік қана емес, ережелерді білу мен оны сақтау мен бұзудағы жеке қатынасындағы қарама – қайшылық болып табылады.

Яғни, басқа адамның әрекеті бала қызығушылығында көрініс тапса, онда бұл әрекетті көптеген балалар объективті моральдық құндылықтары арқылы емес, қызығушылықтары арқылы бағалайды. Т.Р. Мустафин бала дамуындағы әлеуметтік жағдайлармен ерекшеленетін нормативтік жағдай ережелеріне сәйкес жүріс – тұрыстың көрсеткіші ретінде «мәдени конгруэнттілік» деген жаңа теориялық түсінік енгізді. Мәдени конгруэнттілік төрт түрлі өлшеммен анықталады:

- жүріс – тұрыстың қауіпсіздік ережелеріне сәйкес келуі;
- жүріс – тұрыстың өзін – өзі бақылау ережелеріне сәйкес келуі;
- жүріс – тұрыстың тіл алу ережелеріне және ересектердің күткеніне сәйкес келуі;
- жүріс – тұрыстың гигиена талаптарына сәйкес келуі [9].

Оның зерттеулерінде мектеп жасына дейінгі кезең балаларында мәдени конгруэнттіліктің түрлі деңгейінде формальды – логикалық және диалектикалық ойлау түрлерін анықтауға болады. Формальды – логикалық ойлаудың негізгі көрсеткішінде объектілердің ерекшелігін түсіну мәдени конгруэнттілік деңгейі жоғары екенін білдіреді. Сонымен қатар, диалектикалық ойлау деңгейі мен бала жүріс – тұрысының нормативтік жағдай ережелеріне сәйкес келуі арасында кері байланыс бар. Бұл жағдайда ережелерге сәйкес жүрудің жоғары деңгейіндегі балаға жалпылау, салыстыру, себеп – салдарлық байланыстар орнату сияқты формальдық – логикалық операциялардың қалыптасуы тән. Ал, диалектикалық ойлау дегеніміз – қарама – қарсы түсініктерді біріктіруге ұмтылумен сипатталатын ойлау түрі.

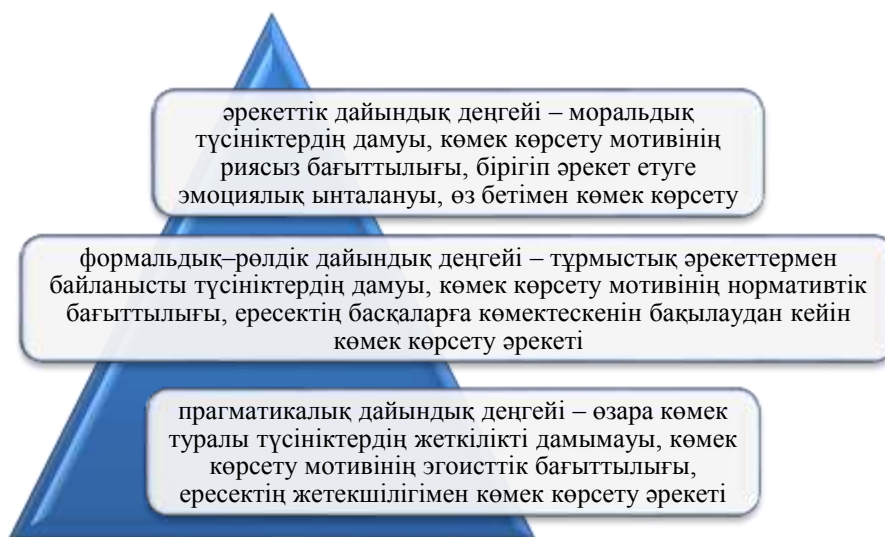
Н.Е. Веракса бұл ойлаудың түрі мектеп жасына дейінгі кезеңде қалыптасатынын айтады. Бұл жас кезеңінде пайда болған диалектикалық ойлау құрылымы мектеп жасында және ересек болғанда шығармашылық шешім табуды қажет ететін жағдайларда қызмет етеді [10]. Яғни, Т.Р. Мустафинның зерттеу нәтижесінде алған мәліметтер бойынша, баланың мәдени конгруэнттілігі оның креативтілігімен, шығармашылық қабілеттерімен сәйкес келмейді. «Нормативтілік» пен «креативтілік» ұғымдары онтогенез барысында жиі бір – біріне қарама – қарсы болатыны басқа зерттеулерде де дәлелденген. Соңғы жылдары бірқатар зерттеулер мектеп жасына дейінгі кезеңдегі балалардың эмоциялық және адамгершілік салаларының қиылысындағы «эмоциялық қайырымдылық» ретінде осы феноменге арналған. Ю.В. Лебедова зерттеулерге ретроспективті талдау жүргізе отырып, эмоциялық қайырымдылықтың қалай қарастырылғанын көрсетеді:

- адамдар арасындағы бір – бірін түсіну құралдарының жүйесіндегі қасиеттердің бірі;
- тұлғаның эмоциялық – адамгершілік дамуының компоненті;

- баланың басқа адамның күйіне эмоциялық реакциясы;
- эмпатияның құрылымдық компоненті;
- адамгершілік сезімдер мен ұжымдық қатынастар дамуының көрсеткіші;
- адамдар арасындағы қатынаста көрініс табатын негізгі эмоциялық құрылым.

Ю.В. Лебедева келесі тұжырымды ұсынады: «эмоциялық қайырымдылық жақын ұғымдармен (эмоциялық жауап, «эмпатия», «симпатия», «эмоциялық зият» «аттракция», «әлеуметтік зият» және т.б.) сипатталатын басқа феномендерден ерекшеленетін психологиялық феномен және басқа адамның күйін жауап беру процесіне дайындықта көрініс табады. Бұл жағдайда, эмоциялық қайырымдылық феноменін адамгершілік құрылымдарының бірі ретінде қарастыра аламыз.

Эмоциялық қайырымдылық «өзара көмекке дайын болу» феноменімен де байланысты. Бұл мәселені ресейлік ғалым П.В. Андреев зерттеу жұмысында қарастырған. Өзара көмек моральдық жүріс – тұрыс нормасы ретінде, эмпатия нәтижес ретінде, эмоциялық топтық идентификация ретінде қарастырылады, ал ол мына анықтаманы ұсынады: өзара көмектесу – бір баланың әрекеті басқа баланың әрекетін қолдау мен жеңілдетуге бағытталған балалардың бірлескен әрекеті. Сонымен бірге П.В. Андреев өзара көмекке дайын болудың психологиялық статусын когнитивтік, эмоциялық және әрекеттік компоненттерден тұратын құрылым ретінде анықтайды [11].

2 сурет. Балаларда өзара көмекке дайын болу құрылымының даму деңгейлері

Сонымен қатар, мектеп жасына дейінгі балаларға қатысты «толеранттылық негіздері» түсінігі де пайда болды. Бұл позитивті құндылықтарға, құрдастарымен диалогқа, қайырымдылыққа, ымыраға келуге дайындығына, шағын топтарда басқа балалармен ойнай алуына және үлкен ұжымда басқалармен өнімді әрекеттесе алуына негізделген балалар жүріс – тұрысының тұрақты алгоритмдерінің жиынтығы.

Н.В. Мельникова баланың адамгершілік санасы, сезімі мен басынан кешіруінің бірігуінде көрініс табатын өлшемдерді, белгілерді ұсынды және бөліп көрсетті:

1) адамгершілік білім өлшемі (адамгершілік нормаларын, адамгершілік қасиеттерін, адамгершілік жүріс – тұрыс және қатынас ережелерін білу және түсіну, өз әрекеттеріне жауапкершілік алу түсінігі);

2) адамгершілік қатынас өлшемі (өзін және басқаларды қабылдау, басқа адамға деген қызығушылығы, әлемді позитивті жағынан қабылдау, қайырымдылыққа, шыдамдылыққа, құрмет пен сыпайылыққа негізделген ересектерге және құрдастарына қатынасы);

3) адамгершілік жүріс – тұрыс өлшемі (адамгершілік нормаларды орындау қабілеті, қажетті, пайдалы, мақұлданатын әрекеттерді орындауы, ережені бұзуға қарсы тұра білуі, моральдық таңдау жасай алу қабілеті);

4) моральдық басынан кешіру өлшемі (өз сезімдеріне сену және оларды жүріс – тұрысты таңдаудағы негіз ретінде қарастыру; адамгершілік әрекеттерін жасай отырып, позитивті сезімдерді басынан өткеру; нормалар мен ережелерді бұзғанда ұят, кінә сезімдерін басынан өткеру, өзгеруді қалау).

В.Н. Мельникова бойынша моральдық дамудың жалпы өлшеідері жоғарыда сипатталған барлық белгілердің бірлігімен сипатталады [9].

Н.В. Космачева мектеп жасына дейінгі кезең балаларында тұлғаның адамгершілік саласының үш компонентімен байланысты адамгершілік құндылық бағдардың даму өлшемдері мен көрсеткіштерін ұсынды:

– когнитивтік: мейірімділік, адалдық, әділеттілік, жомарттық, еңбексүйгіштік секілді құндылықтармен көрініс табатын тұлғаның адамгершілік қасиеттерін білу және түсіну; адамгершілік ережелерді түсіну және бағалау; адамгершілік үлгілеріне бағыттылық;

– эмотивтік: басқа адамның эмоциялық күйін тану; адамгершілік нормаларға адекватты эмоциялық қатынас және оларды қабылдау; әрекеттерге сай эмоциялық реакция көрсету;

– жүріс – тұрыстық: адамгершілік нормалар мен құндылықтарға сәйкес тұлғааралық өзара әрекетке түсу қабілеті, көмек көрсетуге ұмтылу, жүріс – тұрыстағы жағымды бағыттылық [10].

Ғылыми деректерді талдау нәтижесі бала адамгершілігінің дамыту факторларын авторлар әр түрлі ақпараттар ұсынғанын көрсетеді. Олар:

- ересектермен және құрдастарымен қарым – қатынас;
- беделді үлгі тұтатын тұлғалардың болуы (отбасы, тәрбиеші);
- ойын (әсіресе, рөлдік);
- адамгершілік әрекеттерге баланың жаттығуы, моральдық таңдаудың болуы);
- көркем шығармаларды балалардың қабылдауы (ең алдымен, ертегілер);
- өзінің және басқалардың эмоциясын түсінуге жаттығу;
- бәсекелестікті жеңуге арналған ойындар мен сабақтар;
- гуманистік, эмоциялық – эстетикалық және эмоциялық – этикалық қатынас, қамқорлық бойынша жеке тәжірибе;
- психологиялық қауіпсіз ыңғайлы орта;
- үш қарым – қатынас кеңістігінің қиылысындағы топтық әрекет (бала – құрдастары, бала – ата – ана, бала – тәрбиешілер);
- тең қарым – қатынастың болуы.

Аталған факторлардың соңғысы «ересекпен қарым – қатынас» фактордың маңыздылығынан қарастыру шеңберінен ығыстырылады. Бірақ Ж. Пиаже «бала – ересек» иерархиялы және симметриялы емес қарым – қатынастан қарағанда құрдастармен қарым – қатынас теңқұқылы және симметриялы болатынын, сондықтан да оларда сыншылдық, төзімділік, эмпатия секілді қасиеттер дамитындығын атап көрсеткен [12]. Балаға тең адамдар, алдымен басқа балалар, кейінірек ересектер деп көзқарастардың бөлінуі арқасында шынайы адамгершілік балаға тән эгоцентризмді алмастырады. Балабақшаға баратын балаларда «құрдастарымен серіктестік» факторы көбірек қолжетімді екенін айтуға болады. Сонымен, адамгершілік сана – сезімді қалыптастыру, адамгершілік сезімдерді тәрбиелеу және дамыту адамгершілік тәрбиенің негізгі міндеттерінің бірі болып табылады. Ал, адамгершілік тәрбиенің мақсаты – жалпы адамзаттық құндылықтарға негізделген тұтас адамгершілік тұлғаны қалыптастыру. Адамгершілік сезімдерін қалыптастыруда балалардың жас ерекшелігі

мен жан – жақтан әсер ететін факторларды ескере отырып, дұрыс ұйымдастырылуы қажет.

Әдебиет:

1. Возрастная и педагогическая психология // Под. ред. Гамезо М.В. и др. – М.: Деловая книга, 2004. – 565 с.
2. Гребенкина Л.К., Аджиева Е.М. Своеобразие национального и патриотического воспитания. Педагогическое образование и наука. – 2015. – № 3. – С.49 – 54.
3. Андреева Г.М. Социальная психология. – М.: Аспект Пресс, 2009. – 340 с.
4. Козлова С.А., Куликова Т.А. Дошкольная педагогика. – М.: Академия, 2015. – 676 с.
5. Ядэшко В.И. Дошкольная педагогика; учеб. пособие. – М.: Просвещение, 2011. – 415 с.
6. Tomlinson P., Quinton M. Values Across the Curriculum / P. Tomlinson, M. Quinton. – L.: Cassell, 2016. – 152 p.
7. Урунтаева, Г.А. Дошкольная психология: Учеб. пособие / Г.А. Урунтаева. – М.: «Академия», 2001. – 336 с.
8. Голоюс, Е.А. Психолого – педагогические факторы формирования нравственных установок дошкольников: диссертация / Е.А. Голоюс. – Саратов, 2019. – 229 с.
9. Крайг, Г., Бокум, Д. Психология развития / Г. Крайг, Д. Бокум. – СПб.: Питер, 2016. – 944 с.
10. Веракса, Н.Е., Комарова Т.С., Васильева М.А. От рождения до школы. Примерная основная общеобразовательная программа дошкольного образования / Н.Е. Веракса, Т.С. Комарова, М.А. Васильева. – М.: Изд – во «Мозаика – Синтез» СЭ, 2013. – 304 с.
11. Андреев, П.В. Психолого – педагогические условия развития психологической готовности дошкольников к взаимопомощи: диссертация / П.В. Андреев. – Самара, 2008. – 186 с.
12. Пиаже, Ж. Моральное суждение у ребенка / Ж. Пиаже. – М: Академический проект, 2015. – 480 с.

УДК 372.8

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢХАЛЫҚ АУЫЗ ӘДЕБИЕТІ ҮЛГІЛЕРІ АРҚЫЛЫ АУЫЗША СӨЙЛЕУ ТІЛДЕРІН ДАМУ

Баубаева А.У., Кабденова А.К.
(*М. Қозыбаев атындағы СҚУ*)

Еліміздің Президенті Н.Ә. Назарбаев өзінің халқына «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» Жолдауында «Біз жаңғыру жолында бабалардан мирас болып, қанымызға сіңген, бүгінде тамырымызда бүлкілдеп жатқан ізгі қасиеттерді қайта түзетуіміз керек», – деп айтқан [1]. Мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты мектеп жасына дейінгі балалардың жас ерекшеліктері мен жеке мүмкіндіктеріне сәйкес білім, білік, дағдыларын, рухани – адамгершілік құндылықтарын қалыптастыру, «Мәңгілік Ел» жалпыұлттық идеясына негізделген жалпыадамзаттық құндылықтарға, ұлтжандылыққа және толеранттылыққа тәрбиелеу, сондай – ақ баланың мектепте оқуға әлеуметтік – психологиялық, тұлғалық, ерік – жігерлік, физикалық және зияткерлік даярлығын қалыптастырады [2].

Мектепке дейінгі білім беру мекемесінде балаға берілетін бүгінгі тәрбиенің ең өзек алатын жері – ол ата – бабадан қалған асыл мұра. Балаларды адамгершілікке тәрбиелеп, тілдерін дамыту мақсатында халық ауыз әдебиетінің асыл – мұралары: жұмбақтар, ғажайып ертегілер, мақал – мәтелдер, жанылтпаштар, тәрбие әліппесі, аңыз әңгімелер, жырларды қолданудың маңызы зор тиімді тәсіл екені белгілі. Мектепке дейінгі балалардыңхалық ауыз әдебиеті үлгілері арқылы ауызша сөйлеу тілдерін дамытуды меңгертудің мазмұндық жүйесін саралауда сананы дамытуға, әдістемелік сипатын жетілдіруде білімді баланың ішкі мүддесімен үйлестіруге басымдылық беру

қажеттігі айқындалып отыр. Өйткені, білім мазмұнында баланың өзіндік ойлау қабілеттерін, жеке көзқарастарын дамытуға тірек болар негізгі өзекті тауып, баланың ұғым – түсініктерін соған сәйкестендіре жүйелеу қандай маңызды болса, баланың білімді өздігінен меңгеруіне, өзіне деген сенімділігін арттыруға, әр түрлі өмір жағдаяттарында дұрыс жол табатындай қажетті іскерліктерді қалыптастыруға бағытталатын жұмыстарды үйлестіре жүргізудің де мәні соншалық үлкен

Халықтың ауызекі шығармашылығы тарихшылар, этнографтар, философтар, өнертанушылардың еңбектерінде (М. Әуезов, Ә. Марғұлан, Қасқабасов С., А. Жұбанов, Б. Қазыханова, т.б.) көрініс тауып отыр [3]. Ата – бабамыздың ұрпағына мұра еткен бар асылының қаншама ғасырлар бойы өшпей, жалғасып келе жатқаны – тіл құдіреті мен танымының тереңдігінің көрінісі. Адам баласының өз тіршілігінде көрген – білгенінен, тоқып – түйгенін ойлап – толғап, қорытып, келешек ұрпағына мирас етіп қалдыратыны – табиғи заңдылық. Мұндай дүниелер әр түрлі жолдармен де берілетіні белгілі. Соның бірі – ата – бабамыздан қалған мәдени мұра – халықтың ауыз әдебиеті.

Бала тілін ерте жастан дамыту олардың ойын өрбіту, сол арқылы жеке басының қалыптасуына жағдай жасау – оқу – тәрбие мәселесіндегі негізгі мақсаттардың бірі. Бала өз ойын тіл арқылы жеткізеді. Ал бала тілінің дамуы, оның сөйлеу мүмкіндігінің қалыптасуы бірден пайда болмайтыны күрделі психологиялық үрдіс. Ол жүйелі жүргізілетін жұмыс түрлерінің негізінде жүзеге асады.

Фольклорист – ғалым М. Ғабдуллин өз еңбектерінде ауыз әдебиеті туралы ғылыми тұрғыда түсініктер беріп, ауыз әдебиетінің жазба әдебиеттен айырмашылықтарын, қазақ ауыз әдебиетінің зерттелу жайын қарастырды. Сондай – ақ, тұрмыс – салтқа байланысты туган шығармалар, төрт түлік мал жайындағы шығармалар, мақал – мәтелдер, жұмбақтар, ертегілер, аңыз әңгімелер, батырлар жырына кенінен тоқталып, олардың тақырыбы, түрлері, өзіне тән ерекшеліктері туралы «Қазақ халқының ауыз әдебиеті», «Қазақ фольклористикасы» атты еңбектерінде зерделеді [4]. Фольклорлық шығармалардан халықтың дүниетанымы, өмірге көзқарасы көрінеді, халықтың ұғымы мен түсінігі байқалады. Бұны қалыптастыруға, әрине, жалпы білім беретін мектепке дейінгі сатысында мүмкіндік мол. Өйткені, «Қазақстан Республикасында гуманитарлық білім беру тұжырымдамасында»: «Балабақшаның өзінде баланың барлық танымдық және психологиялық мүмкіндіктерін жетілдіріп, адамның күнбе – күнгі өмірінде білім алудың қандай келешегі болатынына оның көзін жеткізу қажет. Бұл кезеңде гуманитарлық – эстетикалық бағыттағы пәндерді кенінен енгізу керек, өйткені осы жастағы балалар әсершіл, әрі ұғымтал келеді. Бала мектепке дейінгі ұйымнан кейінгі кезде төңірегіндегі оқиғалар жайындағы әсерін қисынды да жүйелі түрде баяндап, жанындағы адамдармен ешбір қиындықсыз, белсене қарым – қатынас жасауды үйренуге, алған білімін түйсініп, өмірде қолдана білуді талап ететін міндеттерді шешу дағдыларын толық игеруге тиіс», – деген талаптар қойылған [5].

Халықтық шығармалардың ішінде ертегілердің балаларға тигізетін әсері мол. Халық ертегілері – халық өмірін бейнелейтін фантастикалық негізге құрылған оқиғалы көркем шығарма. Бұл шығарма шытырман оқиғаларға бай мектеп жасына дейінгі балалардың ойына қозғау салып, өмірдің алуан түрлі сырларын танытады, сана – сезімі мен ақыл – ой қызметінің дамуына, ерте қалыптасуына көмектеседі. Ертегі шығармасын балалар сүйсіне тындайды, себебі ғасырлар бойы ұрпақтан – ұрпаққа айтылып, әбден екшеліп, халықтың даналы, тапқырлық ой пікірлері жинақталып, көркем әрі жеңіл тілмен берілетіндігінде. Ертегі оқиғасы басталатын жерден – ақ қызықты, ұшқыр қиялды болып келеді де, баланың ойын бірден қызықтырып, еліктіріп әкетеді. Халық ертегілерінің ішінде балалар арасына кен тарағаны – хайуанаттар жайындағы ертегілер. Ондай ертегі кейіпкерлерінің өмір сүру жолындағы, қарым –

қатынастар жасаудағы айла тәсілдері балаларға ой салады. Бұл ертегілер баланың санасын оятып, мақсат – мұрасына жетуге үйретеді.

Хайуанаттар жайындағы ертегілердің бәрін алып қарасақ та, баланың ұғымына сай, түсінуіне жеңіл, күлкілі, қызықты болып айтылады. Ертегілерде балаларға ой салатын екі сипат бар. Олар: ертегі бәрі кейіпкерлерінің мінез өзгешеліктерін, сырт көріністерін, күн көрінісін байқайды. Есту, тындау арқылы олар енді тікелей білуге, зерттеуге құштарланады. Екіншіден, хайуанаттар жайындағы ертегілер арқылы оны мысал ете отырып, адамдар арасындағы қарым – қатынасты, олардың мінез – құлқын салыстыра отырып, байқайды [6].

«Қатынас» білім беру саласында мектепке дейінгі балалардың байланыстырып сөйлеуін, тіл қызметінің жеке қабілеттілігін, мазмұнды монолог пен диалог құра білуді, тілдік шығармашылықты көрсете білуді, сауат ашу мен жазуды меңгеруге дайындықты дамыту жөнінде ұсыныстар берілген.

«Қатынас» білім беру саласының мақсаты айналадағы адамдармен ауызша және ауызша емес құралдардың көмегімен қарым – қатынас жасауға қабілетті көптілді мектеп жасына дейінгі тұлғаны тәрбиелеу болып табылады. Алты жасар баланың өмірінде адамдар арасындағы қарым – қатынасқа, мінез – құлықтың жалпыға бірдей нормаларына негізделген қарым – қатынас жасаудың тұлғалық түрінің қалыптасуы басталады, сондықтан осы жас тілдің барлық жақтары мен қызметінің дамуына өте қолайлы.

«Қатынас» білім беру саласында мектепке дейінгі ересек жастағы баланың сөздік қорын дамыту және де монологты, диалогты сөйлеу тілін үйрету, сонымен қатар, қандай әдіс – тәсілдер арқылы бала тілін дамытуға болатыны қарастырылған.

Бағдарламалық материалдың бір бөлігін балалар жатқа (өлең – тақпақтар, шағын фольклорлық жанрлар), ал енді бір бөлігінің мазмұнын мәтінге жуық айта білуі тиіс. Сонымен бірге, балаларды әдеби сюжеттер бойынша драмалау ойынында, сахналау көрінісінде рөлдерді орындау тәсілдерін меңгеруге үйретеді. Маңызды міндеттердің бірі – көркем тілдік және сахналау ойыны іс – әрекетіндегі дербестікті қалыптастыру, олардың шығармашылық қабілеттерін дамыту болып табылады. Мектеп жасына дейінгі халық ауыз әдебиеті үлгілері арқылы ересек топ балаларының тілін дамытуын қалыптастыру барысында мына қағидаларға сүйенуге болады:

- халық ауыз әдебиеті үлгілерімен таныстыру;
- суретке қарап әңгіме құрастыра білуі;
- ҰОҚ халық ауыз әдебиеті үлгілерін пайдалану арқылы бала тілін дамыту.

Бұл өлшемдердің негізінде мектепке дейінгі ересек топта халық ауыз әдебиеті үлгілерін пайдаланудың көрсеткіштері:

- халық ауыз әдебиетін пайдаланудың қажеттілік сипаты;
- халық ауыз әдебиетінің білімділік сипаты;
- халық ауыз әдебиетінің тәрбиелік сипаты айқындалады.

Халық ауыз әдебиеті үлгілері бойынша перспективалық жоспарды әзірлеу, дәстүрлі халық мерекелері, тұрмыстық заттары, киімдері, туралы ақпараты бар фольклор шығармаларын таңдап алып, жүйеге келтіру, тәрбиешілерден, балалардан, ата – аналардан сауалнама алу, ұйымдастырылған оқу қызметін және іс – шараларды ұйымдастыру арқылы ересек топ балалардың тілін дамытуға болады.

Халық ауыз әдебиеті үлгілерін пайдалану арқылы балалардың тілін дамыту бойынша жүйелі мақсатты жұмыс жүргізу керек. Ең алдымен, балалардан, ата – аналардан, тәрбиешілерден сауалнама (Қосымша А) алу арқылы деңгейін анықтап, кейін халық ауыз әдебиеті үлгілері арқылы мектеп жасына дейінгі ересек топ балалардың тілін дамыту бойынша жұмысының перспективті жоспарында,

ұйымдастырылған оқу қызметін («Мақта қыз бен мысық» сахналау әдісі, «Білімді ұрпақ – ел тірегі» көрнекілік әдісі, «Қызықты қазақ тілі» әңгіме құрастыру әдісі), т.б. – жұмыс формалары енгізілген. Халық ауыз әдебиеті үлгілері арқылы бала тілін дамыту үшін ұйымдастырылған оқу қызметінің фрагменттерінде балаларды оқытып тәрбиелеу, білімге құмар болу, білу белсендігі мен бастамалар, жаңа мақсаттарды шешу; халық ауыз шығармашылығына оң көз қарасын қалыптастыру мақсатында дидактикалық ойындар қолдануға болады. Фольклор шығармаларын қолдану дидактикалық ойындардың құндылығы сөз сөйлеу мақсаттары ойын жолымен шешілетінінде қамтылған: дыбысты айтуға қалыптастыру, сөз байлығын кеңейту, байланысты сөз сөйлеуді дамыту. Балаларды халық ауыз шығармашылығымен таныстыру бойынша дидактикалық ойындардың міндеттері:

- балаларға халықтың рух өмірін сезіндіруге көмектесу;
- ықыласты, ойды, ойлау қабілеттерін, қиялдауды, ұсақ моториканы және сөз сөйлеуді дамыту;
- балаларға қазіргі, өткен және болашақ заманның өзара байланысын тануға көмектесу.

Дидактикалық ойындар балалармен жұмыс атқарғанда олардың сұраныстары, қызығушылықтары мен мүмкіндіктеріне байланысты. Балалар ойын мазмұнын даяр түрінде қабылдайды, кейін қойылған міндетті педагогпен қосылып немесе өз еркімен шешеді.

ҰОҚ үзінділер келтіретін болсақ:

Тақырыбы: Мақта қыз бен мысық

Мақсаты:

Білімділік: Балалардың ертегілер туралы түсініктерін кеңейту, кейіпкерлердің айқын бейнесін көрсете білуге және кіші қойылымдарды сахналауға үйрету.

Дамытушылық: Сөйлеу тілін, қимылдарын дамыту.

Тәрбиелік: Ауыз әдебиетіне деген қызығушылықтарын арттыру.

Билингвальды компонент: мысық – кошка, сиыр – корова, тышқан – мышка, ағаш – дерево.

Мнемокесте арқылы әңгімелеу (Сурет 1).

Сурет 1. Мнемокесте

Кейіпкерлерді ретімен айту арқылы ертегіні әңгімелеу (Сурет 2).

«Мақта қыз бен мысық» ертегісін жаққа бөліп қайталап айту үшін, өзара диалог түрінде айтылатын сөздері қайталанып келетін болғандықтан, балалардың сөйлеу тілін жетілдіруге мүмкіндік туғызады. Әсіресе балалар қаратпа сөзді, көтеріңкі бірынғай сөздерді сахналап атыу интонациясын меңгереді, балалардың сөзі жан сезімін аңғарту

тұрғысынан байи түседі – кейіпкердің басына түскен күйініш, сүйінішін балалар дауысынан аңғаруға болады.

Сурет 2. Ұйымдастырылған оқу қызметіне арналған көрнекілік

Тақырыбы: «Жұмбақ жанылтпаштар»

Мақсаты: Әртүрлі жұмбақтарды тез шешу арқылы ойлау, есте сақтау қабілеттерін дамыту. Жанылтпашты шатаспай тез айтуға машықтандыру, сөздік қорларын дамыту.

Әдіс – тәсілі: мнемотехника.

Тәрбиеші балаларға мнемокесте арқылы жұмбақтар жасырады.

1. Шана зырып желетін,
Шаңғы, коньки тебетін,
Аққала жасап ойнайтын,
Қай мезгіл деп ойлайсың? (Қыс).

2. Күн ұзарып қар еріп,
Су сайларға толады,
Бұл қай кезде болады? (Көктем).

«Кім жанылыспайды»? магнитофоннан жанылтпаш тыңдалып, жанылыспай айтылуы керек (мнемотехника әдісі арқылы жаттатқызу).

1. Дәу тау болады, тау дәу болады.

2. Ара, ара, аралар
Орман ішін аралар.

3. Қарға, қарға, қарғалар
Қар үстінде жорғалар.

Ұйымдастырылған оқу қызметінде балаларды жұмбақ, жанылтпаштардың халық ауыз әдебиет үлгілері екенін түсіндіріп, мнемотехника әдісі арқылы көзбен көріп есте сақтау арқылы тілдерін дамытып, жаттату керек.

Тақырыбы: Наурыз көктем мерекесі (Қосымша Б)

Мақсаты:

Білімділік: Наурыз мерекесі туралы түсінік беру.

Дамытушылық: Балалардың ойлау қабілетін дамыту. Грамматикалық тұлғада жүйелі сөйлеуге дағдыландыру.

Тәрбиелік: Салт дәстүрді құрметтеуге тәрбиелеу.

Қостілділік компонент: көктем – весна, үстел – стол, домбыра – домбра.

Тосын сәт: Кәмшат келіп балаларға жұмбақ жасырып, бірнеше тапсырмалар береді.

1. Бір ауызды бұйым бар
Тіктөртбұрыш пішінде.
Затынды аман сақтайды,

Салып қойсаң ішіне.
Көлемі болса, әртүрлі,
Орташа, үлкен, кіші де.
Оюлар зерлеп жасалған,
Қызығасың түсіне.
Айтындаршы, бұл не зат
Көрпе жинайтын үстіне? (Сандық).

2. Төрт аяқты қатты зат
Беті тегіс, дөңгелек.
Үйімізде қолданар,
Заттын бірі ең керек.
Сол бір заттын үстіне,
Дәмді тағам толады.
Дәм татам деп шетіне,
Жайғасады қонағы.
Аласа, биік түрі бар
Бұлқандайзатболады? (Үстел).

3. Мойны ұзын, әдемі
Бар онын қос құлағы.
Он тоғыз перне мойнында,
Тізіліп қатар тұрады.
Екі ішіектен естілген,
Үні қандай ұнамды.
Әр қазақтың үйінде,
Төрде ілініп тұрады.
Кеудесі бар сопақша,
Бұл қандай аспап болады? (Домбыра).

– Ой балалар жұмбақты жақсы шешеді екенсіңдер. Солүшінсендерге Наурыз мерекесі туралы айтып берейін.

Тіл ширату:

1. Тоқ тоқылдақ,
Теректі тоқылдатпайды.
2. Ұзақ, ұзаққа ұшты,
Ұзақ, тұзаққа түсті.
3. Түйе маған – шұбат береді,
Шұбат маған – қуат береді.

Балалармен «Наурыз» мерекесі жайлы әңгімелесу.

– Ал енді өздерін отбастарында бұл тойды қалай өткізесіңдер, соны айтып беріңдер.

– Сендердің аналарың мерекеледе наурыз көже пісіре ме? Оған не қосатынын байқадыңдар ма? (Балалар өз отбасыларында наурыз мерекесін қалай қарсы алатындарын әңгімелейді. Наурыз көже пісіреді. Оған жеті түрлі тағам қосады. Тәрбиеші көмегімен жеті түрлі тағамды айтады).

Мектеп жасына дейінгі балалар қазақ халық ауыз әдебиеті үлгілері негізінде балалардың сөйлеуін дамытуда тиімді әдіс – тәсілдерді ұтымды қолдана отырып, әрбір жанрдың өзіндік ерекшелігіне сәйкес жүйелі түрде мақсатты бағытталған жұмыстар жүргізу, нақты нұсқауларға сүйену, жұмыс жүргізудің көрсетілген жолдары мен ұсыныстарды орындауға қол жеткізгенде халықтық шығармаларды меңгертуге, оған қызығушылықты арттыруға, сөйтіп нәтижелі көрсеткіштерге жетуге болатыны анық.

Негізінен, халық ауыз әдебиеті үлгілері бойынша шығармашылық жұмыстар жүргізу қызықтылығымен әрі жан – жақтылығымен ерекшеленеді, өйткені өнердің барлық саласымен байланыстыруға мүмкіндік мол, сонымен қатар пәнаралық шығармашылық байланысқа да жақсы келеді. Өмірмен байланыстыруда жанаша идеялар тудыруға, жобалар құруға, болашақты фантазиялап, қиялмен елестетуге, армандауға және т.б. шығармашылықпен жол ашылатыны рас. Егерде жоғарыда ұсынылған әдіс – тәсілдерді пайдалана отырып оқу қызметін жүргізетін болсақ, мақал – мәтелдердің, жанылтпаштардың, ертегілердің мазмұнын түсіне бастайды, ақырындап мақал – мәтелдерді, жанылтпаштарды өздерінің сөздік қорларында пайдалана алады, сюжеттік – рөлдік ойындарда, әңгіме, ертегі құрастырғанда кіріктіруді үйренеді деп ойлаймыз.

Әдебиет:

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты Жолдауы // Егеменді Қазақстан, 12 сәуір 2017.
2. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты (2018 ж. 31 қазандағы ҚР БҒМ № 604 бұйрығы)
3. Алдабергенова Д.Н. Мектеп жасына дейінгі балалардың қазақ халық ауыз әдебиеті // Отбасы және балабақша. – 2017. – №6. – Б. 22 – 23.
4. Ғабдуллин М. Қазақ халқының ауыз әдебиеті. – Алматы: Мектеп, 2000. – 320б.
5. Жанабай Ә.Қ. Диссертация авторефераты: Болашақ педагогты мектепке дейінгі балалардың тілдерін дамытуға даярлау (халық ауыз әдебиеті негізінде). – Талдықорған. 2016. – 94 б.
6. Жнабаева М.Т. Мектепке дейінгі балалардың тілін дамытуда ертегілерді пайдалану жолдары // Отбасы және балабақша. – 2014. №1. – Б. 55 – 57.

УДК 372.8

ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛЫРЫНЫҢ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ҰСТАНУ ЖАҒДАЙЫ

Берлан Жұлдыз

Ғылыми жетекші: PhD, доктор Рахимжанова А.М

*(«Семей қаласының Шәкәрім атындағы Университеті» КеАҚ
Қазақстан, Семей қ.)*

Қай заманда болмасын қоғамның өзекті мәселелерінің бірі – жас ұрпақтың салауатты өмір сүруге көзқарасын қалыптастыру. Өмір салты мен денсаулық арасындағы өзара байланыс салауатты өмір салты ұғымын құрастырады. Мектеп оқушыларының салауатты өмір салтын қалыптастыру туралы алған білімдері болашақ азаматтардың денсаулығын сақтап қалуға берік тірек болады.

Оқушылардың денсаулығына әсер ететін факторлар өте көп, сол себептен оларды салауатты өмір салтына үйрету қажет. салауатты өмір салтын қалыптастыру оқу – тәрбие үрдісіндегі басты мәселелердің бірі болып отыр. Бұл мәселе тегін көтеріліп отырған жоқ. Себебі, ерлердің 57% – ы, әйелдердің 34% – ы, жастардың 40% – ы, шылым тартса, ересек адамдардың 65% – ы үнемі арақ ішеді екен. Мектеп оқушыларының 17,5% – ы нашакорлыққа ауызданған. Ал экологиялық нашар ахуал бүгінде адам өлімінің 20% – на себеп болып отыр [3].

Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының анықтамасы бойынша денсаулық – бұл аурулар мен физикалық ақаулардың болмауы ғана емес, толық физикалық, психикалық, рухани және әлеуметтік әл – ауқат жағдайы. Денсаулық біздің күнделікті өмірімізбен, яғни жеке қауіпсіздігімізбен тығыз байланысты [1].

Мектеп жасында балалар құрдастарының немесе "көше идеологиясының" ықпалына түсіп, тәуелділікке ие болады. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының (ДДСҰ) мәліметтері бойынша, мектеп жасындағы балалардың үштен екісі денсаулығына байланысты әртүрлі ауытқуларға ие [4].

Оқушылар арасында тек 21,4% – ы толығымен сау деп санауға болады. 21% – да созылмалы аурулар анықталды. Қазірдің өзінде бастауыш мектепте оқушылардың 35% – ы нақты "мектеп" ауруларын алады: миопия, қалыптың бұзылуы, ас қорыту жүйесінің аурулары. Мектепте оқу кезінде ауру балалардың үлесі екі есе артады. Статистика мәліметтеріне сүйене отырып, біз мектеп оқушыларының денсаулығына қамқорлық жасау педагогтың басты міндеттерінің бірі болуы керек деген қорытындыға келді [2].

Мектеп жасында денсаулықтың негізгі көрсеткішінің бірі физикалық жетілу. Себебі мектеп жасында бала дене бітімдік жағынан жоғары өзгеріске ұшырайды. Баланың ағзасының жан – жақты дамуының негізі, тәрбие көзі дене тәрбиесі болып табылады. Сол себепті білім алушыларда салауатты өмір салты негіздерінің қалыптасу деңгейін зерттеу мақсатында 9 – 11 сынып оқушылары арасында тест сауалнамасын жасадым.

Бірінші сауалнама Алматы облысы, Ақсу ауданы, Н. Есеболатов мектебінің 20 оқушыдан тұратын, 9 – сынып оқушылары арасында жүргізілді. 30 сұрақты қамтитын сауалнама құпия түрде өткізілді. Сауалнама барысында көпеген мәселелер талқыланды. Соның ішінде оқушылардың 60% – ы зиянды әдеттерге бейім болса, 40% – ы сол әдеттерден аулақ екенін көрсетті.

Сонымен қатар балалардың 70% – ы басындағы қиындықтар туралы ата – аналарымен, жақындарымен бөліссе 30% – ы өз бетінше шешетіндігі анықталды. «Бос уақытыңда немен айналысасың?» – деген сұраққа 20% – ы теледидар көріп, компьютер ойындарын ойнаса, 40% – ы спортпен, 15% – ы серуендеумен, 25% – ы басқада әртүрлі нәрселерге әуестігі анықталды. Сонымен қатар оқушылардың тамақтану режимі де, әртүрлі болды. Солардың ішінде үнемі таңғы ас ішетін оқушылардың саны өте аз көрсеткіші көрсетті. Үйден тыс жерде тамақанатын оқушылар саны басымырақ болды.

Екінші сауалнама да, осы мектептің 11 сынып оқушылары арасында өткізілді. Мазмұны жағынан ұқсас болғанымен, бұл сауалнамада оқушылардың аты – жөнімен, ашық форматта болуын өтіндім. Сауалнама қорытындысы өте жақсы нәтиже берді. Оқушылардың басым көпшілігі спортпен айналысып, бос уақыттарын тиімді өткізуге тырысатыны анықталды. Оқушылар денсаулықты сақтау үшін ең маңызды шарттар деп санады: спортпен үнемі айналысу – 75%, өз денсаулығына қалай қамқорлық жасау туралы білімі болуы – 50%, жақсы тамақтану және демалу үшін ақшасы болуы – 20%, жаман әдеттерден бас тарту – 70%, салауатты өмір салты ережелерін сақтау – 80%.

Қорытындылай келе екі сыныптың оқушыларының сауалнама қорытындысын салстырып қарасақ, 11 сынып оқушыларына қарағанда, 9 сынып оқушыларының салауаттылыққа деген көзқарастары арасында айырмашылықтардың барын байқадым. Олар өз құрдастарының немесе "көше идеологиясының" ықпалына түсіп, тәуелділікке ие болдыма деген тұжырым жасадым. Салауатты өмір салтын қалыптастыру ең алдымен залалды дағдылардан аулақ болумен байланысты болады. Бүгінгі оқушы – ертеңгі болашағымыз. Әр балаға ата – аналары, мектеп қызметкерлері жылылық нәр беріп, үлкен үмітпен қараса, өзінің денсаулығын шыңдап, білімін нығайтуға ұмтылған азамат дайындауға болады. Салауатты өмір салтын сақтау арқылы ғана дені сау қоғамға жететіндігіміз айқын.

Қорытынды: Қорытындылай келе, денсаулық – әр адамның ғана емес, бүкіл қоғамның баға жетпес байлығы. Жақын және қымбат адамдармен кездесу, қоштасу кезінде біз оларға жақсы және мықты денсаулық тілейміз, өйткені бұл толық және бақытты өмірдің басты шарты және кепілі. Салауатты өмір салты – бұл адамның денсаулығын сақтайтын және жақсартатын шығармашылық әлеуетін белгілі бір дәрежеде жүзеге асыруға мүмкіндік беретін өмірдің өндірітік, тұрмыстық және мәдени жақтарын ұйымдастырудың қалыптасқан тәсілі. Сонымен қатар, ол нақты ортада физикалық, психикалық және әлеуметтік әл – ауқат пен белсенді ұзақ өмір сүруді қамтамасыз ететін адам мінез – құлқының жеке жүйесі. Салауатты өмір салты физиологиялық және психикалық процестердің қалыпты жүруі үшін жақсы жағдай жасайды, бұл әртүрлі аурулардың ықтималдығын азайтады және адамның өмір сүру ұзақтығын арттырады. Сондықтан да, мектеп табалдырығынан бастап, әр адам өз денсаулығына аса назар аударуы қажет. Сонда ғана, ел тұғырын биікке көтерер, нар тұлғалы азамат пен азаматшалар өсіп келе жатыр деп нық сеніммен айта аламыз.

Әдебиет:

1. Орехова Т.Ф. Организация здоровьесотворяющего образования в современной школе: М.: ФЛИНТА, 2011. – 355 с.
2. Нұридинов Г. Салауатты өмір салтына құрылымдық моделі. // Биология және салауаттылық негізі. №3 – 2003.
3. Уақбаев Е. Қазақстанда дене тәрбиесі жүйесінің дамуы. – Алматы: Санат, 2000 ж.
4. Айдаркин Е.К., Иваницкая Л.Н. Возрастные основы здоровья и здоровье сберегающие образовательные технологии: Ростов – на – Дону: ЮФУу, 2008. – 176 с.

ӘОЖ 37.015.3

ТҰЛҒАНЫҢ ЖАУАПКЕРШІЛІГІ ЖӘНЕ ӨЗІН – ӨЗІ РЕТТЕУ МӘСЕЛЕСІ

Бисембаева Н.А., Демиденко Р.Н.
(Павлодар педагогикалық университеті)

Психологияда жауапкершілік тұлғаның іс – әрекетін шоғырландырылған бақылау, әлеуметтік мінез – құлықты байқау және бағалау ретінде сараланған формалар көмегімен болжанатын стандарттардың орындалу критерийі ретінде қарастырылады [1, 75 б]. Жауапкершілік мәселесі бойынша нақты авторлардың жұмысын талдау, сонымен қатар осы категорияның сипаттамаларының әр түрлі тәсілдері мен түсініксіздігін көруге мүмкіндік береді. Кейбір авторлар оны адамның парызды орындау қабілеті ретінде анықтаса, ал басқалары оны адамның моральдық және құндылық бағдарымен байланысты ерікті сапа ретінде ашып (Т.Ф. Иванова) және адамның мінез – құлқында жалпы қабылданған әлеуметтік нормаларды ұстануға, өз міндеттерін орындауға бейімділігін (А.И. Голубева, Л.С. Славина), қоғам мен өзіне жасаған әрекеттері үшін есеп беруге дайын деп көрсетеді.

Г.В. Ковалева жауапкершілікті іс – әрекеттің жалпы қабылданған мақсаттар мен құндылықтарға тәуелділігі туралы түсінігі негізінде адамның мінез – құлқын анықтайтын тұлғаның ажырамас сапасы ретінде анықтайды [2, 102 б]. Н.В. Бордовская, Я.Л. Коломинский, А.А. Рин өз еңбектерінде біріншіден: жауапкершілік тұлғаның ең маңызды сипаттамасы, «ең алдымен әлеуметтік жетілген тұлғаны әлеуметтік жетілмеген тұлғадан ажыратады» деп сипаттайды. [3, 92 б]. Екіншіден, басқару

теориясының локусына сүйене отырып, олар жауапкершіліктің екі типін қарастырады. Бірінші типтегі жауапкершілік – бұл тұлға өмірде не болатыны үшін барлық жауапкершілікті өз мойнына алатын жағдай «Мен өзімнің жетістіктерім мен сәтсіздіктерім үшін жауаптымын. Менің және отбасымның өмірі маған байланысты. Мен мұны істеуім керек және жасай аламын» – бұл осындай тұлғаның өмірлік кредосы және постулаттары. Екінші типтегі жауапкершілік адамның өзіне не басқа адамдарға, не сыртқы жағдайларға байланысты болып жатқан барлық жағдайларға жауаптымын деп санауға бейім келеді.

Ата – аналар, мұғалімдер, болашақта әріптестер, бастықтар, таныстар және т. б. сәтсіздіктер мен жетістіктер үшін жауапкершілік жүктелген «басқа адамдар» ретінде әрекет етеді. Тұрмыстық түсініктер тілінде жауапкершіліктің екінші типі тек жауапсыздық ретінде белгіленгенін байқауға болады. Бұл мәселе бойынша эксперименттік психологиялық зерттеулердің қызықты нәтижелері көруге болады. Біз келесідей нәтижелерге қол жеткіздік: әлеуметтік жетілмеген жасөспірімдер арасында екінші типтегі жауапкершілік 78% құрайды, ал 22% ғана жауапкершілікті өздеріне алуға бейім (яғни олар бірінші типке жатады). Бұл біздің зерттеулерімізде алынған басқа нәтижелерден біршама айырмашылығы бар. Бұл жағдайда негізінен кәсіби таңдау жасаған және белгілі бір өмірлік мақсаттары бар жасөспірімдер тексерілді. Мұнда жауапкершілік коэффициенті бойынша сурет айналымында – респонденттердің 80% – ы бірінші типті («мен өзім үшін жауаптымын»), тек 18% – ы екінші типті («басқа біреу жауап берсін»). Екі зерттеудің нәтижелері «дәл қарама – қарсы сәйкес келеді»

Өзін – өзі реттеу – бұл адам психикасының маңызды бөлігі және оны иелену әр адам үшін тиімді. Бұл адамның өздерінің психикалық және эмоционалды күйлерін басқару туралы сөз қозғалады, әрине бұл сөзсіз өте пайдалы сапа. Өзіне психикалық бейнелердің көмегімен әсер ету, тыныс алуды бақылау немесе басқа тәсілдерді қолдану арқылы адам тез «есін жинай алады».

Өзін – өзі реттеу – (лат. *regulare* – тәртіпке келтіру, оңалту) – жалпы жағдайда жүйеге әсер ету, оның жұмысының қажетті көрсеткіштерін сақтау мақсатында жүзеге асырылады, бірақ жүйенің өзі ұйымдастырған заңдарға сәйкес ішкі өзгертулер арқылы жүзеге асырылады [4, 215 б]. Өзін – өзі реттеу мәселелерін шешуге осы құбылыстың әр түрлі іс – әрекетте көрінуін зерттеген ғалымдар айтарлықтай үлес қосты.

Белсенділіктің өзін – өзі реттеуі және тұлғаны өзін – өзі реттеу қалыптасу тиімділігі тұрғысынан ең жоғары деңгейге дәл тұлғаны қалыптастыру процесі жүретін кәсіби дайындық кезеңінде жетеді. Тұлғаның өзін – өзі реттеуі келесі негізгі бағыттар бойынша жүреді: тұлғаның жеке басының маңыздылығы туралы сана болған кезде өзіне қатысты гуманистік позицияны дамыту; жалпы адам қабілеттері және жеке өзінің мүмкіндіктері туралы негізгі білімдерді, идеяларды алу; өзін – өзі зерттеу әдістері арқылы жеке ресурстарды өзектендіру; рефлексивті қабілетті дамыту – өзінің және басқа біреудің өмірлік жағымды және жағымсыз тәжірибесін үнемі қайта қарау [5].

Жеке өзін – өзі реттеудің мәні – адамның мінез – құлқын әлеуметтік және кәсіби мораль нормаларына сәйкес келтіру. Мінез – құлықты өзін – өзі реттеудің тиімді жеке құбылысы – моральдық категориялар. Моральдық өзін – өзі реттеу – бұл тұлғаның өз мінез – құлқын жалпыға танылған моральдық нормалар мен кәсіби талаптарға сәйкестендіру қабілетін сипаттайтын процесс. Бұл дегеніміз, тұлға қоршаған ортаға әсерін белсенді түсінеді және оларға деген тәуелсіз қатынасты анықтайды. Өзін – өзі реттеу жеке іс – әрекетті таңдаумен ғана шектелмейді, ол өзін тұлға ретінде қалыптастырудан тұрады. Ол үшін адамда, оның моральдық пен әлеуметтік санасында болатын және кәсіптік мораль нормалары мен мінез – құлық нормаларында көрсетілген сыртқы талаптардың тұрақты байланысын қамтамасыз ететін, ішкі механизмдердің немесе процестердің көп деңгейлі жүйесі болады. Тұлға өзінің белсенділігі мен мінез –

құлқын осы талаптарды білу және тәжірибе арқылы реттейді. Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, біз мінез – құлықты адамгершілік өзін – өзі реттеу дағдыларын, жеке өзін – өзі реттеуді қамтамасыз ететін ішкі процестерді, эмпатияны, шешім қабылдауды, өзін – өзі ұстау тәсілдерін, іс – әрекеттерді таңдауды, кемелділік туралы рефлексияны, ішкі көзқарас пен өзін – өзі бағалауды, күйлері мен мінез – құлқын психологиялық түзетуді қалыптастыру үшін ішкі факторларды ынталандырудың маңыздылығын атап өтеміз.

Норма – бұл өзін – өзі реттеу жеке өсумен қатар қалыптасып дамитын жағдай. Егер тұлғаның дамуы болмаса, адам жауапкершілікті үйренбесе, онда жағдай нашарлайды. Тұлғаның өсуінсіз өзін – өзі реттеудің дамуы мүмкін емес. Ересек жаста өзін – өзі реттеу үдерісі эмоцияны интеллектке бағындыруға көмектеседі, бірақ қартайған кезде тепе – теңдік қайтадан эмоцияларға ауысады. Өзін – өзі реттеудегі психикалық жағдайды оңтайландыру үшін әр түрлі әдістер қолданылады – аутотренинг, медитация, жаттығу, өзін – өзі уқалау, релаксация, тыныс алу техникасы, ароматерапия, арт – терапия, түс терапиясы және басқалар. Өзін – өзі тәрбиелеу адамның эмоционалдылығын арттыратын іс – әрекетте пайдалы. Өзін – өзі реттеудің кейбір түрлерін саналы түрде қолдану шамамен үш жастан басталады.

3 – 4 жаста өзін – өзі реттеудің еріксіз моторлық және сөйлеу тәсілдері басым болады – 7 – 8 еріксіз тәсілдеріне біреуі ғана ерікті болады.

4 – 5 жастағы балалар эмоционалды басқаруды ойын арқылы үйренеді. Еріксіз тәсілдер әлі де басым: төртеуге біреу.

5 – 6 жасқа таяғанда пропорциялар бір – біріне теңестіріледі, балалар қиялды, есте сақтауды, ойлауды және сөйлеуді белсенді қолданады.

6 – 7 жастан бастап өзін – өзі түзету және өзін – өзі бақылау туралы айтуға болады. Пропорциялар күрт өзгереді: өзін – өзі реттеудің 3 – 4 ерікті әдісіне біреу ғана еріксіз болады.

8 жастан бастап және өсудің барлық кезеңінде индивид өз әдістерін басқалардан қабылдай отырып жетілдіреді.

20 – 40 жаста таңдалған өзін – өзі реттеу түрі адамның іс – әрекетіне тікелей байланысты. Негізінен саналы ерік әдістері қолданылады.

40 – 60 жастағы адам манипуляцияларды мұқият сақтайды, бірақ олар біртіндеп пассивті демалыспен, библиотерапиямен ауыстырылады.

60 жастан кейін пассивті релаксация, байланыс, рефлексия және шағылысу басым.

Сонымен, жауапкершілік пен өзін – өзі реттеу процесі функционалды байланыстар жүйесі ретінде тұлғаның санасында, оның іс – әрекетін болжап, (іс – әрекеттер басталғанға дейін де, оларды жүзеге асыру кезінде де) оның қызметінің интегралды моделін құруды және динамикалық тіршілік етуді қамтамасыз етеді.

Әдебиет:

1. Коровин В.М., Свиридов В.А. Ресейдің әскери оқу орындарының мұғалімдерін дайындау // Педагогика. – 2004. – №1. – 75 – 84б
2. Ковалева Г.В. Бітімгершілік педагогикасы, әлеуметтік жауапкершілік, ынтымақтастық // Қазіргі заманғы педагогиканың басымдықтары. – М., 1993. – С. 109 – 125
3. Бордовская Н. В., Реан А. А. Педагогика. – СПб., 2004. – 300 б.
4. Ломов Б.Ф. Психологияның әдістемелік және теориялық мәселелері. – М: Ғылым, 1984. – 444
5. Гаранина Ж.Г., Мальцева О.Е. Саморегуляция как фактор личности – профессионального саморазвития будущих специалистов // Интеграция образования. – 2016.Т.20, – №3. – с. 374 – 381.

ОҚУ ПРОЦЕСІНІҢ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ БӨЛІГІ РЕТІНДЕ СТУДЕНТ ЖАСТАРДЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДАЯРЛАУ

Гоненко С. В., Шитов А.А., Мульдинова Э.С.

(М. Қозыбаев атындағы СҚУ)

Халық арасында салауатты өмір салты маңызды рөл атқарады. Қоғамның, денсаулық сақтау ортасының үйлесімді дамуы үшін мектеп қабырғасынан, студенттерден және одан әрі – ересек өмірден бастап, кәсібилік дене шынықтырумен (денсаулықты дамыту және қолдау) қатар жүретін ерекше көңіл бөлінеді.

«Студенттер» сияқты қоғамның осындай сегментін қарастыра отырып, олардың қызмет түрінің негізгі бағыттарын анықтайтын бірқатар процестерді ажыратуға болады. Мұндай процестер: оқу, жаттығу және білім беру. Студент жастардың оқу, жаттығу және тәрбиелік процестері күрделі, көп қырлы, әртүрлі құрылымды және көп деңгейлі жүйе болып табылады. Техникалық, тактикалық және физикалық дайындықпен қатар психологиялық дайындыққа ерекше орын беріледі. Бұл дайындықтың мақсаты – тұлғаның жеке қасиеттерін жинақтау, оларды жетілдіру, мұнда спорттық іс – әрекеттегі маңыздылығына баса назар аударылады. Бұл студенттің дене шынықтыру мен спортпен шұғылдану процесінде «негізгі» және «екінші» қатынастарын, сондай – ақ өзіне және басқаларға деген көзқарасын өзгерту арқылы жүзеге асырылады.

Жаттығушының, спортшының психологиялық дайындығын негізінен сабақ барысында тәрбиеленушінің жағдайы мен мінез – құлқын жүйелі басқару арқылы оқытушы (жаттықтырушы) жүзеге асырады. Өз құрылымы бойынша басқа спорт түрлері сияқты жүзушілердің оқу және жаттығу процесі оңай емес. Тәрбиеленушілердің бойына қоғам үшін маңызды қасиеттер байқалатын адамгершілік сипаттағы көптеген нормалар (сана деңгейінде) сіңіріледі. Бұл қасиеттер келесідей болуы мүмкін: достық, өзіне, Отанға және айналасындағыларға деген сүйіспеншілік, адамгершілік, ашықтық, саналылық және жұмыстағы белсенділік, өзін – өзі сынау, сонымен қатар өз қасиеттерін жақсартуға деген ұмтылысқа тәрбиелеу. Адамгершілікке тәрбиелеу процесі мақсатқа бағытталған, мұнда жаттықтырушы тәрбиенің формалары мен әдістеріне жататын жаттығушының (спортшының) тұлға болып қалыптасуына және тұтастай алғанда ұжымшылдыққа әсер етеді. Спортшының жеке қасиеттері, олардың дамуы да жеке адамды зерттеу және тәрбиелеу объектісі болып табылады. Ол (яғни – спортшы) жаңа ұжымға қалай қосыла алады, ондағы қатынастар («спортшы – спортшы», «спортшы – ұжым»), ұжымдағы және одан тыс қатынастар жүйесінің өзі және т.б. – мұның бәрі зерттелетін жеке қасиеттер процесіне жатады.

Көптеген спортшы мен ұжымның қарым – қатынасын зерттеу әдістерінің ішінен бірнешеуін ерекше атауға болады. Олар қатынастардың әртүрлілігін анықтайтындықтан, оларды социометрия әдісіне біріктіруге болады. Бұл әдіс соңғы жылдары өте танымал және кең таралған. Бұл – қарапайымдылық пен қолжетімділік. Әдіс мыналарды анықтауға мүмкіндік береді:

- топтағы жүзушілердің беделін анықтау (топ көшбасшысын анықтау);
- ең күшті жүзушілердің өзара қарым – қатынасы, сондай – ақ олардың өздеріннен әлсіз жүзушілермен қарым – қатынасының сипаты;
- жеке жүзушілердің теріс сипаттағы тұлғааралық байланыстары;
- ұжымға жаңадан келгендердің жағдайы;

– топтың үйлесімділік деңгейі, сондай – ақ жеке жүзушілер арасындағы қарым – қатынас қажеттілігі.

Спортшылар мен жұмыс басталар алдында немесе оның барысында жаттықтыр ушы (нұсқаушы, оқытушы) тәрбиеленуші (лер) туралы ақпарат жинайды. Оның арсеналына жеке тұлғаның темпераментін анықтау арқылы спортшының белгілі бір қызмет түріне бағытын анықтау кіруі мүмкін. Адамның темпераменті белгілі факт ретінде жеке тұлғаның аз өзгертін ер екшелігі болып табылады. Темперамент қасиеттері көбінесе интроверсия және экстраверсия сияқты факторлармен бағаланады. Бұл факторлар екі қарама – қайшылық. Кейбіреулерде талпыныс (бағыттылық) «сыртқа» (экстраверттілік), ал басқаларында – «ішке» (интроверттілік) шоғырланған. Адамның психикасының бағытын анықтау үшін экстраверттер мен интроверттердің мінез – құлық ерекшеліктері салыстырылады. [1].

Экстраверттер мен интроверттердің салыстырмалы сипаттамасы келесідей: біріншісінде оттың қасиеттері (жарқындық, тез әрекет ету, концентрат (назар), жылдамдық, кеңдік және т. б.) болса, басқаларында біріншілерге қарама – қайшы, керісінше, судың қасиеті (тыныштық, жалғыздық, жұмсақтық, сабырлылық және т. б.) басым. Экстраверт әлем оның айналасында, ал интроверт өз ішінде болғанын жақсы көреді. Оқыту жеке тұлғаның жеке қасиеттерін дамыту процесі, құрылымы бойынша өзгермелі (жағдайларға байланысты өзгеріп отырады) болғандықтан, экстраверттерде ол мейлінше сәтті жүреді. Олар үшін тапсырманы тезірек бастау, сонымен қатарқашықтықты жеңу процесі әдетегідей іс. Интроверттер, экстраверттерге қарама – қарсы, керісінше, тапсырмаларды орындауда бірқалыптылықты жақсы көреді. Негізгі оқыту кезінде интроверттердің көрсеткіштері мен нәтижелері жоғары болуы мүмкін.

Оқу – жаттығу процесінде экстраверттер де, интроверттер де өздерінің жеке іс – әрекет стилін қалыптастырады және жетілдіреді. Барлық жағдай жасалып, іс – әрекетке деген ынталандыру болған кезде, экстраверттер мен интроверттер жұмыс атмосферасына тез бейімделеді. Темпераменттің қасиеттерін ашатын мәселені қарастыра отырып, оның эмоционалды компонентіне тоқталмай кету мүмкін емес. Оған невротизм сияқты факторды жатқызуға болады (яғни, эмоционалды қозғыштық – тұрақтылық). Осы фактордағы көрсеткіштердің асып түсуі ұстамсыздықты, теңгерімсіздікті, шамадан тыс қозғыштықты, алаңдаушылық сезімін көрсетеді. Төмен көрсеткіштер – бұл спорттық іс – әрекет процесінің тұрақтылығының дәлелі.

Түрлі уақытта әр түрлі мамандар жүзгіш спортшыларға жүргізген зерттеулер көптеген қарама – қайшылықты нәтижелер берді. Ұқсас нәтижелердің бірі экстраверсия факторы бар адамдардың қысқа қашықтықтарға, ұзақуақытқа – интроверсия факторы бар адамдардың мейлінше көбірек бейімделуі болды. Невротизм дәрежесі спортшыларды жарыстарға дайындау процесі мен құрылымына әсер етеді [2]. Белсенділік танытқан кезде адам (жеке адам) үшін оның «шабытының» негізгі көзі оның қажеттіліктері болып табылады. Өмір сүруі мен дамуы үшін қажетті адамның мұқтажы кезінде пайда болатын сезімі қажеттіліктерді анықтайды.

Адамның қажеттіліктері үш негізгі топтан тұрады: биологиялық, әлеуметтік және рухани [3]:

– биологиялық (материалдық қажеттіліктер) – тамақ, тұрғын үй, киім, тұрмыстық және басқа да техника және т. б.;

– әлеуметтік – белгілі бір әлеуметтік топқа жату, онда белгілі бір орын алу және басқалар;

– рухани (мәдени) – өзінен бастап қоршаған әлемге дейін тану (кең мағынада).

Барлық үш қажеттілік адамға негізгі сипаттама береді және осы қажеттіліктердің әрқайсысының өзіндік басымдылығы бар, өзіндік ер екше және әр түрлі бағалау комбинацияларын құрайды. Алайда, көп жағдайда басым қажеттіліктер – әлеуметтік

қажеттілік. Спортшының жеке басының ерекше жағдайына спорттық қызметтің мотивациясын жатқызу қалыптасқан.

Спортшының мұндай жағдайы тең арақатынаспен, формуланың бір түрімен сипатталады: «қажеттілік – мүмкіндік» немесе «мүмкіндік – қажеттілік» және мақсаттарды тұжырымдау мен іске асыруда негіз (қаңқа) болып табылатын спорттық іс – әрекеттің мәні. Олардың рөлі – «қазіргі уақытта және осы жерде» мүмкін болатын максималды спорттық нәтижені дамытуға бағытталған күш [4].

Спортшылардың негізгі психологиялық дайындығынан басқа, арнайы дайындық қолданылады. Ол құрылымдық және өзара байланысты буындар жүйесін қамтитын жарыстардың белгілі бір түрі мен дәрежесіне дайындық процесінде көрінеді. Мұндай дайындық әр спортшының темпераментінің ерекшелігін ескереді. Жарыстың шарттары туралы ақпарат жинау кезінде, егер бұл бассейнде жарыс алғашрет болып жатса, жаңалық сезімін ескеру қажет.

Жүзушіні алдағы жарыстарға алдын – ала дайындау процесін спортшының мүмкіндіктеріне сәйкес келетін мақсат анықтайды. Жарыс басталар алдында спортшыға тән мақсат пен мотивтерді өзектендіруге ерекше көңіл бөлінеді. Жаттығушының жағдайын бақылап, оның өзгеруіне байланысты тактикалық жоспарды түзетіп отыру қажет (жеке жаттығу, жүзуге дейін уақыт өткізу, психорегуляциялық жаттығу).

Әдебиет:

1. Булгакова Н.Ж., Авдиенко В.Б., Фомиченко Т.Г. Пятьсот статей по плаванию// Теория и практика физической культуры. – 1995. – №10. – С.48 – 51.
2. Орлов А.В. Использование средств плавания в системе реабилитации слабовидящих детей// Педагогика – психологические и медико – биологические проблемы физической культуры и спорта. – 2009. – №10.
3. Коц Я.М. Спортивная физиология. – М.: Физкультура и спорт, 1998. – 200 с.
4. Ильин Е.П. Психология спорта. – СПб.: Питер, 2008. – 352 с.

УДК 372.8

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ ОҚЫТУДЫҢ МАЗМҰНДЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ ЖӘНЕ ДИДАКТИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ

Дюсембекова С.М.

(КМҚК «Бизнес және сервис колледжі» (Семей қ., Қазақстан))

Андатпа: Бұл мақалада жаңартылған білім беру бағдарламасының басты аспектілері, сондай – ақ химия пәніне тиімді педагогикалық технологиялар және пәнді жүргізуде қалыптастырушы бағалау кезінде қолданылатын тиімді әдіс – тәсілдердің бірнеше түрі қарастырылған.

Орта білім беру ұйымдарындағы жаңартылған білім беру бағдарламаларының мазмұндық аспектілері мынада: – пән мазмұнын жобалаудағы "шиыршық" ережесі, яғни білім мен дағдыларды тігінен де, көлденеңінен де біртіндеп кеңейту (пәндер мен сыныптар бойынша дағдылардың күрделілігі басым болады); – пәндердің ең маңызды түрлері бойынша жіктелген және білім заңдарына негізделген Блум таксономиясына сәйкес оқу мақсаттарының нақтылығы; – білім беру деңгейлері бойынша және бүкіл оқыту курсы бойында педагогикалық мақсаттарды тұжырымдау, бұл пәнішілік

байланыстарды барынша ескеруге мүмкіндік беретін аспект; – пәндер арасындағы байланыстарды, сондай – ақ пәнаралық байланыстарды іске асыру үшін ортақ тақырыптардың болуы қамтылған [3, 15 б].

Жаңартылған оқу бағдарламасының тағы бір аспектісі – білім алушылардың пәндік білім мен дағдыларын ғана емес, сонымен қатар дағдылардың кең спектрін қалыптастыруға бағытталуы деп айтсақ болады. Білім беру мақсаттарының жүйесі мынадай кең дағдыларды дамыту үшін негіз болып табылады: білімді функционалдық және шығармашылық жүргізу, сыни ойлау нысанында қолдану, зерттеулер жүргізу, ақпараттық – коммуникациялық технологияларды пайдалану, қарым қатынастың әртүрлі түрлерін пайдалану, жеке және топта жұмыс істей білу, мәселелерді шешу және шешімдер қабылдау.

Білім берудің жаңартылған мазмұнын іске асыру аясында, сабақтарды жоспарлауда жаңа тәсілдерді пайдалану қажет. Яғни, үздік тәжірибелерді, оқу мен оқытудағы жаңа технологиялар мен әдістерді, бағалау жүйесін енгізуді, ақпараттық – коммуникациялық технологияларды енгізудің тиімді тәсілдерін нығайту, оқытуда әртүрлі цифрлық білім беру ресурстарын пайдалануды кеңейту. Жаңартылған мазмұндағы оқу пәндері бойынша үлгілік оқу жоспарлары білім алушылардың белгілі бір білім көлемін алудан ғана емес, оларды оқытуда және өмірлік міндеттерді шешуде, яғни білім алушыларда функционалдық сауаттылықты және сыни ойлау дағдыларын қалыптастырудан тұратын нақты білім беру мақсаттарына қол жеткізуіне бағытталған.

Сыни тұрғыдан ойлауды дамыту технологиясының мақсаты білім алушылардың кейінгі өмірінде қажетті ойлау дағдыларын дамыту (маңызды шешімдер қабылдау, ақпаратпен жұмыс істеу, негізгі және қайталама ақпаратты ажырата білу, құбылыстарды жан – жақты талдау) болып табылады. Бұл технология білім алушыларды дамытуға бағытталған [2, 21 б]. Химия сабақтарында АКТ – ны кеңінен қолданданған жөн, сондай – ақ білім алушыларды презентациялар жасау процесіне тарту керек.

Әр түрлі қызмет түрлерінің ырғақты ауысуын қолданған жөн деп санаймын: қарқынды ақыл – ой әрекеттері және қысқа мерзімді релаксация, мысалы, дене шынықтыру минуттары, қажетті демалу. Бұл балалардың жұмысын күшейтеді. Оқудағы ең күшті ынталандыру "Жарайсың!!!" мадақтамасы. Бұл ынталандырудың болмауы оқудың мағынасының жоқтығын білдіреді.

Жаңарту жағдайында бағдарлама оқу жетістіктерінің нәтижелі сипатымен ерекшеленеді, ал оқу процесі әр сабақта білім алушылардың "білім алу" бойынша белсенді қызметімен сипатталады. Бұл жағдайда білім алушы таным субъектісі, ал оқытушы білім алушылардың танымдық іс – әрекетін ұйымдастырушы болып табылады.

Оқу мақсаттарын білім алушы мен оқытушы бөліскен кезде ғана білім беру мазмұнын жаңартудың педагогикалық аспектісі болып табылады. Қалыптастырушы бағалау білім алушыларды оқытуға жеке тұлғаға бағытталған тәсілдің ажырамас бөлігі болып табылады.

Осыған байланысты оқытушының рөлі өзгеруде. Бағалау үздіксіз жүргізіледі, сапалы нәтижеге жету процесі бағаланады. Білім алушылар өздерінің кемшіліктері мен олқылықтарын өз бетінше және саналы түрде анықтайды және оқытушымен бірге оларды жою үшін жұмыс істейді. Бақылаудың бір бөлігі өзін – өзі бақылау мен өзін – өзі бағалауға айналып, білім алушыға ауысады [4, 33 – 35 б].

Қалыптастырушы бағалауды жүргізу кезінде білім алушыларға өзінің күшті және әлсіз жақтарын бағалауға, тиімді кері байланыс арқылы кейінгі қадамдарын түзетуге, іс – әрекетке деген мотивациясы мен қажеттілік деңгейін арттыруға мүмкіндік беру ұсынылады.

1 кесте. Химия пәні сабағында ҚБ – да қолданылатын тиімді әдістер мен тәсілдердің бірнеше түрлері [1, 13 – 16 б]

Р/н	ҚБ техникасында қолданылатын әдіс – тәсілдер	Берілген әдіс – тәсілдің мақсаты	Тиімділігі	Қолданылуы
1	«Сұраққа жетіп ал» әдісі А.Ж.Егізбаев бойынша	Бұл әдіс оқушының өзіндік жұмыс дағдыларын қалыптастыру, сұрақ қою дағдыларын дамыту үшін қолданылады.	Ақпаратты өз бетінше ойлап табуға және игеруге қабілетті. Ақпаратпен жұмыс істейді. Мәтінге, сұрақтар қояды, тұжырымдайды. Басқа оқушылардың жауаптарын ықыласпен тыңдап, сұрақтар қояды. Танымдық іс – әрекет процесінде коммуникативті дағды дамиды. Оқушылар оқығандары бойынша бір – біріне сұрақ қояды және талқылайды.	1.Атом деген не? 2. Атом қандай бөлшектерден тұрады? 3.Нуклидке анықтама бер 4.Нуклон дегеніміз не? 5.Протон санын қалай анықтаймыз т.с.с сұрақтарды оқушы өз бетімен қояды. Сыныптастары жауап береді.
2	«Джигсо» әдісі Элиот Аронсон бойынша	Топтық жұмыс әртүрлі тәсілдермен жүзеге асырылады, топ ішінде берілген тақырыпты талқылайды.	Бірлікте, ынтымақта жұмыс жасайды, білгенін достарымен бөліседі, бірге тақырыптарды талқылайды, негізгі ойларды талдайды.	Сынып үш топқа бөлініп «Атом құрлысы» тақырыбына постер құрайды, талдайды, талқылайды, қорғайды.
3	«INSERT» әдісі	Оқылған мәліметті түртіп алу жүйесі бойынша таным түсінігін қалыптастыру.	Жаңа материалмен таныса отырып, түртіп алу жүйесімен мәлімет жинайды, саралайды, бағалайды, жазылым дағдысы қалыптасады.	Атом дегеніміз химиялық жолмен бөлінбейтін ең кіші бөлшек. Осы сияқты инсерт әдісі арқылы түртіп алып дәптерлеріне жазып алады.
4	«Кластер» әдісі	Идеялар мен ақпараттардың арасындағы байланыстарды жинақтау, тұжырымдау.	Тақырыптардың байланыстары туралы сұрақтар құрастырып, оларға жауап іздейді, идеяларды жинақтайды.	«Атом құрлысы» тақырыбын өткенде ең алдымен тақырыпты түсіну үшін кластер әдісін қолдануға болады, бұл әдісті 10 – шы сынып оқушыларына қолданған жөн.Өткен білімді қайталап, еске түсіру мақсатында.

Продолжение Таблицы 1

Р/н	ҚБ техникасында қолданылатын әдіс – тәсілдер	Берілген әдіс – тәсілдің мақсаты	Тиімділігі	Қолданылуы
5	«Үштік» әдіс (Ойлан, жұптас, бөліс)	Оқушылар ойына келген жауаптар немесе идеяларды барынша көп жазу арқылы, кейін өз идеяларымен бөлісу.	Оқушылардың есте сақтау қабілеті (мұқият тыңдалым) сақталады. Өз ойын ашық айта алады. Оқушылардың оқылым, айтылым, тыңдалым, жазылым дағдылары қалыптасады.	Изотоп – атомның массалық саны бірдей элементтің нуклидтерінің жиынтығы деген қорытынды жасайды .
6	SMART – мақсат	Мақсат құруда нақты, өлшемді, қол жетімді, шынайылыққа негіздеу.	Нақты мақсатқа жете алады: SMART сөзі Specific – арнайы, нақты; Measurable – өлшеуге болатын, шектеулі талап етушілік; Attainable – қолжетімділік; Realistic – шындыққа сай, қысқа да нұсқа берілуі; Timed – белгілі бір уақыт арлығымен шектелген деген ұғымдарды білдіреді.	Оқушылар атом құрылысы жайындағы заманауи көзқарастардың негізгі ережелерін атайды; Протондардың, нейтрондардың, электрондардың, нуклондардың және нуклидтердің физикалық мағынасын түсіндіреді; Изотоптар, изотондар туралы түсініктерді ашады.

Оқытудың сапалы нәтижесін алу үшін стратегияны мақсатты түрде қолдану ұсынылады. Сабақта қалыптастырушы бағалау аралық қорытынды жасау қажет болған кезде жаңа материалдың белгілі бір көлемінен өткеннен кейін қолданылады [2, 12 б].

Қазіргі күннің қажеттілігі – қарқынды (интенсивті) оқытудың ашық жүйелерін жасау және қолдану. Цифрлы технология – экономиканы дамытудың сенімді құралы. Елімізде қазақстандықтардың білім деңгейін көтеру және білікті мамандар дайындау мәселесіне ерекше мән беріліп келеді. Мемлекет басшысы Н.Ә. Назарбаев Қазақстан халқына жолдауында да еліміздің дамуы үшін өндіріске озық технологиялар мен инновациялар енгізу қажет екенін атап көрсетті [2, 12 б].

2 кесте. Camtasia Studio бағдарламасының артықшылығы мен кемшілігі

№	Camtasia Studio артықшылығы	Camtasia Studio кемшілігі
1	Бағдарлама тез жұмыс істейді	Жазу процесінде бейнені масштабтау функциялары жоқ
2	Қарапайым интерфейс	Кіріктірме бейне редакторы жоқ
3	Реттеудің кең мүмкіншілігі бар	Экранда сурет салу функциялары жоқ
4	Мәтін түсіндірмелерді, қосымшалауды қолданбайды	
5	Бейнені флэшке конвертациялау	

Camtasia Studio – бұл бағдарлама бізге экранда болып жатқан іс – әрекеттердің барлығын жазып алуға және бейне файлдарды желі арқылы демонстрациялау үшін сапалы сығуға мүмкіндік береді [6, 15 – 16 б]. Тегін және қолдануға ыңғайлы бағдарлама. Бағдарламаның дыбысты да жазып алуға мүмкіншілігі бар. Camtasia Studio бейнепрезентациялар мен оқытушы курстарын жасаудың эффективті құралы болып саналады.

Қазіргі оқытушы білім алушылардың өзіндік белсенді танымдық іс – әрекетін ұйымдастырушы, кеңесші және көмекші болып табылады. Бірақ бұл ақпарат беруші ретінде мұғалімнің рөлін алып тастамайды, мұғалім оқытудың мәнін де түсіндіруі керек. Бұл мақсатқа жеке тұлғаға бағытталған технологиялар арқылы қол жеткізуге болады. Ол оқушының зияткерлік даму деңгейін және осы пәнге дайындығын, оның қабілеттері мен перспективаларын ескере отырып, оқуға са – раланған көзқарасты қарастырады.

Бұл технологиялар жаңа және дәстүрлі оқы – ту жүйесінде де жазылған. Бүгінгі таңда мұғалімдер практикада қолданылатын оқыту әдістерін жүйелеп, оқу процесіне жаңа педагогикалық тәсілдерді белсен – ді енгізуі керек деп айтуға болады. Сонымен қатар, АКТ – ны кеңінен қолдану, онлайн – ресурстарды пайдалану, білім беру мазмұнын жаңартуға көшу жағдайында оқушылардың белсенді өзіндік танымдық іс – әрекеті үшін жағдай жасау қажет [5, 65 б].

Қортындылайтын болсам, жаңартылған бағдарлама өмірдің кез – келген саласында нәтижелі жұмыс істей алатын, өз ойларын еш қиындықсыз құрастыра және жеткізе алатын тілдік және тілдік емес пәндер бойынша оқушының құзыреттілігін дамытуды көздейді.

Осыған байланысты, дайындық сапасын арттыру мақсатында оқытушы сапалы білім беруді қамтамасыз ететін негізгі және негізгі құзыреттіліктерге ынталандыруды арттыру мен дамытуды қамтамасыз ететін деңгейлік сипаттағы қосымша тапсырмалар құрастыра білуі тиіс. Нәтижесінде оқушылардың құзыреттілігі, көшбасшылық қасиеттері және азаматтық сауаттылығы дамиды.

Әдебиет:

1. Ф. Б. Бөрібекова Н. Ж. Жанатбекова «Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар» Оқулық, Алматы, 2014.
2. «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың 2017 жылдың 31 қаңтарында Қазақстан халқына арнаған жолдауы.
3. Негізгі орта білім беру деңгейінің 7 – 9 – сыныптарына арналған «Химия» пәнінен жаңартылған мазмұндағы үлгілік оқу бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрі міндетін атқарушысының 2017 жылғы «25» қазандағы № 545 бұйрығына 14 – қосымша.
4. Критическое мышление: отчет об экспертном консенсусе в отношении образовательного оценивания и обучения (Дельфи – доклад) (Critical Thinking: A Statement of Expert Consensus for Purposes of Educational Assessment and Instruction. Executive Summary) // Dr. Peter A. Facione (Dean of the College of Arts and Sciences, Santa Clara University), аударма Е.Н. Волкова.
5. Методические рекомендации по совершенствованию образовательного процесса приграничных сельских школ, в том числе МКШ. Методические рекомендации. – Астана: НАО имени И. Алтынсарина, 2018. – 120 – б.
6. Camtasia Studio бағдарламасы көмегімен оқыту курстарын жасақтау [Электрондық ресурс]. Режим доступа: <https://winappstore.ru/prog/CamStudio> (қарастырылған күні: 12.05.2019)

ЕРЕСЕК ЖАС ТОП БАЛАЛАРЫНЫҢ ТАҢЫМДЫҚ ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫ ДАМУЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Ерменбаева А. Ә.

*(Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті,
Алматы қаласы)*

Қазіргі уақыттағы мәселелердің арасында өзекті тақырыптардың бірі адам өмірінде маңызды кезең болып саналатын мектепке дейінгі жас кезеңінде балалардың танымдық қызығушылығын дамыту болып табылады. Бұл кезеңде баланың болашақ тұлғасының негізі, ақыл – ой, адамгершілік және физикалық дамуының алғышарттары қалыптасады.

Білімді меңгерудегі сензитивті кезең ретінде мектеп жасына дейінгі кезең ерекшеліктерін ескере отырып, баланың танымдық қызығушылығын дамыту үшін педагогикалық және психологиялық жағдай жасау маңызды. Оқыту мен тәрбие тұлға қалыптасуына әсер етуі үшін баладағы танымдық қажеттілікті ояту қажет. Өйткені, танымдық қажеттілік адамның танымдық белсенділігінің негізгі көзі мен танымдық қызығушылығының негізі болып табылады. Танымдық қызығушылық тақырыбы көптеген психологтар мен педагогтардың еңбектерінде жеткілікті зерттелген. Бұл тақырыпқа Б.Г. Ананьев, Л.Н. Божович, Л.А. Венгер, Л.С. Выготский, А.Г. Запорожец, А.Г. Макаренко, Н.В. Рубинштейн, Г.И. Щукина, Д.Б. Эльконин секілді көптеген ғалымдар, педагогтар мен психологтардың еңбектері арналған.

Алайда, осы мәселеге байланысты кейбір сұрақтар әлі шешімін таппаған. Олардың арасындағы маңыздысы – балада белгілі бір іс – әрекетке немесе материалға деген тұрақты танымдық қызығушылығын тудыру. Яғни, бұл мәселені нақтырақ алатын болсақ: мектеп жасына дейінгі кезең балаларына артық жүктемесіз ақпаратты толық меңгеруіне қол жеткізуде олардың танымдық мүмкіндіктерін, белсенділіктерін дамытуды қамтамасыз ететін тәсіл болуы қажет. Бұл мектепке дейінгі білім беру ұйымдарының тәрбиешілерінің алдында тұрған маңызды міндеттердің бірі. Сондықтан да, осы мәселені шешу үшін балалардың тұрақты танымдық қызығушылығын тиімді дамытуға арналған оқытудың формалары мен әдістерін іздеуді жүзеге асыру керек.

Қоғамға білімді қолдана білетін ғана емес, сол білімге қол жеткізе алатын тұлғалар да керек. Қазіргі уақытты стандартты емес ерекше жағдайлар біздің қызығушылығымыз аясының кең болуын талап етеді. Қызығушылық – адамға айрықша маңызды болып сезілетін әрекеттердің мотивтері. Мұны субъектінің оның әрекетіне деген жағымды бағалау қатынасы ретінде қарастыруға болады.

Б.Г. Ананьев [1], Л.Н. Божович [2], Л.А. Венгер [3], Л.С. Выготский [4] секілді көптеген ғалымдардың зерттеулері танымдық қызығушылық белсенді танымдық іс – әрекет барысында сәтті қалыптасатынын атап өтеді. Баланың танымдық қызығушылығы жаңаны тануға, заттар мен құбылыстардың мәнін түсіну және олардың арасындағы қатынастар мен байланыстарды табу үшін олардың мәнін түсіну және олардың арасындағы қатынастар мен байланыстарды табу үшін қасиеттері мен ерекшеліктерін анықтауда көрініс табады.

Қазіргі уақытта танымдық қызығушылық ұғымын түсіндіруге байланысты түрлі бағыттар бар. Н.Ф. Добрынин «Танымдық қызығушылық – адам зейінінің таңдамалы бағытталуы» деп анықтама береді.

Ал, Л.С. Рубинштейн танымдық қызығушылықты зияткерлік және эмоциялық белсенділігінің көрініс табуымен түсіндіреді [5]. Н.Г. Морозова танымдық қызығушылықты тұлғаның қоршаған әлемге деген белсенді эмоциялық – танымдық қатынасы деп есептейді. А.Г. Ковалев танымдық қызығушылықты адамның әлеуметтік – өмірлік мәні мен эмоциялықтар тымдылығы мен туындаған объектіге өзіндік қатынасы ретінде анықтады [5].

Қазіргі уақыттағы зерттеулерде танымдық қызығушылықты қалыптастыру мәселесі бойынша түрлі көзқарастар да кездеседі. Н.К. Постникова қызығушылықты белгісіз нәрсені анықтауға бағытталған танымдық іс – әрекет ретінде қарастырады. Бұл жағдайда қызығушылық белсенділік көріністерінің жиынтығы ретінде ұсынылады, алайда мұндай бағыт қызығушылықтың туындау механизмдерін дұрыс ашып көрсетпейді. А. Валлон зерттеулерінде танымдық қызығушылық таным пәніне деген эмоциялық қатынас ретінде қарастырылады. Мектеп жасына дейінгі кезең балаларында таным объектілерінің алғашқыларының бірі заттық әлем болып саналады.

Заттық әлемге деген танымдық қызығушылықты қалыптастыру баланың мектеп жасына дейінгі кезеңде оны меңгеріп алуына байланысты. Көбінесе, баланың әлеуметтену процесімен анықталады. Л.И. Божович және Л.С. Выготский «мектеп жасына дейінгі балаларда танымдық қызығушылықтың дамуы белсенділіктің ерекше формаларының артықшылығына және жағымды эмоциялық жағдайға байланысты сыртқы әсерлер қажеттілігінен туындайды» деп есептейді. Оның қалыптасуы іс – әрекетте туындайды (Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев, С.Л. Рубинштейн) [5].

Танымдық қызығушылықтың мақсаты – адамның қоршаған әлемнің алуан түрлілігімен танысуға, оның санасына тән процестерді, себеп – салдарлық байланыстар мен заңдылықтарды бейнелеуге ұмтылысы. Сонымен бірге, танымдық іс – әрекетпен қосылған танымдық қызығушылық әр түрлі жеке қатынастардың пайда болуымен тікелей байланысты: белгілі бір ғылым саласына таңдамалы қатынас, танымдық қызмет, оларға қатысу, танымдағы серіктестермен қарым – қатынас.

Дәл осы кезеңде заттық әлемді тану мен оған деген көзқарас, ғылыми фактілер, идеология қалыптасады, оның сипатына танымдық қызығушылық ықпал етеді. А.Н. Леонтьев танымдық қызығушылық адамның барлық психикалық процестерін оның дамуының жоғары деңгейінде ынталандырады, адамды қызметтегі жаңалықтарды үнемі іздеуге итермелейтінін де атап өтті (өзгерістер, мақсаттардың күрделенуі, пәндік ортада оларды жүзеге асырудың маңызды жақтарын анықтау, басқа қажетті әдістерді табу және оларға шығармашылықты енгізу) [6].

Танымдық қызығушылық педагогикалық процесте маңызды рөл ойнайды. И.В. Метельский қызығушылық ұғымына мынадай анықтама береді: «Қызығушылық – затты меңгеруге деген мағымды эмоциялық қатынаспен, таным, қиындықтарды жеңу, жетістікке жету қуанышымен, дамып келе жатқан тұлғаның өзін өзі көрсетуімен байланысты белсенді танымдық бағыт».

Педагогикада танымдық қызығушылық балалардың танымдық белсенділігінің құралы ретіндегі сыртқы стимул деп қарастырылады. Педагогикада танымдық қызығушылықты зерттеумен айналысып жүрген Г.И. Щукина мынадай анықтама береді: «танымдық қызығушылық тұлға белсенділігінің деңгейін көрсетеді, ол адамның психикалық процестерімен байланысты, адам мінез – құлығы құрылымында маңызды орын алады». Оның ұсынғаны бойынша, қызығушылықтың дамуы үстіртіннен тұрақты, терең бағытқа қарай жүреді [7].

Нақты тұлғаның өміріндегі танымдық қызығушылықтың мәнін бағалау қиын. Қызығушылық іс – әрекеттің, шынайы заттық, оқу, шығармашылық әрекеттердің ең қуатты активаторы, стимуляторы.

Б.П. Есипов танымдық қызығушылықты білімнің тұлғамен тығыз байланысы ретінде қарастырады. Қызығушылықтың жалпы феномені ретінде бұл ұғым жеке психикалық процестерден (интеллектуалды, эмоционалды, реттеуші) және қарым – қатынаста көрінетін адамның әлеммен объективті және субъективті өзара әрекетінен тұратын күрделі құрылымға ие. Мотивациялық және реттеушілік мүмкіндіктері бар танымдық қызығушылық баланың танымдық іс – әрекет субъектісі ретінде өнімді дамуына ықпал етеді.

Тұлғаның тұрақты сипаттамасы бола отырып, танымдық қызығушылық оның қалыптасуына ықпал етеді, өйткені оның әсерінен қабылдау жақсы жүреді, бақылау дамиды, эмоционалды және логикалық есте сақтау белсендіріледі, қиял қарқынды жұмыс істейді. Осыған сүйене отырып, зерттеушілер қызығушылықтың белгілі бір жеке бағытын табады. Атап айтқанда, Г.И. Щукина қызығушылықты индивидтің танымдық салаға және оның объективтік жағына және білімді игеру процесіне бағытталған таңдаулы бағдары ретінде анықтайды [7].

М.А. Данилов, М.Н. Скаткин объективтілік және субъективтіліктің бірлігінде қызығушылықтың қалыптасуы, дамуы мен тереңдеуінің диалектикасы көрінетінін атап өтті. Қызығушылық әрекетте туындайды және дамиды, оған әрекеттің жекелеген компоненттері емес, оның бүкіл объективті – субъективті идеясы (сипаты, процесі, нәтижесі) әсер етеді.

Қызығушылық – бұл белсенді іс – әрекетті, жеке тұлғаның ерекше күйлерін қалыптастыратын көптеген психикалық процестердің жиынтығы (оқу процесінің қуанышы, қызығушылық танытатын субъектінің біліміне, танымдық белсенділікке, сәтсіздіктер тәжірибесі мен оларды жеңуге деген еріксіз ұмтылыс). Осылайша, қызығушылық ең қуатты активатор, белсенділікті, нақты мақсатты, тәрбиелік, шығармашылық әрекеттерді және жалпы өмірді ынталандырушы рөлін атқарады деп айта аламыз.

Танымдық қызығушылық әртүрлі күйлермен көрінеді. Г.И. Щукина мынадай күйлерді атап өтті: әуестік, білімқұмарлық, танымдық қызығушылық, теориялық қызығушылық. Бұл кезеңдер таза шартты болып ерекшеленсе де, олардың ең типтік белгілері жалпыға белгілі [7].

Әуестік – бұладамның назарын аударатын таза сыртқы, жиі болжанбайтын жағдайлармен анықталатын таңдамалы қарым – қатынастың негізгі кезеңі. Адам үшін бұл ыңғайсыздықпен, жағдайдың жаңалығымен байланысты қарапайым бағдарлау, сонымен бірге ерекше маңызды болмауы мүмкін. Әуестік кезеңінде бала белгілі бір заттың, белгілі бір жағдайдың күлкілі болуымен қанағаттанады. Бұл кезең меңгеруге деген нағыз талпынысты көрсетпейді. Дегенмен, танымдық қызығушылық көрініс беруінің қозғаушы күші ретінде ойын – сауық оның іс – әрекеті үшін бастапқы стимул бола алады.

В.Б. Бондаревский білімқұмарлықты «адамның өз көргендерінен тыс жағдайға тап болуға дайындық секілді ерекшелігі бар тұлғаның маңызды күйі» деп сипаттады. Қызығушылық дамуының бұл кезеңінде танып – білу қуанышы, таңдану, іс – әрекетке қанағаттану эмоциялары айқын көріне бастайды. Жұмбақтар мен оның шешімінің пайда болуында әлемді белсенді түсіну ретінде білімқұмарлықтың идеясы жатыр. Білімқұмарлық мінездің тұрақты ерекшелігіне айнала отырып. Тұлға қалыптасуында үлкен құндылыққа ие. Қызығушылық танытқан адамдар әлемге бей – жай қарамайды, олар әрқашан ізденіс үстінде.

Б.П. Есиповтың көзқарасы бойынша, теориялық қызығушылық нақты ғылымдардың күрделі теориялық сұрақтары мен мәселелерін зерттеуге ұмтылыспен, сонымен қатар оны таным құралы ретінде пайдаланумен байланысты. Бұл кезеңде

тұлға құрылымындағы танымдық бастама ғана емес, адам қайреткер, субъект, тұлға ретінде анықталады.

Танымдық қызығушылықтың барлық берілген кезеңдері күрделі өзара байланыстар жиынтығын көрсетеді. Танымдық қызығушылықта заттық саланың ауысумен байланыстағы қайталану да, әуестік танымқұмарлыққа ауысқан кездегі бірыңғай таным әрекетінде болуы да кездеседі. Танымдық қызығушылықтың көрсетілген кезеңдерін бір – бірінен бөліп қарастыру қателік болып табылады.

Шынайы процесте танымдық қызығушылықтың барлық кезеңдері күрделі үйлесім мен өзара байланысты көрсетеді. Алайда, түрлі жағдайдың күшімен (ұжымда атағын көтерген сәтті жауап, қызықты болуы, т.б.) пайда болған қызығушылық күйі тұлға дамуына әсер етпеуі мүмкін.

И.М. Цветков білімқұмарлық пен қызығушылықтың айырмашылығын көрсете отырып, білімқұмарлықта қызығушылыққа тән эмоциялар жоқ екенін атап өтеді. Оның пікірінше, білімқұмарлыққа қанағаттану, рахаттану, танып – білу қуанышы, таңдану секілді жалпы эмоциялар тән. Ал, қызығушылыққа арнайы эмоциялар: қатысу, жақындық, ерекше орналасу тән [9].

Танымдық қызығушылықтың ерекшеліктерін зерттей отырып, оған ерікті бағытталу тән болатынын көрсетуге болады. Танымдық қызығушылық таным процесіне ғана емес, оның нәтижесіне де бағытталған, ал бұл әрқашан мақсатқа ұмтылумен, оның жүзеге асырумен, қиындықтарды жеңумен, ерікті құлшыныспен байланысты. Өйткені, танымдық қызығушылық ерікті құлшынысқа қарсы жүрмейді, оның серігі деп атаса да болады. Танымдық қызығушылықта тұлғаның маңызды көріністерінің барлығы бір – бірімен өзара әрекеттеседі.

Іс – әрекеттің дұрыс педагогикалық және әдістемелік ұйымдастыруда, жүйелі және мақсатқа бағытталған тәрбие арқылы танымдық қызығушылық баланың тұрақты тұлғалық қасиеті болып, оның дамуында маңызды рөл ойнауы мүмкін. Тұлға қасиеті ретінде танымдық қызығушылық барлық кез – келген жағдайда көрініс береді. Бұл қызығушылық әсерінен балада ойлау белсенділігі дамиды.

Ойлау белсенділігі балалар қызықтыратын құбылыстардың мәнін тәрбиешіден, ата – анасынан, ересектерден сұрағанда көрініс табады. Қызығушылық тудыратын салада кітап іздеу және оқу, баланың қызығушылығын қанағаттандыра алатын белгілі бір жұмыс түрлерін таңдау оқушының жеке тұлғасын тиімді қалыптастырады және дамытады.

К.Д. Ушинский балаларға қызықты болуы үшін сабақ дайындау маңызды екенін атап өтті. Осы мақсатта мұғалімдер өз іс – әрекеттерін оқушының тікелей қызығушылығын тудыратын әдістермен толықтырады. Олар әртүрлі қызықты танымдық материалдар мен рөлдік ойындарды, мини – викториналарды, тапқырлық ойындарды, ребустар, ойын – сауық жағдайларын пайдаланады.

И.Г. Морозованың, Г.И. Щукинаның көпжылдық зерттеулері танымдық қызығушылық адамға туғаннан бастап тән емес, ол адамның өмір сүру процесінде дамиды, оның өмір сүруінің әлеуметтік жағдайларында қалыптасады. Сонымен қатар, мектепке дейінгі жастағы қызығушылықты қалыптастыру жолын бірнеше сапалы кезеңдерден өтеді: қызығушылықтан сыртқы қасиеттерге, қоршаған ортаның заттары мен құбылыстарының қасиеттеріне, олардың арасындағы қатынас пен байланысқа дейін.

Танымдық қызығушылық оқытудың, әрі дамытудың мықты тәсілі ретінде қолданылады. Бұл тиімді тәжірибелермен, түсті оқу құралдарының демонстрациясымен, қызықты тапсырмалар және әңгімелермен толықтырылған оқыту емес екендігін, тіпті барлығы айтылып түсіндірілген, балаға тек есте сақтау қажет болатын жеңілдетілген оқытуды да білдірмейді.

Қызығушылық оқыту әдісі ретінде сыртқы әсерлерден туындайтын қызығушылық импульсін тежеуге қабілетті ішкі мотивтер пайда болған кезде жұмыс істейді. Жаңалық, өзгешелік, күтілмеген жағдай, алдыңғы меңгерілген білімге ұқсамауы сияқты ерекшеліктер тек бір сәттік қызығушылықтарды ғана емес, мәліметтерді терең зерттеуге алып баратын эмоцияларды да оятып, қызығушылықтың тұрақты болуына әсер етеді. Классикалық педагогика өкілдері жалықтыратын мұғалім педагог емес екенін бұрыннан айтып келеді.

Зерттеушілер ұжымдық оқу іс – әрекетінің танымдық қызығушылықтың дамуында маңызды рөл алатынын көрсетеді және олардың зерттеуі бойынша қызығушылық дамуының негізгі шарттарын төмендегідей бөліп көрсетеді:

- Оқытудың түрлі әдістерін дұрыс сәйкестендіру (Ю.К. Бабанский).
- Мәселелік оқыту ситуациялары (А.М. Матюшкин; М.Н. Скаткин).
- Жас ерекшелікке қарай оқытудың міндеттері (В.С. Ильин).
- Оқытудың интенсивтілігі (В.Г. Леонтьев; Г.М. Шемакина) [8].

Өткен тәжірибелерге, қазіргі тәжірибенің арнайы зерттеулеріне сүйене отырып, мектеп жасына дейінгі кезең балаларында танымдық қызығушылықты қалыптастыру, дамыту және бекітуге әсер ететін шарттарды атап өтуге болады.

Бірінші шарт – баланың ой іс – әрекетіне максималды сүйену. Танымдық қызығушылық дамуының іргетасы секілді танымдық күш пен мүмкіндіктер дамуының іргетасы танымдық тапсырмаларды шешу, белсенді ізденіс жағдайлары, болжамдар, ойландыратын жағдаяттар, онда белгілі бір көзқарасты аша отырып өзі анықтауы қажет әр түрлі позициялардың соқтығысуы болып табылады.

Екінші шарт – баланың даму деңгейіне сәйкес оқыту, дамыту және тәрбие процестерін жүргізу. Оқытудың шынайы процесінде мұғалім білім алушыларға қажет дағдылар мен біліктерді меңгерте отырып, үнемі оқытуы қажет. Түрлі пәндік дағдылардан оқыту мазмұнынан тыс бала өзі меңгере алатын жалпы дағдылар да бөлінеді. Мысалы, оқи алу (кітаппен жұмыс), талдау және жалпылау, негізгі ойды бөліп алу, логикалық тұрғыда жауап беру, дәлелдер келтіру және т.б. Бұл біліктіліктер эмоциялық және реттеуші процестердің кешеніне негізделген.

Үшінші шарт – оқытудың эмоциялық атмосферасы, оқыту процесінің жағымды эмоциялық тонусы. Жағымды атмосфера дамудың екі негізгі қайнар көзімен байланыстырылған: түсініксіз қатынас тудыратын және баланың көңіл – күй тонусын өзгертетін іс – әрекет пен қарым – қатынас. Бұл екі дереккөз үнемі бір – бірінің стимулдарымен байланыста, олардың білімге деген танымдық қызығушылық пен іс – әрекетіне әсері әр түрлі. Оқытудың жағымды атмосферасы балалардың ақылды, тапқыр болуға ұмтылысына мүмкіндік береді.

Д.И. Писарев әр адамның ақылды, тапқыр болуға ұмтылатынын жазады. Дәл осы мықты болуға деген ұмтылыс және қол жеткізгенге тоқтамау табысты іс – әрекет кезінде терең қанағаттану мен жақсы көңіл – күй сыйлайтын абырой сезімін тудырады. Баланың танымдық іс – әрекетінің жағымды эмоциялық атмосферасын құру – тұлғаның танымдық қызығушылығы мен дамуын қалыптастырудың маңызды шарты.

Төртінші шарт жағымды қарым – қатынас болып табылады. Бұл мынадай қатынастармен анықталады: «бала – тәрбиеші», «бала – ата – анасы мен жақындары», «бала – ұжым». Бұл қатарға баланың сәттілік пен сәтсіздікті қалай басынан кешіруі, оның бейімділігі, басқа да қызығушылықтарының болуы сияқты кейбір жеке ерекшеліктерін қосуға болады. Бұл қатынастардың әрқайсысы қызығушылыққа жағымды да, жағымсыз да әсер етуі мүмкін.

Жоғарыда аталған шарттардың барлығын сақтай білу іс – әрекет процесінде баланың танымдық қызығушылығын қалыптастырады. Осы шарттарды ескере отырып, баланың танымдық қызығушылығын дамытпай танымдық іс – әрекетін белсендендіру

мүмкін емес. Сондықтан да танымдық қызығушылықты оқытудың негізгі мотиві ретінде, тұлға қасиеті ретінде және оқыту мен тәрбиелеудің сапасын арттыратын құралы ретінде қарастыра отырып, оны балада үнемі жүйелі түрде дамытып, бекітіп отыру қажет. Оқыту мен тәрбие процесінің ұйымдастырушысы ретінде тәрбиеші танымдық қызығушылықты дамыту мен қолдауда маңызды рөл ойнайды [9].

Берілген ақпараттарды талдай отырып, мынадай қорытынды шығаруға болады: танымдық қызығушылық – баланың танымға, жаңаға, терең білімге ұмтылысымен сипатталатын қоршаған орта зарттары мен құбылыстарын тұлғаның таңдамалы бағыттылығын.

Ал танымдық қызығушылықтың негізгі ерекшеліктері мынадай: ерік – жігерге бағдарланған; оқудың маңызды мотивтерінің бірі болып табылады; іс – әрекетті дұрыс педагогикалық және әдістемелік ұйымдастыруда, жүйелі және мақсатқа бағытталған тәрбиелеу процесінде баланың тұрақты жеке қасиетіне айналуы мүмкі; танымның тиімді құралы.

Мектепке дейінгі ересек жас тобындағы балаларда психикалық процестер мен танымдық іс – әрекет процестері қарқынды дамиды. Бұл кезең жақындарымен қатынас арқылы, құрдастарымен ойын және шынайы қатынас арқылы қоғамға бейімделу кезеңі. Бұл кезеңде танымдық іс – әрекет бірінші орында тұрғандықтан психикалық жағынан айрықша өзгерістер болуы мүмкін. Біртіндеп танымдық процестердің құрылымында ойлау негізгі рөлді атқара бастайды.

Мектепке дейінгі балалық шақта ойлау дамуының ерекшелігі ойлау іс – әрекетінің нақты деңгейінің абстрактілі – логикалыққа, нақтылықтан ойлаудың икемділігін, тәуелсіздігі мен өнімділігінде көрініс табатын мәселелікке ауыса бастағанда байқалады. Ойлаудың дамуы мектеп жасына дейінгі кезең балаларының тілінің дамуына жағымды әсер етеді.

Тілдік іс – әрекет сандық және сапалық қатынаста дами бастайды. Бұл жаста балада тілді меңгерудің жаңа кезеңі басталады – сөйлеу әрекетінің дыбыстық жағы жетіледі: дыбыстың айтылуындағы ақаулар жойылады, бала ұқсас дыбыстарды есту арқылы ажыратады және өз сөйлеуінде сөздерге дыбыстық талдау жасауды меңгереді; сөйлеу әрекетінің мәндік – мағыналық жағы жетіледі: сөздік қоры толықтырылады, лексикалық өзгергіштік көрінеді, сөйлеудің үйлесімділігі қалыптасады, балалар монологты меңгереді.

Қабылдау – қоршаған орта бейнелерін қалыптастырудың мақсатқа бағытталған, белсенді зияткерлік процесс. А.В. Запорожец тиімді шығармашылық іс – әрекет әсерінен балада объектілерді бағалау бойынша перцептивті және зияткерлік әрекеттердің күрделі түрлері қалыптасатындықтан бұл кезеңде қабылдау жақсы дамитынын айта өтеді. Мектепке дейінгі ересек жас тобындағы балалардағы қабылдау процесінде көру арқылы салыстыру, вербалды ақпаратты өңдеудің рөлі күшейеді.

Сенсорлық жағдайларды дұрыс қабылдау ойлау іс – әрекеті операцияларының дамуында маңызды орын алады [4]. Қабылдау мәнді, зияткерлік процеске айналады, қоршаған ортаға дұрыс бейімделуіне және құбылыстардың күрделі жақтарын білуге мүмкіндік береді. Есте сақтаудың дамуы ең алдымен баланың қабылдауына байланысты, оның негізгі түрі мектепке дейінгі жаста бейнелі болады.

Мектеп жасына дейінгі кезеңде есте сақтаудың дамуы ырықсыздан ырықты есте сақтауға біртіндеп өтуімен сипатталады. Бұл психикалық іс – әрекеттің реттеуші элементтері мен ойлау іс – әрекеті операцияларымен сәйкес вербалды ақпаратты есте сақтау тәсілдерінің құрылумен байланысты. Мектепке дейінгі жас кезеңінде тілді белсенді меңгеру процесінде ауызша есте сақтау дамиды; тілдің реттеуші функцияларының өсуімен және іс – әрекеттің ерікті механизмдерінің пайда болуымен ырықты есте сақтау туындайды.

Мектепке дейінгі ересек жас кезеңінде зейіннің даму процесі де жүреді. Зейін – таңдалған объектке бағытталған танымдық іс – әрекетті ұйымдастырудың формасы. Психикалық реттелуіне қарай зейін ырықты және ырықсыз болып екіге бөлінеді. Зейін деңгейі оның негізгі сипаттамаларымен анықталады: көлемі, шоғырлануы, ауысуы және таралуы. Бұл жас кезеңіндегі зейіннің дамуы туралы айта отырып, оның барлық қасиеттерінде өзгерістер орын алатынын айта өту керек: көлемі (бір уақытта 3 – 4 объектті қабылдай алу); таралуы (бала зейінің автоматизациялануымен байланысты), тұрақтылығы (бір объектке 10 – 15 минут зейінін шоғырландыра алуы).

Мектеп жасына дейінгі ересек жас тобындағы балаларда ырықты зейіннің дамуы тілдік іс – әрекеттің жан – жақты дамуымен, іс – әрекеттің мағынасын, оның мақсатын түсінуімен, ырықты жүріс – тұрыстың пайда болуымен байланысты [10].

Мектеп жасына дейінгі ересек жас кезеңіндегі балалардың қиялы – жеке тәжірибе негізінде қабылданған ақпараттың өзгеруімен жаңа шынайы бейнелерді құрумен сипатталатын психикалық танымдық түрлендіруші процесс.

Балалар қиялының дамуы репродуктивтіден шығармашылық қиялға, ырықсыздан ырықты қиялға ауысуымен шартталатын сюжеттік – рөлдік ойынның күрделенуімен байланысты. Қиял екі негізгі қызметті орындауды бастайды: қоршаған әлемді танудың тәжірибелік дағдыларын қалыптастырумен байланысты қорғаныс және ойдан жағдай құрастыру арқылы проблемалы жағдайды шешуге мүмкіндік беретін танымдық қызмет [3].

Мектеп жасына дейінгі ересек жас тобындағы балалардың психологиялық дамуында эмоциялар, эмоциялық – тұлғалық ортаның дамуы маңызды рөл ойнайды. Бұл кезеңдегі балалардың эмоциялық дамуының негізгі бағыттары мынадай: іс – әрекетте және жүріс – тұрыста олардың бақылауының эмоциялық пайда болуының күрделенуі; адамгершілік және әлеуметтік эмоциялардың қалыптасуы, балалардың эмоциялық және психикалық дамуының қалыптасады; балалар кездейсоқ сезімдер мен көңіл – күй ауысуын көрсетпей, өзін ұстауға мүмкіндік беретін эмоциялық реттеу дағдыларын меңгереді [10].

Мектеп жасына дейінгі кезең – жеке параметрлермен толықтырылатын тұлғалық жаңашылдықтардың даму, жетілу кезеңі. Бала тұлғасының дамуы екі жақты жүреді. Олардың бірі – бала қоғам ережелеріне сәйкес қоршаған ортадағы өз орнын түсіне бастауы. Ал, екіншісі – сезімдер мен еріктің дамуы. Олар мотивтерді ұйымдастыруды, жүріс – тұрыс тұрақтылығын қамтамасыз етеді.

М.В. Матюхина баланың тәуелсіздігін, бастамашылығын қалыптастыруға әсер ететін мотивтердің екі тобын ажыратады: 1) іс – әрекеттің мазмұны және оның орындалу процесімен байланысты танымдық мотивтер; 2) бала және қоршаған орта арасындағы түрлі қатынаспен байланысты әлеуметтік мотивтер [8].

Танымдық мотивтердің өзін бірнеше топқа бөуге болады: баланың жаңа білім, білік, дағдыларды меңгеруге бағытталуынан тұратын кең танымдық мотив; баланың білімге жету тәсілдерін меңгеруге бағытталуынан тұратын оқу – танымдық мотив (өз бетінше білімді меңгеру тәсілдері, таным әдістері, іс – әрекетті бақылау тәсілдері); баланың дағдыларды өз бетінше меңгеруіне бағытталған өз бетінше білім алу мотиві. Бұл мотивтер танымдық қызығушылықты, өз бетінше әрекет етуге, білікті болуға деген ұмтылысты қалыптастырады.

Әлеуметтік мотивтер де бірнеше топқа бөлінеді: қоғамға пайда алып келетін білімді меңгеру мақсатымен байланысты кең әлеуметтік мотив; белгілі бір авторитетке ие болу мақсатымен байланысты тар әлеуметтік мотив; баланың тек қана басқа адамдармен өзара әрекеттесіп қана қоймай, ересектермен және құрдастарымен тұлғааралық қатынастар құру тәсілдерін түсінуден, талдаудан, оларды үнемі жетілдіруден тұратын әлеуметтік мотив.

Мотив әрекетке деген көзқарасты қалыптастырады, ал мақсатты іздеу мен түсіну баланың оқу міндеттерін өз бетінше орындауын қамтамасыз етеді. Сонымен, мектеп жасына дейінгі ересек жас кезеңі – жаңа психикалық қасиеттердің үздіксіз қалыптасу, танымдық процестердің өзгеруі кезеңі. Бұл кезең психофизиологиялық дамудың қасиеттері және ерекшеліктерімен сипатталады.

Әдебиет:

1. Ананьев, Б.Г. Человек как предмет познания. – М.: Наука, 2000. – 351 б.
2. Божович, Л.И. Проблемы формирования личности; под ред. Д.И. Фельдштейна. – М.: Ин – т практ. психологии; Воронеж: НПО «МОДЭК», 1995. – 349 б.
3. Венгер, А.Л. Психологическое консультирование и диагностика. – М.: Генезис, 2001. – 128 б.
4. Выготский, Л.С. Психология развития человека. – М.: Изд – во Смысл; Изд – во Эксмо, 2005. – 1136б
5. Рубинштейн, С.Л. Основы общей психологии. – СПб.: Питер, 1998. – 705 б.
6. Леонтьев, А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Смысл, Академия, 2005. – 352 б.
7. Метельский, И. В. Как поставить перед учащимися учебную задачу. – М.: Педагогическое общество России. – 2004. – 57 б.
8. Матюхина, М.В. Возрастная и педагогическая психология. – М., 2012. – 256 б.
9. Белкина, В.Н. Психология раннего и дошкольного детства. – М.: Ярославль: Академический проспект, 2005. – 256 б.
10. Антонова, Г.П. Познавательная деятельность детей 6 – 7 лет. – Мысль, 1991. – 124 б.

ӘОЖ 811.512.122

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ЛЕКСИКАНЫ ЗЕРТТЕУДЕГІ НЕГІЗГІ МАҚСАТТАР МЕН МІНДЕТТЕР

Жакипова А.С.

(Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы)

Бүгінгі таңда жас ұрпақ алдында «Қазақстан – 2050» бағдарламасындағы қазақтардың өсіп – өркендеуі, қауіпсіздігі мен әл – ауқатының артуы деген жауапкершілік тұр. Технология дамып, білім ауқымы кеңейді. Еліміздің өсіп өркендеуі ұлттық білім жүйесінің деңгейіне байланысты. Қазіргі кезде білім берудің негізгі мәселесінің бірі – өзіндік ұлттық үлгіні қалыптастыру. Мектептердегі жұмыстың нәтижелі болуы ана тілін оқытудың дұрыс жолға қойылуына байланысты. Оқушыны шебер сөйлеуге үйрету мектепте үйретіледі.

Абай атамыз адамның ұлы мұраттарының бірі «Тіл ұстартып, өнер шашпақ» деген. Балаға берілетін лексикалық білім оқушының сөздік қорын молайту негізінде жүргізіледі: Лексиканы сөйлеу де дұрыс қолдана алу үшін меңгертіледі. Мәтіндерді оқып түсіну, өз ойын жеткізе білу үшін лексиканы меңгере алатындай деңгейде меңгеруге жету, негізгі мақсат. Лексиканы меңгертуде мынандай қағидаларға сүйенеміз:

1. Тіл заңдылықтарын игерту;
2. Бала тілін дамыту үшін сөздік қорын молайту;
3. Лексикалық мәлімет баланың қатысымдық – әрекетіне қажетті болуы тиіс.

Себебі үйренген сөздерін өз ойын толық жеткізе білуде дұрыс қолдана алатын болғаны дұрыс.

Т.Р. Қордабаев: «Сөйлеу дегеніміз – тілді қатынас жасау қызметінде өз ойын басқаға білдіру, басқаның ойын білу, – дейді. Тіл мен сөйлеу бір – бірінен ажырамас бірлікте», – деп тіл мен сөйлеуді өзара байланыста қалады.

Қазіргі қазақ тілінің шығу тегі мен даму кезеңдерін түркі тектес тілдердің дамуымен бірлікте қарастырғанмыз жөн. Қазақ тілінің түпкі шығу тегі көне Алтай дәуірінен, Хун дәуірінен (біздің заманымыздан бұрынғы III – V ғасыр аралығы) одан бергі көне түркі дәуірінен басталады.

Алтай дәуіріндегі тілдің дамуын салыстырмалы түрде анықтай аламыз. Ал Хун дәуіріндегі тіліміздің даму жолы моңғол, тұңғыс тілдерінен ажырап, өз ішінде шығыс және батыс яғни шығыс хун, батыс хун болып екіге бөліне бастаған.

Қазақ тіліміз батыс түркі қыпшақ тобына жатады. Бұл тілдің өзге тілден айырмашылығы дыбыстық және морфологиялық ерекшеліктерінде:

Дыбыстық ерекшелік:

- а. сегіз, тоғыз дауысты дыбыстың болуы;
- ә. ерін үндестігінің әлсіз болуы;
- б. созылыңқы дауыстылар болмайды;
- в. дауысты, дауыссыз дыбыстардың тіркесіне жаңа тіркестердің сәйкес келуі, тағ/тау, өгрен/үйрен.

Морфологиялық ерекшелік:

- а. ілік, барыс, табыс септіктері қысқартылмай қолданылады.
- Ілік ын/ін, барыс – а, қалау райдың қы,кі,ғы,гі тұлғалары арқылы жасалуы. Мысалы, келг(сі).

Тіл жағынан алғанда қазақ жеріндегі тайпалардың бәрі түркі негіздес диалектілерде сөйлеген. V – X ғасырларда көне түркі тілдері жайынан табылған таңбалар көне ұйғыр таңбаларында сақталған. Міне, бұлар көне замандағы тіл құрылымынан мәлімет береді.

XVIII ғасыр мен XIX ғасырдың I – жартысында қисса дастандар ауыз әдеби тілінің үлгілерін ақтай отырып жазба поэзияға тән үлгілерді қолданған ақын – жыраулар Бұхар, Шөже, Махамбет, Дулат шығармалары пайда болды.

XIX ғасырдың II – жартысынан бері түркі тілдес ұлттар пайда болды. Қазақ жері түгелдей орыстардың құрамына еніп, әкімшілік жүйесі қалыптасты. Бұл жағдай қазақ халқының ұлт болып қалыптасуына қолайлы болмады.

Қазақ халқының ұлт болып қалыптасуы XX ғасырмен деңгейлес келеді. Ұлт қалыптасқан кезде сол ұлттық әдеби тілі де қалыптасады. Қазақ халқының тілі қалыптасқан кезден бастап, өзінің ерекшеліктері бола тұра түркі тілдері дамуындағы шеңберден шыққан жоқ. Бір – бірімен туыстық қатынас сақталып келеді.

Қазақтың ұлт тілі халықтың тілінің мұрагері. Ұрпақтан – ұрпаққа тарихи, мәдени дәстүрлерді жеткізу мәнін жоғалтпайды. Қазақтың ұлттық тілі деген өте кең ұғым. Бүкіл ұлтқа қызмет ететін баспасөз тілі, ауызекі сөйлеу тілі, әдеби тіл, жеке аймақтарда қолданылатын диалектілер мен говорлар, кәсіби мамандыққа тән сөздер құрамы жағынан бірдей емес.

Айтулы, стильдік қолданылуы жалпы халықтық сипатта тұрақталған сөздер, грамматикалық тұлғалар дайын қалпында ұлттық тілге ауысып отырады. Қазақстан тәуелсіздік алып, қазақ тілі мемлекеттік дәрежеге көтерілуде. Қазақ тіл білімі онан әрі даму үстінде. Ғылым, өнер, техника, шаруашылық салаларына байланысты жаңа термин сөздер жасалып, кейбір орысша қолданылып жүрген түрлеріне қазақша баламасы жасалуда. Лексикалық жаңа қолданыстар өрістелуде.

– Жер – су, қала, көше атауларының, адамдардың аты – жөнінің айтылуы мен жазылуы ретке келтіру жолға қойылуда.

– Әдеби тілдің стильдік салаларын жетілдіріп отыру, қазақ тіл білімінің зерттелу дәрежесін, қоғамдық – әлеуметтік негізінің нығайып кеңеюін қамтамасыз ету.

Бір тілде қанша сөз болса, тіл ғылымында сол сөздердің жиынтығын **лексика** не **сөздік құрам** дейді. Ал осы сөздердің лексикалық жүйеде алатын орынын, қолдану аясын, стильдік мәні мен сипатын қарастыратын ғылымда **лексикология** дейміз.

Қазақ тілінің сөздік құрамы халқымыздың басынан кешірген бүкіл өмірінің, материалдық байлығы мен рухани қазынасының айнасы, замандар бойы біртіндеп қалыптасқан ұзақ дамуының желісі. Лексиканы зерттеу сөздік құрамды тұтас бір бүтін жүйе деп қарастырылады. Қазақ лексикологиясы қазіргі қазақ тіліндегі сөздердің қазіргі даму заңын, сөздердің стилистикалық мәні мен қолдану аясын тексереді.

Сөз – лексикалық единица. Сөз жеке тұрып та, басқа сөздермен тіркесіп те қалыптасқан ұғымдарды ұрпақтан – ұрпаққа жеткізіп отырады. Сөздің осы қасиеті оның лексикалық единица екендігін көрсетеді. Сөз тілдегі дыбыстардан жасалады, дыбыссыз сөз жасалынбайды. Дыбыстарымыз фонетикалық заңдылықтарға сәйкес фонемалық дыбыстардың белгілі жүйеде келуі арқылы жасалады.

Сонымен қатар іс – қимыл жайында жалпыға түсінікті ұғымды білдіреді.

– Сөз грамматикалық тұрғыдан сөз таптарына тікелей қатысады.

Сөздің құрылымдық тұйықтығы, тұтастығы сақталады. Зат, құбылысқа атау болып қалыптасқан сөздердің себебін анықтау, сөздердің сөйлеу барысында қайталанып, даяр күйінде қолданатындығы қарастырылады. Адам баласы қоғамның даму барысында тілі де дамиды, оның лексикасы да дамиды. Өзгеру мен даму тілдің лексикасындағы сөздердің мағыналық жағына да қатысты болады.

Адамдар өзін қоршаған ортадағы заттар мен құбылыстарды, олардың алуан түрлі сипатын, белгілерін, әрине, бірден танып білген жоқ. Заттар мен құбылыстар және олардың бір – біріне қатысы мен байланысы, әр түрлі белгілері мен сыр – сипаты адам баласы қоғамның даму барысында біртіндеп танылып отырған. Жаңадан танылған заттар мен құбылыстардың тілде сөзбент аталу қажеттілігі әр уақытта жаңа сөздерді тудыра бермейді. Олар көбінесе тілдің негізгі сөздік қорында бұрыннан бар сөздермен аталады да, ол сөздердің бұрынғы қалыптасқан негізгі мағынасының үстіне қосымша мағына үстеледі.

Лексикалық мағына – сөздерді бір – бірінен ажыратып танудағы ең негізгі мағына. Лексикалық мағына зат, құбылыс жайында жалпыға түсінікті сөздің мағынасы. Тіл – өз бойында ұлт тарихын, төл мәдениетін, танымы мен талғамы, мінезі мен санасын, кәсібі мен салтын, дәстүрі мен даналығын тұтастыққа сақталған таңбалық жүйе емес, ол мәдениет айнасы.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы //егеменді Қазақстан, 26. XII. 2003.
2. Қордабаев Т.Р. Қазақ тіл білімінің қалыптасуы, даму жолдары. Алматы: Мектеп, 1987.
3. Оразбаева Ф.Ш. Тілдік қатынас: теориясы және әдістемесі. Алматы: Білім, 2000.
4. Балақаев М. Тіл мәдениеті және қазақ тілін оқыту. А: Мектеп, 1989. 18 б.
5. Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер. Алматы: Ғылым.
6. Аханов К. Грамматика теориясының негіздері. Алмат.

МҰҒАЛІМНІҢ КӘСІБИ ДАМУЫ ЖӘНЕ ӨЗІН – ӨЗІ ТӘРБИЕЛЕУ

Жанабаев Д.К., Абдикаримова А.О.

(«№9 Лицейі» КММ Теміртау қ. Қазақстан Республикасы)

Смолькина Т.П.

*(Максим Танка атындағы Беларусь мемлекеттік педагогикалық университеті,
Минск қ. Беларусь Республикасы)*

Бірлігі кәсіби құзыреттілікті болжайтын білім, қабілет пен дағды, бұл өзін – өзі тану процесі жүзеге асырудың екіұштылық тұжырымдамасының бір бөлігі ғана. Ол мұғалімнің мәдени дамуын, таңдалған әрекетке қатысты жеке ұстанымын (мотивацияны және құндылықты) қамтиды. Бірліктің қалыптасуы бұрыннан бар сипаттамаларды жинақтау арқылы басталады. Бұл тәсіл жаңа нәрсенің пайда болуына әкеледі.

Бұл жаңашылдыққа тек өзінің дүниетанымы тән, оның барлық ішкі әлемін толық ала алмайтын белгілі догматикалық принциптері негізінде құралады. Бұл мұғалімнің кәсіби дайындығының мәні. Бұрын алынған дағдылар, білім мен дағдылардың негізінде құрылған кәсіби эрудициядан басқа, нағыз мұғалімнің туа біткен қасиеті болып табылатын жоғары мәдениетте болуы керек. Мұның бәрі толық үйлесімді қажет етеді.

Мұғалім – сыртқы жағдайлардың әсеріне мойынсұнбайтын жеке тұлға. Оқушының әрекеттері, әрекеттің бағыты мен реттілігі ішкі қатынастармен анықталады және ынталандырылады.

Психологтар мамандыққа түсу – таңдалған рөлге біртіндеп өсу екеніне сенімді. Бұл процесс жүргізіле бастайды, өйткені олардың шығармашылық әлеуетін іске асыру қажет. Ол мұғалімнің стилі мен имиджін анықтайды. Оның әлемге қанағаттануы негізгі қажеттіліктерді қанағаттандыру дәрежесіне байланысты.

Кәсіби даму қазірдің өзінде қалыптасқан жеке қасиеттер мен сол мамандық категориялары арасында қарама – қайшылықтар болмаған жағдайда ғана пайда болады. Кәсіби қызметтің құндылықтарымен сәйкес келетін негізгі құндылық идеялары болашақта жеке дамудың бірлігін және кәсіби өсудің жоғары қарқынын береді. Өмірдің мәнін табудың бір бөлігі – бұл мамандық таңдау және сүйікті процестермен таңдалған әрекетті меңгеру. Болашақ мұғалімді педагогикалық университетте оқыту – білімді игеруге ынтасын алдын ала анықтайтын мамандықты саналы таңдаудың салдары болып табылады.

Мотивті жеке адамның саналы немесе интуитивті қажеттілігі ретінде тұжырымдауды қабылдай отырып, оның таза танымдық қызығушылығы немесе тәуелсіз қызметке кәсіби дайындықтан өтуге саналы қажеттілігі бар деп айтуға болады.

Негізгі мотивтерді осындай бөлектереге ажыратуға болады:

– ұзақ мерзімді, негізгі мақсатқа жетелейтін ситуациялық, белгілі бір қысқа мерзімді жағдайлар туындауы.

– сырттан туындаған және ішкі қажеттіліктерге байланысты;

– жеке немесе әлеуметтік маңыздылығына байланысты әлді және әлсіз жақтары;

– аралас және біркелкі, педагогикалық қызметтің күрделілігі күші мен үстемдігімен ерекшеленетін бірнеше мотивтердің болуы.

Педагогикалық іс – әрекеттің мотивациясы поливариантты және бұл салауатты құбылыс: жақсы мұғалімнің жұмысы бір мезгілде тамаша нәтижеге жету

қажеттілігімен, басқа қажеттіліктерді қанағаттандыру – материалдық ынталандыру, басқаларды тану, моральдық баланстан туындайды.

Педагогикалық әрекетті жүзеге асыруда әлеуметтік құнды мотивтер үлкен рөл атқарады. Бұл анықтамаға мыналар кіреді:

- терең саналы борыш сезімі, (кәсіби және азаматтық),
- оқушылар тәрбиесіне, балалармен жақсы қарым – қатынаста болу, балаларға деген сүйіспеншілікке бірдей жауапкершілік білдіру;
- тиісті функцияларды орындауда адалдықты, ар – ұжданды білдіретін кәсіби намыс ұғымы;
- пәнге деген құштарлық және дұрыс тануды таңдаудағы оқыту процесі;
- Мұғалімнің кәсібінің жоғары миссиясын түсіну.

Нағыз мұғалім әрқашан өзін – өзі тану қажеттілігін сезінеді. Оның жаңа нәрсені үйренуге және жаңа әдістерді практикада қолдануға деген ұмтылысына қарап, оның шеберлігіне баға беруге болады. Мұғалімнің мұндай қасиеттері оқушыларды да өзіне тартады, бұл өз кезегінде олардың жаңа нәрсені қабылдау деңгейіне оң әсер етеді. Бұл жағдайда мұғалімнің рухани мәдениетіма ңыздырөлатқарады.

Мәдени мұраны анықтау және дамыту, олардың негізінде мәдени стратификацияның дамуы таптырмайтынды білдірмейді шығармашылық тұлғаның болуы. Олөрнек – сыртқы және ішкі әлемді өзгерту дегі белсенді әрекетте, жекедилеммаларды үнемішешудеүлес, толықберілу. Өзін – өзі бағалауды қалыптастырды, оның сапасы деңгейі сыртқы келбеті үшін үлкен маңызға ие және өзін – өзі дамыту процестерін күшейте түседі.

Психологияда мұндай қалыптастырудың екі негізгі әдісі бар: талаптарды салыстыру және іс жүзінде қол жеткізілген нәтиже және талаптарды басқалардың пікірімен салыстыру, сонымен қатар төмен талаптар әрқашан өзін – өзі бағалауды қалыптастырады. Қиындықтар күрделі, кейде қол жеткізе алмайтын міндеттер қоятындарға тән, бұл өз жұмысына шығармашылықпен қарайтын мұғалімдердің қызметі бойынша жүргізілген зерттеулермен дәлелденді.

Мұғалім әрқашан мүмкін болатын стандарттарды орната білуі керек. Бұл тәсіл мұғалімнің жұмысында нәтижесінен жағымды эмоцияларды алуға мүмкіндік береді.

Педагогтың идеалды бейнесін санада қалыптастыру – мамандықтың маңызды және ажырамас бөлігі. Өзіндік талдау мақсатты әрекет ретінде қабылданатын өзіндік дамудың ажырамас компоненті. Мұғалімге қойылатын талаптардың бірегейлігі – ойлау, есте сақтау және қиял процестерінің танымдық қызметтерінің дамуы іс – әрекеттің ерекшеліктерінен туындайды.

Педагогикалық және психологиялық ғылымда зейіннің, визуалды есте сақтаудың, қиял мен байқаудың таралуы білім беру индустриясы өкілдерінің маңызды тұлғалық қасиеттері болып саналады. Бұл салада өзін – өзі тәрбиелеу кәсіби өзін – өзі дамытудың ажырамас және қажетті бөлігі болып табылады.

Жоғарыда айта кеткен факторлар бойынша мұғалімде болуға тиіс негіздер:

- ойлау мәдениеті;
- танымдық міндеттерді шешу кезінде өзін жүзеге асыра алатын шығармашылық дағдылармен қамтамасыз ете білу;
- өз уақытын ақылға қонымды түрде бөле алуы тиіс және т.б.

Кәсіби өзін – өзі тәрбиелеуді жетілдіру үшін мұғалім оқу процесіне жақсарту мақсатында инновациялық әзірлемелерді дамытуда, команданың басқа өкілдерімен бірге шығармашылық ізденіске қатысу керек, авторлық курстар мен бағдарламаларды әзірлеуге белесене түрде қатысуы міндетті.

Үнемі өзін – өзі дамытумен айналысатын мұғалімдерде, педагогикалық нәтижесі бірнеше есе жоғары болады. Бұл жағдайда, онда айтылатын өзгерістерді байқауға

болады жеке дамуы мен кәсіби өсуі. Бұл тәсілдің маңызды нәтижесі осы болады, машықтануға дағдыландыру және дамыту өзін – өзі дамыту секілді негіздер құрамында.

Нәтижені сезіну үшін келесі аспектілерге назар аудару қажет:

– өз бетінше таңдауды жоспарлаған кезде әдістер мен тәсілдер;

– өзін – өзі бақылауды жүзеге асыру мүмкіндігі;

– мәселені тұжырымдай білу және қорытынды өзін – өзі дамытудың мақсаттары.

Жоғарыда аталған барлық әдістерді меңгеру үшін, мұғалімде уақыт шектеулері яғни өзіндік дедлайн болуы керек. Кәсіби өзін – өзі дамытудың бірнеше кезеңдері бар:

Біріншісінде нақты мақсаттар мен міндеттер жоқ, немесе олар бұлыңғыр, бірақ сонымен қатар, өзін – өзі жетілдіруге деген ұмтылыс бар. Оған сыртқы тітіркендіргіштер әсер етуі мүмкін. Өзін – өзі тәрбиелеудің құралдары мен әдістерінде әлі нақты контурлар жоқ, және бұл процестің қалай өтуі керек екендігі толық түсініксіз. Процестің өзі жаттығу процедурасына ұқсайды. Бұл жағдайда оқушыға мұғалімнің көмегі қажет.

Екінші кезеңде белгілі бір сенімділікті меңгеру процесі. Бұл жерде оқушының алдына қойылған мақсат пен міндеттер оның жеке қасиеттеріне негізделген. Өзін – өзі дамытуды жүзеге асыру процедурасының белгілі бір тәжірибесі жинақталған кезде, шарттар қысқартылады. Бұл кезеңде жеке тұлғаның келесі қасиеттері көрінеді: өзін – өзі сынау, парасаттылық, тәуелсіз шешім қабылдау мүмкіндігі.

Өзін – өзі дамытудың соңғы үшінші кезеңінде мұғалім өз бетінше мақсат пен міндеттерді тұжырымдайды. Бұл кезеңде барлық сипаттамалар белгілене бастайды.

Әдебиет:

1. Афанасьева Е.А. Қарым – қатынас психологиясы. 1 – бөлім: «Іскерлік қарым – қатынас психологиясы» курсына арналған оқулық. Саратов: Жоғары білім, 2014. 106 б.
2. Абдуллаева М.М. Қарым – қатынас психологиясы: энциклопедиялық сөздік. М.: Когито – орталық, 2011. 600 б.
3. Колесникова Г.И. Манипуляциясыз оң байланыс: оқу құралы. Саратов: IP Et Media, 2018. 198 б.
4. Ряписов Н.А., Ряписова А.Г. Педагогикалық қарым – қатынас негіздері: оқу құралы // Новосибирск: НГПУ, 2004. 77 б.

ОӘЖ 37.013.2

ЕРЕСЕК ЖАС ТОП БАЛАЛАРЫНЫҢ ТАНЫМДЫҚ ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫ ДАМУЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Жиенбаева С.Н.

(Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті)

Ерменбаева А. Ә.

(«7М01201 – Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу»

білім беру бағдарламасының 2 курс магистранты

Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті)

Қазіргі уақыттағы мәселелердің арасында өзекті тақырыптардың бірі адам өмірінде маңызды кезең болып саналатын мектепке дейінгі жас кезеңінде балалардың танымдық қызығушылығын дамыту болып табылады. Бұл кезеңде баланың болашақ

тұлғасының негізі, ақыл – ой, адамгершілік және физикалық дамуының алғышарттары қалыптасады.

Білімді меңгерудегі сензитивті кезең ретінде мектеп жасына дейінгі кезең ерекшеліктерін ескере отырып, баланың танымдық қызығушылығын дамыту үшін педагогикалық және психологиялық жағдай жасау маңызды. Оқыту мен тәрбие тұлға қалыптасуына әсер етуі үшін баладағы танымдық қажеттілікті ояту қажет. Өйткені, танымдық қажеттілік адамның танымдық белсенділігінің негізгі көзі мен танымдық қызығушылығының негізі болып табылады. Танымдық қызығушылық тақырыбы көптеген психологтар мен педагогтардың еңбектерінде жеткілікті зерттелген. Бұл тақырыпқа Б.Г. Ананьев, Л.Н. Божович, Л.А. Венгер, Л.С. Выготский, А.Г. Запорожец, А.Г. Макаренко, Н.В. Рубинштейн, Г.И. Щукина, Д.Б. Эльконин секілді көптеген ғалымдар, педагогтар мен психологтардың еңбектері арналған.

Алайда, осы мәселеге байланысты кейбір сұрақтар әлі шешімін таппаған. Олардың арасындағы маңыздысы – балада белгілі бір іс – әрекетке немесе материалға деген тұрақты танымдық қызығушылығын тудыру. Яғни, бұл мәселені нақтырақ алатын болсақ: мектеп жасына дейінгі кезең балаларына артық жүктемесіз ақпаратты толық меңгеруіне қол жеткізуде олардың танымдық мүмкіндіктерін, белсенділіктерін дамытуды қамтамасыз ететін тәсіл болуы қажет. Бұл мектепке дейінгі білім беру ұйымдарының тәрбиешілерінің алдында тұрған маңызды міндеттердің бірі. Сондықтан да, осы мәселені шешу үшін балалардың тұрақты танымдық қызығушылығын тиімді дамытуға арналған оқытудың формалары мен әдістерін іздеуді жүзеге асыру керек.

Қоғамға білімді қолдана білетін ғана емес, сол білімге қол жеткізе алатын тұлғалар да керек. Қазіргі уақытты стандартты емес ерекше жағдайлар біздің қызығушылығымыз аясының кең болуын талап етеді. Қызығушылық – адамға айрықша маңызды болып сезілетін әрекеттердің мотивтері. Мұны субъектінің оның әрекетіне деген жағымды бағалау қатынасы ретінде қарастыруға болады.

Б.Г. Ананьев [1], Л.Н. Божович [2], Л.А. Венгер [3], Л.С. Выготский [4] секілді көптеген ғалымдардың зерттеулері танымдық қызығушылық белсенді танымдық іс – әрекет барысында сәтті қалыптасатынын атап өтеді. Баланың танымдық қызығушылығы жаңаны тануға, заттар мен құбылыстардың мәнін түсіну және олардың арасындағы қатынастар мен байланыстарды табу үшін олардың мәнін түсіну және олардың арасындағы қатынастар мен байланыстарды табу үшін қасиеттері мен ерекшеліктерін анықтауда көрініс табады.

Қазіргі уақытта танымдық қызығушылық ұғымын түсіндіруге байланысты түрлі бағыттар бар. Н.Ф. Добрынин «Танымдық қызығушылық – адам зейінінің таңдамалы бағытталуы» деп анықтама береді. Ал, Л.С. Рубинштейн танымдық қызығушылықты зияткерлік және эмоциялық белсенділігінің көрініс табуымен түсіндіреді [5]. Н.Г. Морозова танымдық қызығушылықты тұлғаның қоршаған әлемге деген белсенді эмоциялық – танымдық қатынасы деп есептейді. А.Г. Ковалев танымдық қызығушылықты адамның әлеуметтік – өмірлік мәні мен эмоциялық тартымдылығымен туындаған объектіге өзіндік қатынасы ретінде анықтады [5].

Қазіргі уақыттағы зерттеулерде танымдық қызығушылықты қалыптастыру мәселесі бойынша түрлі көзқарастар да кездеседі. Н.К. Постникова қызығушылықты белгісіз нәрсені анықтауға бағытталған танымдық іс – әрекет ретінде қарастырады. Бұл жағдайда қызығушылық белсенділік көріністерінің жиынтығы ретінде ұсынылады, алайда мұндай бағыт қызығушылықтың туындау механизмдерін дұрыс ашып көрсетпейді. А. Валлон зерттеулерінде танымдық қызығушылық таным пәніне деген эмоциялық қатынас ретінде қарастырылады. Мектеп жасына дейінгі кезең балаларында таным объектілерінің алғашқыларының бірі заттық әлем болып саналады. Заттық әлемге деген танымдық қызығушылықты қалыптастыру баланың мектеп жасына

дейінгі кезеңде оны меңгеріп алуына байланысты. Көбінесе, баланың әлеуметтену процесімен анықталады. Л.И. Божович және Л.С. Выготский «мектеп жасына дейінгі балаларда танымдық қызығушылықтың дамуы белсенділіктің ерекше формаларының артықшылығына және жағымды эмоциялық жағдайға байланысты сыртқы әсерлер қажеттілігінен туындайды» деп есептейді. Оның қалыптасуы іс – әрекетте туындайды (Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев, С.Л. Рубинштейн) [5].

Танымдық қызығушылықтың мақсаты – адамның қоршаған әлемнің алуан түрлілігімен танысуға, оның санасына тән процестерді, себеп – салдарлық байланыстар мен заңдылықтарды бейнелеуге ұмтылысы. Сонымен бірге, танымдық іс – әрекетпен қосылған танымдық қызығушылық әр түрлі жеке қатынастардың пайда болуымен тікелей байланысты: белгілі бір ғылым саласына таңдамалы қатынас, танымдық қызмет, оларға қатысу, танымдағы серіктестермен қарым – қатынас. Дәл осы кезеңде заттық әлемді тану мен оған деген көзқарас, ғылыми фактілер, идеология қалыптасады, оның сипатына танымдық қызығушылық ықпал етеді. А.Н. Леонтьев танымдық қызығушылық адамның барлық психикалық процестерін оның дамуының жоғары деңгейінде ынталандырады, адамды қызметтегі жаңалықтарды үнемі іздеуге итермелейтінін де атап өтті (өзгерістер, мақсаттардың күрделенуі, пәндік ортада оларды жүзеге асырудың маңызды жақтарын анықтау, басқа қажетті әдістерді табу және оларға шығармашылықты енгізу) [6].

Танымдық қызығушылық педагогикалық процесте маңызды рөл ойнайды. И.В. Метельский қызығушылық ұғымына мынадай анықтама береді: «Қызығушылық – затты меңгеруге деген мағымды эмоциялық қатынаспен, таным, қиындықтарды жеңу, жетістікке жету қуанышымен, дамып келе жатқан тұлғаның өзін өзі көрсетуімен байланысты белсенді танымдық бағыт». Педагогикада танымдық қызығушылық балалардың танымдық белсенділігінің құралы ретіндегі сыртқы стимул деп қарастырылады. Педагогикада танымдық қызығушылықты зерттеумен айналысып жүрген Г.И. Щукина мынадай анықтама береді: «танымдық қызығушылық тұлға белсенділігінің деңгейін көрсетеді, ол адамның психикалық процестерімен байланысты, адам мінез – құлығы құрылымында маңызды орын алады». Оның ұсынғаны бойынша, қызығушылықтың дамуы үстіртіннен тұрақты, терең бағытқа қарай жүреді [7].

Нақты тұлғаның өміріндегі танымдық қызығушылықтың мәнін бағалау қиын. Қызығушылық іс – әрекеттің, шынайы заттық, оқу, шығармашылық әрекеттердің ең қуатты активаторы, стимуляторы. Б.П. Есипов танымдық қызығушылықты білімнің тұлғамен тығыз байланысы ретінде қарастырады. Қызығушылықтың жалпы феномені ретінде бұл ұғым жеке психикалық процестерден (интеллектуалды, эмоционалды, реттеуші) және қарым – қатынаста көрінетін адамның әлеммен объективті және субъективті өзара әрекетінен тұратын күрделі құрылымға ие. Мотивациялық және реттеушілік мүмкіндіктері бар танымдық қызығушылық баланың танымдық іс – әрекет субъектісі ретінде өнімді дамуына ықпал етеді. Тұлғаның тұрақты сипаттамасы бола отырып, танымдық қызығушылық оның қалыптасуына ықпал етеді, өйткені оның әсерінен қабылдау жақсы жүреді, бақылау дамиды, эмоционалды және логикалық есте сақтау белсендіріледі, қиял қарқынды жұмыс істейді. Осыған сүйене отырып, зерттеушілер қызығушылықтың белгілі бір жеке бағытын табады. Атап айтқанда, Г.И. Щукина қызығушылықты индивидтің танымдық салаға және оның объективтік жағына және білімді игеру процесіне бағытталған таңдаулы бағдары ретінде анықтайды [7].

М.А. Данилов, М.Н. Скаткин объективтілік және субъективтіліктің бірлігінде қызығушылықтың қалыптасуы, дамуы мен тереңдеуінің диалектикасы көрінетінін атап өтті. Қызығушылық әрекетте туындайды және дамиды, оған әрекеттің жекелеген компоненттері емес, оның бүкіл объективті – субъективті идеясы (сипаты, процесі,

нәтижесі) әсер етеді. Қызығушылық – бұл белсенді іс – әрекетті, жеке тұлғаның ерекше күйлерін қалыптастыратын көптеген психикалық процестердің жиынтығы (оқу процесінің қуанышы, қызығушылық танытатын субъектінің біліміне, танымдық белсенділікке, сәтсіздіктер тәжірибесі мен оларды жеңуге деген еріксіз ұмтылыс). Осылайша, қызығушылық ең қуатты активатор, белсенділікті, нақты мақсатты, тәрбиелік, шығармашылық әрекеттерді және жалпы өмірді ынталандырушы рөлін атқарады деп айта аламыз.

Танымдық қызығушылық әртүрлі күйлермен көрінеді. Г.И. Шукина мынадай күйлерді атап өтті: әуестік, білімқұмарлық, танымдық қызығушылық, теориялық қызығушылық. Бұл кезеңдер таза шартты болып ерекшеленсе де, олардың ең типтік белгілері жалпыға белгілі [7].

Әуестік – бұл адамның назарын аударатын таза сыртқы, жиі болжанбайтын жағдайлармен анықталатын таңдамалы қарым – қатынастың негізгі кезеңі. Адам үшін бұл ыңғайсыздықпен, жағдайдың жаңалығымен байланысты қарапайым бағдарлау, сонымен бірге ерекше маңызды болмауы мүмкін. Әуестік кезеңінде бала белгілі бір заттың, белгілі бір жағдайдың күлкілі болуымен қанағаттанады. Бұл кезең меңгеруге деген нағыз талпынысты көрсетпейді. Дегенмен, танымдық қызығушылық көрініс беруінің қозғаушы күші ретінде ойын – сауық оның іс – әрекеті үшін бастапқы стимул бола алады.

В.Б. Бондаревский білімқұмарлықты «адамның өз көргендерінен тыс жағдайға тап болуға дайындық секілді ерекшелігі бар тұлғаның маңызды күйі» деп сипаттады. Қызығушылық дамуының бұл кезеңінде танып – білу қуанышы, таңдану, іс – әрекетке қанағаттану эмоциялары айқын көріне бастайды. Жұмбақтар мен оның шешімінің пайда болуында әлемді белсенді түсіну ретінде білімқұмарлықтың идеясы жатыр. Білімқұмарлық мінездің тұрақты ерекшелігіне айнала отырып. Тұлға қалыптасуында үлкен құндылыққа ие. Қызығушылық танытқан адамдар әлемге бей – жай қарамайды, олар әрқашан ізденіс үстінде.

Б.П. Есиповтың көзқарасы бойынша, теориялық қызығушылық нақты ғылымдардың күрделі теориялық сұрақтары мен мәселелерін зерттеуге ұмтылыспен, сонымен қатар оны таным құралы ретінде пайдаланумен байланысты. Бұл кезеңде тұлға құрылымындағы танымдық бастама ғана емес, адам қайреткер, субъект, тұлға ретінде анықталады.

Танымдық қызығушылықтың барлық берілген кезеңдері күрделі өзара байланыстар жиынтығын көрсетеді. Танымдық қызығушылықта заттық саланың ауысумен байланыстағы қайталану да, әуестік танымқұмарлыққа ауысқан кездегі бірыңғай таным әрекетінде болуы да кездеседі. Танымдық қызығушылықтың көрсетілген кезеңдерін бір – бірінен бөліп қарастыру қателік болып табылады. Шынайы процесте танымдық қызығушылықтың барлық кезеңдері күрделі үйлесім мен өзара байланысты көрсетеді. Алайда, түрлі жағдайдың күшімен (ұжымда атағын көтерген сәтті жауап, қызықты болуы, т.б.) пайда болған қызығушылық күйі тұлға дамуына әсер етпеуі мүмкін. И.М. Цветков білімқұмарлық пен қызығушылықтың айырмашылығын көрсете отырып, білімқұмарлықта қызығушылыққа тән эмоциялар жоқ екенін атап өтеді. Оның пікірінше, білімқұмарлыққа қанағаттану, рахаттану, танып – білу қуанышы, таңдану секілді жалпы эмоциялар тән. Ал, қызығушылыққа арнайы эмоциялар: қатысу, жақындық, ерекше орналасу тән [9].

Танымдық қызығушылықтың ерекшеліктерін зерттей отырып, оған ерікті бағытталу тән болатынын көрсетуге болады. Танымдық қызығушылық таным процесіне ғана емес, оның нәтижесіне де бағытталған, ал бұл әрқашан мақсатқа ұмтылумен, оның жүзеге асырумен, қиындықтарды жеңумен, ерікті құлшыныспен байланысты. Өйткені, танымдық қызығушылық ерікті құлшынысқа қарсы жүрмейді,

оның серігі деп атаса да болады. Танымдық қызығушылықта тұлғаның маңызды көріністерінің барлығы бір – бірімен өзара әрекеттеседі.

Іс – әрекеттің дұрыс педагогикалық және әдістемелік ұйымдастыруда, жүйелі және мақсатқа бағытталған тәрбие арқылы танымдық қызығушылық баланың тұрақты тұлғалық қасиеті болып, оның дамуында маңызды рөл ойнауы мүмкін. Тұлға қасиеті ретінде танымдық қызығушылық барлық, кез – келген жағдайда көрініс береді. Бұл қызығушылық әсерінен балада ойлау белсенділігі дамиды. Ойлау белсенділігі балалар қызықтыратын құбылыстардың мәнін тәрбиешіден, ата – анасынан, ересектерден сұрағанда көрініс табады. Қызығушылық тудыратын салада кітап іздеу және оқу, баланың қызығушылығын қанағаттандыра алатын белгілі бір жұмыс түрлерін таңдау оқушының жеке тұлғасын тиімді қалыптастырады және дамытады. К.Д. Ушинский балаларға қызықты болуы үшін сабақ дайындау маңызды екенін атап өтті. Осы мақсатта мұғалімдер өз іс – әрекеттерін оқушының тікелей қызығушылығын тудыратын әдістермен толықтырады. Олар әртүрлі қызықты танымдық материалдар мен рөлдік ойындарды, мини – викториналарды, тапқырлық ойындарды, ребустар, ойын – сауық жағдайларын пайдаланады.

И.Г. Морозованың, Г.И. Щукинаның көпжылдық зерттеулері танымдық қызығушылық адамға туғаннан бастап тән емес, ол адамның өмір сүру процесінде дамиды, оның өмір сүруінің әлеуметтік жағдайларында қалыптасады. Сонымен қатар, мектепке дейінгі жастағы қызығушылықты қалыптастыру жолын бірнеше сапалы кезеңдерден өтеді: қызығушылықтан сыртқы қасиеттерге, қоршаған ортаның заттары мен құбылыстарының қасиеттеріне, олардың арасындағы қатынас пен байланысқа дейін.

Танымдық қызығушылық оқытудың, әрі дамытудың мықты тәсілі ретінде қолданылады. Бұл тиімді тәжірибелермен, түсті оқу құралдарының демонстрациясымен, қызықты тапсырмалар және әңгімелермен толықтырылған оқыту емес екендігін, тіпті барлығы айтылып түсіндірілген, балаға тек есте сақтау қажет болатын жеңілдетілген оқытуды да білдірмейді.

Қызығушылық оқыту әдісі ретінде сыртқы әсерлерден туындайтын қызығушылық импульсін тежеуге қабілетті ішкі мотивтер пайда болған кезде жұмыс істейді. Жаңалық, өзгешелік, күтілмеген жағдай, алдыңғы меңгерілген білімге ұқсамауы сияқты ерекшеліктер тек бір сәттік қызығушылықтарды ғана емес, мәліметтерді терең зерттеуге алып баратын эмоцияларды да оятып, қызығушылықтың тұрақты болуына әсер етеді. Классикалық педагогика өкілдері жалықтыратын мұғалім педагог емес екенін бұрыннан айтып келеді.

Зерттеушілер ұжымдық оқу іс – әрекетінің танымдық қызығушылықтың дамуында маңызды рөл алатынын көрсетеді және олардың зерттеуі бойынша қызығушылық дамуының негізгі шарттарын төмендегідей бөліп көрсетеді:

- Оқытудың түрлі әдістерін дұрыс сәйкестендіру (Ю.К. Бабанский).
- Мәселелік оқыту ситуациялары (А.М. Матюшкин, М.Н. Скаткин).
- Жас ерекшелікке қарай оқытудың міндеттері (В.С. Ильин).
- Оқытудың интенсивтілігі (В.Г. Леонтьев, Г.М. Шемакина) [8].

Өткен тәжірибелерге, қазіргі тәжірибенің арнайы зерттеулеріне сүйене отырып, мектеп жасына дейінгі кезең балаларында танымдық қызығушылықты қалыптастыру, дамыту және бекітуге әсер ететін шарттарды атап өтуге болады.

Бірінші шарт – баланың ой іс – әрекетіне максималды сүйену. Танымдық қызығушылық дамуының іргетасы секілді танымдық күш пен мүмкіндіктер дамуының іргетасы танымдық тапсырмаларды шешу, белсенді ізденіс жағдайлары, болжамдар, ойландыратын жағдаяттар, онда белгілі бір көзқарасты аша отырып өзі анықтауы қажет әр түрлі позициялардың соқтығысуы болып табылады.

Екінші шарт – баланың даму деңгейіне сәйкес оқыту, дамыту және тәрбие процестерін жүргізу. Оқытудың шынайы процесінде мұғалім білім алушыларға қажет дағдылар мен біліктерді меңгерте отырып, үнемі оқытуы қажет. Түрлі пәндік дағдылардан оқыту мазмұнынан тыс бала өзі меңгере алатын жалпы дағдылар да бөлінеді. Мысалы, оқи алу (кітаппен жұмыс), талдау және жалпылау, негізгі ойды бөліп алу, логикалық тұрғыда жауап беру, дәлелдер келтіру және т.б. Бұл біліктіліктер эмоциялық және реттеуші процестердің кешеніне негізделген.

Үшінші шарт – оқытудың эмоциялық атмосферасы, оқыту процесінің жағымды эмоциялық тонусы. Жағымды атмосфера дамудың екі негізгі қайнар көзімен байланыстырылған: түсініксіз қатынас тудыратын және баланың көңіл – күй тонусын өзгертетін іс – әрекет пен қарым – қатынас. Бұл екі дереккөз үнемі бір – бірінің стимулдарымен байланыста, олардың білімге деген танымдық қызығушылық пен іс – әрекетіне әсері әр түрлі. Оқытудың жағымды атмосферасы балалардың ақылды, тапқыр болуға ұмтылысына мүмкіндік береді. Д.И. Писарев әр адамның ақылды, тапқыр болуға ұмтылатынын жазады. Дәл осы мықты болуға деген ұмтылыс және қол жеткізгенге тоқтамау табысты іс – әрекет кезінде терең қанағаттану мен жақсы көңіл – күй сыйлайтын абырой сезімін тудырады. Баланың танымдық іс – әрекетінің жағымды эмоциялық атмосферасын құру – тұлғаның танымдық қызығушылығы мен дамуын қалыптастырудың маңызды шарты.

Төртінші шарт жағымды қарым – қатынас болып табылады. Бұл мынадай қатынастармен анықталады: «бала – тәрбиеші», «бала – ата – анасы мен жақындары», «бала – ұжым». Бұл қатарға баланың сәттілік пен сәтсіздікті қалай басынан кешіруі, оның бейімділігі, басқа да қызығушылықтарының болуы сияқты кейбір жеке ерекшеліктерін қосуға болады. Бұл қатынастардың әрқайсысы қызығушылыққа жағымды да, жағымсыз да әсер етуі мүмкін.

Жоғарыда аталған шарттардың барлығын сақтай білу іс – әрекет процесінде баланың танымдық қызығушылығын қалыптастырады. Осы шарттарды ескере отырып, баланың танымдық қызығушылығын дамытпай танымдық іс – әрекетін белсендендіру мүмкін емес. Сондықтан да танымдық қызығушылықты оқытудың негізгі мотиві ретінде, тұлға қасиеті ретінде және оқыту мен тәрбиелеудің сапасын арттыратын құралы ретінде қарастыра отырып, оны балада үнемі жүйелі түрде дамытып, бекітіп отыру қажет. Оқыту мен тәрбие процесінің ұйымдастырушысы ретінде тәрбиеші танымдық қызығушылықты дамыту мен қолдауда маңызды рөл ойнайды [9].

Берілген ақпараттарды талдай отырып, мынадай қорытынды шығаруға болады: танымдық қызығушылық – баланың танымға, жаңаға, терең білімге ұмтылысымен сипатталатын қоршаған орта зарттары мен құбылыстарын тұлғаның таңдамалы бағыттылығын. Ал танымдық қызығушылықтың негізгі ерекшеліктері мынадай: ерік – жігерге бағдарланған; оқудың маңызды мотивтерінің бірі болып табылады; іс – әрекетті дұрыс педагогикалық және әдістемелік ұйымдастыруда, жүйелі және мақсатқа бағытталған тәрбиелеу процесінде баланың тұрақты жеке қасиетіне айналуы мүмкін; танымның тиімді құралы.

Мектепке дейінгі ересек жас тобындағы балаларда психикалық процестер мен танымдық іс – әрекет процестері қарқынды дамиды. Бұл кезең жақындарымен қатынас арқылы, құрдастарымен ойын және шынайы қатынас арқылы қоғамға бейімделу кезеңі. Бұл кезеңде танымдық іс – әрекет бірінші орында тұрғандықтан психикалық жағынан айрықша өзгерістер болуы мүмкін. Біртіндеп танымдық процестердің құрылымында ойлау негізгі рөлді атқара бастайды.

Мектепке дейінгі балалық шақта ойлау дамуының ерекшелігі ойлау іс – әрекетінің нақты деңгейінің абстрактілі – логикалыққа, нақтылықтан ойлаудың икемділігін, тәуелсіздігі мен өнімділігінде көрініс табатын мәселелікке ауыса бастағанда байқалады.

Ойлаудың дамуы мектеп жасына дейінгі кезең балаларының тілінің дамуына жағымды әсер етеді. Тілдік іс – әрекет сандық және сапалық қатынаста дами бастайды. Бұл жаста балада тілді меңгерудің жаңа кезеңі басталады – сөйлеу әрекетінің дыбыстық жағы жетіледі: дыбыстың айтылуындағы ақаулар жойылады, бала ұқсас дыбыстарды есту арқылы ажыратады және өз сөйлеуінде сөздерге дыбыстық талдау жасауды меңгереді; сөйлеу әрекетінің мәндік – мағыналық жағы жетіледі: сөздік қоры толықтырылады, лексикалық өзгергіштік көрінеді, сөйлеудің үйлесімділігі қалыптасады, балалар монологты меңгереді.

Қабылдау – қоршаған орта бейнелерін қалыптастырудың мақсатқа бағытталған, белсенді зияткерлік процесс. А.В. Запорожец тиімді шығармашылық іс – әрекет әсерінен балада объектілерді бағалау бойынша перцептивті және зияткерлік әрекеттердің күрделі түрлері қалыптасатындықтан бұл кезеңде қабылдау жақсы дамитынын айта өтеді. Мектепке дейінгі ересек жас тобындағы балалардағы қабылдау процесінде көру арқылы салыстыру, вербалды ақпаратты өңдеудің рөлі күшейеді. Сенсорлық жағдайларды дұрыс қабылдау ойлау іс – әрекеті операцияларының дамуында маңызды орын алады [4]. Қабылдау мәнді, зияткерлік процеске айналады, қоршаған ортаға дұрыс бейімделуіне және құбылыстардың күрделі жақтарын білуге мүмкіндік береді. Есте сақтаудың дамуы ең алдымен баланың қабылдауына байланысты, оның негізгі түрі мектепке дейінгі жаста бейнелі болады.

Мектеп жасына дейінгі кезеңде есте сақтаудың дамуы ырықсыздан ырықты есте сақтауға біртіндеп өтуімен сипатталады. Бұл психикалық іс – әрекеттің реттеуші элементтері мен ойлау іс – әрекеті операцияларымен сәйкес вербалды ақпаратты есте сақтау тәсілдерінің құрылумен байланысты. Мектепке дейінгі жас кезеңінде тілді белсенді меңгеру процесінде ауызша есте сақтау дамиды; тілдің реттеуші функцияларының өсуімен және іс – әрекеттің ерікті механизмдерінің пайда болуымен ырықты есте сақтау туындайды.

Мектепке дейінгі ересек жас кезеңінде зейіннің даму процесі де жүреді. Зейін – таңдалған объектке бағытталған танымдық іс – әрекетті ұйымдастырудың формасы. Психикалық реттелуіне қарай зейін ырықты және ырықсыз болып екіге бөлінеді. Зейін деңгейі оның негізгі сипаттамаларымен анықталады: көлемі, шоғырлануы, ауысуы және таралуы. Бұл жас кезеңіндегі зейіннің дамуы туралы айта отырып, оның барлық қасиеттерінде өзгерістер орын алатынын айта өту керек: көлемі (бір уақытта 3 – 4 объекті қабылдай алу); таралуы (бала зейінің автоматизациялануымен байланысты), тұрақтылығы (бір объектке 10 – 15 минут зейінін шоғырландыра алуы). Мектеп жасына дейінгі ересек жас тобындағы балаларда ырықты зейіннің дамуы тілдік іс – әрекеттің жан – жақты дамуымен, іс – әрекеттің мағынасын, оның мақсатын түсінуімен, ырықты жүріс – тұрыстың пайда болуымен байланысты [10].

Мектеп жасына дейінгі ересек жас кезеңіндегі балалардың қиялы – жеке тәжірибе негізінде қабылданған ақпараттың өзгеруімен жаңа шынайы бейнелерді құрумен сипатталатын психикалық танымдық түрлендіруші процесс. Балалар қиялының дамуы репродуктивтіден шығармашылық қиялға, ырықсыздан ырықты қиялға ауысуымен шартталатын сюжеттік – рөлдік ойынның күрделенуімен байланысты. Қиял екі негізгі қызметті орындауды бастайды: қоршаған әлемді танудың тәжірибелік дағдыларын қалыптастырумен байланысты қорғаныс және ойдан жағдай құрастыру арқылы проблемалы жағдайды шешуге мүмкіндік беретін танымдық қызмет [3].

Мектеп жасына дейінгі ересек жас тобындағы балалардың психологиялық дамуында эмоциялар, эмоциялық – тұлғалық ортаның дамуы маңызды рөл ойнайды. Бұл кезеңдегі балалардың эмоциялық дамуының негізгі бағыттары мынадай: іс – әрекетте және жүріс – тұрыста олардың бақылауының эмоциялық пайда болуының күрделенуі; адамгершілік және әлеуметтік эмоциялардың қалыптасуы, балалардың

эмоциялық және психикалық дамуының қалыптасады; балалар кездейсоқ сезімдер мен көңіл – күй ауысуын көрсетпей, өзін ұстауға мүмкіндік беретін эмоциялық реттеу дағдыларын меңгереді [10]. Мектеп жасына дейінгі кезең – жеке параметрлермен толықтырылатын тұлғалық жаңашылдықтардың даму, жетілу кезеңі. Бала тұлғасының дамуы екі жақты жүреді. Олардың бірі – бала қоғам ережелеріне сәйкес қоршаған ортадағы өз орнын түсіне бастауы. Ал, екіншісі – сезімдер мен еріктің дамуы. Олар мотивтерді ұйымдастыруды, жүріс – тұрыс тұрақтылығын қамтамасыз етеді.

М.В. Матюхина баланың тәуелсіздігін, бастамашылығын қалыптастыруға әсер ететін мотивтердің екі тобын ажыратады:

1) іс – әрекеттің мазмұны және оның орындалу процесімен байланысты танымдық мотивтер;

2) бала және қоршаған орта арасындағы түрлі қатынаспен байланысты әлеуметтік мотивтер [8].

Танымдық мотивтердің өзін бірнеше топқа бөуге болады: баланың жаңа білім, білік, дағдыларды меңгеруге бағытталуынан тұратын кең танымдық мотив; баланың білімге жету тәсілдерін меңгеруге бағытталуынан тұратын оқу – танымдық мотив (өз бетінше білімді меңгеру тәсілдері, таным әдістері, іс – әрекетті бақылау тәсілдері); баланың дағдыларды өз бетінше меңгеруіне бағытталған өз бетінше білім алу мотиві. Бұл мотивтер танымдық қызығушылықты, өз бетінше әрекет етуге, білікті болуға деген ұмтылысты қалыптастырады.

Әлеуметтік мотивтер де бірнеше топқа бөлінеді: қоғамға пайда алып келетін білімді меңгеру мақсатымен байланысты кең әлеуметтік мотив; белгілі бір авторитетке ие болу мақсатымен байланысты тар әлеуметтік мотив; баланың тек қана басқа адамдармен өзара әрекеттесіп қана қоймай, ересектермен және құрдастарымен тұлғааралық қатынастар құру тәсілдерін түсінуден, талдаудан, оларды үнемі жетілдіруден тұратын әлеуметтік мотив. Мотив әрекетке деген көзқарасты қалыптастырады, ал мақсатты іздеу мен түсіну баланың оқу міндеттерін өз бетінше орындауын қамтамасыз етеді. Сонымен, мектеп жасына дейінгі ересек жас кезеңі – жаңа психикалық қасиеттердің үздіксіз қалыптасуы, танымдық процестердің өзгеруі кезеңі. Бұл кезең психофизиологиялық дамудың қасиеттері және ерекшеліктерімен сипатталады.

Әдебиет:

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. – М.: Наука, 2000. – 351 б.
2. Божович Л.И. Проблемы формирования личности; под ред. Д. И. Фельдштейна. – М.: Ин – т практ. психологии; Воронеж: НПО «МОДЭК», 1995. – 349 б.
3. Венгер А.Л. Психологическое консультирование и диагностика. – М.: Генезис, 2001. – 128 б.
4. Выготский Л. С. Психология развития человека. – М.: Изд – во Смысл; Изд – во Эксмо, 2005.–1136 б
5. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб.: Питер, 1998. – 705 б.
6. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Смысл, Академия, 2005. – 352 б.
7. Метельский И.В. Как поставить перед учащимися учебную задачу. – М.: Педагогическое общество России. – 2004. – 57 б.
8. Матюхина М.В. Возрастная и педагогическая психология. – М., 2012. – 256 б.
9. Белкина В.Н. Психология раннего и дошкольного детства. – М.: Ярославль: Академический проспект, 2005. – 256 б.
10. Антонова Г.П. Познавательная деятельность детей 6 – 7 лет. – Мысль, 1991. – 124 б.

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАНЫҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Жумадуллаева¹ А.А., Сегізбаева² А.Ә.

¹МКТУ им Х.А.Ясауи

²Қ.А.Ясауи атындағы ХҚТУ

Мектепалды даярлықта балалардың танымдық белсенділігін қалыптастыру мәселесі көп қырлы. Себебі, бала тұлғасын дамытуда оқу – танымдық іс – әрекет ғылыми пәндердің кең аясын қамтитын ұғым болып отыр. Танымдық белсенділік, танымдық іс – әрекет – баланың қызығушылығы жаңаны танып білуге деген өте белсенді ақыл – ой әрекеті. Ол танымдық қажеттіліктен, мақсаттан, таным қисындарынан және әрекеттің негізінде балаларда танымдық белсенділіктерінен ізденімпаздықтың негізінде қалыптасады. Танымдық қызығушылықты мектеп жасына дейінгі балаларда дамытудың маңызды шарты – ересектермен бірлескен танымдық қызмет болып табылады. Соның ішінде, тәжірибе жасау, ізденіс қызметіне қатысу, белсенділікті бағдарлау баланың қызығушылығын жетілдіруге көмектеседі. Дұрыс ұйымдастырылған педагогикалық қолдау тек балаларға ғана әсер етіп қоймай, ересектердің жеке тәжірибесін, жалпы қоршаған ортаға деген көзқарасын кеңейтеді.

Мектепке дейінгі кезеңде жалпы танымдық даму үш бағытта жүзеге асады: баланың қоршаған ортада өзін – өзі бағыттау әдістері кеңейеді, жаңа бағдарлау құралдары пайда болады, әлем туралы идеялары мен білімдері мазмұнды түре байытылады.

Үш жастан бес жасқа дейінгі кезеңде сенсорлық процестердің сапалы жаңа қасиеттері қалыптасады: қабылдау және сезіну. Бала әртүрлі іс – әрекетке қатысу арқылы(қарым – қатынас, ойын, сурет салу т.б.) заттардың жеке қасиеттерімен танысады. Фонемалық есту, түстерді ажырату, көру өткірлігі, заттардың пішінін қабылдау және т.б жетілдіруде қабылдау процесі біртіндеп объективті әрекеттен бөлініп, өзіндік міндеттері мен әдістерімен тәуелсіз, мақсатты жүйе ретінде дами бастайды.

Танымдық қызығушылықтың қалыптасуы тікелей баланың эмоционалды жай-күйі мен белсенділігіне қарай қалыптасады. Алайда, тек жан – жақты белсенділік арқылы ғана қызығушылық таным процесіне айналып, білімді тереңдетуге көмектеседі. Ең бастапқыда, бала ойнайды, қозғалады, білім алу үшін емес, жалпы ойын үшін қозғалып қызығушылық танытады. Ал мектепке дейінгі кезеңнің соңғы сатыларында таным қызығушылығы оқуға деген мотивтің пайда болуына септігін тигізеді. Ойын арқылы баланың бойына адамдық қасиеттермен қатар білімге, өнерге құштарлығы қалыптасады.

Дидактикалық ойындарды пайдалану келесі перспективаларды көруге мүмкіндік береді:

– балалар оқылатын материалды жақсырақ қабылдай бастайды, оның себебі ойын ішінде бейнелі ақпарат болады, ол әлі оқу мен жазуды меңгермеген балаларға түсінікті болады;

– дидактикалық ойындардың көрнекілігі есебінен тәрбиеленушілердің сабақ барысында жауап беріп, белсенді болуына мотивациясы артады.(заттарды қолдану, суреттерді желімдеу т.б.);

– меңгерілген білім баланың жадында ұзақ уақытқа сақталады және келесі кезекте қысқа қайталау барысында естеріне жылдам оралады.

Дидактикалық ойындардың атауының өзі айтып тұрғандай, бұл ойын түрінің мақсаты – баланың ақыл – ой танымын дамыту болып табылады. Осыған сәйкес, ақыл – ой тәрбиесінің құралы ретінде қарастырылады. Дидактикалық ойындардың мазмұны, оның құрамындағы тапсырмалары сан алуан болып келеді. Мысалы, ұлттық ойындар (асық ату, тоғызқұмалақ т.б.) сенсориканы дамытуға бағытталады (дәлдік, ой ұшқырлығы). Дидактикалық ойыншықтармен ойнау барысында ұсақ моторика, сенсорика және қоршаған орта туралы білімі қалыптасады.

Ақыл – ой, таным тәрбиесін дидактикалық ойындар арқылы дамыту келесі жолдармен жүргізіледі:

- ойындардың кезең сайын мазмұнын күрделендіру;
- дидактикалық ойындарды меңгеруіне көмектесу;
- ойын барысында ойын шарттары мен ережелерін дұрыс орындауға баулу, мектепке дейінгі жаста өзін – өзі бақылау және бірін–бірі бақылауға үйрету.

Ойынды ұйымдастыру барысында баланың қызығушылығына мән беру, баланың өз бетінше әрекет етуіне көңіл бөлу маңызды. Кіші топта ақыл – ой әрекеті ойынмен байланысты болса, біртіндеп ересек топта танымдық қызығушылық дами бастайды. Ол мынадай бағыттарда жүреді:

- тәрбиеленушілердің сезім жолдарының танымдық қалыптасуы: яғни, белгілі затты сенсорлық зерттеу, оның сыртқы бейнесін қабылдау;

- негізгі ақыл – ой әрекеттерінің қалыптасуы (салыстыру, жалпылау, жүйелеу т.б). Танымдық процесстердің дамуы – сезіну, мақсаттылық, қабылдаудың толыққанды күйге көшуі, анализ жасаудың уақыт өте келе тереңдеуі, қарым–қатынастың кеңеюі және т.б.

- ақыл – ой әрекетінің негізгі компоненті ретінде сөйлеу қабілетін дамыту;

- ақыл – ой әрекетінің негізгі бөлігі ретінде өз бетімен жұмыс жасауды үйрету.

Дидактикалық ойындар мектеп жасына дейінгі баланың таным ынтасын, қызығушылығын арттыру, білімді меңгеру, бекіту, материалды қайталау мақсатында қолданылады. Оқу материалдарын меңгеруге бағытталған дидактикалық ойындар жаңа материалды меңгеруді жеңілдетеді, жаңа білімді нақтылайды, үй тапсырмасын орындауға көңіл аударады. Бұл жағдайда ойынның міндеті оқу материалын ішінара меңгеруге негізделеді. Сонымен қатар, қарым – қатынасты ынталандыру үшін де дидактикалық ойынды енгізу маңызды. Бұл танымдық белсенділіктің жеке, топтық, ұжымдық сияқты әртүрлі формасын ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Дидактикалық ойынның мәні – балалар ақыл – ойды дамытатын тапсырмаларды шешеді. Ойын формасында ұсынылып отырған қиындықтарды жеңе отырып, шешімін табады. Бала ойын ретінде қабылдағандықтан, бұл оның ақыл – ой белсенділігін арттырады. Балабақшаның ересек тобында ойын мүдделері негізінде зияткерлік белсенділік қалыптаса бастайды.

Дидактикалық ойындар – бұл оқыту ойындары. Олардың негізгі мақсаты – балалардың білімін, дағдыларын дамыту, зейінін шоғырландыруға ықпал ететін ақыл – ой қабілеттері. Дидактикалық ойынды оқыту әдісі ретінде қолдану мектеп жасына дейінгі балалардың сабаққа деген қызығушылығын арттырады, есте сақтауын жақсартады, бағдарламалық материалды жақсы игеруді қамтамасыз етеді.

Дидактикалық ойында оқу, танымдық тапсырмалар ойынға байланысты, сондықтан ойынды ұйымдастыру барысында оқу қызметі барысында ойын – сауық элементтерінің болуына ерекше назар аудару керек: іздену, тосынсый, болжау және т.б қызықты дидактикалық элементтер балалардың ақыл – ой мәселелерін шешуге қызығушылық тудырады. Ойынға деген құштарлық кездейсоқ назар аудару қабілетін

арттырады, байқауды күшейтеді, жылдам есте сақтауға дағдыландырады. Әр дидактикалық ойынның дидактикалық тапсырмасы, ойын әрекеті, ойындық ережелері бар. Педагогикалық процестегі дидактикалық ойындар екі рөл атқарады: біріншіден, олар оқыту әдісі болып табылады, екіншіден, тәуелсіз ойын әрекеті болып табылады. Бірінші рөлі ретінде, ойын кеңінен қолданылады, қоршаған ортамен, тірі табиғатпен салыстыру.

Мектепке дейінгі педагогика математикалық түсініктерді, сөйлеу, музыка көмегімен балаларды оқыту, білімді жүйелеу, нақтылау және бекіту мақсатында ойынды қолдануды ұсынады. Сонымен қатар, ойынның мазмұны мен оның ережелері сабақтың белгілі бір түрінің нақты бағдарламалық тақырыптарына сәйкес келетін білім беру және оның міндеттеріне бағынады.

Ойынды таңдау және өткізу бастамасы бұл жағдайда педагогқа бағынады. Дербес әрекет ретінде ойындар оқу қызметінен тыс уақытта өткізіледі. Екі жағдайда да педагог дидактикалық ойынды басқарушы, бірақ қызметі әрқалай өзгеріп отырады. Егер топта ол тәрбиеленушілерге қалай ойнауды үйретсе, ережелермен таныстырса, содан кейін балалар өз бетімен ойнау барысында ол серіктес немесе төреші ретінде болады. Ойындарды басқаруда мұғалім үш кезеңді ажыратады: ойынды дайындау, өткізу, нәтижелерді талдау. Дидактикалық ойындарда қолданылатын материалдарды табиғаты бойынша шартты түрде заттық ойындар, ойыншықтар, үстел–баспа ойындары және ауызша ойындарға бөледі. Ойындардың тапсырмалары сан алуан.

Баланың ақыл – ойын дамыту үшін ең маңызды деп мына міндеттерді атап өтуге болады: объектілерді салыстыру, жұмбақтарды шешу және болжау, объектілерді жалпылай алу, жылдам еске түсіру, нақты анықтама беру. Тапсырма сипаты өзгергеніне қарамастан, барлық дидактикалық ойынның мүддесі – баланың алдына қойған мақсатына зейінін аудара білуі. Салыстыру, ұқсастық пен айырмашылықты анықтау процесі баланы мұқият болуға үйретеді, өз бетінше қорытынды жасауға ынталанады. Баланың зейін шоғырландыруы дамиды. Салыстыру – әлемді танудың маңызды әдістерінің бірі.

Психологиялық зерттеулер көрсеткендей, салыстыра алмау қабілеті баланың мектепте артта қалуына себеп болуы мүмкін. Осылай, «Не өзгерді?» ойынында заттардың орны мен сыртқы бейнесін алдыңғы қалпымен салыстыру қажет. Салыстыру ойындарын негізгі мақсаты жалпылау болатын ойын түрлерінде қолдану ұсынылады. Мысалы, «Керемет дорба» ойыны: бір бала – тек ойыншық жануарды, екіншісі – тек ыдыс – аяқты таңдауы қажет. Егер ойыншы қателесе, қап ашылмайды; бөлмеде заттарды табу керек: ағаш, металл, жұмсақ, қатты т.с.с

Ойынережелері мен іс–әрекеттерді орындау кезінде ақыл – ой мен ерік – жігер жұмсалатындай болуы қажет.

Ересек топтарда дидактикалық ойындарды басқару педагог тарапынан ойластырылған, үлкен жұмысты талап етеді, ойынға дайындық барысында да, өткізу барысында да. Бұл балаларды тиісті түрде біліммен байыту, ақыл – ой функцияларын дамыту, дидактикалық материалдарды таңдау, ал кейде материалдарды тәрбиеленушілермен бірге дайындау. Мектеп жасындағы бала ойынға қайта оралғысы келетіндей етіп, ойынды ұйымдасқан түрде, эмоционалды аяқтау керек. Ойынды талдау барысында педагог адамгершілік қасиеттер туралы да атап өткені жөн: көмек қолын созу уақытында, мақтанбау, жолдасының сөзін бөлмеу.

Дидактикалық ойындар баланың адамгершілік тәрбиесінде де белгілі мәнге ие. Олардың бойында құрдастарының ортасында әрекет ете алу қабілеті дамиды, бұл бастапқыда қиын болатын әрекет. Бастапқы кезеңде бала басқа құрдастарының қасында оларға кедергі жасамай, ойыншықтарын алып қоймауды, өзі алаңдамауды үйренеді. Тек содан кейін құрдастарымен бірлесіп жұмыс істеуді үйренеді.

Балалардың сөйлеуін дамытуда да дидактикалық ойындар үлкен маңызға ие. Олар есту қабілетін, есту зейінін, дыбыстарды қайталау қабілеттерін қалыптастырады. Ауызша –дидактикалық ойындар барысында баланың бір дыбысты бірнеше рет қайталауға итермелейді, сөздерді, сөз тіркестерін,дыбыстарды дұрыс айтуға көмектеседі.

Келесі бағыттарды ажырата аламыз:

1. Жадты дамытуға арналған дидактикалық ойындар мен жаттығулар.

Мақсаты: визуалды және есту ақпаратын есте сақтау мен көбейтуді қалыптастыру, логикалық есте сақтау әдістерін игеру. Дидактикалық ойын жалпы оқу процесін эмоционалды, тиімді ету көзделеді, баланың жеке өз тәжірибесін дамытуы да қарастырылады. Бұл бағытқа келесі дидактикалық ойындар мен жаттығулар кіреді: «шахмат баспалдақтары», «домино», «шахмат сағаттары», «жуан – жіңішке».

2. Ойлауды дамытуға арналған дидактикалық ойындар мен жаттығулар.

Мақсаты: мектеп жасына дейінгі балалардың ақыл – ой операцияларын дамытатын амалдар үйрету. Вариативті ойлауды дамыту, өз ойын тұжырымдай алуы, қарапайым тұжырымдар жасау. Ерік күш – жігерді мақсатты түрде игеру, құрдастарымен және ересектермен дұрыс қарым – қатынас орнату қабілетін дамыту.

Бұл бағытқа келесі ойындар мен жаттығулар кіреді: «мысалды шеш», «көп» ойыны, «пішінді тап», «саяхат», «не жоғалды?».

3. Зейінді дамытуға арналған дидактикалық ойындар мен жаттығулар.

Мақсаты: бұрынғы тәжірибе барысында белсенді сөйлеу қабілеті. Зейін қою, оны ұстап тұру қабілетін дамыту. Әрекеттер алгоритмін құруды үйрену (суретке назар аудару, түсіндірмені тыңдау, мысалды қарау, өзі орындау).

Бұл бағытқа жататын жаттығулар мен ойындар: «сөмке», «өз орныңды тап», «Патша, өз орныңды тап».

4. Қиялды дамытуға арналған дидактикалық ойындар мен жаттығулар.

Мақсаты: Шығармашылық белсенділікті, ақпаратты қайта құру қабілетін қалыптастыру, жеке бөліктерден жаңа бейне жасау. Бұл бағытқа жататын жаттығулар мен ойындар: «пошта», «сөмке», «шахмат колобок», «шахмат мұнарасы», «шахмат репа».

5. Қабылдауды дамытуға арналған ойындар мен жаттығулар.

Мақсаты: кез – келген сипаттамалық белгіні оқшаулау қабілетін қалыптастыру, сонымен қатар, белгілі заттарды тақырыптарына қарай ұқсастығы арқылы бөлу, көзбен мөлшерлеу қабілетін, биіктігін, енін, пішінін, көлемін анықтауға үйрету. Бұл бағытқа жататын ойындар мен жаттығулар: «ақтар мен қаралар», «горизонталь», «не ортақ?», «қысқа жол». Осы бағыттарды ескере отырып, тиісті мазмұны бар дидактикалық, ашық ойындар таңдалды. Рөлдік және театрландырылған ойындарды өткізу үшін заттық дамытушы орта дайындалады. Көптеген ойындардың құндылығы – олардың әртүрлі материалдарды балалармен бірге жасауға болады, сонымен қатар оларды ойлап табуға болатын әртүрлі нұсқалар бар. Бұл аталып өткен дидактикалық ойындар мектеп жасына дейінгі баланың дамуына үлкен үлесін қосады. Сонымен қатар, баланың эмоционалды көңіл – күйінің көтеріңкі болуына көмектеседі. Дидактикалық ойындардың көмегімен балаларды оқыту қызықсыз,қиын болып көрінбейді. Баланың ойын әрекеті оқу қуанышына айналуына қол жеткізу қажет.

Әдебиет:

1. Дидактические игры в детском саду. Бондаренко А.К. – М.,1990.
2. Игра дошкольника / Под ред. Л.А. Абрамян – М.: Просвещение, 1989.
3. Умственное воспитание детей дошкольного возраста / Под ред. Н.Н. Поддьякова, Ф.А. Сохина – М.: Просвещение, 1988
4. Балалардың танымдық белсенділігін қалыптастыру. А.Г. Мұханбетчина // 2010ж. №4

БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ САБАҒЫНДА ПӘНДЕРДІ КІРІКТІРУДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Зубайраева З.А., Завотхан Р.

*(А. Мырзахметов атындағы Көкшетау Университеті.
(Қазақстан, Көкшетау қ))*

Бастауыш мектептің басты міндеттерінің бірі – оқушыларды іс – әрекеттің барлық түрлеріне, әсіресе, бейнелеу іс – әрекетіне негіздей отырып, олардың даму мүмкіндігін көтеру болып табылады. Осы тұрғыда, эстетикалық тәрбие берудің маңызды құрамдас бөлімдері оқушыларды көркемдік шығармашылыққа бейімдейтін бейнелеу өнері пәнінен авторлық бағдарламалар қарастырылды. Авторлық бағдарламалардың көпшілігі бейнелеу өнері пәнінің басқа пәндермен байланысына негізделген, олар оқушылар үшін қызықты ақпаратқа толы, пайдалы дағдылар мен шеберліктерді дамытады [1, 176]. Бірқатар еңбектерде бастауыш мектеп оқушыларына бейнелеу өнерінен білім беруде төмендегі бағыттарды ескеру көзделеді: өнердің жалпы тәсілдері арқылы оқушының жеке тұлғалық, гуманистік және интеллектуалдық қасиеттерін қалыптастыру мен дамыту (В.С. Кузин, Б.М. Неменский, Т.Я. Шпикалова және басқалар); өнердің нақты тәсілдер мен түрлерін пайдалану арқылы жеке тұлғаның жеке қасиеттерін арнайы дамытушы бағыттар (С.А. Золочевский, С.А. Полищук, Ю.А. Полуянов және басқалар). Осы бағыттағы бағдарламаларды оқыту мазмұнын таңдаудағы эстетикалық – тәрбиелілік, эмоциялы – құндылық, мәдениеттану т.б. жетекші принциптері бойынша ажыратуға болады. Мәселен, В.С. Кузиннің 1 – 9 сыныптарға арналған жалпы дамытушы бағыттағы «Бейнелеу өнері» бағдарламасы эстетикалық – тәрбиелілік принциптеріне құрылған. Бұл бағдарламаның міндеті – оқушылардың эстетикалық қабылдауын, көркемдік танымын тәрбиелеумен қатар, сурет салудың негізгі дағдыларын меңгерту, шығармашылық қиялдары мен ауқымды ойлауын қалыптастыру [2, 796].

Суретші әрі педагог Б.М. Неменский баланың жан – дүниесінде мектеп педагогикасында дүниені танудың бірін – бірі толықтырып, үйлесімді, қатар жүретін рационалды – логикалық және эмоциялық бейнелі формаларына негізделген өнердің эмоциялық – құндылық тәрбиесін жандандыруды ұсынады. «Дүниені тану ғылымдағы эстетикалық элементтер» мектеп циклінің барлық пәндері мен оқушы өмірін жаңа мазмұнмен, адами сезімдермен, адамгершілік қатынастармен байытуды басты мақсат ретінде қояды. Қазіргі заманғы мектептер көркемдік цикл пәндерімен қатар, сыныптан тыс жұмыстарды қоса қамтитын эстетикалық тәрбиенің бірыңғай жүйесі болуы тиіс. «Өнер мен бейнелеу іс – әрекеті бала жаңа аяқ басып отырған қоғамдық қатынастардың ауқымды кеңістігі. Өнердегі көркем образдардың мазмұны материалдық, мәнді, нақты қоғамдық қатынастар. Онда тек суретшінің жеке басының емес, сонымен бірге, оның замандастарының немесе басқа уақыт адамдарының қажеттіліктері, қызығушылықтары, сенімдері мен салттары бейнеленген».

Т.Я. Шпикалова оқушыларда адамгершілік – эстетикалық дүниетанымның қалыптасуы халық өнерін аралас, кешенді үрдіс барысында меңгеру, дидактикалық ойындар, әр түрлі сабақ түрлері (вариациялық, импровизациялы) арқылы жүзеге асырылатындығын айтты [3, 496]. Бастауыш мектептің барлық пәндері қандай да шамада эстетикалық бағыт береді: сенсорлық қабілеттерді дамытады, білімнің белгілі бір қорын жасайды және оларды эстетикалық іс – әрекетте пайдалануға ықпал етеді.

Сонымен қатар мәні бойынша кіріктірілген пәнге жататын «Дүниетану» деген курсты оқытудың көп жылдық тәжірибесі бар. Бастауыш сыныпта бір мұғалім математикадан да, сауат ашудан да, дүниетанудан да тағы басқа алғашқы білім беретін пәндердің бәрінен де оқушыларға білімнің негізін қалайды. Педагогикалық тәжірибеде бастауыш мектепте әртүрлі оқу пәндерін бір мұғалімнің оқытуы кіріктірудің тиімділігін арттырады. Бастауыш сыныпта оқу пәндерінің «жақын даму аймағы» ретінде ішкі және пәнаралық байланыстарды пайдалану үшін кәсіби деңгейде түрлі іс – әрекет ұйымдастыруға тура келеді.

Бастауыш сынып оқушыларына эстетикалық тәрбие беруде «Бейнелеу өнері» пәні бағдарламаларының мазмұны мен бағыттарының мәні зор. Қазақстан мектептеріндегі бейнелеу өнері пәнінің бағдарламаларына шолу жасау арқылы төмендегідей мәліметтер алдық: 1976 жылғы бағдарламада оқытудың мақсаты мен бағыты анықталып, қысқаша әдістемелік нұсқаулар, бағдар беріліп, онда: «Көркем білім – тәрбие беру, оқушылардың көру, түсіну қабілеттерін қалыптастыру» – делінген. Бағдарламадағы эстетикалық тәрбие беру мәселесі көптеген толықтыруларды қажет етті.

1984 жылы И. Кенбаев, Л. Марченко, Е. Митрофанова т.б. авторлық ұжымындағы жалпы білім беретін мектептің 1 – 4 сыныптарына арналған бағдарламаның мазмұны мен білім құрылымының жалаңдығы «Бейнелеу өнері» пәнінің мақсат, міндеттерін толық айқындай алмайды. 1987 жылғы осы авторлардың 1 – 10 сынып оқушыларына арналған «Бейнелеу өнері» бағдарламасында да пәннің мақсат, міндеттері толық айқындалмаған және оқушылардың ойын дамытып, шығармашылыққа қалыптастыру мәселесі тіпті қаралмаған.

1988 жылы 1 – 4 сыныптардың оқу – бағдарламасында оқушыларды кеңес суретшілері шығармалары негізінде оқыту көзделген. 1994 – 1996 жылдары орта мектептерде оқу – тәрбие үрдісін жетілдіруге байланысты «Бейнелеу өнері» бойынша жаңа оқу жоспарлары мен бағдарламалары жасалды. «Бейнелеу өнері» бағдарламаларында адамгершілікке, эстетикалық тәрбие беруге, әсіресе пәнаралық байланыс мәселелеріне ерекше көңіл бөліне бастады. Пәнаралық байланыс жеке көрсетіліп, әр пән бойынша жіктелген. Эстетикалық тәрбие жүйесінде «Бейнелеу өнері» мен «Дүниетану» пәндерін кіріктірудің екі мағынасы бар: біріншіден, бастауыш сынып оқушысына қоршаған дүние туралы біртұтас түсінік беру, мұндай жағдайда кіріктіру оқытудың мақсаты ретінде қарастырылады да, кіріктіру оқушыға өзара байланысқан элементтердің біртұтастығы ретінде дүниені тану туралы білім береді. Мәселен, қоршаған табиғат құбылыстары мен көріністерінің бір – біріне тәуелділігі ауа райы, өсімдік және жануарлар дүниесі, табиғат аясында адамның өмір сүруі, өлі табиғат заттары, дүниенің бояулар үйлесімділігі.

Екіншіден, бұл «Бейнелеу өнері» мен «Дүниетану» бойынша пәндік білімдерді бір – біріне жақындастыру үшін ортақ мазмұн мен мақсатты табу. Бұл жерде кіріктіру оқыту құралы ретінде қаралады. Ол баланың білімдарлығын дамытуға, қоршаған орта туралы түсініктерін анықтауға бағытталған. Мәселен, жылдың әр мезгіліне сәйкес табиғаттардағы өзгерістер (күннің суытуы, қардың жаууы, топырақтың тоңазуы, жапырақтардың түсуі және т.б.), өсімдіктер дүниесіндегі (кәрі үйеңкі, жас қайың, шағын емен орманы) өзгерістері зерттеледі, бақыланады, сол арқылы жалпы ұғымдар кіріктіріледі. Осындай міндеттер шешілгенде оқушылар туған жерінің табиғаты жайлы толық білім алып, формалар, құбылыстар, түр – түстердің байлығы, оның алуан түрлілігін көре біледі.

«Бейнелеу өнері» сабағындағы пәнаралық кіріктіру іріленген білім негізінде, яғни сабақты дидактикалық бірліктерді ірілендіру негізінде құру арқылы жүргізіледі. Бұл материалдарды ұсақ бөліктерге бөлмей, тарауға біріктіруге мүмкіндік береді, басқаша айтқанда модельдеуге көмектеседі. Ол бірлесіп іздену барысында баланың жоғарғы

танымдылық дәрежесіне көтерілуіне ықпал етеді. Модельдеу әдісі қоршаған шындық объектілері мен құбылыстарды тану процесінде әр түрлі қорытынды сызбаларды, кестелер мен белгілерді, яғни тірек конспектілерін даярлауды қажет етеді. Модельдеу барысында оқушылар оқытылып отырған материалдарды терең де саналы түрде меңгеруге ықпал ететін басты мәселені бөліп алуды үйренеді.

Мәселен, бейнелеу өнеріндегі «Кескіндеме», «Графика» тақырыптарын «Тұстану» тарауына топтастыра отырып кескіндеме мен графика материалдары негізінде түс танудың қарапайым түсініктерін қалыптастыруға болады. Бұларды оқып үйрену кезінде дүниетану пәніндегі жердің планы, горизонт тұстарын анықтау тақырыптарынан алған біліммен кіріктіріледі. Мұндай жағдайларда оқушы жердің планын кескіндеме бойынша да графика бойынша да бейнелеуге тырысады. Осы тұста материал мазмұны біртіндеп кеңейеді және байытылады, бірақ әр пәннің негізгі мәселесі басты назарда болады. Мәселен, «Дүниетану» пәнінен «Көктем» тақырыбын өткенде оқушылар бейнелеу өнеріндегі «жарық пен көлеңке», «ең жарық нүкте – блик», «басқа заттан шағылысып түскен жарық – рефлекс», «құлай түскен көлеңке», «заттың өз көлеңкесі» сияқты түсініктер негізінде әр түрлі уақыттағы және әр түрлі ауа – райы жағдайындағы қоршаған дүниені бейнелеу тәсілдерімен таныса отырып, оны бейнелеп сызады.

Бейнелеу іс – әрекеттері түрлерінің өзара байланысы мәселелерін қарастыруымыз да кездейсоқ емес. Тәжірбиені кеңінен сараптау сурет салу, мүсіндеу мен дизайн сабақтарында осы өзара байланыстық есепке алынбай жоспарланатынын, ал сабақ тақырыптары оқушылардың заттар мен құбылыстар туралы бақылаулары, білімдері ескерілетін іс – әрекеттердің басқа да түрлерімен өзара байланыспайтынын көрсетті. Сурет салу, мүсіндеу мен дизайн арасындағы өзара байланыстың жоқтығынан мұғалімдердің әрбір бейнелеу іс – әрекетіне тән бейнелеу тәсілдерін есепке алмай, «Бейнелеу өнері» пәнінің бағдарламалық міндеттерін жеке – жеке шешетіндігі де байқалады. Бастауыш сынып оқушыларының бейнелеу іс – әрекеттері әр түрлі, оқушылардың шындық өмір заттары мен құбылыстарын көркемдік әсерлеуге көмектесетін өзіндік арнайы құралдар – тәсілдері бар.

Бейнелеу іс – әрекет түрлерінің (сурет салу, мүсіндеу, дизайн) өзара байланысы оның мазмұнын байытып қана қоймай, оқушылардың әдіс – тәсілдерді өздігімен меңгеруіне де ықпал етеді. Бейнелеу іс – әрекетінің әр түрінен құралған педагогикалық жұмыс жүйесі оқушының көркемдік дамуын қамтамасыз етеді.

Бейнелеу іс – әрекеті түрлерінің кірігуі біздің тарапымыздан көркемдік тәрбиені кешенді жүзеге асыру жолы ретінде, бастауыш сынып оқушыларының мақсатты және жан – жақты дамуын қамтамасыз ететін педагогикалық жағдай ретінде қарастырылады.

Өзара байланыс арқылы оқушылар қоршаған орта заттары мен құбылыстарын әр түрлі құралдар, амал – тәсілдер мен материалдарды іздестіру барысында бейнелі түрде суреттеу мүмкіндігіне ие бола отырып, әсерлі бейнелеу тәсілдерін салыстыруды, таңдауды және бағалауды үйренеді. Сөйтіп, балалардың дамуы неғұрлым белсенді жүргізіледі. Мәселен, «Көңілді алаң» тақырыбы бейнелеу іс – әрекеттерінің барлық түрлерін кіріктіру. Бастауыш сынып оқушыларын эстетикалық тәрбие беруде «Бейнелеу өнері» мен «Дүниетану» пәндерінің пәнаралық байланысы негізіндегі кіріктіруге көп көңіл аударылады. Мұнда басты мәселе негізгі білімдерді біріктіру және ешқандай пән өз мағынасын жоғалтпайтындай жоғары нәтижеге жету.

Әдебиет:

1. «Бейнелеу өнері» (1 – 4 сыныптар) бағдарламалар. – Алматы. РОНД, 2003. – 20 б.
2. Кузин В.С. Программы общеобразовательных учреждений. Изобразительное искусство 1 – 9 классы. М: «Просвещение», 1994, – 174 с.
3. Шпикалова Т.Я. Изобразительное искусства. Основы народного и декоративно – прикладного искусства М, 1996 г.

ЖАСӨСПІМДЕРДІ БОЛАШАҚ ОТБАСЫЛЫҚ ӨМІРГЕ ДАЙЫНДАУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ – ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Зубайраева З.А., Қожабеков Е.Б.

*(Абай Мырзахметов атындағы Көкшетау Университеті
(Қазақстан, Көкшетау қ.))*

Бүгінгі тәуелсіз мемлекетіміздегі жаңа қоғам мүддесіне лайықты, жан – жақты жетілген, бойында ұлттық сана мен ұлттық психологиясы қалыптасқан ұрпақ тәрбиелеп өсіру – отбасының, орта және жоғарғы білім беру ошақтары мен барша халықтың міндеті. Бұл процестің стратегиялық негіздері Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаевтың халықтық жолдауындағы «Қазақстан – 2030» стратегиясында, Қазақстан Республикасы «Білім туралы» заңында: «Білім беру жүйесінің басты мақсаты, ұлттық мәдениетіміз бен халық педагогикасының негізінде, әрбір жеке тұлғаның қалыптасуына қажетті жағдай жасау» – деп көрсетілген.

Осы тұжырымдарды Білім және ғылым қызметкерлерінің II – ші съезіне қатысушылар алдында сөйлеген Президент: – «Білім беру ісіндегі рухани дәстүрлерді сақтап, жаңаша жетілдіре дамыта беру керек. Бұл жүйедегі – оқыту мен тәрбиелеудің бірлігі – үзіліп қалды.

Сіздер мен біздер тек болашақ буындарды ғана емес, жалпы азаматтық қадір – қасиеттердің мәні мен маңызын түсінетін, жаны да, тәні де таза білімді азаматтар тәрбиелеуге міндеттіміз. Олардың отаншылдық сезімдерін тәрбиелеуде, білім берудің мектепке дейінгі жүйесі мен жоғары оқу орынның аралықтарын үндестіре ұйымдастыру, көкейкесті мәселе болып табылады», – деп атап көрсеткен еді [1, 26]. Қоғамдық – отбасылық қатынастардың жалпы бағыттылығын айқындау мен үйлестіру тек әлеуметтік – экономиялық емес, ең алдымен үлкен маңызы бар психологиялық – педагогикалық проблема, өйткені жасөспірім ұрпақтың ізгілік – адамгершілігі, денсаулығы – бүкіл қоғамның қамқорлығында.

Қазіргі кезде некелік – отбасының қатынастар ерлі – зайыптылардың адамгершілік – этикалық, психологиялық – педагогикалық дайындықтарының тұрмыс мәдениетінің жоғары деңгейде болуын талап етеді.

Адамның қалыптасуы оның бала күнінен басталады. Сондықтан да жас буынның жеке бас қасиеттерінің ойдағыдай дамуы үшін олардың өз қасиеттерін және басқалардың қасиеттерін түсіне білуіне көмектесіп, жол – жоба көрсету өте маңызды. Бұл оңай міндет емес. Жастарды отбасылық өмірге дайындауға зор көңіл бөлудің мән – мағынасы да, міне, осында болмақ.

Бүгінгі күннің талабына сай жастарды отбасы – некелік өмірге даярлауда ата – ананың рөлі мен міндеттері аса жауапкершілікті талап етеді. Отбасы бала үшін өмір мектебін, онда мейірбандық, шындық, адалдық, қайырымдылық т.б. адамгершілік қасиеттері дамиды және қалыптасады. Отбасында адамаралық қатынастар негізі қаланады, бүкіл өмірге жетер еңбектік және әлеуметтік бағыт – бағдар түзіледі. Отбасында өз ретімен қарапайым да жеңіл шешіліп жатқан көптеген мәселелер, есейген, ересек шақта біткен шырғалаң күйге түсіп жататыны баршаға аян [3, 232б].

Жоғарыда әңгіме арқауы болған тұжырымдарды жинақтаумен келесідей қорытындылар жасауға болады:

– отбасы ықпал басқа тәрбиелік әсерлердің бәрінен де күштірек. Жас ұлғаюмен ол әсер бәсеңдеуі мүмкін де, бірақ ешашан өз маңызын жоймайды;

– қандай да бір басқа жағдайларда қалыптасуы мүмкін болмаған сапа – қасиеттер тек отбасында ғана өрісін алады;

– отбасы тұлғаның әлеуметтенуін қамтамасыз етеді, оның тәндік, моральдық және еңбектік тәрбиесіне болған мүмкіндіктерді мейлінше шоғырландырып, іске қосады.

Отбасындағы тәрбие мазмұны демократиялық қоғамның өзекті мүдде – мұраттарына орайластырылады. Болашақтағы еңбектік, қоғамдық, отбасылық өмірге бейім дені сау, психикалық болымды, адамгершілікті, иманды, парасатты тұлға дайындау – отбасы міндеті. Жанұялық тәрбие мазмұнының құрамды бірліктері ежелден белгілі бағыт – бағдарларды, тән – дене, адамгершілік – имандылық, сана – сезім, эстетикалық, еңбек тәрбиесін қамтиды, олар өз кезегінде жас әулетті экономикалық, экологиялық, саяси, жыныстық білімдендіру істерімен толығып отырады [4, 244б].

Кез келген қоғам үшін ең алдымен әке және ана болудың, яғни балаларды күту мен тәрбиелеу жөніндегі көзқарастар міндеттерін орындаудың әлеуметтік маңызы зор. Сондықтан да, мектеп, отбасы, жұртшылықтың өскелең ұрпақты тәрбиелеу жолындағы қызметінің маңызды бағыттарының бірі – оны отбасылық өмірге әзірлеу. Бұл әзірлікті іске асыру үшін тәрбиешілерді жыныстық даму үрдісінің өзі және жыныстық тәрбиенің мазмұны туралы, сондай – ақ еркек және әйел жыныстылардың өзара қарым – қатынасында маңызды рөл атқаратын олардың физиологиялық және психологиялық жыныстық ерекшеліктері туралы қазіргі түсініктермен қаруландыру қажет.

Мұның тату отбасын құруға екі адамның жеке басының ғана емес, қоғамдық маңызы бар іс болғандықтан да қажеттігі арта түседі. Қазіргі жастарға жыныстық тәрбие беру бүгінгі күннің өзекті мәселесі болып табылады, бұл өсіп келе жатқан ұрпақтардың арасында жүргізілетін жалпы идеологиялық және тәрбие жұмысының бір бөлігі, ол эстетикалық және рухани тәрбиемен тығыз байланысты, себебі, мұның өзі болашақ қоғамның құрылысшылары ретінде болашақ жастарды бақытты отбасы мен берік неке құруға қалыптастырады.

Тәрбиедегі қиындықтардың бірі жасөспірімдердің отбасындағы жағдайы мен жай – күйі болып табылады. Кейбір отбасында жасөспірімдерге еркіндік беріліп, үлкен жауаптылық тапсырылады, кейбір отбасында керісінше, жасөспірімдерге жас балаларға қарағандай қатаң бақылау жасайды, оларды өзіне деген сенімінен айырады. Жасөспірімдер бір – бірімен араласқанда көбінесе отбасындағы жағдайларды салыстырады.

Бұлай ету үлкендермен қарым – қатынастардағы түсінбеушілікке әкеп соғады. Тәрбие жүйесінде жасөспірімдер үнемі өзгергіш және дамымалы буын, ал үлкендер қалыптасқан буын деген фактіні ескере отырып, тәрбиеде жіберілген өз қателіктерін мойындау керек [5, 44б]. Ер азамат әрқашанда ел қорғаны. Анасы қызына – әкең – шығатын биік асқар тауың, ағаң – қорғанышың, інің – сүйенішің, – деп жалпы ер азаматты сыйлай білуге үйретсе, келешектегі оның күйеуіне деген құрметін, дұрыс көзқарасын тәрбиелеу болар еді.

Егеменді ел болып, тәуелсіздік алған кезімізде, ең алдымен ұлтаралық туыстық емес, ұлттық туыстық ұлтаралық жан жүйе емес, ұлттық жан жүйе негізінде бет бұрғандаймыз. Үміт оянды, қиял да қанағаттанған. Десек те ұлттық уызынан нәр алған, ұлттық тәрбие бесігінен тербеліп өскен қаны, тілі, діні таза, қиялдағаны қазуға қарымды, тәні шымыр, ойы өрелі ұрпақ тағдырын, ең алдымен осы өз ұлымыз бен өз қыздарымыздың отау көтеруі мен тікелей байланыстыруды шынайы сезінген кезеңде, өзегіңді өрттей шарпып, мына бір жайт жанына тыныш тапқызбайды. Ол, қалай болғанда да ұрпақты аздырмау жайы.

Тарихтан жақсы белгілі, ұрпағы азған талай ұлт, ұлт болудан қалып, жер бетінен жым – жылас жоғалып кетті. Осы жәйттен хабардар ата – бабаларымыз «Малым жанымның садағасы, жаным – арымның садағасы» – деп ар – намыс үшін отқа да, суға да түскен. Тұрмысқа жасауымен жөнелтіп тұрып қызына әкесі: «Балам, жаман болма,

атаңа нәлет келтіресін» – деп, неке қияр тойынан кейін күйеу баласына енесі: «Балам, қорлама қызымды, атағымды өлтіресін» – деп осы ар, намысты келесі ұрпаққа тағы арқалатты. Тамыры тым тереңге кететін қыз таңдау немесе жігіт таңдау, құда түсу, қыз алып қыз берісуден толып жатқан жол – жоралғысын сақтау сияқты дәстүрлер, міне осыдан.

Жар таңдау ата – анаға ғана емес, қыз бен жігіттердің өздеріне де үлкен сын. Жігіттерге зерде зейіні, тапқырлығы, күш – жігері, қайрат – қаруы, білімі. Қыз ата тегі ақыл парасаты, сымбат көркі, іс – өнері сияқты қасиеттерімен сараланған. Білек күшіне сын жекпе – жектен, ақыл – санаға сай жұмбақ айтысқа дейінгі толып жатқан кедергілерден өту міндет санаған. Міне, осылайша тең – теңін тапқаннан кейін әке – шеше қызын ұзатуға немесе ұлын үйлендіруге жауапкершілікпен қараған. Өйткені осындай жөн – жоралғылармен жас отауды көптеп, көлемдеп сән – салтанатмен тік тұрғызып жіберген.

Сондықтан, жас өскелең ұрпақ тәрбиелеу – қай уақытта болса да адамзат алдында тұратын ұлы мақсат – міндеттердің ең бастысы. Ол келешек қоғам қамын ойлау болып табылады. Сол келешек қоғам иелерін жан – жақты жетілген, ақыл – парасаты мол, мәдени – ғылыми өрісі кең озық азамат етіп тәрбиелеу – әрбір отбасының міндеті, отбасын құру – адамзат ғұмырындағы аса бір жауапты кезеңнің бірі.

Ер жеткен жігіттер мен қыздар, бұл жауапкершілікті жақсы сезінуге тиісті. Сол себептен де, олар өздерінің дене тәрбиесінен бастап, мінез – құлықтары мен іс – әрекеттеріне дейін, үнемі қадағалап тәрбиелеп, жетілдіріп отыруға тырысады. Мұндай мақсаттарды мұрат тұтқан жастар, өздерінің рухани жетілулерін кідіртпей, барынша азаматтық бейнелерін қалыптастыруға ұмтылыс жасайды [6,136].

Кез келген халықтың жаңа буыны мен жас ұрпақтарының бастауы – шаңырақ көтеріп, отбасын құрудан басталатындығы табиғи шындық. Отбасылық өмірге дайындауда өскелең ұрпақтың дүниеге келген сәттен бастап, барлық даму кезеңдерінде тәрбиемен қатар жүріп отырады.

Ана баласын емізе отырып бір тәртіппен тамақтануға, шыдамдылыққа, оған өзінің жылы мейірімін төгіп, айналадағылармен жылы қатынаста болуға тәрбиелейді [7,186]. Сондықтан да отбасының тату – тәтті өмірі жастардың ер жетіп өсуіне, адамгершілік қасиеттердің барлығын бойына сіңіруіне жағдай жасайды. Мұндай отбасы қоғам үшін адал қызмет ететін әрі оның дамуына пайда келтіретін жастарды дайындайды.

Әдебиет:

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың халыққа жолдаған “Қазақстан – 2030” үндеуі, 1997.
2. Қазақстан Республикасының “Білім беру туралы” Заңы, 1999.
3. Қалиев С. Үлгілі үйдің ұл – қызы. Алматы, Атамұра, 2001 – 232 б.
4. Қалиев С., Майғарапова Ш. Оқушылардың тұлғалық қасиеттерін дамытудың педагогикалық негіздері. Алматы, Білім, 2001 – 244 б.
5. Ақпарова Ж., Батырғалиева А. Жанұядағы тәрбиенің ерекшеліктері. // Бастауыш мектеп. – 2005 – №4 – 44 – 46
6. Қоңырбаева С. Қазақ отбасында қыздарды жұбайлық өмірге даярлау – гендерлік тәрбие нысаны. // Бала тәрбиесі. – 2006 – №3 – 9 – 136.
7. Мұхтарқызы Г. Отбасы тәрбиесі. // Атамекен – 2004 – қараша – 86.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ АҚЫЛ – ОЙЫН ДАМУДА ХАЛЫҚТЫҚ ПЕДАГОГИКА ЭЛЕМЕНТТЕРІН ПАЙДАЛАНУ

Зубайраева З.А., Жусупова А.

*(А. Мырзахметов атындағы Көкшетау Университеті
(Қазақстан, Көкшетау қ.))*

Мемлекетіміздің қазіргі жағдайында ұлттық мәдени құндылықтарды, қарым – қатынас мәдениетін қалыптастыру, жастарды қарым – қатынас мәдениетіне тәрбиелеуде халықтық дәстүрлерімізді пайдалану ерекше орын алып отырған маңызды мәселенің бірі. Адамзат баласы тарихында құндылықтардың қалыптасу мәселесі ерте заманнан – ақ ойшылдардың ғұламалардың назарында болып келді. Адам атадан өрбіген, ақыл иелері дүниеге келіп, жер бетінде өмір сүргелі неше ықылым заман өтті.

Осы мезгіл ішінде қаншама өркениетті ел дүниеге келіп, қаншама дәуірлеген ел құлдырап өшуінде заңдылық бар сияқты. Елдің гүлденіп дәуірлеуі, құлазып құлдырауы ұрпақ тәрбиесіне мән беруіне тәуелді деген тұжырымға келеміз. Жас ұрпақты жастайынан тәрбиелеудің маңыздылығын көреген халқымыз ертеден – ақ түсінген. Тәрбиелеудің оңтайлы әдістерін бала бесігінен бастаған. Тәрбиелеу дегеніміздің өзі – халықтың ғасырлыр бойы жинақтап, іріктеп алған тәжірибесі мен ізгі қасиеттерін жас ұрпақтың бойына сіңіру, баланың қоршаған ортадағы қарым – қатынасын, дүниетанымын, өнерге деген көзқарасын және соған сай мінез – құлқын қалыптастыру [1, 726].

Халық педагогикасы дегеніміз – ол қазақ поэзиясының бөлінбес бір бөлшегі іспетті қанатты сөздер, мақал – мәтелдер, шешендік сөздер, айтыстар, жұмбақтар мен жаңылтпаштар. Ол – жан сезімімізді толқытып, ойымызға ой қосатын, қиялымызға қанат бітіретін халқымыздың рухани байлығы мен болмысы сұлу әндері мен сыршыл күйлері, ұлттық ойындары, осы кезге дейін тәлім – тәрбиелік қадір – қасиетін жоймаған салт – дәстүрі, әдет – ғұрыптары, адалдыққа, тазалыққа, әділдік пен мейірімділікке баулитын ырым – тиымдары, т.б [2, 106]. Әр халықтың өз өркениеттілік белгілері болады. Солардың бірі қарым – қатынас мәдениеттілігін байқату. Осы белгі арқылы халықтық дүниетаным, мәдениеттілік байқалады. Ұлттық арқауы берік төлтума – ол адам бойындағы мәдениеті. Қарым – қатынас адамдар арасында саналы түрде, көпшілік жағдайда міндетті әрі ресми, кейде ерікті түрде ақпарат алмасу және эмоционалдық қауышу жасау акты болып табылады. Қарым – қатынас адамдардың бірлесіп өмір сүру формасы. Қатынарудың түрлері: ресми және бейресми қатынасу; тура және делдалдықпен қатынасу; вербальды және вербальды емес қатынасу. Қатынас деп адамдардың қызметі бірлесіп істеу қажеттігінен туындайтын, адамның өзге адаммен немесе адамдар тобымен ақпарат алмасуын, өзара әрекеттесудің біртұтас стратегиясын жасап шығаруын, басқа адаммен оны қабылдау және түсіну бағытында қатынасқа келуін және ол қатынастың кері байланыс арқылы тудырған салдарын айтамыз. Қарым – қатынас түптеп келгенде адамдардың практикалық қызметінен туындайтын күрделі үрдіс болып табылады.

Адамдардың бір – бірімен қатынасуы ұғымына біз мыналарды сыйдырамыз:

- қатынаста болып отырған адамдардың кім екендігін танытатын, оларды бір – біріне жақындастыратын (немесе алыстатын) құрал;
- адамдардың рухани және органикалық қажеттерін өтейтін шарт;
- адамдардың өмір сүру формасының бірі;
- адамдардың психикалық қызметін күшейткіш құрал;
- адамдарды тәрбиелеу құралы.

Адамдар арасындағы қатынас қоғамдық орындардан тыс жерлерде де тоқтаусыз жүріп жатады. Қоғам дамуының қазіргі деңгейі көпшілікпен кездесетін адамдардың қатынасу мәдениеті жоғары болуын қажет етеді. Өйткені, қарым – қатынас мәдениеті кез – келген істі тындырып, игілікті нәтижеге шығаруға қажетті негізгі факторлардың бірі болып табылады. Адамдардың бір – біріне қатынасу құралдарының ішіндегі өмірлік тәжірибеде кең қолданылатыны және аса маңыздысы – тіл. Сөйлеу мәдениеті қатынарудың барлық түрлерінде қолданылады [3, 286].

Әл – Фараби өз заманында «Адам көп нәрсеге мұқтаж болғандықтан, өзіне керегін қоғамдасқан ортадан ғана таба алады, жеке жан иесі адамдар бірлестігінің арқасында ғана жетіліп, өз қабілеттерін шыңдай түседі. Осыдан келіп олардың әлеуметтік мәні қалыптасады» – деп жазды. Тәрбие өмір бойы жүретін үздіксіз үрдіс болса да, қазақ халқы жетілген тұлғаның сипатын: «Сегіз қырлы, бір сырлы» деген бір ауыз сөзбен түйіндеген. Адам өмірінің алғашқы мақсаты – өзін – өзі тану, өзінің тұлғалық қасиетін жетілдіру. Демек, оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес білім мазмұны мен оқу – тәрбие үрдісінде осы мәселелер кеңінен орын алуы тиіс. Адамның қалыптасуына әлеуметтік ортадағы қарым – қатынастар да әсер етеді. Қарым – қатынас мәдениеті арқылы тұлға өзінің де, өзгенің де тұлғалық қасиетін дамытады. Адамның өмірлік мақсатының келесі бір қыры отбасы мүшелерінің қарым – қатынас мәдениеті болса, дәл сондай өмірлік мақсатының бірі – айналамен, табиғатпен шығармашылық қарым – қатынас орнатып, оны өмірде қолдана білу. Адамның шығармашылығында үш түрлі қарым – қатынас орын алады:

- адамның өзіне деген қарым – қатынасы;
- тұлғаның басқалармен қарым – қатынасы;
- тұлғаның табиғатпен қарым – қатынасы.

Қазақ халқының ұлттық мәдениеті – тарихи мәні бар, өзіндік ерекшеліктері бар құбылыс және ол қарым – қатынас мәдениетінің ең өзекті мәні. Ұлттық мәдениет ұлттық тәрбие арқылы қалыптасады. Ұлттық мәдениеттің даму кезеңдерінің қай дәуірін алсақ та, ол халықтың ұлттық (халықтық) педагогикасымен сабақтасып жатқанын көреміз. Ал тәрбие дүниетаныммен, өмір заңдылықтарымен тығыз байланысты. Ұлттық салт – сана сол ұлттың мәдени дәрежесін, рухани сапасын көрсетеді.

Ұлттық салт – сананың қалыптасуының бастауы сол ұлттың құрамындағы жеке тұлғалардың игі әдеттерінен басталады. Ұлттық мәдениеттің дәстүрдегі бастау көрінісі – сәлемдесу. Сәлем – әдептіліктің, яғни мәдениеттіліктің белгісі. Ұлттық мәдениеттіліктің белгілері, әсіресе, отбасындағы сыйласымнан көрінеді. Қазақтың ұлттық: имандылық, қайырымдылық, мейірімділік, ізеттілік, инабаттылық дәстүрлері, меймандостық, қонақжайлылық рәсімдері – ұлттық мәдениеттің, ұлттық тәрбиенің айқын белгілері болып табылады [3, 1036]. Жүсіп Баласағұнның «Құтты білік» дастанында адамның жетіліп қалыптасуы, оның ішінде жастар тәрбиесі – қоғамдық жағдайлардың, айнала ортаның ықпалымен, оң әсерімен тәрбие арқылы және адам табиғатын туысынан – дүниеге келуімен бірге болатын қасиеттер арқылы қалыптасады деп келтіреді. Сонымен қатар, адамның өсіп жетілуінде, оның дүниеге келуімен ілесе келетін қажетті кейбір сапалар мен қасиеттердің болатындығын айта кетеді. Баласағұнның тәрбие тағлымының бастауы болатындай мына пікірін келтіруге болады: «Тәрбиенің барлық ұждағаттылығы, саласы мен түрі...

Өзара ұйымдасқан, ұйымшыл тату да тәтті адамдар құрамының, тобының – жетелі адамдар тобының, зерделі адамдар құрамын толықтыратындай биікке көтерілуі қажет [4, 3526]. Тәрбие өз кезегінде, әсері мен ықпалында – мирасқорлы, пайдалы еңбектің көзі болуы шарт» – деп ой түйеді. Оны Жүсіп Баласағұнның «Адамшылдыққа – адамшылық, қайырымға – қайырым ету туралы» айтқан жыр жолдарынан да көруге болады:

Ілкі сәттік өмірің болса жалғанда –
Қайырым ет, қайырым қылған жандарға.
Сиымды бол силап сені жақтаса,
Тайраңдама қалың елің мақтаса.
Адамшылық – адамға тән қазына.
Солай қазір, солай болған бағыдан.
Қайырым етсе достарың не бауырың,
Еселеп бер, көтер жүктің ауырын.
Қайырымды бол, қырық қатпар ғаламға,
Көзіңді ашып білім берген адамға.
Қайда жүрсең, жасай көрме бетсіздік,
Самарқаулық, ұмытшақтық – тексіздік.
Бауырыңдай демеу болған жігітке,
Сырт айналма, адамдықтан түңілтпе! – *деп ой түйеді.*

Ұлттық тәлім – тәрбиеміздің қайнар көзі болып табылатын ұлағатты ұстаздық ойлардың арғы тегі данышпан Ахмет Иүгінекидің «Ақиқат сыйы» еңбегінде адамдар арасындағы өзара қарым – қатынас мәдениетінің ерекше бір белгісі меймандостық, үлкенді сыйлау, жақсы мінездің қалыптасуы тәрбиеге, жеке адамды тәрбиелеуші оның тегіне байланысты екенін және мінез – құлықтың ең қасиетті мәйегі де ингабаттылық, қайырымдылық екенін қастерлеп келтіреді [5, 108б]. Халықтық педагогиканың қайнар бұлағынан сусындап, тәрбие алған жастарымыздың бойында қашанда инабаттылық, әдептілік қасиеттер қалыптаса, қарым – қатынас мәдениеті де өміршеңдік сипат алары хақ. Қорыта келе, халықтық педагогиканы қарым – қатынас мәдениетін қалыптастырудың аса маңызды құралы ретінде кең пайдаланса, жастарымыздың жан дүниесіне мықты ықпал ететін тәсілдің бірі ретінде атқаратын қызметі мол.

Әдебиет:

1. Табылдиев Ә. Қазақ этнопедагогикасы. – Алматы, 2001.
2. Ахметова А. Әлеуметтік психология. – Шымкент, 2009.
3. Майғаранова Ш. Мектеп оқушыларын рухани дамыту мәселелері. – Алматы, 2002.
4. Жарықбаев Қ., Қалиев С. Қазақ тәлім – тәрбиесі. – Алматы, «Санат», 1995 – 352 бет.
5. Шашақова А. Халық тәлім – тәрбие бастауы. – Алматы, 1994. 108 бет.

ӘОЖ 37.043.2

ЖОО – ДАҒЫ БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ КӨШБАСШЫЛЫҚ ҚАСИЕТТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ – ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУ КӨРСЕТУ

Игентаева Ж.Ә.

(М. Қозыбаев атындағы СҚУ)

Қазіргі қоғам дамып келе жатқан тұлғаға ерекше талаптар қояды. Бүгінгі таңда жеке тұлғаны дамытудың тиімді әдістерін іздеу және әлеуметтік белсенді жастардың көшбасшылық қасиеттерін қалыптастыру, әлеуметтік және өндірістік мәселелерді шешудің жаңа жолдарын тез табатын көшбасшыларды тәрбиелеу мәселесі өзекті болып отыр.

Еліміздегі қазіргі білім беру жүйесінің негізгі мақсаты: жоғары білімді, бәсекеге қабілетті, интеллектуалды дамыған, әлеуметтік талпынысы жоғары, бастамашыл және шығармашыл маман даярлау. Қазіргі еңбек нарықтарының қажеттіліктеріне жауап беретін маман даярлау үшін кәсіби құзіреттіліктің бір бөлігі бола алатын жеке қасиеттерді қалыптастыруға бағдарлану қажет. Көшбасшылық – бұл, ең алдымен, өзін – өзі тану, өзін – өзі жетілдіру, түсіну және басқаруболып табылады. Осындай қасиеттерді білім алушылардың бойынан көру үшін ЖОО – дағы психологиялық – педагогикалық қолдау көрсетудің алатын орны ерекше. Сонымен қатар, білім алушылардың көшбасшылық қасиеттерін дамыту үшін көшбасшылықты жауапкершілік ретінде қарастыру қажет. Яғни, өз жобаларын құруға, шешімдер қабылдауға және таңдау жасауға дайын болу, соның ішінде шығармашылық тұрғыдан өзін – өзі жетілдіру арқылы көшбасшылық қасиетті дамытуға жағдай жасайтын дидактикалық технологияларды қолдану қажет.

ЖОО – дағы білім алушылардың көшбасшылық қасиеттерін қалыптастыруда психологиялық – педагогикалық қолдау көрсету мәселесі қашанда өзекті болған. Осы мәселені зерттеуде М.И. Рожков, Т.Н. Сапожников, А.Н. Кузнецов, А.Г. Кирпичник, А.И. Тимонин, Т.Л. Крюкова, А.Л. Уманский, О.С Щербина сияқты ғалымдар өз еңбектерінде қарастырған. Сонымен қатар, педагогикалық қолдау көрсету негізін насихаттаушы және әзірлеуші, танымал педагог О.С. Газман болып табылады. Біздің елімізде баланы әлеуметтік қолдау өткен ғасырдың соңында ғана пайда болды. Кешенді аспектіде психологиялық қолдауды көптеген орыс ғалымдары мен оқытушылары, соның ішінде Л.М. Шипицын, И.С. Якиманская қарастырған. Көшбасшылық мәселесін әлеуметті – психологиялық құбылыс ретінде отандық және батыс елдерінің зерттеушілері Х. Минцберг, А. Залезник, Е. С. Кузьмин, Б.Д. Парыгин, Ф. Галтон, К. Берд, Р. Стогдилл, Э. Хартли, А. Н. Леонтьев, Г. Герт және С. Милз, Р. Кеттель қарастырған [1, 114 б].

М.Р. Битянова мен Е.А. Козыреваның еңбектерінде «қолдау» оқыту жағдайында білім алушылар мен оқытушылар арасындағы қарым – қатынастың оң дамуына жағдай жасауға бағытталған педагог – психологтың кәсіби қызметінің жүйесі ретінде қарастырылады. М.И. Рожков педагогикалық қолдау арқылы баланың өзі үшін маңызды оқиғаға қосылуын қамтамасыз ететін және болып жатқан жағдайды көрсету негізінде оның өзін – өзі дамытуын ынталандыратын мақсатты дәйекті педагогикалық іс – әрекеттер жиынтығын қамтитын процесті түсінеді [2]. А.Л. Уманский көшбасшылық қасиетті дамытуда психологиялық – педагогикалық қолдау көрсетудің үш негізгі компонентін анықтады:

- 1) педагогтардың көшбасшылармен жұмыс істеуге дайындығы;
- 2) көшбасшы болуға дайындығын психологиялық – педагогикалық қамтамасыз ету;
- 3) көшбасшылық алаңын психологиялық – педагогикалық құрастыру [3, 261 б].

Педагогтардың көшбасшылармен жұмыс істеуге дайындығы – олардың білім алушылардың жас және әлеуметтік ерекшелігін білуі, әртүрлі теориялар негізінде көшбасшылық феноменін түсінуі, тәрбиеленушінің көшбасшылық әлеуетін диагностикалау және көшбасшыларды дайындауды ұйымдастыра білуі, топта көшбасшылық алаңын құру қабілеті, көшбасшылармен өзара іс – қимыл жасай білуі болып табылады.

Көшбасшы болуға дайындықты – көшбасшылық әлеуетті іске асыру мүмкіндігі мен осыған қажетті білім мен іскерлікті, көшбасшылық мотивациясының іргетасы ретінде қызмет ететін көшбасшылық қызмет тәжірибесі ретінде түсінуге болады. Дайындық перцептивті және іскерлік критерийлерінен көрінеді.

Перцептивті критерий – бұл бағынушыларға әсер ету мүмкіндігі. Оның көрсеткіштері: топтағы тұлғааралық қатынастарды реттеу қабілеті; жанжалды жағдайларды сындарлы түрде шеше білу; бағыныштылардың сезімдері мен ерік – жігеріне белсенді әсер ете алу; педагогикалық әдептілік көрсету.

Іскерлік критерий – бұл топтық қызметтің тиімділігіне айтарлықтай үлес қосу мүмкіндігі. Оның көрсеткіштері: қойылған мақсаттарға жету үшін топ мүшелерінің өзара әрекеттесуін ұйымдастыру; ұйымдастырушылық жұмыс алгоритмін білу және талдай алу; нәтижеге қол жеткізуге жеке көңіл бөлу; топ қызметіне түзетулер енгізу қабілеті [4, 247 б]. Көшбасшының ішкі дайындығы оны жүзеге асыруға мүмкіндік беретін жағдайдың болмауымен бұғатталуы мүмкін. Педагогтардың білім алушылардың көшбасшылық әлеуетінің көрінісін ынталандыратын жағдайды жасауы «көшбасшылық алаңын» қалыптастыруы болып табылады. Бұл педагогтар тарапынан білім алушылардың көшбасшылық қасиетін дамыту үшін жасаған алаңы болып табылады. Көшбасшылық алаңын құру мыналарды қамтиды:

– көшбасшы позициясынан әлеуметтік маңызды қатынастарға енгізуге бағытталған білім алушының жеке басын дамытудың дәлелді әлеуметтік жағдайларын құру;

– топта, топпен және көшбасшымен қарым – қатынастың оңтайлы стилін құру;

– білім алушылардың ең көп санында көшбасшылық әлеуетті барынша көрсетуге ықпал ететін топтың тіршілік әрекеті жағдайын ұйымдастыру, құрастыру.

Білім алушылардың көшбасшылығын педагогикалық қолдаудың бұл компоненттері инвариантты болып табылады. Вариативті компоненттер жұмыс ұйымдастырылатын жастар тобының ерекшеліктеріне байланысты анықталады [5]:

– адамның мінез – құлық және эмоционалдық мәселелері, жұмысқа қатысатын білім алушылар санатының ерекшеліктері;

– осы жұмысты ұйымдастырушылардың жағдайлары мен мамандардың мүмкіндіктері.

Білім алушылардың көшбасшылығын педагогикалық қолдаудың тиімділігін қамтамасыз ететін келесідей жағдайларды айтуға болады [6]:

– қиындық деңгейі әр түрлі сипаттағы мәселелер шешілетін төтенше және күнделікті жағдайлар кешенін құру және таңдау;

– білім алушының көшбасшылықтың ауыспалы алаңына субъективті қосылуы.

– бірлескен қызмет барысында білім алушының басқа адамдардың ұстанымына қызығушылық білдірудегі рефлексивті өзара әрекеті;

– жеке және топтың әртүрлі жағдайларда кездесетін мәселелерін шешуді талап ететін бірлескен іс – қимылдардың мағынасын вербализациялау.

Психологияда көшбасшылық әлеуметтік – психологиялық құбылыс ретінде әр түрлі тұрғыдан түсіндіріледі. Бүгінгі таңда көшбасшылықтың көптеген теориялары бар [7]:

– Тұлға теориясы.

– Көшбасшылықтың жағдайлық теориясы.

– Өмірлік цикл теориясы.

– Тұлғалық – жағдайлық теориялар.

– Мотивациялық теория.

– Алмасу және транзакциялық талдау теориялары.

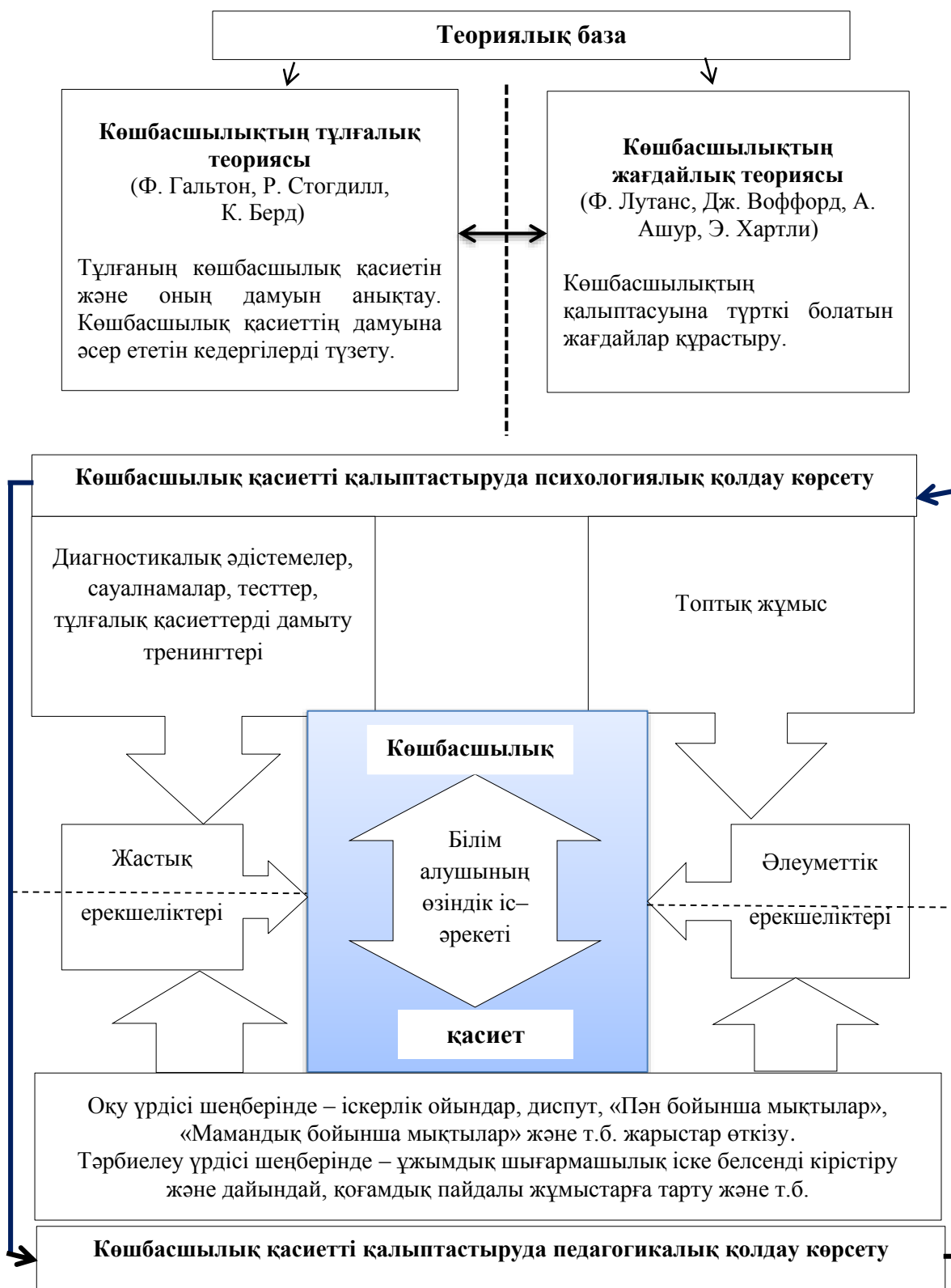
– Көшбасшылыққа танымдық көзқарас теориясы.

– Көшбасшылықтың атрибутивті теориясы.

– Мінез – құлық теориясы.

Көшбасшылық пен көшбасшылыққа деген қызығушылық әсіресе соңғы жылдары қарқынды өсті. Бүгінгі таңда барлық жерде әр түрлі көшбасшылық тренингтер

өткізіліп, жастар ұйымдарының жанынан көшбасшылық мектептер құрылуда, ал осы тақырыптағы әдебиеттер кәсіпкерлер мен менеджерлер арасында үлкен сұранысқа ие болып отыр.

Сурет 1. Білім алушының көшбасшылық қасиетін психологиялық – педагогикалық қолдаудың моделі

Және осы білім алушылардың көшбасшылық қасиетін қалыптастырудың ең өткір мәселесі жоғары оқу орындарының психологтары мен педагогтарының, университет әкімшілігінің алдында тұр. Жоғарыда айтылғандардың негізінде білім алушылардың көшбасшылық қасиетін қалыптастырудың моделі жасалды. Оны жоғарыда көрсетілген 1 – суреттен көруге болады. Суреттегі тік нүктелі сызық көшбасшылықтың әртүрлі теориялары – жеке және жағдайлық негізінде белсендіру үрдісінің мазмұнын бөліп көрсетеді. Көлденең нүктелі сызық көшбасшылық қасиетті дамытудың педагогикалық және психологиялық қолдауын көрсетеді.

Алайда, бұл екі шекара да шартты болып табылады. Тұлғалық және жағдайлық теория бір – бірін сәтті толықтырады. Яғни, белгілі бір жағдайлар көшбасшылық қасиеттердің дамуына ықпал етсе, керісінше жеке қасиеттердің дамуы әртүрлі жағдайларда адамның мінез – құлқына әсер етеді. Студенттердің көшбасшылық қасиетін қалыптастыру үшін педагог құрамы бар психологтың ағартушылық жұмысы қажет. Ал білім беру үрдісі барысында педагогтардың білім алушыларды бақылауы осы топпен психологтың жұмысына түзетулер енгізе алады.

Білім алушылардың көшбасшылық қасиетін қалыптастырудың кез келген нысандары олардың жас және әлеуметтік ерекшеліктерін есепке алған жағдайда ғана табысты болады. Сондай – ақ, көшбасшылық қасиетті қалыптастыру үрдісі бинарлы екенін тағы бір рет атап өткен жөн. Яғни, ол психологтың, педагогтың қызметін және білім алушының бастамасын біріктіреді. Бұл маңызды сәтті суретте көрсетілген модельден де көруге болады. Сонымен, қарастырылған мәселелерді қорыта келе, көшбасшы қандай да бір мақсатқа жету жолында адамдарды біріктіруге, ұйымдастыруға қабілетті тұлға.

Ал, көшбасшылықтың ажырамас белгісі – ең болмағанда бір ізбасардың болуы. Көшбасшы болатын тұлғаның бойында табандылық пен еңбекқорлық, шыдамдылық пен төзімділік, ақылдылық пен парасаттылық, алғырлық пен ұтқырлық ұштаса білу керек. Көшбасшы болу деген адамдарға әмір жүргізу емес, адам жанын түсіне алатын, рухани бай адам бола білу керек. Нағыз көшбасшы бола алатын адам ақылмен ғана емес, жүрегімен жолдас болуы керек. Яғни, ЖОО – дағы білім алушылардың бойында осындай көшбасшыға тән қасиеттерді қалыптастыру үшін психологиялық – педагогикалық қолдау көрсету үрдісі үздіксіз жүріп отыру қажет. Сондықтан сыныпта, колледжде, университетте, жалпы ортада көшбасшылық қасиеттері әлсіз оқушылар мен білім алушылардың өзін – өзі толық көрсете алатындай жағдай мен психологиялық – педагогикалық қолдау көрсетілуі қажет.

Әдебиет:

1. Леднева С.А., Иванова – Швец Л.Н. Привлечение и удержание молодых специалистов в составе научно – педагогических работников вуза // Вестник Российского экономического университета им. Г.В. Плеханова. – 2018. – № 3(99). – с. 114 – 122. – doi: 10.21686/2413 – 2829 – 2018 – 3 – 114 – 122.
2. Никулина И.В. Формирование лидерских качеств у студентов // СНВ. – 2016. – №4 (17). URL: https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie_liderskih_kachestv_u_studentov_1 (дата обращения: 10.10.2021).
3. Пономарёв А.В., Ланцев А.О., Кырчиков М.С. Лидерство в молодежной среде. – Екатеринбург: Изд – во Урал.ун – та, 2020. – 216 с.
4. Раянова Ю.Ю. Психолого – педагогическое сопровождение обучающихся : учебное пособие / Раянова Ю.Ю., Курагина О.В. – Омск : Сибирский государственный университет физической культуры и спорта, 2019. – 247 с.
5. Уманский А.Л. Игровое педагогическое сопровождение детского лидерства// Ярославский педагогический вестник. – 2004. – № 3.
6. Чубарова Ю.Е. Формирование социокультурной компетенции как основы межкультурного общения студентов в условиях диалога культур [Текст] / Ю.Е. Чубарова // Гуманитарное знание: особенности, исторические и современные проблемы: сборник научных трудов по материалам I Международной научно-практической конференции. – Нижний Новгород: Профессиональная наука, 2016. – С. 36 – 45

ӘОЖ 371

ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫ ӘЛЕУМЕТТІК ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ЗАМАНАУИ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Иманов А.К., Ахметжанов М.С.

(М. Қозыбаев атандағы СҚУ)

Тәрбиеге байланысты сұрақтар адамдарды әрдайым алаңдатты. Адамға тәрбиелік әсер тек балалық шақта немесе жастық шақта ғана емес, сонымен бірге жетілген жылдары да болады. Қазірдің өзінде Платон тәрбие мен тәлімгерлік өмірдің алғашқы жылдарынан басталып, өмірінің соңына дейін жалғасады деген ойға ие.

Тәрбие педагогика мен психологиямен тікелей байланысты, өйткені педагогика тәрбие мәселелерімен айналысады және білімді адам ол үшін – ең алдымен білімді, ал психологияда субъект пен әлемді оның жанына бағдарлау. Бұл педагогиканың негізгі пәні емес, бірақ ол назар аудара алмайтын құбылыс. Педагогика білім берудің белгілі бір мақсаттарын қоя отырып, балада жеке тұлғаны көрсетудің негізі ретінде әлеуметтік құнды Дағдылар мен әдеттерді қалыптастыруға тырысады.

Мұғалімнің пікірінше, тәрбие – бұл бір адамның екінші адамға әрекеті.

1. Кең әлеуметтік мағынада – жеке тұлғаның әлеуметтік қалыптасуы, яғни барлық экологиялық факторлардың жеке басына әсері.

2. Кең педагогикалық мағынада – арнайы (білім беру) мекемелері аясында арнайы адамдар – мұғалімдер ұйымдастырған мақсатты және арнайы (бұл мағынада "тәрбие" ұғымы "білім" ұғымымен бірдей).

3. Тар педагогикалық мағынада – жеке тұлғаның белгілі бір қасиеттерін қалыптастыруға бағытталған арнайы жұмыс, көбінесе моральдық.

Тұлға – психологияның негізгі категорияларының бірі. Жеке тұлғаның не екенін түсіну және оның жеке басының психикалық қоймасын сипаттауға мүмкіндік беретін негізгі қасиеттерін бөліп көрсету үшін бұл терминді адамды тұтастай сипаттайтын тұжырымдамалардың "жеке тұлға – қызмет субъектісі – жеке тұлға – даралық" қатарында қарастыруға болады.

"Тұлға" ұғымы адамды әлеуметтік болмыс, әлеуметтік қатынастар мен іс – әрекеттің субъектісі ретінде сипаттайды. Тұлғаға мотивация, темперамент, мінез және қабілет сияқты психологиялық қасиеттер кіреді.

Тұлғаның психологиялық құрылымы және үш негізгі ішкі құрылымды қамтиды:

1. Жеке тұлғаның негізгі тенденциялары ретінде қарым – қатынас пен бағдар – бұл адам қалайтын нәрсе.

2. Адамның мүмкіндіктері мен потенциалы ретінде қабілеттер – бұл адам жасай алатын нәрсе.

3. Пайдаланудың, іске асырудың және кеңейтудің басым және тұрақты тенденциялары ретінде мінез – бұл адам.

Әлеуметтік тәрбие үдерісіндегі өзара іс – қимыл әрқашан тәрбиешілер мен тәрбиеленушілердің арасындағы диалог болып табылады. В. Гете айтқандай: "жартысынан гөрі қателескен әлдеқайда оңай". Диалог көптеген "тізбектер" түрінде

жүзеге асырылады: білім беру ұйымы – оны құрайтын топтар; ұжым – жеке тұлға; ұжым – микро топ – жеке тұлға; мұғалім – ұжым; мұғалім – жеке тұлға. Мұндай диалогтың мазмұны ақпарат, құндылықтар жүйесі, мінез – құлық, белсенділік, ойындар және т.б. стереотиптер мен императивтер болуы мүмкін. Әлеуметтік тәрбие процесіндегі өзара іс – қимылдың тәрбиелік тиімділігі объективті (тәрбие ұйымдары) және субъективті (қоғамда бейімделу мен оқшауланудың жеке тәжірибесін алу) факторлармен анықталады.

Адамгершілік тәрбие – қоғамдағы моральды көбейту, мұрагерлік формаларының бірі. Мораль – бұл әдетте "мораль" терминімен синоним ретінде қолданылатын термин, сирек – "этика". Бұл жағдайда мораль – бұл қоғамдастықта қалыптасқан мінез – құлық нормалары. Г. Галлелейдің: "сіз адамға ештеңе үйрете алмайсыз. Сіз оған тек оны ашуға көмектесе аласыз". Бұл мораль мәдениеттің жалпы құндылық негізі болып табылады, ол адамның іс – әрекетін адамның өзін – өзі бағалауын, адамдардың лайықты бақытты өмірге деген ұмтылысындағы теңдігін растауға бағыттайды. Мораль екі сипаттаманың бірлігін білдіреді: адамдардың барлығына міндетті заңдарға сәйкес бірігіп, бейбіт өмір сүру қажеттілігі мен қабілетін білдіреді; адам рухының автономиясына негізделген (жеке тұлғаны еркін таңдау, оның өзін – өзі растау). Мораль нормалары жалпы гуманистік сипаттағы өсиеттерде, қағидаттарда жазылған: "өлітirme", "өтірік айтпа", "ұрлама".

Экологиялық тәрбие – бұл табиғаттың және жер бетіндегі барлық тіршіліктің тұрақты құндылығын түсінуге негізделген тәрбие.

Құқықтық тәрбие адамның өз құқықтары мен міндеттерін, сондай – ақ оларды сақтамағаны үшін жауапкершілікті білуді қамтиды.

Еркін тәрбие тәрбиені қоршаған әлемді игеру процесінде табиғи түрде дамып келе жатқан және ондағы өзін – өзі анықтайтын баланың табиғатына көмек ретінде қарастырады. Отбасылық тәрбие – адамның әлеуметтенуінің құрамдас бөлігі. Отбасында әлеуметтену өздігінен жүреді. Оның нәтижелері объективті сипаттамалармен (білім деңгейі, әлеуметтік мәртебесі, материалдық жағдайлары); субъективті сипаттамалары: құндылық параметрлері (просоциалдық, қоғамға қарсы, қоғамға қарсы); өмір салты; отбасы мүшелерінің қарым – қатынасы; жеке ресурстар (отбасы құрамы, денсаулық жағдайы, жеке мүдделер) және т. б. Діни тәрбие – белгілі бір конфессияның (діннің) догмалары мен қағидаттарына сәйкес келетін дүниетанымды, дүниетанымды, қарым – қатынас пен мінез – құлық нормаларын ұсыну арқылы сенушілерді мақсатты және жүйелі түрде тәрбиелеу. Діни білімнің негізі – әлемді сакрализациялау құбылысы, яғни табиғи құбылыстарға, күнделікті күнделікті рәсімдерге және жеке тұлғаларға салт – дәстүр арқылы қасиетті мазмұн беру.

Әлеуметтік тәрбие – салыстырмалы түрде бақыланатын әлеуметтенудің ажырамас бөлігі. Әлеуметтік тәрбие – бұл арнайы құрылған білім беру ұйымдарында адамның өсуі. Негізгі әдіс – нақты адамдар, ұжымдар, білім беру ұйымдары мен басқару органдарының өзара әрекеттесуі арқылы жүйелі жағдай жасау. Әлеуметтік тәрбиенің мақсаттары:

1. салыстырмалы мақсатты оң даму;
2. рухани – құндылық бағдары;
3. қоғамда бейімделу мен оқшауланудың стратегиясы мен тактикасын таңдау.

Соңғы жылдар аясында тәрбие міндеттерін мемлекет тұжырымдайды. Мемлекет білім беру жүйесінің алдына қойылуы қажет міндеттерді іздейді. Алайда, тәрбиенің әлеуметтік проблемасын қоғамның барлық аспектілері мен жеке ресурстарының, атап айтқанда мемлекеттік құрылымдардың, білім беру мекемелерінің мұғалімдерінің, ата – аналардың, оқушылардың және т.б. қатысуымен ғана шешуге болады.

Д.Б. Эльконин "балалардың субмәдениетінде алдын – ала ескерту, даму траекториясын күту мүмкіндігі бар"деп атап өтті. Бүгінгі таңда интернетті, теледидарды және басқа да ақпараттық және мультимедиялық құралдарды қолдануға байланысты бала әлемді виртуалды қабылдауды дамытады, бұл мектеп жасындағы баланың психикалық дамуына әсер етеді: балалардың дүниетанымын, балалар мәдениетін, психикасын дамыту негіздері бұзылады. Жоғарыда аталған құралдардан балаға әсер етудің ұйымдасқан және стихиялық ортасының факторларын зерттеу және талдау, ең алдымен, оқушының әлеуметтік тәрбиесінің мазмұнымен сипатталады.

Балаларды әлеуметтік тәрбиелеу – бұл күрделі және күрделі процесс, оның ішінде ақыл – ой тәрбиесі де, адамгершілік, сенсорлық, эстетикалық тәрбие де бар. Бір кездері жаңа білім беру стандарттары ойын әрекеттерін қолдана отырып, оқу бағдарламаларына бағытталған, онда мектеп жасына дейінгі баланың балалар іс – әрекетінің жетекші түрі ойын болды. Тәрбиенің әлеуметтік проблемаларының маңызды факторларының бірі – баланың мінез – құлық пен мәдениеттің нормалары мен ережелерін меңгеретін ерекше атмосфера қалыптасатын отбасының қызметі. "Әкелер мен балалар" дәстүрлі қақтығысы бүгінде де сақталып отыр. С.Л. Рубинштейн балаларға ересек адамның сүйіспеншілігін олардың психикалық дамуының "қоректік ортасы" ретінде қажет деп атап өтті.

Педагогикалық ғылымда ұйымдастырылмаған тәрбие, яғни баланың күнделікті өмірінің оның қалыптасуына әсері бар екендігі мойындалған. Қабылданды деп ойлаймын, ұрпақ тәрбиесіне қатысатын барлық кім оны қоршап, және кім ол қарым – қатынас, ол көреді және естиді. Бұған қоса, тәжірибелі адамдар жүзеге асыратын ұйымдасқан тәрбие пайда болды. Дж. Ж. Руссо балаға тәрбиенің үш факторы әсер етеді деп санайды: Табиғат, Адамдар және қоғам, сондықтан тәрбиешінің міндеті – осы факторлардың әсерін үйлестіру. Көптеген фактілер педагогикада ежелден бері ұйымдастырылмаған білімнің бар екендігі мойындалғанын көрсетеді. Бұл туралы тарихшы Н.А. Константинов былай деп жазады: "Гельветиус адам өзінің айналасындағы барлық заттардың, жағдай оған қойылған ережелердің, тіпті онымен болған барлық апаттардың шәкірті деп санайды. Мұндай түсіндіру табиғи факторларды қайта бағалауға және адамның қалыптасуындағы ұйымдастырылған тәрбиені дұрыс бағаламауға әкеледі".

К.Д. Ушинский:"біз тәрбие, сөздің тығыз мағынасында, әдейі тәрбиелік іс – әрекет ретінде – мектеп, тәрбиеші және тәлімгер, адамның жалғыз тәрбиешілері емес екенін және оның күшті, мүмкін әлдеқайда күшті тәрбиешілері тәрбиешілер екенін білеміз.байқаусызда: табиғат, отбасы, халық, оның діні және тілі, бір сөзбен айтқанда, табиғат пен тарих осы кең ұғымдардың кең мағынасында". Жоғарыда айтылғандардан педагогикада әдейі және байқаусызда тәрбиелеудің, яғни ұйымдастырылған және ұйымдастырылмаған тәрбиенің бар екендігі мойындалған. Жоғарыда айтылғандардан ұйымдасқан және ұйымдастырылмаған түрде жүзеге асырылатын жалпы білім беру процесі бар екендігі туындайды. Жалпы атау – бұл кең мағынада тәрбие, ал олардың әрқайсысының атауы тар мағынада. Барлығы анық және түсінікті. Алайда, қандай да бір себептермен бұл "мағыналар"туралы әртүрлі түсінік пайда болды. Мысалы, оқу құралында ред.

Ю.К. Бабанский қазірдің өзінде төрт мағына туралы айтады: "кең әлеуметтік мағынада, бүкіл әлеуметтік жүйенің және адамның айналасындағы шындықтың адамға тәрбиелік әсері туралы, кең педагогикалық мағынада, біз оқу – тәрбие жүйесінде (немесе кез – келген жеке оқу – тәрбие мекемесінде) жүзеге асырылатын мақсатты білім беруді білдіретін кезде. бүкіл оқу процесін қамтитын, тар педагогикалық мағынада, білім беру деп арнайы тәрбие жұмысы түсініледі., оқушылардың белгілі бір қасиеттері, көзқарастары мен сенімдері жүйесін одан да тар мағынада қалыптастыруға

бағытталған, мысалы, моральдық қасиеттерді (адамгершілік тәрбие), эстетикалық идеялар мен талғамдарды (эстетикалық тәрбие) қалыптастырумен байланысты белгілі бір тәрбие мәселесін шешуді білдіреді. Кең педагогикалық тұрғыдан алғанда, білім беру – бұл оқу орындарында жүзеге асырылатын және бүкіл оқу процесін қамтитын белгілі бір қасиеттерді қалыптастыру үшін тәрбиешілер ұжымының тәрбиеленушіге арнайы ұйымдастырылған, мақсатты және басқарылатын әсері. Тар педагогикалық мағынада білім беру – бұл нақты мәселелерді шешуге бағытталған тәрбие жұмысының процесі және нәтижесі.

Тәрбиенің рөлі әр түрлі бағаланады – оның толық мағынасыздығын растаудан (қолайсыз тұқым қуалаушылық және қоршаған ортаның нашар әсерімен) оны адам табиғатын өзгертудің жалғыз құралы ретінде тануға дейін. Тәрбиемен көп нәрсеге қол жеткізуге болады, бірақ толығымен өзгертуге адам болмайды. Тәрбиенің маңызды міндеті – адамның жеке ерекшеліктеріне, қабілеттері мен мүмкіндіктеріне сәйкес бейімділіктер мен таланттарды анықтау, дамыту. Білім жүйесін саналы түрде игеру логикалық ойлауды, есте сақтауды, зейінді, қиялды, ақыл – ой қабілеттерін, бейімділіктер мен таланттарды дамытуға ықпал етеді.

Ақыл – ой тәрбиесінің міндеттері:

1. ғылыми білімнің белгілі бір көлемін игеру;
2. ғылыми дүниетанымды қалыптастыру;
3. ақыл – ой күштерін, қабілеттерін және дарындарын дамыту;
4. танымдық қызығушылықтарды дамыту және танымдық белсенділікті қалыптастыру;
5. өз білімін үнемі толықтыру, дайындық деңгейін арттыру қажеттілігін дамыту.

Дене тәрбиесі барлық дерлік білім беру жүйелерінің ажырамас бөлігі болып табылады. Дене тәрбиесі жастардың сәтті ақыл – ой және еңбек қызметі үшін қажетті қасиеттерді дамытуға ықпал етеді. Еңбек тәрбиесі еңбек іс – әрекеттері қалыптасатын, өндірістік қатынастар қалыптасатын, құралдар мен оларды қолдану әдістері зерттелетін оқу процесінің аспектілерін қамтиды. Тәрбие үдерісіндегі жұмыс жеке тұлғаны дамытудың жетекші факторы ретінде әрекет етеді. Политехникалық білім барлық өндірістердің негізгі принциптерімен танысуға, қазіргі өндірістік процестер мен қатынастар туралы білімді игеруге бағытталған. Политехникалық білім берудің негізгі міндеттері – өндірістік қызметке қызығушылықты қалыптастыру, техникалық қабілеттерін, жаңа экономикалық ойлауын, тапқырлығын, кәсіпкерлікті бастауын дамыту. Дұрыс құрылған политехникалық білім еңбекқорлықты, тәртіпті, жауапкершілікті дамытады, мамандықты саналы түрде таңдауға дайындайды. Адамгершілік тәрбие – қоғамның нормаларына сәйкес келетін адамгершілік ұғымдарды, пайымдауларды, сезімдер мен нанымдарды, мінез – құлық дағдылары мен әдеттерін қалыптастырады. Өскелең ұрпақтың адамгершілік тәрбиесі қоғамның тарихи даму процесінде адамдар жасаған жалпыадамзаттық құндылықтарға, моральдық нормаларға, сондай – ақ қоғам дамуының қазіргі кезеңінде пайда болған жаңа принциптер мен нормаларға негізделген.

Әдебиет:

1. Беляков Е.Г., Фомичева И. Г. Психология және педагогика оқу құралы Тюмень баспасы. "Ақиқат", 2006.
2. Константинов Е.Н. Педагогика тарихы. – М., 1982.
3. Подласый И.П. Педагогика. – М., 1998.
4. Сластенин В.А. Педагогика. – М., 2008.
5. Немов Р.С. Психология. – М., 1997.
6. Кулагина И.Ю. жас психологиясы. – М.: "УРАО", 1998.
7. Обухова Л.Ф. Балалар психологиясы: "теория, фактілер, мәселелер". – М.: Тривола, 1995.

ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖҮРГІЗУДІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Калиева Г.Р., Сеңкібаев С.Т.

(Абай Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті)

Жаңартылған білімберу мазмұны мектептерімізге ене бастағаннан – ақ, «дарынды» және «талантты» оқушылармен жұмыс жүргізу бағыты жанданып, жаңа тыныс алғандай. Әсіресе, дарындылықты ерте кезеңде анықтап, диагностика жүргізудің, дарындылықты дамытудың және дарынды балаларға сараланған тапсырмалар жиынтығын іріктеудің маңыздылығы баса айтылуда.

Бұл ұғымға педагогикалық энциклопедияда «Дарындылық – белгілі бір іс – әрекет саласында ерекше жетістікке жеткізетін адам қабілеті дамуының жоғарғы деңгейі» деген анықтама беріледі. Қазіргі кезде психология және педагогика ғылымында дарындылық феноменін ашып, оған тиісінше талдаулар жасалынғаны белгілі.

Мысалы, ғалым Ж. Сейсенбаева: «Дарындылық – баланың алғырлығы, зерделігі, қабілетімен дамып отыратын үздіксіз процесс» деп анықтама берсе [1, 76], психолог – ғалым Қ. Жарықбаев: «Дарындылық – балаға білім беруде туа біткен алғырлық қасиеттің тәрбие жүйесіндегі әдіс – тәсілдермен бірлесе келіп, жеке тұлғаны қалыптастыруда ықпал етуінің нәтижелік көрінісі» деп түсіндірген [2, 384б], ал С. Бап – Баба «Дарындылық – бұл белгілі іс – әрекет саласындағы табысты қамтамасыз етуші қабілеттер тобы» деп қарастырған [3, 92б].

Бұл «дарындылық» ұғымына берілген анықтамалардың бірнешеуі ғана. Дарындылықтың мәнін түсіну үшін «интеллект», «қабілет» сынды ұғымдардың мағынасын ашып, ара – қатынасын анықтау маңызды. Интеллект (лат. *Intellectus* – «түйсіну», «қабылдау», «тану», «ұғыну», «сана – сезім» деген ұғымдардың жиынтығын білдіреді) – жеке тұлғаның ақыл – ойы, болмысты тануы; жаңа жағдайларға бейімделу, тәжірибесі негізінде оқу мен есте сақтау, абстрактілі ұғымдарды түсіну мен қолдану, айналадағы ортаны басқару үшін білімдерін пайдалану қабілеттерінен тұратын психиканың қасиеті.

Интеллект барлық психикалық үдерістерді тұтастырып қарайды. Бала кездегі назардың сапасы, тұрақтылығы, шоғырлану қабілеттігі, есте сақтау интеллект дамуына әсер етеді. Білім көлемі интеллекттің ең маңызды құраушысы болып табылады. Білім неғұрлым жоғары болса, интеллект деңгейі соғұрлым жоғары болады. Бар білімді жағдайға қарай қисынды түрде пайдаланудың (ойлау операциялары) маңызы зор.

Қабілетке, мысалы Ә.Ж. Алдамұратов былай деп анықтама береді: «Іс – әрекеттің белгілі бір түрін ойдағыдай, нәтижелі орындауда көрінетін адамның жеке қасиеті қабілет деп аталады» [4, 118б]. Қ.Б. Жарықбаев болса, «Белгілі бір істі үздік орындауға мүмкіндік беретін адамның әр түрлі жеке қасиеттерінің (музыкалық саңылау, түстерді жақсы ажырата алу, қолдың икемділігі, т.б.) қиысып келуін, яғни адам қасиеттерінің синтезін қабілет деп атайды» деп жеке қасиеттерге тоқталса [2, 345б], орыс психологы Л.Д. Столяренко «Іс – әрекеттің белгілі бір түрін нәтижелі орындауда көрінетін адамның жеке қасиеті қабілет деп аталады» деп бір іс – әрекет түрін қарастырса [5, 133б], А.Г. Маклаков «Адамның әр алуан іс – әрекет түрлеріндегі табыстылығын анықтайтын жеке тұрақты қасиеті қабілет деп аталады» [6, 535б] деп бірнеше іс – әрекеттегі қасиетті көрсетеді. Психология ғылымында қабілеттің келесі даму деңгейлері көрсетіледі:

Нышанның ықпалымен қалыптасқан қабілеттің түрін дарындылық дейді. Дарындылыққа педагогикалық энциклопедияда төмендегідей анықтама берілген: «Дарындылық – белгілі бір әрекет саласында ерекше жетістікке жеткізетін адам қабілеті дамуының жоғары деңгейі». Адамның дарындылығы оның жоғары жүйке қызметінің тума типіне (мида уақытша байланыстардың тез жасалып, берік орнығуы, жүйке үдерістерінің қозғалғыштығы динамикалық стереотиптердің шапшаң жасалып, оңай өзгеруі т.б.) байланысты болып келеді.

Талант – бір әрекетті шығармашылықпен орындау мүмкіншілігін қамтамасыз ететін қабілеттердің ерекше қиысып келуі. Адамның таланты музыкада, әдебиетте, ғылымда, техникада, т.б. әрекеттерде көрінеді. Таланттың дамуы еңбек ете білумен, еңбек сүйгіштікпен тығыз байланысты.

М. Горький «талантты өсіретін нәрсе – істі сүю» деп бекер айтпаған. Данышпандық – қоғам өмірінде тарихи маңызы бар, шығармашылықпен сипатталатын дарындылықтың жоғары деңгейі. Сонымен, дарындылық – қабілеттің жоғары даму деңгейі. Мектеп мұғалімдерінің (сабақ уақытында) және жеке бір сынып тәрбиешісінің, яғни сынып жетекшісінің (сабақтан тыс уақытта) дарынды оқушылармен жұмысының мақсаты: дарындылықты анықтау және дамыту үшін қолайлы психологиялық ахуал құру, дарынды балаларды психологиялық – педагогикалық тұрғыдан қостау.

Дарынды оқушылармен жұмыс істеуде біз өз тарапымыздан төмендегідей жұмыстар жүргіземіз:

- дарынды оқушыларды сәтті диагностикалау және дамыту үшін жағдай жасалынады;

- дарынды оқушылардың жеке әлеуетін ашуға жәрдемдесіледі;

- дарынды оқушыларды тәрбиелеу және әлеуетті мүмкіндіктерін дамыту бойынша ата – аналармен ағарту жұмыстары жүргізіледі.

Сонымен қатар, дарынды балалармен жұмыс істеуде төмендегідей қағидалар басшылыққа алынады:

- тұлғалық даму үшін берілетін мүмкіндіктерді барынша алуан түрлі ету;

- сабақтан тыс әрекет рөлін арттыру;

- мұғалімнің минималды қатысуымен оқушылардың бірлескен жұмысына жағдай жасау;

- оқушылардың қосымша білім беру қызметтерін таңдау еркіндігі;

- көмек көрсету, тәлімгерлік;

- тәрбиелеуді даралау (дарынды оқушылармен тәрбие жұмысының жеке жоспарына сай жұмыс жасау).

Психолог мамандар дарынды балалармен жұмыс істеу үшін мұғалімге қажет келесі қасиеттерді ажыратады:

- сезімталдық (баланың ішкі дүниесіндегі өзгерістерге және қажеттіліктеріне деген сезгіштік);

- педагогикалық үдерісті жекелендіру қабілеті;

- интеллектінің орташадан жоғары даму деңгейі;

- табандылық және адалдық;

- шығармашылық бастама;

- кәсіби және эмоционалдық жетілу;

- эмоционалды тұрақтылық;

- қызығушылықтары мен іскерліктерінің кең ауқымдылығы;

- әзіл – оспақты түсіне білуі.[7, 41 – 42б].

Әдетте мектеп қабырғасында үздік оқитын оқушыларды көбінесе «дарынды оқушы» деп ойлайды. Белгілі ағылшын психологы П. Торранстың зерттеулері бұл пікірдің мұғалімдер арасында жиі кездесетінін анықтады. Оларға оқуда қиыншылық

туғызбайтын, тәртіпті, ұйымшыл, білімді, тұрақты, ұғымтал, өз ойын нақты және түсінікті жеткізе алатын оқушылар көбірек ұнайды.

Ал қисынсыз сұрақ қоятын, өз жұмысымен ғана айналысатын, тәуелсіз, көбіне түсініспеушілік туғызатын, қияли, әр нәрсеге көзқарасы бөлек оқушылар ұнамайды. П. Торранстың зерттеулері нақ осы қасиеттер оқушының шығармашылық дарындылығын көрсететін және оның нашар оқитын оқушылардың арасында да аз емес екендігін айқындаған.

П. Торранс экспериментінің мәні: оқушылардың бойында кездесетін келесі тұлғалық және іскерлік қасиеттердің қайсысын бағалайсыз? Дарынды балаларға тән қасиеттер қандай?

1. Тәртіпті
2. Оқуда тұрақсыз
3. Ұйымдасқан
4. Жалпы қарқыннан шығушы
5. Эрудит
6. Мінез – құлқы өзгеше, түсініксіз
7. Ортақ істі қолдауға қабілетті адам (ұйымшыл)
8. Қисынсыз сұрақ қойып, ескерту жасап, сабақта көзге түсуші
9. Әрдайым сабақты жақсы оқушы
10. Өз жұмысымен ғана айналысатын (индивидуалист)
11. Ақпаратты шапшаң қабылдағыш
12. Тіл табыса алмайтын, қақтығысты
13. Көпшіл
14. Кейде ұғымтал емес, анық дүниені түсінбейтін
15. Өз ойларын түсінікті білдіретін
16. Көпшілікке немесе ресми басшылыққа бағынбайтын

Дарынды оқушыларда туындайтын алғашқы мәселе – мұғалімдермен қарым – қатынас жасау. Дарынды бала сабақта қиындық тудыруы мүмкін. Мұндай оқушы өз істерімен айналыса бастайды, терең ойға шомып отырады, мұғалімге күрделі немесе сабақ мазмұнынан тысқары сұрақтар қояды, оқу үдерісіне кедергі жасайды, бірінші болып қолын созып, қысқа уақыт ішінде естіген сұрақтарға жауап береді, т.б. Дарынды бала «мәдениетті бұзақы» рөлін иеленеді.

Дарынды оқушыларда туындайтын екінші мәселе – сыныптастарымен қарым – қатынас жасаудағы мәселе. Біреудің көзқарастарын қабылдауға деген қабілетсіздік, серіктесінің ой – пікірін толықтырып, өзі аяқтауы, сөйлеушінің сөзін бөлуі, қателіктерін түзетуі, ымыраға келмеу, бұйрық беруге деген ұмтылыс – дарынды баланы қатарластарынан бөлектеуге жағдай жасайды.

Сыныптастары оны өздерінің ортасынан бөлектеніп, білгішсініп ақылды болғысы келеді деп есептейді. Егер біреу дарынды баланы ренжітсе, ол байқағыштығы мен ойының ұшқырлығының арқасында ренжіткен сыныптасының келеңсіз қылықтарын күлкі ету арқылы өзін қорғайды.

Дарынды оқушыларда туындайтын үшінші мәселе – ата – аналарымен қарым – қатынас жасаудағы мәселе. Қазіргі ата – ананың да дарынды баласына көзқарасы ерекше. Олар баласының мінез – құлқын, ақыл – ойын, ішкі әлемін, қызығушылықтарын түсінбейді [8, 276].

Бұл мәселелерді шешу үшін балаға сынып жетекшісінің көмегі қажет. Сынып жетекшісі дарынды балалармен жұмысты ұйымдастыру барысында өз жұмысын анық жоспарлауы тиіс: тәрбие үдерісін құру кезінде мотивацияның 2 түрін ескеру қажет: әлеуметтік: құрбыларының арасында дарынды оқушының беделін арттыру (жақсы жұмыс жасағаны үшін мақтау, жақсы жұмысы мен оған деген оң қатынасы үшін

күнделігіне мақтау жазу); мазмұндық: дарынды оқушының білімдері мен іскерліктерін ерекше және шығармашылық жағдайларда пайдалану (шығармашылық іс – шараларды даярлауда, оны өткізу барысында). Мектепте педагог – психолог ретінде дарынды балалармен жоспарлы және жүйелі жұмыс істеу керек, себебі олардың жұмыс көрсеткіштеріне педагогтар мен ата – аналар сүйеніп, оқушылардың дарындылығын анықтап, әрі қарай дамытады. Бұл жұмыс бес негізгі бағыт бойынша жүргіземін:

1. Психологиялық ағартушылық жұмыс. Психолог педагогикалық ұжымға, ата – аналарға және оқушылардың психологиялық мәліметтер беру арқылы білімін толықтырып, бұл сұрақта сауатын көтереді. Ол әртүрлі формада болады: дәріс, әңгімелесу, семинар, әдебиеттер таңдау, қабырғалық мәліметтер, т.б. Бұл бағыттың негізгі мәні психология ғылымындағы заманауи жағдайлармен уақытылы таныстырып, психикалық дамудың маңызды заңдылықтары мен тиімді жақтарын қарастыру. Оқушылардың жас және жеке ерекшелігін ескере отырып, педагогикалық процесті тиімді құруға болады, бұл дегеніміз дарынды балаға деген психологиялық көмек болып саналады. Осы саладағы ата – аналармен жұмыс істеу ерекше түрде ұйымдастырылуы керек. Дарынды балалардың ата – аналары психологиялық және педагогикалық қолдауды қажет етеді, олар әртүрлі формалар арқылы жүзеге асырылуы мүмкін, бұл жұмыстың мақсаты – балалар дарындылығына байланысты ата – аналардың білімдерін жетілдіру. Себебі, ата – аналар балаға басқа адамдармен дұрыс қарым – қатынас жасау әдістерін үйретуге, әріптестік және ұжымшылдық рухын сезінуге көмектесуі керек, өйткені ол ересек адаммен қарым – қатынас арқылы қандай мінез – құлық қаншалықты қажет екенін және қауіпсіз/қауіпті болатындығын біледі.

2. Психологиялық диагностикалық жұмыс. Дарынды балалармен жұмыстың басында орын алатын психологиялық жұмыстың бұл бағыты оқушының ынтасын, қызығушылығын, қабілетін тануға мүмкіндік береді, кейін баланың жеке дара қасиеттерін зерттеп, психологиялық портретін жасау арқылы психологиялық қысымды алып тастап, қиын сәтте шәкірттің жүйке жүйесі мен денсаулығына аз шығын келтіретіндей дұрыс шешім қабылдауға көмектеседі. Әрине дарындылықты қолдау мақсатында диагностика ата – аналармен және педагогтармен де жүргізіледі. Сонымен қатар дарынды оқушылардың портфолиосында олардың жетістіктері туралы материалдар жинақталып, нәтижесінде әр баланың динамикадағы дамуын көруге мүмкіндік береді.

3. Психологиялық кеңес берушілік жұмыс. Педагогикалық үдеріс барысында мұғалімдерге, ата – аналарға және оқушыларға жеке сұраным бойынша, сонымен қатар диагностика нәтижесіне сүйене отырып, жеке немесе топтық кеңестер беріледі. Баланың отбасындағы, педагогтармен және құрбы – құрдастарымен қарым – қатынасы тақырыбы жиі сұранысқа ие болып жатады.

4. Психологиялық алдын алу жұмысы. Ата – аналар, педагогтар және оқушыларда жалпы психологиялық мәдениеттің қалыптасуына бағытталған бұл жұмыс оқыту мен тәрбиелеудегі психологиялық білімді тиімді қолдануды меңзейді. Нәтижеінде баланың әр жас кезеңінді толыққанды дамуына жағдай жасалып, тұлға мен интеллекттің қалыптасуындағы бұзылыстардың алдын алуы уақытылы қамтамасыз етіледі. Сонымен қатар бұл бағытта балалардағы стресстік жағдайлардың алдын алу да қарастырылған, себебі уақыттың тапшылығы, оқу іс – әрекеті жүктемесінің көптігі, қабылдау және есте сақтау керек ақпараттар легінің ауқымдылығы, стресс тудырмай қоймайды. Бұған бала үшін жағымды эмоция деңгейінен асып түсетін эмоционалды жүктемені де қосуға болады.

5. Психологиялық түзетушілік және дамытушылық жұмыс. Дарынды балалардың психофизиологиялық денсаулығын сақтау мақсатында интеллектуалды және басқа еңбектердің алмастыру, салауатты өмір салтын үгіттеу, ата – аналардың «Мен –

концепциясын» балаларында позитивті игерту, сонымен қатар әртүлі ойын – жаттығулар арқылы ақыл – ой еңбегін белсендендіретін, дамытатын және өзара ұштастыратын тренингтер өткізу жүзеге асырылады. Дарынды балалармен жұмыс істеу кезінде ұжымда қолайлы ахуал жасау және қақтығысты жағдайларды шешуге де қатысамын.

6. Мектептегі тәрбие ісі бойынша оқу ісінің меңгерушісі, тәрбиешілер, әлеуметтік ұстаз бен өзін – өзі басқару мүшелерімен тығыз жұмыс жасап, интернатта теріс салдарға алып келетін мәселелерді де көтеріп отырамыз (жаңа ортаға бейімделе алмау, оқушыларды қорлау, дарынды оқушының өзін – өзі жетілдіруден бас тартуы, т.б.).

Психологтың жұмысы баланың ішкі әлеміне деген зейінді күшейтеді, нәтижесінде, дарынды бала өзін «әлемге берер және әлем қуанышпен қарсы алар нәрсесі бар толыққанды адаммын» деп сезінуі тиіс. Дарынды баламен жұмыс істейтін әр педагог жас дарындарды тануға, қолдауға және шабыттандыруға қабілетті адам болуы шарт. Үздіксіз білім алу мен өзін дамыту арқасында мұғалім өз артынан жалындап тұрған жастарды жетектеп, білім нәрімен сусындатып, бойындағы қабілеттерін ашып, өмірде өз орын табуға көмектеседі. Дарындылықты уақытында тану және қолдау социумды дамытуда өте маңызды, себебі дарын иесі кез келген кәсіпте шығармашыл болып, өзін көрсету мен ашуға бейім тұрады. «Зерттеушілік оқыту» саласындағы белгілі маман Д. Треффингердің көпшілік зерттеулеріне сүйенсек, педагогтарға дарынды оқушылармен жұмыста төмендегі ережелерді сақтау маңызды екен:

– Балаларға өсиет айтпай, істейтін ісіне тікелей нұсқау бермей, тәуелсіз әрекет етуге көмектесіңіз.

– Тез қорытынды шығармаңыз. Оқушылар қандайда бір негізгі білімдер мен дағдылардың иесі дегенге сенбеңіз, зерек байқау мен бағалаудың негізінде олардың әлсіз және күшті жақтарын анықтаңыз.

– Балалардың бастамашылдығын тоқтатпаңыз және олар дербес істей алатынды (немесе үйрене алатынды) өзіңіз істеменіз.

– Оқушыларды пәнаралық байланыстарды байқауға үйретіңіз.

– Балаларда мәселені дербес шешу, жағдайды зерттеу және талдау дағдыларын тәрбиелеңіз. Мектепте және үйде туындаған балалардың қиын жағдайларын қолданып, қандай дағдылардың міндеттерді шешуде көмектескенінен қорытынды шығарыңыз.

– Оқушыларға білімді игеру үрдісін басқаруды үйретіңіз [9, 456].

Қорыта келе, дарынды балалармен жұмыс істейтін педагогтарға негізгі талап оқушының тұлғасын сөзсіз түсіну және сыйлау екен. Мұғалімдердің басты міндеті – балаларға салмақты шығармашылық жұмысқа талғамын тәрбиелеу. Дарынды балалардың өте жараланғыш екенін естен шығармағаны жөн, сондықтан көбінесе интеллектуалды және әдістемелік «жүкпен» қатар мұғалімнен тұлғалық жан қасиеттері талап етіледі. Тәрбиелеу және оқыту үдерісінде мұғалім мен оқушының бірлескен шығармашылық жұмыс істегені өте маңызды.

Әдебиет:

1. Сейсенбаева Ж.А., Орманбекова Л.Ж. Дарынды балалармен жұмыс. Оқу – әдістемелік құралы. Алматы, 2011 // http://new.kaznpu.kz/docs/tarbie/darindi_balalar.dos – 7 б.
2. Жарықбаев Қ.Б. Жантану негіздері. – Алматы: «Эверо», 2002. – 415 б.
3. Бап – Баба С. Психология негіздері: Оқу – анықтамалық қолданба. Алматы: Нұр – пресс, 2007. – 106б.
4. Алдамұратов Ә.Ж. Жалпы психология. – Алматы: «Білім», 2007. – 224 б.
5. Столяренко Л.Д. Основы психологии. – Ростов – на – Дону: «Феникс», 2000. – 398с.
6. Маклаков А.Г. Общая психология. – СПб.: Питер, 2008. – 592 с.
7. Ильин Е. Психология творчества, креативности, одаренности. – СПб: «Питер», 2012. – 47 с.

8. Холодная М.А. Принципы и методы выявления одаренных детей // Одаренность: рабочая концепция / Отв.ред. Д.Б. Богоявленская, В.Д. Шадриков. – Москва – Самара: Изд – во РПО, 2000. – С. 22 – 28.
9. Кажарская С. Как развить одарённость и креативные способности. // Минская школа. – 2004, № 2 . – С. 44 – 45.

ӘОЖ 37.03

ҚАЗАҚША КҮРЕСПЕН АЙНАЛЫСАТЫН ЖАС СПОРТШЫЛАРДЫҢ ФИЗИКАЛЫҚ ДАЙЫНДЫҒЫН ЖЕТІЛДІРУДІҢ КЕЙБІР АСПЕКТИЛЕРІ

Кангужина К.М., Исеков Б.М., Исатаев Е.Б.

(М. Қозыбаев атындағы СҚУ)

Қазіргі кезде қазақ халқының ұлттық спорт түрлері мен қимыл – қозғалыс ойындары еліміздегі барлық балабақша, мектеп және жоғары оқу орындарының бағдарламаларына бүкіл әлемдік спорт түрлерімен қатар енгізіліп, кеңінен пайдаланылып келеді. Солардың бірі – күрес өнері. Қазақ күресі өнердің бір түрі және ежелгі заманнан бері дене тәрбиесін жетілдіру құралы ретінде халық арасында кеңінен қолданылуда. Ол жастарды қуатты, күшті, төзімді, қайратты етіп дайындаудың негізі жолдарының бірі болып табылады [1, б. 12; 2, б. 47; 3, б. 207].

Осы спорт түрімен айналысатын палуандардың табиғи күшін әрі қарай дамыту үшін әрдайым күш дайындығын жетілдіріп отыру қажет. Осыған орай бұл ғылыми – зерттеу жұмысында қазақша күреспен айналысатын жас спортшылардың физикалық дайындығын жетілдірудің жолдары қарастылып, арнайы жаттығулар жүйесі мен әдістері белгіленді. Ғылыми – зерттеу жұмыстары Петропавл қаласындағы ұлттық спорт түрлерінен облыстық балалар және жасөспірімдер спорт мектебінде қазақ күресімен айналысатын 14 – 15 жастағы он спортшы балалардың қатысуымен жүргізілді. Жас спортшылар екі топқа бөлінді: 5 бала бақылау тобын құрса, қалған 5 бала эксперимент тобына қатысты. Зерттеу жұмыстары 2020 жылдың қазан айынан 2021 жылдың сәуір айлары аралықтарында жүргізілді. Бақылау тобындағы балалардың жаттығу үрдісі белгіленген жоспарға сәйкес дәстүрлі әдістермен жүргізілді. Эксперимент тобындағы балалардың физикалық дайындығын жетілдіру мақсатымен, олардың дайындық үрдісіне келесі қосымша жаттығулар енгізілді:

1. Арқанға өрмелеу;
2. Екі қанатты арыста қолды бүгіп – жазу;
3. 30 кг зілтемірді екі қол және белдің көмегімен жерден көтеріп орнына қою.

Сонымен қатар күреспен айналысушылардың физикалық қасиеттерін жетілдіру үшін келесі ойындар жүргізілді:

1. «Жұп болып тартысу» – ойыны кезінде шектелген аралықта жүгіріп қашу әртүрлі маневр жасалып, қарсыласын тезірек ұстап алып, жеңіске жетуге ұмтылдырады;

2. «Шеңбер ішінде итерісу» – бұл ойын кілем аумағын сезінуді және басқа ойындармен бірге спортшының арнайы күш дайындығын тәрбиелейді;

3. «Әдіске дейін күресу» – бұл ойындар батылдық, табандылық, күрделі жағдайда тез шешім қабылдау сияқты қасиеттерді тәрбиелеп, күрес кезінде туған келеңсіз жағдайдан шығуды ойластыру қаблетін жетілдіреді.

Эксперименттің бастапқы және соңғы кезеңдерінде бақылау және эксперимент топтарына қатысқан күресшілердің физикалық дайындығының деңгейін тексеру және бағалау мақсатымен келесі сынамалар қолданылды:

1. Арқанға өрмелеу (сек);
2. Екі қанатты арыста қолды бүгіп – жазу (20 рет/сек);
3. 30 кг зілтемірді екі қол және белдің көмегімен жерден көтеріп орнына қою – 15 рет/сек.;
4. 8 кг гирді оң қолда 15 рет және сол қолда 15 рет көтеру (сек).

Бақылау және эксперимент топтарындағы қазақ күресімен айналысушылардың сынамаларының орта нәтижелері 1 – ші кестеде берілген.

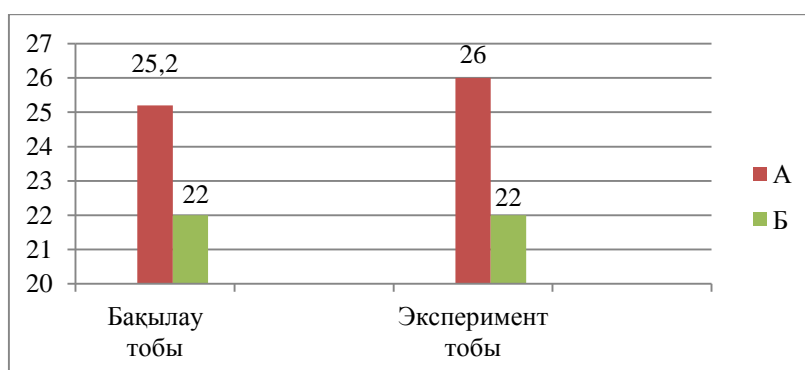
Кесте 1. Күресшілердің сынамаларының нәтижелері

№ р/с	Арқанға өрмелеу (сек);		Екі қанатты арыста қолды бүгіп – жазу (20 рет/сек)		30 кг зілтемірді екі қол және белдің көмегімен жерден көтеріп орнына қою (15 рет/сек)		8 кг гирді оң қолда 15 рет және сол қолда 15 рет көтеру (сек).	
	А	Б	А	Б	А	Б	А	Б
I. М±m	25,2±1,4	22±0,8	24,4±0,9	21,6±0,9	46±2	42±2	55,4±1,5	50±2
II. М±m	26±1,8	22±1,4	24,6±1,1	21,4±0,9	48±3	43,4±2	52±2,4	46±3

Түсініктеме: I. Бақылау тобы; II. Эксперимент тобы. А – эксперименттің басы; Б – эксперименттің соңы; М ± m – орта мөлшері.

Бұл кестеден бақылау және эксперимент топтарындағы спортшылардың сынамаларының нәтижелері эксперименттің соңғы кезеңінде бастапқы кезеңмен салыстырғанда біршама артқандығын байқауға болады. Дегенмен, эксперимент тобындағылардың көрсеткіштерінің деңгейі бақылау тобындағылардың көрсеткіштерімен салыстырғанда айтарлықтай жоғары болғандығы айқын көрінеді. Бұл айырмашылықтың динамикасы төмендегі диаграммаларда бейнеленген.

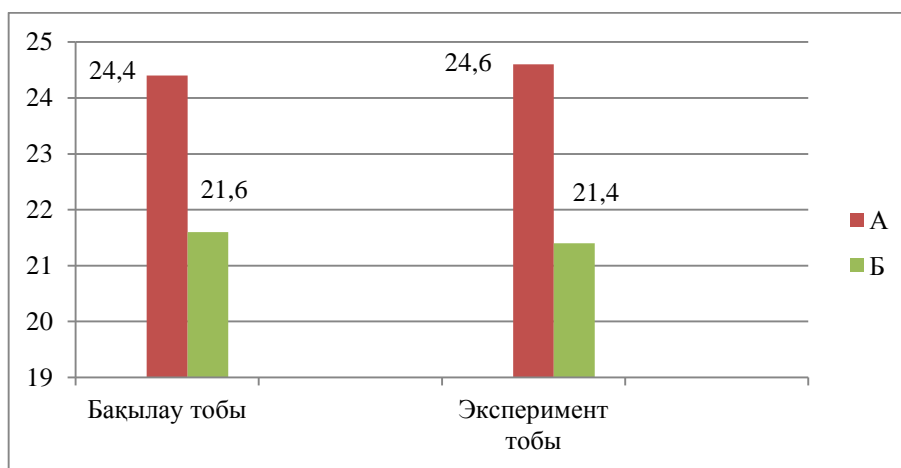
Бақылау және эксперимент тобындағы күресші балалардың «арқанға өрмелеу (сек)» сынамасының эксперименттің бастапқы және соңғы кезеңдеріндегі динамикасын 1 суреттен көруге болады.

Сурет 1. «Арқанға өрмелеу (сек)» сынамасының эксперименттің бастапқы және соңғы кезеңдеріндегі динамикасы: А – эксперименттің басы; Б – эксперименттің соңы

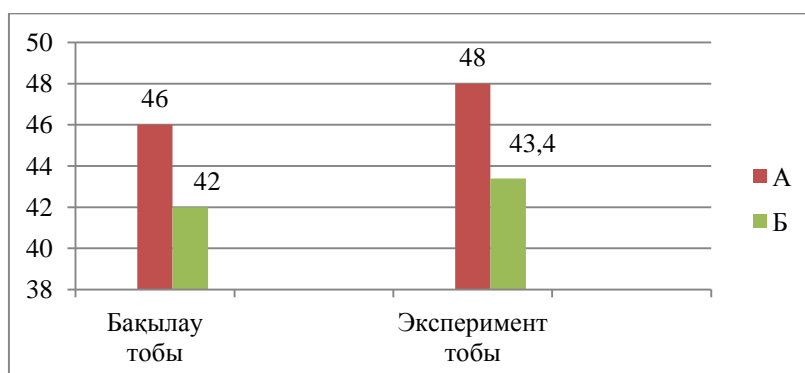
Бұл суреттен эксперименттің бастапқы кезеңінде бақылау тобына қатысқан спортшылар арқанға өрмелеуге $25,2 \pm 1,4$ сек. уақыт жұмса, эксперимент тобындағылар – $26 \pm 1,8$ секунд уақыт жұмсады. Сонымен эксперименттің бастапқы кезеңінде бақылау тобындағы спортшылардың нәтижесі эксперимент тобымен салыстырғанда біршама жоғары болып шықты. Эксперименттің соңында бұл сынамада бақылау және эксперимент тобының қатысушылары бірдей нәтиже көрсетті (22 сек.). Дегенмен, бақылау тобының спортшылары эксперименттің соңында нәтижесін алғашқы деңгеймен салыстырғанда 3,2 секундқа жақсартса, эксперимент тобындағылардың нәтижесі 4 секундқа жақсарды.

Бақылау және эксперимент тобындағы күресші балалардың «екі қанатты арыста қолды бүгіп – жазу (20 рет/сек)» сынамасының эксперименттің бастапқы және соңғы кезеңдеріндегі динамикасы 2 суретте бейнеленген.

Сурет 2. «Екі қанатты арыста қолды бүгіп – жазу (20 рет/сек)» сынамасының эксперименттің бастапқы және соңғы кезеңдеріндегі динамикасы: А – эксперименттің басы; Б – эксперименттің соңы

Жоғарыдағы суреттен эксперименттің бастапқы кезеңінде бақылау тобына қатысқан спортшылар екі қанатты арыста қолды бүгіп – жазу қимылдарына $24,4 \pm 0,9$ секунд уақыт жұмса, эксперимент тобындағылар – $24,6 \pm 1,1$ секунд ішінде орындады.

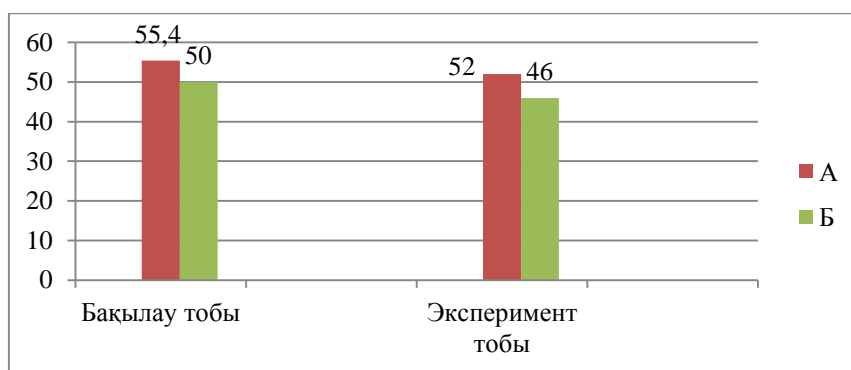

Сурет 3. «30 кг зілтемірді екі қол және белдің көмегімен жерден көтеріп орнына қою (15 рет/сек.)» сынамасының эксперименттің бастапқы және соңғы кезеңдеріндегі динамикасы.

А – эксперименттің басы, Б – эксперименттің соңы

Сонымен, эксперименттің бастапқы кезеңінде бақылау тобындағы спортшылардың нәтижесі эксперимент тобымен салыстырғанда 0,2 секундқа жылдам болып шықты. Эксперименттің соңында да бұл сынамада бақылау және эксперимент тобының қатысушылары 0,2 секунд айырмашылық көрсетті: бақылау тобының спортшылары эксперименттің соңында нәтижесін 2,8 секундқа жақсартса, ал эксперимент тобындағылардың нәтижесі 3,2 секундқа жақсарды. Бақылау және эксперимент тобындағы күресші балалардың «30 кг зілтемірді екі қол және белдің көмегімен жерден көтеріп орнына қою (15 рет/сек.)» сынамаcының эксперименттің бастапқы және соңғы кезеңдеріндегі динамикасы 3 суретте көрсетілген.

3 суреттен эксперименттің бастапқы кезеңінде бақылау тобына қатысқан спортшылар 30 кг зілтемірді екі қол және белдің көмегімен жерден көтеріп орнына қою жаттығуын 46 ± 2 секундта орындап шықса, эксперимент тобындағылар бұл тапсырманы орындау үшін 48 ± 3 секунд уақыт жұмсады. Сонымен, эксперименттің бастапқы кезеңінде бақылау тобындағы спортшылардың нәтижесі эксперимент тобымен салыстырғанда 2 секундқа жылдам болып шықты.

Сурет 4. «8 кг гiрді оң қолда 15 рет және сол қолда 15 рет көтеру (сек)» сынамаcының эксперименттің бастапқы және соңғы кезеңдеріндегі динамикасы:

А – эксперименттің басы, Б – эксперименттің соңы

Эксперименттің соңында бұл сынамада бақылау тобының спортшылары нәтижесін 4 секундқа, ал эксперимент тобындағылар – 4,6 секундқа жақсартты. Бақылау және эксперимент тобындағы күресші балалардың «8 кг гiрді оң қолда 15 рет және сол қолда 15 рет көтеру (сек.)» сынамаcының эксперименттің бастапқы және соңғы кезеңдеріндегі динамикасы 4 – ші суретте бейнеленген.

Жоғарыдағы суреттен эксперименттің бастапқы кезеңінде бақылау тобына қатысқан спортшылар 8 кг гiрді оң қолда 15 рет және сол қолда 15 рет көтеру жаттығуын $55,4 \pm 1,5$ секунд ішінде орындағандығын, ал эксперимент тобындағылар бұл тапсырмаға 52 ± 3 секунд уақыт жұмсағандығын көруге болады. Сонымен, эксперименттің бастапқы кезеңінде бақылау тобындағы спортшылардың нәтижесі эксперимент тобымен салыстырғанда 3,4 секундқа төмен болып шықты да, эксперименттің соңында бұл айырмашылықтың біршама артқандығын байқауға болады. Бақылау тобының спортшылары эксперименттің соңында нәтижесін 5,4 секундқа жақсартса, эксперимент тобындағылардың нәтижесі 6 секундқа жақсарды.

Ғылыми – зерттеу жұмыстарын жүргізу барысында жас күресшілердің физикалық дайындығын арттыру мақсатымен қосымша жаттығулар кешені құрылды. Таңдалып алынған қосымша жаттығулар эксперимент тобына қатысқан спортшылардың дайындық үрдісіне енгізілді.

Күресшілердің дене дайындығын салыстыру мақсатымен екі топтың арасында эксперименттің бастапқы және соңғы кезеңдерінде жаттығу сайысы өткізілді. Эксперименттің бастапқы кезіндегі сайыста бақылау тобындағы күресшілер басымдық көрсетсе (60%), эксперименттің соңында өткізілген күрес сайысының нәтижесі эксперимент тобының күресшілердің пайдасына шешілді (90%).

Ғылыми – зерттеу жұмысының барысында жүргізілген эксперименттің нәтижесінде қазақша күреспен айналысушылардың дене дайындығын жетілдіру мақсатымен қолданылған арнайы жаттығулардың тиімділігі дәлелденді.

Әдебиет:

- 1 Алимханов Е. «Балуанның дене күш қабілетін арттыру». Алматы: Қазақтың спорт және туризм академиясы 2004 ж. 72 бет.
- 2 Әлімханов Е. Қазақтың балуандық өнері. Оқу құралы. Алматы: Атамұра, 2008 ж. 152 бет.
- 3 Дөнбаев Ә.Б. Қазақ күресі жарысында алысу әдістерін талдау // Дене тәрбиесі және еліміздің бәсекелестік мүмкіндігі: халық. ғылыми практ.конф.матер. (14 – 16 қазан 2010 ж.). – Алматы, 2010 ж. – 207 – 209 б.

УДК 796.82

ҚАЗАҚША КҮРЕСПЕНАЙНАЛЫСАТЫН СПОРТШЫЛЫРДЫҢ ДАЙЫНДАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қапабаев Б.Ш., Зернов Д.Ю.

(М. Қозыбаев атындағы СҚУ)

Спорт тек денені дамыту және спорттық жетілу үшін үлкен мүмкіндік туғызып қоймайды, сонымен бірге спорттың өзіне тарту күші дене және психикалық күштердің көрінуіне жоғары талап және адамның саналылығы мен рухани бейнесін жекелей бағыттарын тәрбиелеу үшін кең көлемдегі мүмкіндіктерін туғызады. Тәрбиелік мақсатқа жетудің соңғы нәтижесі тек спорттың өзіне ғана емес, барлық тәрбие және даму жүйесінің әлеуметтік бағыттылығына да байланысты. Осындай бейнеде, спорттың тәрбиелік мүмкіндіктері шешілмейді, спорт аясында жинақталған, тәрбиелік бағытталған қатынастар жүйесі арқылы іске асырылады. Спорт әлеуметтік – педагогикалық жүйеге кіргендіктен дене тәрбиесінің ықпалды құралы болып табылады, ал спорттың күрес түрлерімен шұғылдану нәтижесінде еңбек және әскери қызметтің маңызды компонентіне айналады. Сол сияқты, қазақ күресінің ел спортын дамытудағы маңыздылығы орасан зор.

Күресті бабаларымыз қастерлеген, ақсүйектер спортына балаған. Кешегі ХІІІ ғасырда Шыңғысханның жарысына енген ережеде күрестен елдің жеңімпаз балуанына сол кездегі ең жоғары, талантты әскери қолбасыға берілетін “Тархан” атағымен бара – бар құқықтар берілген. Оған орасан зор сыйлықтардан бөлек бас балуанның тоғыз ауыр күнәлары кешірілетін “пайза”, яғни рұқсатнама берілген. Мұндай зор атаққа б.д.д. 539 жылы даңқты Кир патшаның Вавилонды алу жеңісіне арналған әлемдік спорт ойындарында сақ патшайымы Тұмар (Томирис) ханымның жұбайы, қасиетті сыр бойын жайлаған елдің ұланы, Рүстем күрестен грек, парсы балуандарының жауырындарын жер иіскетіп, әлемдік бас балуандықты жеңіп алған.

Нақтылы дерек көздерінен алынған бұл мәлімет біздің халқымыздың әлемдік Халықаралық жарыстағы жеңісі болуы мүмкін. Қазіргі заманғы танымал

спортшыларымыз олимпиада ойындарының әлем біріншіліктерінің жеңімпаздары Жақсылық Үшкемпіров, Шәміл Серіков, Дәулет Тұрлыханов, Қабден Байдосов, Амангелді Ғабсаттаров, Мәлік Нәдірбековтер өздерінің даңқты жолдарын қазақ күресінен бастаған. Қазақ күресінің үздік әдіс – тәсілдері орыстың “самбо” күресінің негізгі үлгісіне енген. Күреспен шұғылданған жас жеткіншектер дзю – до, еркін күрес, грек – рим күресі сияқты олимпиада ойындарына енген күрес түрлерін тез меңгеруге алғы шарт жасайды. Қазақша күресті әлемнің 60 елі мойындап отыр. Күресу қазақтың қанымен келген, жүрегіне жақын спорттың асылы. Мұнда ұлттық рух, туған топырағына, еліне деген сүйіспеншілік, ел намысы үшін өз ар намысын құрбан ету сияқты патриотизм бар [5].

Қазіргі таңда елімізде қазақ күресін әлемдік бәсекеге лайықты спорт түрі деңгейінде дамыту басты мақсатқа айналып отыр. Күш пен әдіс – тәсілдерді бір сөзбен айтқан да, күш болмаса әдіс – тәсілдің, әдіс – тәсіл болмаса күшті қолданудың бәрі бекер болғаны және жеңіске жетудің жүзеге асырылуы да мүмкін емес. Сондықтанда қазақ күресімен шұғылданбас бұрын маман жаттықтырушы шұғылдануға талап білдірушілердің денсаулық жағдайын медициналық тексеруден өткізуі тиіс. Жақсы балуан дайындап шығару үшін жанкештілікпен тер төгіп, тиянақты жаттығумен үздіксіз жаттығу жасау қажет. Білікті бапкер оқыту – жаттығу жүйесін күнделікті жүйелі түрде жетілдіре отырып, әр шұғылданушыны үлкен жүктемелерді меңгеруге дайындауы тиіс.

Яғни, бұл кілем үстіндегі белдесулер жоғары қарқындылықта өтетін болғандықтан ұзақ уақыттар жүйелі түрде жаттығу қажет. Осы заманғы белдесулерде жаттықтырушылар мен мамандар назарының шапшаңдық, күш және қарқынды төзімділікті дамытуға аударылуы өмір тәжірибелерінен туындаған қажеттілік. Жылдамдық – күш қызметі жұмыстарын орындаумен байланысты балуандардың бұлшық еттері жақсы дамыған болуы тиіс. Жаттықтырушылар оқу жаттығу сабақтарында жалпы және арнайы дамыту жаттығуларын іріктеп, таңдап алуы қажет. Әсіресе мойын білігі, иық иіні, шынтақ, тізе мен аяқ басы буындарының бұлшық еттерін дамытып, бекітуге ерекше назар аударуы тиіс [1].

Сондықтан да қазақ күресімен шұғылданушы жасөспірім балуанға әдіс – тәсілдерді жетілдіруге бағытталған жұмыс жасауы үшін, алдымен қозғалыстың үйлесімді әрекеттерін үйреніп, оны одан әрі жетілдіру, қозғалыс шапшаңдығын дамыту және оны дағдыға айналғанша жетілдіруді қамтамасыз ету, және оның негізінде жекелеген әдіс – тәсілді және қозғалыс әрекеттерін көп рет қайталау кезеңі жатыр.

Әрбір жаттығуды қайталау сыртқы үйлесімді орындалу бейнесімен өтілген алдыңғыларына ұқсас болғанымен, барлық уақытта өзінде жаңа үйренген, жаңа бөліктің мазмұнын береді. Атап айтқанда, мұнда жаңа қозғалыс әрекетінің біртіндеп қалыптасуының кепілі, кілті жатыр. Тұтас қайталау кезеңін мақсатқа сәйкес шартты түрде екіге бөлеміз:

- 1) Қозғалыс (икемділігін) біліктілігін қамтамасыз ету.
- 2) Қозғалыс (икемділігін) біліктілігін жетілдіру.

Қозғалыс біліктілігінің пайда болу сатысы қозғалыс икемділігінің негізгі түрінің бірінші бастапқы қалыптасуын қамтамасыз етеді, ал әрекетті орындау қозғалыс икемділігінің қалыптасуының өзіне тән белгісі. Жоғары сатыдағы қозғалыс біліктілігіне кезегімен өтетін қозғалыс дағдысын қалыптастыруды қамтамасыз ету жатады.

Міндетке сәйкес педагогикалық жүйенің бұл кезеңі келесі екі сатыға бөлінеді:

- 1) Қозғалыс дағдысының пайда болуы;
- 2) Қозғалыс біліктілігінің жоғары тәртібінің қамтамасыз етілуі.

Жетілдіру кезеңінде барлық әдістер кешені қолданылады, алайда бүтіндей үйрету, жарыстық және ойындық әдістері әр түрлі үйлестікте және түрлері басты орын алады.

Бір уақытта көру және есту бағдарларын пайдалану көлемі тарылады, бірақ қозғалысты сезіну рөлі артады. Балуандардың күресу тәсілдерін жетілдіруде оқытып үйретудің екінші және үшінші кезеңінің негізінде қозғалыс әрекетін көп рет қайталау жүйесі жатыр. Соңғы кезең үшін қайталау мәселесінің ерекше маңызы бар: көп рет қайталаған дұрыс, бірақ көп қайталау шексіз емес, ол ақылға сыятындай дәрежеде шектелуі тиіс [4].

Қазақ күресі тәсілдерінің жалпы негізі балуанның әдіс – тәсілдік, сол сияқты жан – жақты дайындығы және ерік күші мүмкіндіктерін шебер пайдалану болып табылады. Мұның өзінде жарыстардағы нақты жағдайларда қарсыласының ерекшеліктері де есепке алынады. Күрестің әдіс – тәсілдері әдіспен қоса алғанда балуанның спорттық шеберлігінің негізі болып табылады. Балуандар мен жаттықтырушылардың бірлескен шығармашылығы арқасында күрес тәсілдері ұдайы жетіліп, арта түседі.

Әдіс – тәсілдерді ұдайы жетілдіріп, байыта түсу әдіс – тәсілдік шеберлікті арттырудың міндетті шарты. Егер балуан белдесу барысында ең болмағанда бір жаңа әдіс қолдана алатын болса, онда соған сай оның әдіс – тәсілдік әрекетінің аясы да кеңі түседі. Балуандардың әдістік – тәсілдік дайындығының жан – жақты болу қажеттілігі жөнінде айтқанда, біз олардың әр түрлі топтағы бағдарламаларды мінсіз меңгере алулары, шабуылға шыққанда жиі қолданылатын әдістерге қарсы тәсілдер қолданулары, сондай – ақ қарсыластың барлық шабуылдарынан қорғана алулары қажеттігін есте ұстау қажет. Егер балуан қандай болмасын бір қарсыласының негізгі әдісінен қорғана алмайтын болса, оның әлсіз жерін біліп қалған қарсыласынан сөзсіз жеңіліп қалатындығын күні бұрын ақ айтуға болады. Жоғарыда айтып кеткендей балуанның әдіс – тәсілдік мүмкіндіктері көбінесе оның дене күші қабілетіне байланысты.

Жаттығу кезінде балуандардың ет қызметін ғана бақылауға алып қоймай, олардың қан айналым және жүйке жүйесіне де мән берген дұрыс. Тыныштық күйде жүрек соғу жиілігі балуандарда минутына 60 – 65 рет. Жүрек көлемі жоғары дәрежелі балуандарда зерттеулерінің нәтижелері бойынша орта есеппен 953 см^3 – ты құрайды. Мәліметтері бойынша балуандарда бұл көрсеткіш 953 см^3 – қа тең (жеке спортшыларда $719 - 1248 \text{ см}^3$). Балуандарда жүрек көлемі дене салмағына және бой ұзындығына байланысты. Жүрек соғу жиілігі балуандарда белдесу кезінде жұмыстың қуатына байланысты минутына 170 – 200 ретке жетеді [3]. Балуандарда жаттығу сабақтарында жүрек соғу жиілігін телеметриялық тіркеу қарсыласын лақтыру кезінде жүрек ырғағы минутына 180 – 190 ретке дейін өсетінін көрсетеді. Балуанның тәсілдік жағынан даярлануы әдістік әрекеттерді, айқастарды жүргізудегі, сондай – ақ жарыстарға қатысқандағы біліктілігіне, шеберлігіне және дағдыларына байланысты.

Спортшы күресудің әдіс – тәсілдерін спорттық жаттығу ұстанымына сай ұдайы зерттеп, жүйелі және дәйекті түрде жетілдіріп отыруы тиіс. Әдіс – тәсілдерді меңгеріп, жетілдіру жолында жұмыс жүргізгенде жаттығушылардың сол материалдың мәніне қаншалықты терең бойлағандығының маңызы үлкен. Сондықтан – да күрес әдіс – тәсілдеріне үйреткенде жаттығушылардың шығармашылық белсенділігі мен инициативасын ұдайы арттыру, өзінің әрекеттерін сын көзбен және бүге – шігесіне дейін талдау, әдіс – тәсілдік тәжірибесін тұжырымдау қабілетін дамыту қажет. Егер балуан тапсырманы немқұрайды орындай салатын болса, белсенділік және инициатива көрсетпесе, бұрын жинақтаған тәжірибесін пайдаланбаса, ондай спортшы бәсекелерде жоғары нәтиже көрсете алмайды, яғни күрделі әдіс – тәсілдік міндеттерді өз бетінше шешуге оның қабілеті жетпейді.

Өзі жоспарлаған әрекеттерінен қандай болса да ауытқыса (ал мұның өзі жарыста жиі кездеседі), спортшы саса бастайды, қиын жағдайдан амал тауып шыға алмайды, сөйтіп жеңіліп қалу қаупіне ұшырайды. Инициативасы мол, шығармашылық оймен

қимылдайтын балуан тез арада әдіс – тәсілдік тәжірибе жинақтап, оны ұдайы байыта береді. Егер жаттықтырушы балуанды оның өресі жетеді деген барлық жағдайда да өз бетінше шешім қабылдай алатындай етіп үйретсе, егер оны жарыстардағы белдесулерде және жарыстарда кездесетін қиын жағдайлардан өз бетінше жол тауып шығуға баулыса, онда оның шығармашылық белсенділігі артып, спорттың шеберлігі шыңдала түседі. Осы мақсатпен балуанның өзгегенін шығармашылық жұмыс істеу формасын (әдебиеттерді оқу, үйде әртүрлі тапсырмаларды орындау) кеңінен қолданған жөн.

Сонымен қатар, күреспен шұғылданушыларды күнделікті және жарыстарға қатысқандығы жайлы күнделігіне жазып жүруге үйретіп, дағдыландыру керек. Егер жаттығу сабақтары кезінде видео қойылымдар (фильмдер), сондай – ақ жеке жарыстар хроникасы, кинограмма, т.б пайдаланылатын болса, әдіс – тәсілдерді меңгеру және жетілдіре түсу едәуір оңай болады. Сондай – ақ жарыстарға көрермен ретінде қатысу, аса күшті шеберлердің, қарсыластарының жаттығуын көру де едәуір пайда береді.

Осының барлығы палуанға әртүрлі әдістік және тәсілдік әрекеттерді тереңірек талдауға, сөйтіп оны бүге – шігесіне дейін білуге, ол жөніндегі өзінің түсінік аясын кеңейте түсуге мүмкіндік береді. Тәсілдік даярлықтың әртүрлі әдістері мен құралдарын жаттығып жүргендердің жеке басының ерекшеліктерін ескере отырып пайдаланғанда ғана балуандардың қажетті сапаларын дамытуда жеңістікке жетуге болады. Қазіргі заманғы өскелең өмір талабы жағдайында спорт түрлерінен, оның ішінде қазақ күресінен болашақ жаттықтырушы мамандар даярлауда болашақ мамандар дене шынықтыру мен спорттың теориясы және әдістемесі, анатомия, физиология, биохимия, дене жаттығуларының биомеханикасы, спортменеджменті, педагогика және психология сияқты қатарлас пәндерін оқып, білуі және олармен спорттық жаттығуды үйлестіруі тиіс.

Әрбір отанын сүйетін, елінің патриоты, кәсіпкер азаматтар қазақ халқының ізгі дәстүрлерінің бірі, ұлттық қазақ күресін дамытуға ат салысуы тиіс. Сондықтан қазіргі таңда ұлттық қазақ күресінің көсегесін көгерту, сонымен бірге әлем мойындайтын спорт түріне дәрежесіне жеткізу үшін жан – жақты кәсіби дайындықтан шеберлік дағдыларын меңгерген білікті мамандар дайындау – дене мәдениеті ЖОО педагогикалық ұжымдарының басты міндеті.

Қазақ күресін дамытуда мына төмендегі міндеттерді қарастырдық:

1) Қазақ күресімен шұғылданатын балуандардың күш қабілеттерін дамытудың ғылыми – педагогикалық негіздерін саралау;

2) Қазақ күресімен шұғылданатын балуандардың күш қабілеттерін дамыту дайындығының әдістемелік бағдарларын көрсету;

3) Жоғары оқу орны студенттерінің болашақ қазақ күресінен жаттықтырушылық мамандығына кәсіби бейімделуін ұйымдастырудың педагогикалық іс – шараларының негіздерін қалыптастыру;

4) Зерттеу нәтижелеріне сүйене отырып, болашақ қазақ күресінің жаттықтырушысы мамандарын даярлаудың үйлесімді жүйесін жасаудың ғылыми – практикалық әдістемесін дайындау .

Жоғары оқу орындарында, балалар мен жасөспірімдер спорт мектептері бөлімдеріндегі және жалпы білім беретін орта мектептеріндегі спорт секцияларындағы оқу – жаттығу сабақтары оқу – тәрбие процесінің бөлінбейтін бөлігі болып есептеледі, сондықтан, қазақ күресі арқылы олардың дене мәдениетін қалыптастыру, жаттықтырушылық қызметінде жоғарғы оқу орнын оқыған жылдарында меңгерген шеберлік дағдыларын біліктілік пен дағдыларын іс жүзінде қолдану, дәрежелі спортшылар даярлауда педагогикалық шеберліктерін жетілдіру өскелең өмір талабы. Президентіміздің болашақ ұрпаққа салауатты өмір салтынна насихатауы бізге

үлгі беріп, өз күшімізді аямай балаларға спорт өнерінің талай қырын танытып, келекшекте өз Отанына деген сүйіспеншілігін арттыратын, халқының намысын қорғайтын азамат тәрбиелеу осы қағидаға бар күшімізді салуға бел байлаймыз [3].

Күресті үйрету әдістемесі мен қолданылуы. Басқа күрес секілді қазақша күресті де өнер ретінде үйретуге өзіндік түрлі әдістемелік мақсаттарды бар. Бірақ күреске деген талабы күшті әрбір жасқа бұл әдістемелерді үйрену аса зор қиындық емес. Қазақша күреспен денсаулығы мықты әрбір жас айналысуына болады. Бұл өнерді жасөспірім кезде бастаудың (10 – 13 жас) зор пайдасы бар. Себебі бұл жас – адамның ағзасының, дене құрылысының, күшінің қалыптасу кезеңі болатын шағы. Табиғи күші мол балалардың көбі жекпе – жекке шыққанда қара күшіне сенеді де, техникасы мен тактикасын ұмыт қалдырады. Сондықтан реакциясы күшті, батыл, қара күшке әдіс – айласын қарсы қоя білетіндерді қабылдауға тырысу керек. Талапкерлер норматив тапсыруға тиіс. Норматив бойынша талапкердің күшін, жылдамдығын, батылдығын, бойындағы барлық қасиеті білінеді.

Ол үшін мынадай жаттығулар жасатып көрген жөн: аспаға тартылу, қолдарын тірек етіп жерден көтеріліп – басылу, бір аяқпен отырып – тұру, арқамен жатып, денені олай – бұлай иіу. Жылдамдығын білу үшін қысқа қашықтыққа жүгіртіп көруге болады. Қозғалысының үйлесімін білу үшін жай ғана акробатикалық қимылдарды орындаттыру керек. Күреспен айналысатындар үшін жақсы жабдықталған спорт базасы болған дұрыс.

Қазақша күрес спортқа деген шексіз құштарлығы, ерекше талабы бар жастар тартылады. Дайындық жұмыстары айлық, жарты жылдық, жылдық жоспар бойынша жүргізіліп, команданың жаттығуы мен жарысқа түсуін белгіленеді. Жастарды неғұрлым көп тарту үшін үгіт жұмысын кеңінен жүргізіп отырған дұрыс. Күрестің денсаулыққа пайдалы екендігін айта келіп, аты танымал белгілі спортшылар туралы, олардың өмірбаяны жайлы жүйелі әңгімелеп берген жөн. Қазақша күресіміздің тарихына үңіліп, ондағы тамаша оқиғалар жөнінде, палуандардың күрес аренасындағы еліктері, төзімділіктері, батылдықтары жайлы үнемі әңгімелеп отырған дұрыс. Күрес ережесінің әліппесінен бастап нағыз шеберлікке дейінгі болатын, кездесетін қиындықтар жайлы, олардың тайсалмай ілгері, тек ілгері басу керектігі айтып тұрудың ешқандай артықшылығы жоқ.

Секцияға қатысушыларды жас мөлшеріне қарай жеке – жеке іріктеп топтарға бөлу керек. Жаттығуларға берілген уақыт кестесі неғұрлым тұрақты болғаны дұрыс. Бұл тәртіп үшін өте қажет. Жаттығуларды аптасына екі рет немесе үш ретке дейін ғана өткізуге болады. Өйткені күрес әліппесін енді ғана бастап жүрген талапкерлерді жалықтырып алмау жағын қарастырған жөн. Мұның бәрі секция жетекшісінің шеберлігіне байланысты. Жаттықтырушының шеберлігі сонымен қатар жас палуандармен арақатынасын да анықтайды. Олармен сөйлесу, олардың ішкі жан дүниесіне, сезіміне үңіле білу, отбасы мен оқу, жұмыс жағдайларына қамқор бола жүру – міне, осылардың барлығы ұстазы мен шәкірттің бір – бірін түсіне білуіне көп септігін тигізеді. Жаттығу жұмысын ешқандай да босаңсытуға болмайды. Ол жыл бойына жүргізіліп, кестеден ауытқымауы тиіс. Шеберлік үздіксіз жаттығулар арқылы ғана келеді. Сондықтан да ұстаздың өз шәкірттеріне неғұрлым талап қоя білуі қажет [5].

Әдебиет:

1. Донбаев А.В. Становление казах – куреси как учебной дисциплины: дисс. канд. пед. наук. Алматы, 2010.
2. Есмағанбетов З. Дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесі. Қарағанды, 2005.
3. Мұхитдинов Е. Қазақша күрес. Алматы: Қазақстан, 1994.
4. Тілеуғалиев Ю., Адамбеков Қ., Қасымбеков С. Дене тәрбиесі. Алматы: «Атамұра», 2003.
5. Тілеуғалиев Ю., Адамбеков Қ., Қасымбеков С. Дене тәрбиесі Алматы: «Атамұра», 2004.

**КӨРНЕКТІ ПЕДАГОГ ,ӨЛКЕТАНУШЫ, ШЫҒЫСТАНУШЫ Е.К.БЕТГЕРДІҢ
ТҮРКІСТАН ӨЛКЕСІНІҢ БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТІНЕ ҚОСҚАН
ҮЛЕСІ**

Кукеева М.К.

(М. Әуезов атындағы ОҚМУ)

Е.К. Бетгердің бүкіл өмірі Түркістан өлкесімен, Шығыстың мәдени мұрасын зерттеумен байланысты. Ол ағартушы, педагог, кітапхана ісінің энтузиасты, көрнекті библиограф болды. Республиканың жас ғалымдары мен кітапханашыларының қазіргі ұрпағы үшін Е.К. Бетгердің есімі аңыз сияқты естіледі. Евгений Карловичтің бейнесі феноменальды жадымен, энциклопедиялық білімімен, жалпы эрудициясымен, кітапхана жұмысының әдістемесі мен техникасын мүлтіксіз меңгеруімен, Орта Азия туралы, кітапхана ісі тарихы мен кітаптары туралы сирек кітаптарды терең білуімен басқаларды таңдандыратын ғалымның идеалы болып табылады.

Оның еңбектерінің арқасында Әлішер Науаи атындағы Өзбекстан Ұлттық кітапханасы мен Мирзо Ұлықбек атындағы Өзбекстан ұлттық университетінің Ғылыми кітапханасының алтын қорын құрайтын көне кітаптар мен қолжазбалар жинақталып, библиографиялық сипатталған. "Түркістан жинағы" ерекше қызығушылық тудырады және жалпы Қазақстан үшін, Қазақстан тарихын зерттеу үшін үлкен маңызға ие, өйткені ол XIX – XX ғғ. басындағы Қазақстан туралы негізгі жазбаша дереккөздерді (ресейлік, сондай – ақ шетелдік) жүйелі жинақтаудың алғашқы және сәтті әрекеті болып табылады [1, 17 б].

XIX және XX ғасырдың басындағы ірі библиографтар библиографияланатын құжаттарды талдау негізінде мәдениеттің дамуын зерттеу, яғни жаңа ғылыми білім алу деп санады. Библиографияның міндеттерін осы тұрғыдан түсіну оның теориясында ақпараттық – библиографиялық қызметті дамытудың екі ғасырлық жолы бойы кезең – кезеңімен пайда болды. Кітапханалар мәдени – ағартушылық және ғылыми – көмекші мекемелер болып табылады, олар өз қызметімен ғылымның, білімнің, мәдениеттің дамуына және қоғамның зияткерлік және экономикалық әлеуетінің өсуіне ықпал етеді. Кітапхана ісінің қалыптасуына және оның дамуына библиографтардың қосқан үлесі орасан.

Бүгінгі таңда еліміздің кітапхана ісі тарихында библиография саласында еңбектер өте кем. Библиография саласындағы көптеген көрнекті библиографтар туралы материалдар мақала түрінде жеткен. Алайда, осы материалдардың өзі де бүгінде оқырмандардың қолы жете бермейтін сирек библиографиялық көрсеткіштерге айналды. Мақала жазу кезінде мен Қазақстандағы кітапхана ісін дамытуға қалай үлес қосқанын және олардың жариялаған еңбектерін, сондай – ақ кітапхананың қорларындағы материалды басшылыққа алып, библиографтардың шығармашылығы мен өмірбаянын, аты – жөні белгісіз ұмытылғандарды мұқият зерттеу керектігін негізге алдым.

Басылымдарда Е.К. Бетгер, В.В. Андронников, О.В. Маслова, Б.В. Лунин, Н.В. Дмитриевский, В.И. Межов, Ә.Қ. Нарымбетов, Г.П. Царев, С. Ақашев, К.Ш. Бекмұхамедов сияқты көрнекті кітапханатанушылар мен библиографтар, өлкетанушылардың қызметі лайықты көрініс таппаған, сондай – ақ зерттеушілердің рөлі дерлік анықталмаған. Оларсыз Орта Азия мен Қазақстан туралы құнды библиографиялық жинақтарсыз негізін қалау мүмкін емес. Бүгінде біз шығармашылық

мұрамызға, ең болмағанда кейбіреулеріне тиісті бағасын беруіміз керек. Солардың біріне атақты шығыстанушы, өлкетанушы, библиографтың даңқты тобына ғалым Евгений Карлович Бетгер жатады.

Кеңес шығысындағы ұлттық мәдениеттердің қалыптасуы мен дамуына өзінің саналы өмірі мен талантын осы тарихи процесті одан әрі нығайтуға түрлі ұлттардың ірі және көрнекті қайраткерлері үлкен үлес қосты. Осы мақалада мен ғылыми және практикалық қызметі зерттелмеген белгілі библиограф, кітапханашы және тарихшы болған шығыстанушының жарқын ғалымдарының бірі – Е.К. Бетгердің тұлғасын көрсетемін [2. 24 – 26 б].

Евгений Карлович Бетгер (нем. Boetger), 13 шілде (30 маусым) 1887 жылы Ташкентте Пруссиядан көшіп келген неміс эмигрантының отбасында дүниеге келген. Евгений Карлович жалпы және филологиялық білім алды: Гейдельберг (Германия) және Киев университеттерінде оқыды. Бірнеше жылдан кейін Ташкенттегі Орта Азия мемлекеттік университетінің (САГУ) шығыс факультетін бітірген. Е.К. Бетгер библиография, кітапханатану және тарих мәселелерінің кең шеңберін зерттеді. Оның жұмыстары қазір де өзекті, олар Қазақстандағы библиографиялық және кітапханалық ғылымдарды жетілдіру үшін қызмет етеді.

Е.К. Бетгер Науаи атындағы Мемлекеттік кітапхана жанындағы сирек кітаптар бөлімінің негізін қалаушы, кітапхана желісін құру, кітапханалық білім беру, Кітапхана ісі мен библиографияның теориясы мен тәжірибесі және т. б. өзекті мәселелер бойынша 150 – ден астам ғылыми жұмыс жазды. Қазір де оның мұрағатында 50 – ден астам жарияланбаған библиографиялық жұмыстары бар.

Е.К. Бетгердің революцияға дейінгі білім мен тәрбие алған және кейіннен белгілі библиограф, кітапханашы, тарихшы болған ғалым ретінде қалыптасуын түсінудің маңызы зор. Көптеген жылдар бойы ол Ортаазиялық мемлекеттік университетінің тарих факультетінің «Археология» кафедрасының тұрақты және құрметті мүшесі болды, жас зерттеушілермен және студенттермен өздерінің бай білімдерімен бөлісті, баяндамалар жасады, студенттердің зерттеу жұмысына рецензия жазды, аудармалар жасады [3].

Е.К. Бетгердің Түркістан өлкесіне кітапхана кадрларын даярлаудағы еңбегі зор. Түркістан мемлекеттік кітапханасында жұмыс істей жүріп, 20 – шы жылдары және 30 – шы жылдардың басында кітапхана қызметкерлерін дайындау бойынша көптеген курстардың негізін қалаушы және оқытушысы болды, пәндік каталог, библиография негіздері, кітап тарихы курсы оқыды.

Дәрістерде және практикалық сабақтарда Е.К. Бетгер пәнді жақсы білетіндігін, шеберлігін көрсетті. Е.К. Бетгер Түркістан көпшілік кітапханасын құруға үлкен үлес қосты. Түркістан Халық университетінің жанынан Түркістан көпшілік кітапханасын қайта құру жөніндегі арнайы комиссия құруда бастамашысы болды, сол кезде кітапхана апатты жағдайда болатын. Кітаптарды жіктеу да, каталогтау да болмады, сондай – ақ оларды орналастыру мен сақтау үшін қарапайым жағдайлар да болған жоқ.

Кітапхананы қайта құру кезінде комиссия біріншіден, халықаралық ондық жүйе бойынша каталогтар жасауға кірісуді, екіншіден, кітап қорларын толықтыруға назар аударуды шешті. Е.К. Бетгердің ондық библиографиялық жіктеуді енгізу де баға жетпес мәнге ие. Түркістан көпшілік кітапханасына қатысты «Ондық жіктеменің» негізін әзірледі. Батыс Еуропаның үздік кітапханаларының жағдайы туралы жақсы білетін Е.К. Бетгерге, сондай – ақ кітапхана комиссиясының мүшелері Л.К. Давыдова мен Л.А. Метленковқа тапсырылды.

1918 жылдың аяғында Е.К. Бетгердің жасап шыққан ондық жіктемесі бойынша кестелер тез арада таралды, ал оған сұраныстар келіп түсіп жатты, 1920 жылы Түркістан халық кітапханасы мемлекеттік деп өзгертілді, қазірдің өзінде екі

карточкалық каталог болды: ондық жүйе бойынша жасалған алфавиттік және жүйелі каталогтар. Ол Түркістан мемлекеттік кітапханасында төрт жылдық жұмыс тәжірибесі негізінде Е.К. Бетгер дайындаған "Методические указания и правила пользования таблицами" атты әдістемелік нұсқаулығы библиография саласындағы құнды дербес еңбегі болып табылады.

Көптеген жылдар бойы бұл ереже Түркістан өлкесінің кітапхана қызметкерлеріне арналған құнды құрал болды. Е.К. Бетгер жасаған екі басылым (1918 және 1922 ж.) «Ондық библиографиялық жіктеме» бойынша брошюралар және кітапхана техникасы бойынша жекелеген ұсыныстар (1920 және 1922 ж.) Түркістан өлкесінің кітапхана ісін нығайтудың негізі болды. Түркістан кітап палатасын құруда Е.К. Бетгердің практикалық қызметіне көп көңіл бөлінді.

Ол КСРО – да кітапхана ісін дамытуға қатысты көптеген қаулылардың, бұйрықтардың және басқа да құжаттардың жобаларын әзірледі. 1918 жылы Түркістан көпшілік кітапханасы туралы бірінші Ережеге енгізді, ереже бойынша барлық баспалар кітапханаға барлық басылымдарды жеткізуге міндетті болды [3, 89 – 94б].

Евгений Бетгер бірінші және екінші Бүкілресейлік библиографиялық съездердің, ғылыми кітапханалардың бірінші және екінші ресейлік конференцияларының қатысушысы болып, көптеген мәселелерді талқылауға қатысқан. Е.К. Бетгер алғашқы кеңестік «Библиография» библиографиялық журналдарының бірінде ынтымақтастық туралы ұсынысқа ыстық ықыласпен жауап берді. Е.К. Бетгер Өзбекстандағы көне және сирек кітаптар қорының негізін қалаушы. 40 жыл бойы кітапхана қызметімен байланысты Е.К. Бетгер сирек кітаптар қорын жинап, ғылыми өңдеуге көп күш, қуатын жұмсады.

Е.К. Бетгердің кең эрудициясы мен шын мәнінде энциклопедиялық білімі, бірнеше батыс еуропалық және шығыс тілдерін білуі (1920 ж. ол Түркістан Шығыс институтының Араб бөліміне түсіп, 1924 жылы бітірген) ғалымға кітапхана қорында сақталған көне, кейде бірегей даналарды анықтауға ғана емес, сонымен қатар жеке тұлғалардан кітапхананың бірегей басылымдарды жүйелі түрде сатып алуын ұйымдастыруға, сондай – ақ оларды ғылыми өңдеуді бастауға мүмкіндік берді.

Е.К. Бетгер Ташкент мемлекеттік университетінің іргелі кітапханасының сирек кітаптар қорына үлкен қызығушылық танытты, оны зерттеді және кітаптардың ғылыми сипаттамасын жасады. Кітапханадағы көп жылдық жұмыс тәжірибесі бар Е.К. Бетгер көне және сирек кездесетін басылымдар бөлімінде кітапхананың кітап қорының байлығын тереңірек тану үшін, сондай – ақ мәдени – ағарту жұмыстарын күшейту мақсатында әр ірі кітапханада болуы қажет екенін дәлелдеді [4, 46 б]. 20 – 30 – шы жылдары Е.К.

Бетгердің тікелей басшылығымен жергілікті мерзімді басылымдарға библиографиялық жұмыстар жасалды, олар зерттеушілерді жергілікті мерзімді басылымдарды жаппай қарап шығудан арылтты. Олардың арасында Түркістанның географиясы, метеорологиясы, сейсмологиясы, гидрологиясы бойынша мақалалар мен жазбалардың аса құнды көрсеткіштері бар.

Е.К. Бетгер, О.В. Масловамен бірге Түркістан өлкесінің статистикалық комитеттері шығарған жинақтарға және «Орта Азияның халық шаруашылығы» журналына (1924 – 1930 жж.) көрсеткіштер жасап шығарды. Ол қазіргі уақытқа дейін аздаған өзгерістерімен қолданып келген А. Навои атындағы ӨзССР Мемлекеттік кітапханасында сақталған кітаптарды орналастырудың форматтық – реттік жүйесін енгізудің бастамашысы болып табылады.

Сирек кітаптар қорын көп жылдық жинау Е.К. Бетгерге қорды терең зерттеуге мүмкіндік берді. Кеңес ғалымының басты міндеттерінің бірі – қорды танымал ету болатын. Осылайша, Е.К. Бетгердің тікелей қатысуымен сирек кітаптар бөлімінің

ұйымы көптеген халықтардың жазба ескерткіштерінің бірегей даналарын бөлуге көмектесті, ал оларды баспада жариялау және танымал ету одан әрі зерттеушілерге көне ескерткіштерді зерттеуді бастауына көмектесті. Революцияға дейінгі кезеңде Қазақстан тарихымен айналысатын Қазақстандағы бірде – бір библиограф не маман Е.К. Бетгердің зерттеуінсіз жұмыс істей алмайды.

Е.К. Бетгердің эпистолярлық мұрасы ғалымның қызығушылықтарының спектрін және оның ортаазиялық халықтардың мәдени мұрасының рөлін терең түсінуін ашады [5, 42 – 49 б]. Е.К. Бетгер елдің ірі ғалымдарымен байланыста болды, шетелдік ғылыми орталықтармен, Германиямен, Франциямен, Америкамен, Англиямен және т.б. елдермен хат алмасып отырды, оған әр түрлі кәсіптегі адамдар көмек, анықтама, түсініктеме алу үшін өтініш жасайтын.

Ғалымның кең эрудициясы, бірнеше еуропалық және шығыс тілдерін білу, астрономия, археология, тарих және т.б. саласында терең білім алу оны Қазақстан археологтары мен тарихшылары үшін қолдау тапты. Оған библиографтар, шығыстанушылар, тарихшылар, әдебиеттанушылар жүгінетін.[6]

Кітапханаларды құру үшін кітапхана қызметкерлерінің көптеген кадрлары қажет еді, ал олар өте аз болды. Е.К. Бетгер алғашқы кітапхана курстарын құрудың бастамашысы ғана емес, сонымен қатар түрлі курстарда бірқатар пәндерді оқып, осы жұмысқа басқа кітапхана қызметкерлерін тартты. Бұл курсты Оңтүстік Қазақстанның (Шымкент, Жамбыл, Қызыл Орда) кітапханашылары да аяқтады.

Библиограф Л.К. Давыдов пен А.А. Метленковпен бірге 1918 жылы Е.К. Бетгер қағаздың ерекше тапшылығы кезінде «Ондық библиографиялық жіктеме» шығарды, ол 1922 жылы елеулі толықтырулармен қайта басылып шықты, оның көмегімен кітап қорларын ғылыми өңдеу үшін негіз қаланды.

Түркістан халық кітапханасының қызметкерлері мен Е.К. Бетгерге кітапхананың кітап байлығын, әсіресе оның шығыс бөлімін сақтап қалу үшін көп күш жұмсауға тура келді. Кітап жинаушы және сақтаушы Е.К. Бетгер кітапхана үшін сирек және көне басылымдарды іздеу және сатып алу үшін уақытын та, күшін де аямады. Ол кітаптың ұлылығы туралы ұғымды тек кітапхана қызметкерлерін ғана емес, сондай – ақ жас оқырмандарға да жеткізуге тырысты.

Оқырман конференцияларын, көрмелерді ұйымдастыру, кітапты танымал ету – ғалымның бүкіл ғылыми және библиографиялық қызметінің құрамдас бөліктерінің бірі болды. 20 – 30 – шы жылдары Е.К. Бетгердің тікелей басшылығымен және оның жеке қатысуымен құнды библиографиялық жұмыстар пайда болды, оның ішінде зерттеушілер үшін «Түркістан ведомствосы» деген көрсеткіштің маңызы зор [7].

Е.К. Бетгер библиографиялық жіктеудің әлемдік жүйесінің соңғы жетістіктерін пайдалана отырып, «Түркістан ведомстваларына» көрсеткіш құрастырудың өз жүйесін жасады. Жергілікті газеттер мен журналдар беттерінде Е.К. Бетгер кең танымал жұмыс жүргізді. 30 – шы жылдардан бастап 1945 жылға дейін «Правда Востока», «Комсомолец Узбекистана» беттерінде ғалым оқырманды Орта Азия бойынша алғашқы саяхаттарымен таныстырады, көне кітаптар және кітапхана қорында сақталған бірегей басылымдар туралы әңгімелейді [8].

1952 жылы Е.К. Бетгер, В.И. Ленин атындағы мемлекеттік кітапханада революцияға дейінгі Орта Азияға арналған газеттер мен журналдардан қиындылары бар 29 түптелген жинақ табады. Томдардың сыртқы келбеті бойынша ол бұл жинақтар В.И. Межовтың "Түркістан жинағымен" байланысты болуы керек екенін бірден анықтады.

Томдардың сыртқы келбеті бойынша ол бұл жинақтар В.И. Межовтың "Түркістан жинағымен" байланысты болуы керек екенін бірден анықтады. Жинақтардың мазмұнын зерттеу кезінде оларда мазмұн кестелерінің жоқтығы анықталды, ал бірде –

бір кесу дереккөзді көрсетумен қатар жүрмеді [6]. Жинақтардың мазмұнын зерттеу кезінде оларда мазмұн кестелерінің жоқтығы анықталды, ал бірде – бір кесілген қиындыларда дереккөздер көрсетілмеген. Библиографиялық ізденістердің нәтижесінде Е.К. Бетгер 1812 жазбаның 1094 – ін жеке басылымдармен байланыстырды және тек 718 жазба (39 %) дереккөзді көрсетпей қалды [9, 33 – 44 б].

Дереккөздерді, олардың күні мен ерекшеліктерін анықтау бойынша үлкен жұмысты аяқтағаннан кейін, ол "Түркістан" жинағының барлық 29 томына тақырыптық – тақырыптық көрсеткіш жасап, оны авторлар мен жеке есімдердің алфавиттік тізімімен қамтамасыз етті, сонымен қатар Өзбекстан Ұлттық кітапханасының сирек қорында сақталған "Түркістан жинағының" 417 – 591 томдарына көрсеткіштер жасау үшін көп жұмыс жасады [10, 14 – 24 б].

Сирек және ескі кітаптар қорын көпшілікке танымал ету тек қана оқырман қауымына ғана емес, ортаазиялық республикалардың ғылыми жұртшылығы да бірегей басылымдармен танысуға мүмкіндік берді. Е.К. Бетгер алғаш рет жергілікті баспасөз беттерінде жазған көптеген бірегей басылымдар кейіннен Қазақстан ғалымдарының ғылыми зерттеулерінің тақырыбына айналды.

Бұл оның елдің түрлі кітапханаларымен және жекелеген жетекші кеңестік және шетелдік библиографтармен кең көлемді хат алмасуымен расталады. Қазақстандағы кітапхана ісінің тарихын қалыптастыру және дамыту бойынша бірде – бір зерттеу жұмыстары Евгений Карлович Бетгердің еңбектеріне сілтеме жасалмай зерттелмейді.

Мақаланы қорытындылай келе, Түркістан кітапханасын құруға, оны қайта құруға қатысқан Е.К. Бетгер осы зерттеуде Өзбекстан мен Қазақстандағы кеңестік кітапханатанудың қалыптасуы мен дамуының негізгі кезеңдері туралы толық мәліметтер берді. Е.К. Бетгер туралы өмірбаянын аяқтай отырып, оның жарияланбаған мұралары әлі де көп екенін, оны ғылыми айналымға енгізу шығыстану библиографиясын байытар еді дегім келеді.

Әдебиет:

1. Луни́н Б.Б. Библиографические очерки о деятелях общественных наук Узбекистана. – Ташкент: Фан, 1976. – С. 114 – 117.
2. Дәуен А.К. Қазақстанның кітапханатанушылары, библиографтанушылары, кітаптанушылары, олардың қызметтерін зерттеу нысаны ретінде. Маг. дисс. – Шымкент – 24 – 26 б.
3. Тешабаева, У.А. Вклад видного ученого, педагога, библиографа Евгения Карловича Бетгера в развитие и изучение библиографии Средней Азии / У.А. Тешабаева // Научные и технические библиотеки – 2011. – № 1. – С. 89 – 94.
4. Турапов М.М. Жизнь, отданная книге. – Корреспондент. – 1977. – №8. – С.46
5. Авшарова М.П., Виридарский М.С. Евгений Карлович Бетгер (1887–1956 гг.): Очерк жизни деятельности. – Ташкент, 1960. – С. 42 – 49
6. Бабаджанова А.Х. Евгений Карлович Бетгер – историк, библиограф, библиотековед (1917–1956 гг.). Дис. ... канд. ист. наук. – Ташкент, 1990
7. Памяти Евгения Карловича Бетгера, // Труды САГУ им. В.И. Ленина. Археология Средней Азии, Т. IV. / – Ташкент, 1957
8. Язбердыев А. Библиографическая регистрация произведений печати в Туркестане (1922 – 1924 – гг.) // Советская библиография, 1971, № I, С. 34 – 49.
9. Касымова А.Г. Библиотеки в Туркестане, (Краткий исторический очерк развития библиотечного дела в дореволюционном Туркестане з Туркестанской АССР) – Ташкент, 1966.
10. Мамина И.З. Жизнь, отданная книге и библиотеке // Бетгеровские чтения – 2007: Сборник материалов круглого стола «Библиотека в контексте исторических преобразований». – Ташкент : Изд. – во Нац. би – ки Узбекистана им. А. Навои, 2008. – С. 14 – 24.

**ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ МЕКЕМЕЛЕРДЕ
ДЕНСАУЛЫҒЫНДА ЗЕРДЕЛІК БҰЗЫЛЫМДАРЫ БАР БАЛАЛАРДЫ ОҚЫТУ
МЕН ТӘРБИЕЛЕУДІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Кыпшакбаева С.А.

(Ә. Қуатбеков атындағы Халықтар достығы университеті)

Теуелсіз Қазақстан Республикасында барлық өмір салаларын қайта жаңғырту жағдайы өскелең қоғам мүшелерінің рухани өміріндегі мінез – құлқының, қоғамдық құндылық бағдарларының және әлеуметтік көзқарастарының мотивтеріндегі өзгерістердің болуын талапқа қоюда. Қазіргі жағдайда білім беру жүйесінің алдында дәстүрлі педагогикалық парадигмадан инновациялық оқытуға (әсіресе инклюзивті білім беруде) көшу мәселесі өткір тұр. Ол ең алдымен қоғамымыздың мәдени және тұрмыстық – кәсіби әлеуетінің құрамдасы болып табылатын мектепке дейінгі жастағы (әсіресе кемтар) балалардың денсаулығы мен дамуындағы ауытқуды түзетуіне, әлеуметтік бейімделуіне толыққанды білім алуына жағдай жасауға негізделген мемлекеттің басымдықтағы саясатына айналумен дараланып тұр. Зерделік бұзылымдары бар балаларды мектепке дейінгі жаппай білім беру ұйымдарына интеграциялау бұл қазіргі қоғам мен мемлекеттің әлеуметтік тапсырысына толымды білім беру жүйесінің дамуының заңды кезеңіне айналды [1]. Алайда, бұл мәселенің қазіргі қолданыстағы білім беру жүйесі шеңберінде шешілуі бірқатар мәселелермен қордалануда. Мұндай жағдай мектепке дейінгі білім беру үрдісіне қойылатын талаптардың жалпы тұжырымдамаларына мамандардың әлі де мән бермеуінде жатқан сияқты. Ең бастысы білім беру үрдісінің ресурстық қамтамасыз етілуін бағалау критерийлері мен параметрлері:

– балабақшада балаларды тәрбиелеу мен оқытудың психологиялық – педагогикалық шарттарының,

– балалардың барлық санаттарына арналған мектепке дейінгі білім берудің адекватты және эксклюзивті мазмұны мен әдістерінің;

– тәрбиешілердің балалармен өзара әрекеттесу сипаты және дамып жатқан ортаны құру жолдарының инклюзивті білім беру шеңберіндегі халықаралық және отандық нормативтік құқықтық актілері талаптарына сайма – сайлығының кейбір шектеулігінде болып тұрғандығымен айқындалуда.

Дәстүрлі мектепке дейінгі тәлім – тәрбиенің жаңашылдыққа көшу кезеңіндегі ерекше алаңдаушылық тудыратын тағы бір мәселе әртүрлі себептермен психо – физикалық және сөйлеу тілінің даму деңгейі жеткіліксіз балалардың қалыпты дамып келе жатқан құрдастарымен бірге оқыту мен тәрбиелеу тәжірибесінің жасырын жағдайда өткізілуінде болып тұр. Тәрбиешілер мұндай жағдайлардың себебін баланың бойында ауытқуы бар анықталған диагноздың қойылмауында, ата – аналардың баланың дамуындағы ауытқушылықты біле тұра әртүрлі себептермен жаппай балабақшадағы білім алуы мен тәрбиеленуіне мүдделік танытуына байланысты екендігін алға тартады.

Жалпылай алғанда қолданыстағы білім беру жүйесі шеңберінде мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту мен тәрбиелеу мәселесіндегі кездесетін қарама – қайшылықтарды болдырмай оларды қалыпты ортаға интеграциялау шешімі:

– Мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында барлық санаттағы мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту мен тәрбиелеу үрдісінде олардың психофизикалық мүмкіндіктеріне және мектепке дейінгі білім беру мекемелерін басқарудың барлық

деңгейлерінде осы үрдісті ұйымдастырудың ғылымилық тұрғыда негізделген стратегиясының нақтылану қажеттілігіне;

– Мектепке дейінгі балалық шақта білім берудің интеллектуализациясын тудыратын қоғамдағы әлеуметтік қайта құрулардың қарқындылығында балалар денсаулығын сақтау мен нығайтуға жасалатын ықпалдардың ескеріліп анықталуына;

– Зерделік бұзылымдары бар барлық санаттарының жеке психофизикалық сипаттамаларына сәйкес келетін білім беру мен тәрбиенің баламалы технологияларын іздеу қажеттілігі және мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған инновациялық қайта құрулар жағдайында жаңа технологиялардың тиімділігі мен артықшылықтарын бағалау жүйесін жаңартылу жағдайына байланыстылығын аңғартады [3].

Зерделік бұзылымдары бар жалпы білім беру ұйымдарына интеграциялау, ондағы басқаруды жетілдіру, білім беру мекемелерінің түрлерін әртараптандыру формалары мен әдістерін дамыту негізінде, білім беру қызметтерінің де мүмкіндігі кеңейтілмек. Сондықтан аталған балаларды оқытудың басымдықтағы мәселелердің бірі білім сапасын арттыру. Өйткені кез келген жүйенің, оның ішінде педагогикалық жұмыс сапасы оның тиімділігі мен анықталатыны белгілі. Дәстүр бойынша мектеп жасына дейінгі баланың даму деңгейін білім, білік және дағдылар анықтайды. Яғни мектепалды (6 – 7 жастағы) балалар тәрбиесінің түпкі мақсаты және оның сапасын анықтайтын критерийлер мектеп дағдылары болып табылады. Мектепке дейінгі мекемелер тәрбиешілерінің міндеті оқу – тәрбие жұмысын мүмкіндігі шектеулі әрбір баланың жасына, психофизикалық және сөйлеу қабілетіне сәйкес келетін білім, білік және дағдыларды игеруді ұсынатындай етіп ұйымдастыру шарттарын орындағанда оқытудың негізгі қағидаларын жүзеге асыруға мүмкіндік туады, яғни тәрбиешілердің бағдарламасы тәрбиеленушінің біліміне айналатын өзіндік бағдарламаға ұштасуы қажет. Дегенмен денсаулығында зерделік бұзылымдары бар баланы қалыпты ортамен интеграциялау психологиялық және әлеуметтік әл – ауқат аясында толымды қалыптастады деп санауға болады, егер де:

– Соматикалық аурулары жоқ, антропометриялық көрсеткіштер бойынша барлық жас ерекшеліктеріне сәйкес келсе, физикалық қасиеттері дамыған және моторикасы қалыптасқан;

– Мектептегі барлық дағдыларды қажет санайтын, соларды игеруге тырысатын, салыстыру және жалпылауды жасай алатын, заттар мен құбылыстардың маңызды белгілерін бөліп көрсете алатын, сөздік қоры мен келісті сөйлеу қабілеті бар;

– Мектепке барғысы келетін табандылығы күшті, эмоциясын басқара алатын, адаптивті мінез – құлықтың барлық дағдыларына ие, төзімді және шыдамдылығы мықты болған жағдайда жүзеге асырылуы мүмкін.

Мектепке дейінгі білім беру ұйымының басқару параметрлері пәннің берілу жағдайы, түзету, дамыту және қарым – қатынастағы орта болып табылады. Пәнді оқытудың жағдаят критерийлері – санитарлық талап стандарттарына сәйкестік коэффициенттер болса, түзету дамытушы ортаның критерийлеріне қоршаған ортаның қауіпсіздігі және оқушылардың денсаулығының барлық көрсеткіштерінің өзгеру динамикасы болып табылады. Ал қарым – қатынастық ортаның критерийіне әл – ауқат және педагогикалық үрдістің барлық субъектілерінің жүйеленуіне сай психикалық күйзелістің болмауы жатады. Осы жағдаяттардың сақталуы мақсатты үрдіс нәтижесінің бірі. Интеграция жағдайында мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған мектепке дейінгі білім беру ұйымдарындағы тәлім – тәрбие беру үрдісінің тиімділік критерийлеріне тәлім – тәрбие нәтижесінде балада пайда болған жаңа сапалық көрсеткіштерде алынады. Білім сапасы бір жағынан белгілі бір білім беру жүйесі деңгейінде және жеке білім беру мекемесі деңгейінде қойылған мақсаттар мен алынған нәтижелер арасындағы сәйкестілік дәрежесімен, екінші бір жағынан алғанда белгілі бір

субъектінің білім беру нәтижесін бағалаудағы әртүрлі параметр арасындағы сәйкестік деңгейімен анықталады.

Тәлім – тәрбие сапасын арттыру жағдайы қолданысқа қажетті бірнеше факторларға (ғылыми – әдістемелік, қаржылық – экономикалық, технологиялық кадрлық құрам) да байланысты. Бірақ ең алдымен үрдістің тиімділік көрсеткіші – оның ұйымдастырушылық және басқарушылық шеберлігіне тәуелділігін ескеру керек.

Баланың үйлесімді дамуы үшін білім беру ордасында когнитивті сөйлеу, көркемдік – эстетикалық, физикалық сауықтыру және әлеуметтік адамгершілік қасиеттерді қалыптастыру білім беру бағдарламасының негізгі (инвариантты) және өзгермелі бөліктерінде тең үлестермен ұсынылу қағидасының сақталуына да байланысты [4]. Ғалымдар мен тәжірибелі ұстаздар зерделік бұзылымдары балаларды әртүрлі білім беру үлгілерімен мектепке дейінгі білім беру ұйымдарына интеграциялау жағдайында келесі мәселелердің шешілу қажеттілігінде алға тартады. Олар:

– біріншіден, мазмұндық деңгейде оқушылардың мақсатты қажеттіліктеріне сәйкес білім беру бағдарламасының негізгі және өзгермелі компоненттерін теңестіруге мүмкіндік беретін білім беру үлгісін жетілдіру мен моторикалық, интеллектуалдық және эстетикалық әсердің тепе – теңдігін қамтамасыз ететін дамудың үйлестіру қағидасының жүзеге асырылуына, сондай – ақ саралап оқытудың жоғары деңгейінің қамтамасыз етілуіне байланысты болғанда;

– екіншіден, білім беру ортасы деңгейінде оқу жүктемесін жоспарлауды және жаттығу қарқындылығын бақылауды қамтамасыз етіп, әр баланы қолдауға қатысты жүйені үйлестіру амалын қолдану негізінде түзету – тәрбиелеу бағыт – бағдарын таңдауға мүмкіндік туады.

– Үшіншіден, қарым – қатынас және өзара әрекеттесу деңгейінде тәрбиешілермен, ата – аналардың сапалы нәтижелерге қол жеткізуге деген ынтасын арттыру мүмкіндігі артады.

Қорыта айтқанда, зерделік бұзылымдары бар білім алушы өзін мектепте сенімді және қорғалғанын сезінуі тиіс. Бұл жағдайда әңгіме тек физикалық қауіп туралы ғана емес, бала үшін психологиялық және эмоциялық қорғалу аса маңызды.

Әдебиет:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы (01.01.2019, 19.04.2019 берілген өзгерістер және толықтырулар). – Нұр – Сұлтан: 2019.
2. Байоразова А. Специальная педагогика в вопросах и ответах .уч. пособие . – Алматы: 2017, С – 12– 15
3. Овчинникова Т.С. Проблемы обучения и воспитания дошкольников с ограниченными возможностями в условиях общеобразовательных дошкольных учреждений. – Санкт – Петербург: «Вестник Ленинградского государственного университета имени А.С. Пушкина», 2013,С.65
4. Ерекше қажеттіліктері бар балаларды жалпы білім беру үрдісіне енгізу үлгілерін дайындау. Әдістемелік ұсыныстар. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2015 – 48 б.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛЫРЫНЫҢ СӨЙЛЕУ ҚАБІЛЕТІН ДАМУ

Нұрбек Ханыша, Садықова Р.А.

*(«Семей қаласының Шәкәрім атындағы Университеті» КеАҚ
Қазақстан, Семей қ.)*

Менің ойымша мектеп қабырғасына түскен әрбір баланың айналадағы дүниетаным өрісінің аумағы артып, тілінің дамуына, жеке тұлғасының жан – жақты

қалыптасуына әсер ететін ол бастауыш сыныпта жүргізілетін «Әдебиеттік оқу» пәнінің алатын орны ерекше. Бұл пән – бастауыш сынып оқушыларының ауызша және жазбаша тілін дамытуды, яғни сөздік қорын байытуды, грамматикалық тұрғыдан жүйелі сөйлеуге және сөйлеу мәдениетін қалыптастыруды көздейді.

Адамның ішкі рухани жан дүниесімен байлығын ашуға, адамгершілікке тәрбиелеуге, тілі мен қиялын дамытуға мүмкіндік береді.

Пәннің мақсаты – дұрыс, мәнерлеп және шапшаң оқуды меңгерту, оқушыны шығарма авторының көзқарасын түсінуге жетелеу, көркем – шығармашылық және танымдық қабілеттерін дамыту, сөз өнеріне деген қызығушылығы мен эстетикалық талғамын қалыптастыру, сөйлеу әрекетінің барлық түрін жетілдіру, ұлттық және жалпы адамзаттық құндылық пен рухани – адамгершілік тәрбие беру [2].

Н. Уәлиев: «Тіл мәдениеті дегеніміз – сөйлеудегі, жазудағы сыпайылық, ізеттілік қана емес, сонымен қатар айқын ойлылық, сөзді дәл айыру шеберлігі, сөйлеу өнеріне шыныққандық», – дейді. Жалпы, әдебиеттік оқу сабағы арқылы жазу мен сөйлеу мәдениетінің алғы шарты қаланады.

Бастауыш мектепте әдебиеттік оқу сабағында сөздік қорды дамыту жұмыстары түрлі әдіс – тәсілдер арқылы жүзеге асады:

- сұрақ – жауап;
- әңгімелесу;
- әңгімелеу;
- түсіндіру;
- зерттеу;
- түрлі шығармашылық тапсырмаларды орындату арқылы.

Оқушы тілін дамытудың негізгі объектісі ретінде – шығарма жаздыруды қарастыруға болады. Оқушыға шығарма жазғызудағы мақсат – оның ойын, сауатты жаза білуге және шығармашылық ізденіске баулу, логикалық ой – өрісін кеңейтуге машықтандыру болып табылады. Оқылған шығарманы қаншалықты түсінгенін тексеру мақсатында келесідей сараптау жолдарын қарастыруға болады:

- түсінгенін әңгімелету;
- сұрақтарға жауап бергізу;
- кейбір үзінділерді жатқа айтқызу;
- кейіпкерлер іс – әрекетіне баға бергізу;
- әңгімелердің ұқсастығын салыстыру;
- ең соңында сол шығармаға ұқсатып әңгіме жаздыртып көру т. б.

Тіл байлығын арттырып, оқушылардың сөйлеу тілін жетілдіруде мәтіндермен жұмыс жүргізу аса маңызды. Көркем мәтінге тақырыптық талдау жасап, негізгі ойын анықтау, кейіпкерлердің іс – әрекетіне баға беру, сол арқылы оқушы танымын кеңейтіп, тәрбиелік жағына көңіл бөлу – бастауыш сынып мұғалімдерінің шеберлігі.

Алайда, көркем мәтінді оқыған соң, талдаған тұста сөздік жұмысын жүргізу одан әрі оқушының барынша дұрыс түсініп, барлық талдауларға еркін қатысуын қадағалап отыру керек. Мақал – мәтелдер, жұмбақ, жаңылпаштар мен тұрақты тіркестерді үйрету барысында да оқушының тіл байлығы артады.

Оқулықта берілген және басқа да мақал – мәтелдерді, жұмбақ, жаңылпаштарды тұрақты тіркестерді ұдайы үйретіп отыру – мұғалімдердің күнделікті жұмыстарының бір түрі. Мақал – мәтелдерді, жұмбақ, жаңылпаштарды қаншалықты білетінін анықтау үшін әрі мейлінше көп меңгерулері үшін осы бағытта сайыс сабақтар ұйымдастырылу керек.

«Мың бір мақал, жүз бір жұмбақ», «жаңылтпаштан жаңылма», «Жұмбақ, жұмбақ, жұтылдым», «Тазшаның тапқырлығы» тәрізді сайыстар оқушының тіл байлығының артуына ғана емес, ой – өрісінің, танымының артуына ықпал етпек [3].

Оқушының тілін байыту жұмыстары тіл мәдениетімен тығыз байланысты екені белгілі. Тіл мәдениеті бойынша бастауыш сынып оқушыларына мына талаптар қойылады:

- сөздерді лексикалық, фонетикалық нормаға сай орынды қолдана алу;
- орфография, орфоэпия нормаларын сақтай білу;
- ауызша, жазбаша тілде сөздерді талғап қолдана білу;
- шамасы жеткенше ертегі, әңгіме жаза білу т. б.

Сонымен бірге әдебиеттік оқу сабағында өтілген материалды бекіту үшін оқушының ауызша сөйлеу мүмкіндігін арттыруға назар аударған дұрыс. Мұның жолы – түрлі рөлдік ойындар. Ондай ойындар оқушының тілін, еске сақтау қабілеттерін арттырады, зейінін шоғырландыруға көмек көрсетеді. Ойын барысында өзіне бекітіліп берілген рөлді ойнау үшін оқушы ізденеді, талаптанады, жинақталады, айтатын сөзін салмақтайды.

Осындай жұмыстар жүйелі жүргізіліп отырса, кез келген мұғалімнің мақсатына жететіні даусыз. Бастауыш сынып оқушыларының тілін дамыту күн тәртібінен ешуақытта түсіп көрген емес. Сабақта тиімді әдіс – тәсілдерді пайдалана отырып, балалардың ұсыныс – пікірлерін еркін айтқызып, ойларын ұштауға және өздеріне деген сенімін арттыруға мүмкіндік туғызып отыру керек деп ойлаймын.

Мен өзім осы жұмысым бойынша 3 – сынып оқушылардың сабағына қатысып оларды бақылап көрдім. Жалпы ұстаздар тек әңгімелету бойынша және орфография бойынша жұмыс жасайтынын байқадым. Мен ұстазбен сөйлесіп өзімнің ұсыныстарымды ашық түрде айтып және сол бойынша бір сабақ өткіздім. Жалпы нәтиже жақсы болып оқушылардың сабаққа деген қызығушылықтары артып сабаққа белсене қатысты. Қорыта келгенде тіліміздің мәртебесі – еліміздің мәртебесі, сондықтан сауатты, тілдік қоры бай, шығармашыл тұлға тәрбиелеу – жалпы ұстаздардың мақсаты болуы тиіс.

Әдебиет:

1. Леонтьев А.Н. – Основы теории речевой деятельности
2. Әбенбаев С.Ш., Құдиярова А.М., Әбиев Ж.Ә. Педагогика. – А., 2003
3. Мендаяхова Қ. Байланыстырып сөйлеуге үйрету арқылы қазақ тілін оқытудың ғылыми – әдістемелік негіздері.

ӘОЖ 691.33

СТУДЕНТТЕРДІҢ ОТБАСЫЛЫҚ ӨМІРГЕ КӨЗҚАРАСТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Рахымбай А.Б., Матаев Б.А.

(Павлодар педагогикалық университеті)

Жастардың отбасылық өмірге дайындығы, көзқарастары мәселесі қоғамның қай кезеңінде болмасада өзекті мәселелерінің бірі болып қала береді. Отбасын құру үшін бүгінгі күнде жастарымыз ойынша бұл университетте оқу кезеңі. Осы кезеңде жастар өздерінің кәсіби артықшылықтарын таңдаудың кең мүмкіндіктерін ғана емес, сонымен қатар көбінесе неке серіктесін де ашады. Ортақ мүдделер, өмірлік және кәсіби мақсаттар, ұқсас құндылық бағдарлары – осы факторлардың барлығы ықтимал тұрақты отбасылардың құрылуына ықпал етеді. Осыған сәйкес қазіргі кезде жастардың

отбасылық өмірге дайындығы, мәселесізекті деп санаймыз. Отбасы дегеніміз – бұл біртұтас отбасылық қызметке негізделген, ерлі – зайыптылық, ата – ана, туыстық қатынастармен байланысты және сол арқылы халықтың көбеюі мен отбасылық ұрпақтардың сабақтастығын, сондай – ақ балалардың әлеуметтенуі мен отбасы мүшелерінің өмір сүруін қамтамасыз ететін адамдар қауымдастығы [1, 128б].

Т. Парсонстың пікірінше, «отбасы – бұл ұйымдасқан және интеграцияланған топ, әлеуметтік кіші жүйеде ұжым және сонымен бірге институт, әлеуметтік кіші жүйеде интегративті функцияны орындайтын мәдени кіші жүйенің нормативтік құрылымының элементі» деп атап өткен болатын [2, 112б]. Ғалымдардың зерттеулеріне сәйкес, студенттік отбасының қалыптасуы мен дамуында болатын бірқатар ерекшеліктерді ажыратады. Олардың ішінде мыналар ерекше көзге түседі:

1. Материалдық қауіпсіздіктің төмен немесе жеткіліксіз деңгейі, өздерінің жеке тұрғын үй кеңістігінің жоқтығы, бұл жас отбасындағы ерлі – зайыптылар арасындағы қосымша проблемалар мен келіспеушіліктердің дамуына ықпал етеді [3, 300б].

2. Жас ерлі–зайыптылардың жастары да рөл ойнайды, себебі дәл осы кезеңде адам белгілі бір әлеуметтену деңгейлерінен өтеді, мысалы, мамандық бойынша қажетті білім алу, сонымен қатар алған мамандығы бойынша жұмыс табу [4, 29б].

3. Жас отбасындағы ерлі – зайыптыларды әлеуметтік рөлдердің, мінез – құлық стилінің, стереотиптердің өзгеруіне, жаңа туыстардың пайда болуына, өз балаларының пайда болуына бейімдеу қажеттілігі [4, 30б].

В.Н. Дружининнің көзқарасына сүйенетін болсақ, отбасылық өмірге дайындықты қалыптастырған кезде, келесі компоненттерге назар аудару керек:

- жауапкершілік;
- төзімділік;
- өзін – өзі дамыту;
- позитивті ойлау;
- әлемге деген оң көзқарас [5, 135б].

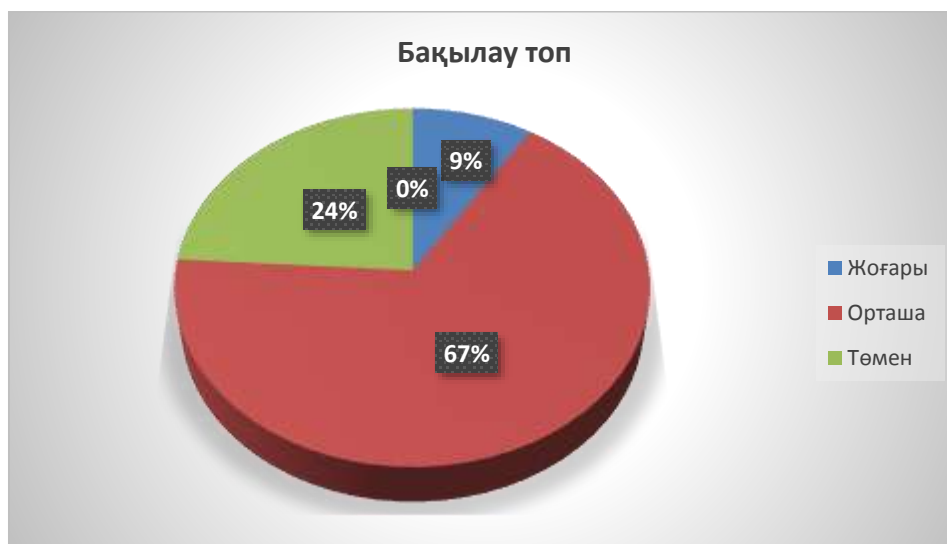
Көптеген ғалымдардың зерттеулеріне сәйкес, жас студенттік отбасыларда болатын мәселелердің келесідей классификациясын бөліп қарастыруға болады:

1. Жас отбасының бір немесе бірнеше мүшелерінде отбасылық рөлдің орындалуы туралы дұрыс емес түсінік пен қалыптасудан туындайтын рөлдік бейнелер мәселесі.

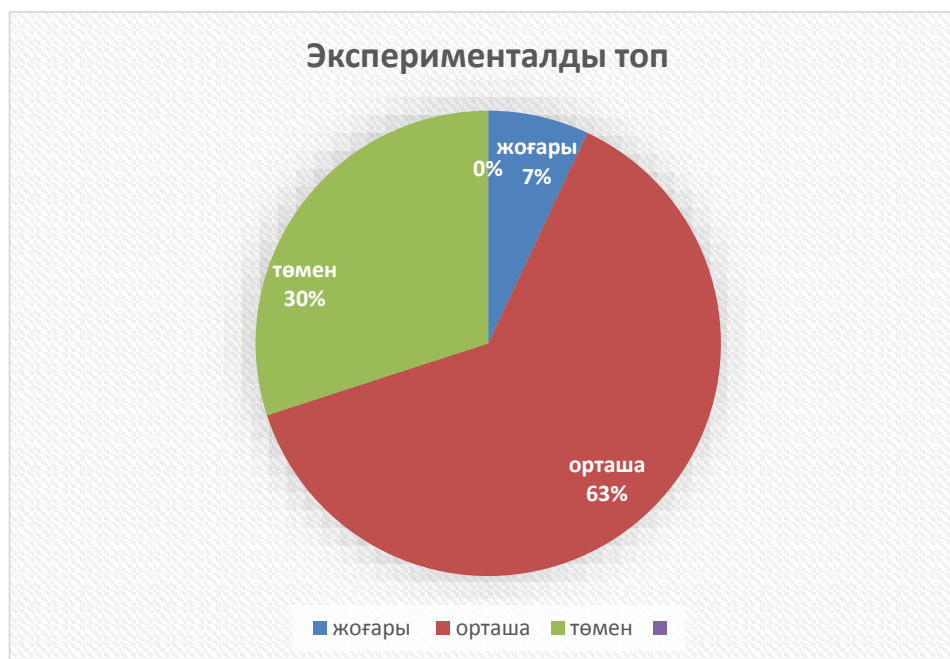
2. Әр түрлі рөлдерден туындайтын белгілі бір отбасылық рөлді орындауға байланысты қарама – қайшылықты үміттерден туындайтын ұлтаралық мәселелер.

Отбасылық рөлде қарама – қайшы талаптар болған кезде туындайтын ішкі мәселелер [6, 317б]. Жастарды отбасылық өмірге дайындауға көптеген ғалымдар қатысты, олардың ішінде: И.В. Гребенников, Т.А. Куликова, С.В. Ковалев, Р. Нойберт, В.П. Меншутин, А.С. Спиваковская, И.В. Дубровина, Е.С. Кузьмин, Н.А. Голиков, В. Сатир және т.б. Қазақстандық зерттеушілердің қатарына келесі ғалымдардың еңбектері жатады: Ж. Байжанова «Қыздар мен ұлдарды тәрбиелеудің ерекшеліктері», М. Ғабдуллин «Ата – аналарға арналған кітап», М.Д. Джунусбаев «Қазақстандағы отбасылық өмір салты», онда ол «өмір салты» ұғымын енгізді, некені таңдау мотивациясын, сонымен қатар отбасындағы аға және орта буын арасындағы байланысты қарастырды. Л.Н. Авдееваның, Т.А. Долбик – Воробейдің, Е.В. Шеховцева, О.А. Коряковцева, М.И. Рожкова және басқалар. Бұл зерттеушілердің жұмысын талдау студенттер отбасындағы бірнеше нақты мәселелерді анықтауға мүмкіндік береді: бір – біріне бейімделудегі қиындықтар, отбасылық өмірге дайын болмау, жанжалды жағдайлардағы мінез – құлықтарын реттей алмау, қателіктерді кешіруге қабілетсіздік, ақшалай кірістердің төмендігі, оқу мен отбасылық міндеттерді біріктірудегі қиындықтар, балалардың тууы мен тәрбиесіне байланысты

қиындықтар, қосымша табыс алу мүмкіндігі аз және т.б. Біздің зерттеуіміз студенттердің отбасылық өмірге дайындығы мен некеге дайын болу кезінде жастардың негізге алатын мотивтеріне байланысты анықталады деген болжамды тексеруге бағытталған. Сонымен, Павлодар педагогикалық университетінің «Педагогика және психология» білім беру бағдарламасының 3 – 4 курс студенттері, қатысушылар саны 30 студент (27 – әйел адам, 3 – ер адам) –эксперименталдытобыжәне «Мектепке дейінгі оқыту мен тәрбилеу» білім беру бағдарламасының 3 – 4 курс студенттері, қатысушылар саны 30 студент (27 – әйел адам, 3 – ер адам) – бақылаутоп.

1 Сурет. «Отбасылық өмірге дайындықты бағалаудың тест–картасы» бойынша нәтижелер

2 Сурет. «Отбасылық өмірге дайындықты бағалаудың тест – картасы» бойынша нәтижелер

Студенттердің отбасылық өмірге көзқарастарын анықтау үшін ең бірінші И.Ф. Юндың «Отбасылық өмірге дайындықты бағалаудың тест – картасы» жүргізілген болатын. Бұл тест – карта отбасылық өмірге дайындығын бағалау және осы негізде ерлі–зайыптылықтың әл – ауқатын болжау берік неке құруға да, жас жұбайлардың бірге өмір сүру кезеңінде қарым – қатынасын жақсартуға бағытталған. Жүргізілетін тест осындай жетілдірудің жеке бағдарламаларын жасауда, сондай – ақ ұлдар мен қыздарды отбасылық өмірге дайындықтарын анықтауға мүмкіндік береді [7].

Бақылау тобына қатысушы студенттер саны: 30, оның ішінде 27 – әйел адам, 3 – ер адам. Жасы: 18 – 21. Зерттеу нәтижесі сурет – 1 көрсетілген.

Осыдан, 9% отбасылық өмірге дайындығының жоғарғы деңгейін , 67% орташа деңгейі, 24% төмен деңгейді көрсетті. Яғни, зерттеу нәтижесіне сәйкес, жүргізілген тест бойынша студенттердің көп бөлігінде орташа деңгейді көрсетті.

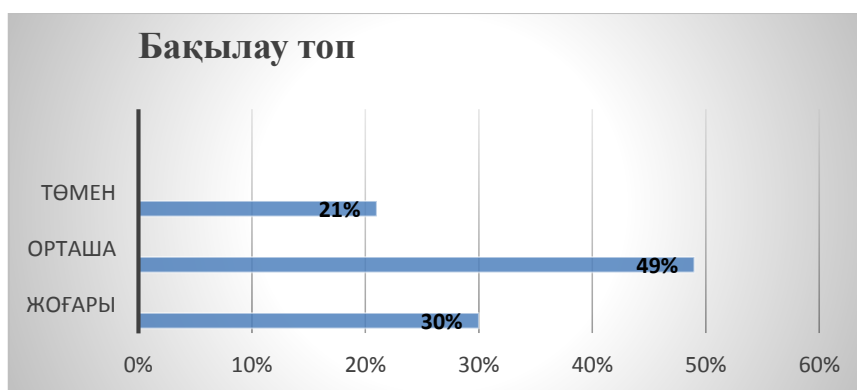
Эксперименталды тобына қатысушы студенттер саны: 30, оның ішінде 28 – әйел адам, 2 – ер адам. Жасы: 18 – 21. Зерттеу нәтижесі кесте 2 көрсетілген. Зерттеу нәтижесі сурет – 2 көрсетілген.

Сонымен, 7% отбасылық өмірге дайындығының жоғарғы деңгейін, 63% орташа деңгейді, 30% төмен деңгейді көрсетті. Зерттеу нәтижесіне сәйкес студенттердің көп бөлігінде орташа және төмен деңгейдің басым екенің көрсетті.

Осыдан, студенттердің отбасылық өмірге дайындығы бойынша әлі де жұмыс істеу керек екенің аңғаруға болады. Бірінші жүргізілген тестті қорытындылай келе, И.Ф. Юндың «Отбасылық өмірге дайындықты бағалаудың тест – картасы» нәтижелері бойынша бақылау тобымен эксперименталды топтары әлі де отбасылық өмірге жеткіліксіз дайындықтарын байқауға болады. Яғни, студенттердің басым көпшілігі әлі де отбасылық өмірге дайын еместігін отбасылық өмірге әлі де жеткілікті дайындықты талап ететіндерін аңғардық.

Екінші жүргізілген әдістеме С.В. Ковалевтің «Студенттердің отбасылық өмірге дайындық деңгейін анықтау»тест сауалнамасы.Тест 26 сұрақтан тұрады, әр сұраққа иә, жоқ немесе кейде деп жауап берулері тиіс.

Осы тест арқылы біз студенттердің отбасылық өмірге дайын екенін немесе серіктесімен қарым–қатынас орнатуға асықпау керектігін анықтауымызға болады [8; 1436]. Бақылау тобының қатысушы студенттер саны: 30, оның ішінде 27 – әйел адам, 3 – ер адам. Жасы: 18 – 21. Зерттеу нәтижесі сурет – 3 көрсетілген.

3 Сурет. С.В. Ковалевтің «Студенттердің отбасылық өмірге дайындық деңгейін анықтау» тест нәтижелері

Осыдан, студенттердің отбасылық өмірге дайындығы 30% жоғары, 49% орташа, 21% төмен екені анықталды. Зерттеу нәтижесі бойынша, студенттердің басым

көпшілігінің отбасылық өмірге дайындығының қалыптасқанын және де қалыптасып келе жатқандарын көрдік. Эксперимент тобына қатысушы студенттер саны: 30, оның ішінде 27 – әйел адам, 2 – ер адам. Жасы: 18 – 21. Зерттеу нәтижесі сурет – 4 көрсетілген.

4. Сурет. С.В. Ковалевтің «Студенттердің отбасылық өмірге дайындық деңгейін анықтау» тест нәтижелері

Эксперимент тобының жұмысының нәтижесіне сәйкес, студенттерде отбасылық өмірге әлі қалыптаспағанын және ішінара қалыптасып келе жатқанын, яғни студенттердің толыққанды әлі дайын еместігін анықтадық. Екінші жүргізілген С.В. Ковалевтің «Студенттердің отбасылық өмірге дайындық деңгейін анықтау» тестін қорытындылай келе, бақылау тобымен эксперименталды топтарды салыстыра келе, бақылау тобында отбасылық өмірге дайындық деңгейі төмен 13%, ал эксперименталды топта 37% екені анықтадық. Осыдан, студенттердің көп мөлшерде әлі де отбасылық өмірге деген дайындықтарының төмен деңгейде екені анықталды. Сондықтан да, әлі де осы тұрғыдан студенттермен жұмыс жасау керек екені аңғартады.

Жоғарғы оқу орнындағы студенттердің отбасылық өмірге психологиялық дайындығын қалыптастыру бойынша түзету – дамыту жұмысын жүргізу. Біздің жұмысымызда студенттердің отбасылық өмірге дайындығы мен мотивтерін дамытудың негізгі әдісі ретінде әзірленген тренингтік бағдарлама қолданылды. Зерттелген компоненттерді ескере отырып, біз олардың дамуына көмектесетін әр түрлі жаттығулар, әдістер мен тәсілдерді таңдадық. Тренинг бағдарламасын әзірлеу кезінде біз отбасылық өмірге дайындық деңгейін дамытуды мақсат еттік.

Бағдарламаның мақсаты – жоғарғы оқу орнындағы студенттердің отбасылық өмірге дайындығын қалыптастыруға, студенттердің болашақ отбасы адамының адамгершілік санасын қалыптастыру, отбасын құруға оң ынталандыру, отбасылық өмірге адамгершілік – психологиялық дайындық, позитивті тұлғааралық қарым – қатынас пен төзімділікті дамыту.

Бағдарламаның міндеттері:

- Студенттердің отбасылық өмірге дайындығын қалыптастыру.
- Болашақ студенттердің отбасын құруда жеке жауапкершілік мотивациясының өсуіне ықпал ету.
- болашақ отбасылық қатынастарды жоспарлау үшін студенттерде жауапкершілікті тәрбиелеу;
- Бағытталған іс – шаралар кешенің жүзеге асыру және талдау.

Әдістері: әңгімелесу, тренингтік жаттығулар, рөлдік және іскерлік ойындар, ақпараттандыру, пікірталас, рефлексивті талқылау, дамытушы психологиялық диагностика.

Базасы: Павлодар педагогикалық университеті «Педагогика және психология» білім беру бағдарламасының 3 – 4 курс студенттері

Жоспарланған нәтиже: студенттердің саналы түрде отбасылық міндеттерді қабылдауға дайындығын қалыптастыру, отбасылық өмірге моральдық–психологиялық дайындық, отбасын дамытудың сенімді перспективаларын құрастыру.

Бағдарламаны ұйымдастыру:

Бағдарлама 10 сабақтан тұрады. Барлығы: 14 сағат.

Саны 15 адамнан аспайтын топта өткізіледі.

Өткізу уақыты – қатысушылар үшін ыңғайлы уақыт.

Бағдарлама құрылымы:

– Кіріспе бөлігі отбасылық өмірге бейімделуге мүмкіндік беретін жаттығуларды қамтиды.

– Негізгі бөлігі көп уақытты алады және негізгі материалдың мәселелерін теориялық және практикалық тұрғыдан қарастыруға арналған.

– Қорытынды бөлім

– қорытындылау;

– рефлексия;

– релаксация.

Нәтижесінде жүргізілген түзету – дамыту жұмысы бойынша нәтижелерді қорытындылау үшін сауалнама жүргізілді. Сауалнама сұрақтары:

1. Жүргізілген жұмыстар ұнады ма?

2. Бұл түзету – дамыту бағдарламасы кезінде сізге қай жері көбірек ұнады?

3. Өзіңізге керек ақпаратты ала алдыңызба?

4. Бұл жүргізілген жұмыстар сізге пайдасын тигізді ме?

5. Бағдаламадан алған әсеріңіз қандай?

Сонымен, іс – шаралар кешені кезінде студенттердің отбасылық өмірдің құқықтық, психологиялық, педагогикалық, моральдық – этикалық, және экономикалық аспектілерімен танысты. Олар белсенді өмірлік позицияны қалыптастыруға, болашақ өмірін жоспарлауға және өзін – өзі дамытуға оң көзқарас алды. Жоғарғы оқу орнындағы студенттердің отбасылық өмірге дайындығын қалыптастыруға бағытталған шаралар кешенінің мақсаты орындалды. Эксперименттік жұмыстың қалыптастырушы кезеңінің тапсырмалары орындалды. Біздің жұмысымыздың үшінші кезені болып бақылау эксперименті болды.

5 Сурет. «Отбасылық өмірге дайындықты бағалаудың тест – картасы» бойынша нәтижелерді салыстырмалы талдау

6 Сурет. С.В. Ковалевтің «Студенттердің отбасылық өмірге дайындық деңгейін анықтау» тесті бойынша салыстырмалы талдау нәтижелері

Қорытындылай келе, салыстыру жұмысын жүргізе отырып, эксперименталды топтың нәтижелері бастапқыда алынған нәтижеге қарағанда жоғары деңгейде екенін байқаймыз. Осыдан, жүргізілген бағдарламаның оң әсерін тигенін және студенттердің отбасылық өмірге жеткілікті дайындықтарының өскенін байқаймыз. Жүргізілген ғылыми зерттеу негізінде біз Павлодар педагогикалық университетінің «Педагогика және психология» білім беру бағдарламасының студенттерінің отбасылық өмірге дайындығын қалыптастыруға бағытталған іс – шаралар кешені тиімді болғанын, осы жүргізілген жұмыстардың арқасында студенттердің көзқарастарының жоғары деңгейге көтерілгенін анықтадық. Бірақ, болашақта жоғарғы орнындағы студенттердің отбасылық өмірге дайындығын дамыту үшін бір қатар әдістемелік нұсқаулықтар ұсынамыз:

Ең бастысы жоғарғы оқу орнындарында студенттерге отбасылық өмірге көзқарастарын қалыптастыру барысында, төмендегідей тақырыптар бойынша отбасы жайлы мәлімет беру мақсатымен бірнеше жиналыс өткізу:

- 1) «Отбасы бізге не үшін қажет?».
- 2) «Отбасы және неке түсінігін қалыптастыру».

3) «Отбасылық өмірге жауапкершілікпен қараудың психологиялық алғышарттары».

Сонымен қатар, студенттердің отбасылық өмірге дайындық деңгейін арттыру үшін тренингтік жұмыстар өткізу. Қорытындылай келе, жоғарғы оқу орын студенттерінің болашақ отбасылық өмірге дайындау мәселесі өте өзекті және одан әрі егжей – тегжейлі дамуды қажет ететінін атап өтуге болады. Жоғары да сипатталған проблеманың гендерлік аспектісін зерттеу, университеттің әлеуметтік – педагогикалық орталығы негізінде әлеуметтік педагог пен куратордың жұмысын ұйымдастыру, неке мен отбасына дайындықтың арнайы курсына оқу қызметіне қосу мүмкіндігі өте пайдалы болады.

Сонымен қатар, дамыту жұмыс барысында эксперименттік топтың студенттерінің отбасылық өмірге деген көзқарастарының бастапқыға қарағанда өскенін аңғаруға болады. Бұл дегеніміз жүргізілген жұмыстың тиімділігін және сәттілігін көрсетеді. Зерттеу барысында жүргізілген студенттердің отбасылық өмірге даярлығы мен жоғарғы оқу орнынның маңыздылығына талдау жасау арқылы

студенттердің отбасын құрудағы негізгі мәселелерінің негізін ашуға мүмкіндік береді. Ал, жүргізілген жұмыстар студенттердің отбасылық өмірге толыққанды дайындықтарын анықтау үшін пайдалануға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, жүргізілген психоәлеуметтік бағдарламалар болашақта жоғарғы оқу орнындағы студенттердің отбасылық өмірге қозқарастарын қалыптастыру барысында оң үлесін қосатынына сенеміз.

Әдебиет:

1. Семья и общество. / Под ред. А.Г. Карчева. – М.: Наука, 2008. – 128с.
2. Парсонс Т. О социальных системах. М., 2002.
3. Молодая семья: проблемы и перспективы социальной поддержки монография [Текст] / Краснояр. Гос. ун-т, Юрид. Ин-т, соц.-правовой факультет; под общей редакцией Е.В. Жижко, С.Д. Чигановой. Красноярск: РУМЦ ЮО, 2005. – 300с.
4. Концепция государственной политики в отношении молодой семьи : Письмо Минобрнауки РФ от 08.05.2007 N АФ-163/06 [Текст] // Вестник образования России. – 2007. – №17. – С.29–44.
5. Дружинин В.Н. Психология семьи [Текст] / В.Н. Дружинин. – 3 изд., испр. и доп. – Екатеринбург: Деловая книга, 2000. – 135 с.
6. Гагай, В.В. Семейное консультирование [Текст]: учебник для студентов высших учебных заведений [Текст] / В. В. Гагай. – СПб. : Речь, 2010. – 317 с.
7. <http://www.steppe.dagogy.ru/stads-179-1.html>
8. Ковалев С.В. Подготовка старшеклассников к семейной жизни [Текст]: тесты, опросники, ролевые игры. / С.В. Ковалев. – М.: Просвещение, 2001. – 143 с.

ӘӨЖ: 37.012

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ СӨЗДІК ҚОРЫН ДАМЫТУДАҒЫ ЕРТЕГІНІҢ РОЛІ

Сырым Ә.Қ., Мейрбекова Г.П.

*(Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ – түрік университеті,
Туркестан қаласы)*

Ертегі – балаларға қол жетімді көркем әдебиет жанларының бірі. Ертегілерді тыңдау, ойлап табу және талқылау барысында бала тиімді өмір сүру үшін қажетті қиял мен шығармашылықты дамытады. Ол іздеу мен шешім қабылдаудың негізгі тетіктерін игереді. Ертегілерді тыңдап, қабылдай отырып, балалар халық даналығын, жақсылық пен жамандықты, дұрыс пен бұрысты, жанашырлықты, қарым – қатынасты үйренеді. Балалар ертегілерді соншалықты жақсы көреді, сондықтан оларға бір ертегіні бірнеше рет айтуды сұрайды. Оларды есте сақтай отырып, олар сөйлеудің, дикцияның, фонемалық қабылдаудың және сөздіктің дыбыстық экспрессивтілігін қалыптастыруға ықпал етеді.

Мектеп жасына дейінгі балаларды зерттей келе, балалар белсенді сөйлеу жұмысына қатысса, тілді меңгеруде үлкен тиімділікке қол жеткізілетіні анықталды. Кішкентай кезінен бастап арнайы дайындықсыз балалар тілдік шындыққа үлкен қызығушылық танытады, тілдің семантикалық және грамматикалық жағына назар аударып отырып, жаңа сөздер жасайды. Өздігінен сөйлеу дамуымен олардың аз ғана бөлігі жоғары деңгейге жетеді, сондықтан сөйлеу мен сөйлеу байланысын мақсатты түрде балаларды оқыту қажет. Мұндай оқытудың басты міндеті – тілдік жалпылауды қалыптастыру және тіл мен сөйлеу құбылыстары туралы балаларға қарапайым хабар

беру. Бұл баланың ана тіліне деген қызығушылығын тудырады және сөйлеудің шығармашылық сипатын қамтамасыз етеді.

Қазақ ертегілері балаларға тілдің дәлдігі мен экспрессивтілігін ашады, ана тілінің әзілге, жанды және бейнелі өрнектерге қаншалықты бай екенін көрсетеді. Ерекше қарапайымдылық, бейнелілік, сөйлеу формалары мен бейнелерін қайта шығару ерекшелігі ертегілерді балалардың үйлесімді сөйлеуін дамыту факторы ретінде ұсынуға мүмкіндік береді. Халық ертегілері сөйлеудің дамуына ықпал етеді, әдеби тілдің үлгілерін береді. Балалардың сөйлеуін дамыту мәселесін Р.Е. Левина, В.А. Ковшиков, Ю.Г. Демьянов, Е.В. Мальцева, Е.А. Логинова, Р.И. Лалаева және басқалар зерттеді. Бұл тақырып өте өзекті, өйткені сөйлеуді дамыту әдістемесінде көркем әдебиет арқылы сөйлеуді дамытуға баса назар аударылады. Дәстүрлі әдістер мен жалпы әдістерді жетілдірудің, сондай – ақ көркем әдебиет арқылы мектеп жасына дейінгі балаларды сөйлеуді дамытудың жаңа, тиімді ғылыми негізделген жолдарын іздеудің қажеттілігі айқын.

Балабақшада ана тілі саласындағы міндеттері әртүрлі. Педагогикалық практика процесінде олар бір – бірімен тығыз байланысты. Осы міндеттердің әрқайсысын жүзеге асырудың өзіндік жолдары мен құралдары бар, бірақ оларды бір – бірінен оқшаулап шешу мүмкін емес. Мұғалім кіші мектеп жасына дейінгі балаларда сөйлеуді дамыту міндеттерін кешенді түрде жүзеге асырады, бірақ бұл балаға дұрыс атау беретін, оны өз ойларын дамытып, оны неғұрлым анық және дәйекті түрде білдіруге, дыбыстың дұрыс айтылуын түзетуге және т. б. жолдарын анықтауға мүмкіндік береді.

Зерттеудің мақсаты: мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамытудың маңыздылығын теориялық және әдістемелік тұрғыда негіздеу.

Осы мақсаттантуындайтын міндеттер:

1. Балалармен педагогикалық процесті ұйымдастырудағы ертегінің орнын анықтау;
2. Ертегі арқылы сөйлеуді дамыту жұмысының мазмұны мен формаларын зерттеу;
3. Ертегіні оқу және қайта оқу кезінде мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеуін дамытуға әсер ететін факторларды анықтау;
4. Жас топта ертегіні қолданудың әдістемелік және практикалық аспектілерін зерттеу.

Мектепке дейінгі білім беру бағдарламасы бойынша "Көркем әдебиет" бөлімін зерттеу нәтижесінде [1] біз осы жастағы балаларды ертегілер арқылы әр түрлі елдердің халық және әдеби жазушылары таныстыратынын білдік. Ата – аналарға сауалнама жүргізілді: "бала үйде қандай кітаптарды оқығанды ұнатады?». Сауалнама нәтижесінде ата–аналар балаларға кітап сатып алатыны белгілі болды, бірақ қайсысын сатып алу керектігін білмейді. Бұл отбасыларда балаларға көркем шығармаларды оқуға уақыт пен көңіл бөлінбейді дегенді білдіреді. Ертегілермен сөйлеуді дамыту бірқатар дәйекті әрекеттер мен әдістерді қамтиды, олардың қатарына режиссерлік, ауызша ойын және түсініктеме, пантомима, Музыкалық және ырғақты жұмбақтар кіреді. Көбінесе бірлескен импровизация, музыка мен сөйлеу ойындары арқылы қиялдау тиімді. Осылайша, ертегіде жұмыс келесі кезеңдерді қамтуы мүмкін:

- Ертегіні тыңдау.
- Балалардың ертегілерді бөліктері, рөлдері, тізбегі бойынша, хормен айтуы (көрнекі материалды қолдана отырып).
- Ертегі кейіпкерлерін салу және мүсіндеу және оларды дыбыстау.
- Саусақ, үстел немесе қуыршақ театрларының көмегімен қайталау.
- Разгадывание жұмбақтар.
- Өлеңдер мен әндерді жаттау.

– Ертегілерді театрландыру.

Сондай – ақ, бірнеше параметрлерді қолдана отырып диагностикалық кесте жасалды:

- сөйлеудің дыбыстық мәдениеті;
- сөздік;
- сөйлеудің грамматикалық құрылымы;
- үйлесімді сөйлеу.

Сөйлеуді дамыту деңгейлері анықталды:

Төмен. Бала сөйлеуді түсінеді. Сөйлемдерді жобалау қиын, ым – ишарамен, сөздермен – алмастырғыштармен көмектеседі. Қайта айтудан бас тартады. Қарым – қатынас өз бастамасы бойынша кірмейді. Орташа. Бала сөйлеуде негізінен қарапайым сөйлемдерді қолданады. Сұрақтар бойынша әңгімелер мен ертегілерді үзінді. Тәрбиешілермен және құрдастарымен қарым – қатынас басталады, бірақ қарым – қатынас сөйлеу формаларының жеткіліксіз дамуымен қиындайды. Жоғары. Бала сөйлеуде қарапайым және күрделі сөйлемдерді қолданады. Ересек адамның көмегімен таныс ертегілер мен әңгімелерді ықыласпен қайталайды. Айналадағы адамдармен белсенді қарым – қатынаста.

Мен өз жұмысымызды келесі негізгі принциптерге негіздедім:

Біріншіден, балалардың жас ерекшеліктеріне байланысты көркем материалды таңдау; Екіншіден, жұмысты тәрбие жұмысының әртүрлі бағыттарымен және балалардың іс – әрекет түрлерімен біріктіру (сөйлеуді дамыту, түрлі ойындар);

Үшіншіден, балаларды іс – әрекетке белсенді қосу;

Төртіншіден, сөйлеу ортасын максималды құруда терлеуді дамытатын технологияны қолдану. Балаларды ертегімен таныстыру үшін біз театрдың әр түрлі түрлерін: үстел, саусақ, көрсету арқылы әңгімелеу әдісін қолдандық. Ертегілерді айту кезінде балаларға мәтінді түсінуге демек, жақсы меңгеруге, сөйлеуді жаңа сөздермен және грамматикалық формалармен байытуға, яғни қоршаған әлем туралы жаңа білім беруге көмектесетін әдістер қолданылды. Бұл әдістер келесідей:

- Мәтінде кездесетін балаларға түсініксіз сөздерді түсіндіру.
- Сөздерді енгізу.

– Балалардың назарын мәтіннің грамматикалық құрылымына аудару, оларды синонимдік конструкциялармен ауыстыру.

– Мәтін фрагменттеріне динамикалық екпін.

– Көрнекілік.

– Ойын түрінде мәтінді бірнеше рет қайталау. Аталған әдістерден кейін балалар ертегінің басталуын, кейіпкердің әрекетін және жұмыстың аяқталуын жақсы түсінеді.

Ертегі барысында балалар қарапайым байланыстарды, ең алдымен оқиғалардың тізбегін орнатады. Сюжеттегі оқиғалардың тікелей тізбегін үзу, ондағы жасырын жоспардың пайда болуы көбінесе мектепке дейінгі жаста сөздерді қабылдауды қиындатады. Көркем шығармаларды оқу кезінде балаларға арналған жаңа лексиканың мазмұны осы жұмыстың тақырыбымен анықталды, ал жаңа сөздер көркемдік кезеңдерде түсірілген өмір шындығын көрсетеді. Тақырыптың шоғырлануына ертегілер, жазушының шығармалары туралы әңгіме, таныс тақырыптар бойынша оқылған кітаптар мен әңгімелерге иллюстрацияларды қарастыру ықпал етті. Н.В. Веракстың, А.Н. Веракстың технологиясы бойынша бір ертегімен жұмыс кемінде жеті сабақ бойы жүргізіледі:

1. Ертегіні оқу және сұрақтарға жауап беру.
2. Суреттерді бүктеу.
3. Ертегі кейіпкерлерін ауыстыру.
4. Ертегілерді модельдеу.

5. Ертегі ойнау.
6. Ертегінің үзінділерін айту.
7. Бүкіл ертегіні айту.

Ертегімен көркемдік бейнесі мен әлем туралы білім жүйесі бар Сөздік жұмыс мектеп жасына дейінгі балаларда белсенді лексиканы, ауызша және вербальды емес қиялды қалыптастырады, оның шығармашылық қабілеттерінің негізін қалайды. Ертегілерді тану және қайталау, кейіпкерлерді атау және оларды айту дағдыларын игеру барысында балалардың сөйлеу белсенділігі артады. Ертегілерді тыңдау және түсіну әр балаға оқиғалар арасында ауызша байланыс орнатуға және сөйлеу тұжырымдарын жасауға көмектеседі. Ертегілерде кездесетін халықтық сөздер де керемет сөйлеу материалы болып табылады. Олардың көмегімен фонемалық естуді дамытуға болады, өйткені олар әртүрлі қарқынмен бірнеше рет қайталанатын, жеке интонацияны, сонымен бірге олар өздерінің әуендеріне негізделген дыбыстық комбинацияларды қолданады.

Сондай – ақ, ертегіні тыңдау бала бойына жақсы дикцияны, айқын және анық айтылымды дамыту үшін де қолданылды. Мұғалім мәтінді оқиды, балалар жеке дыбыстарды, сөздерді немесе дыбыстық тіркестерді қосады және айтады. Қазіргі педагогиканың өзекті мәселелері осы әдістердің барлығы әдебиетке жағымды эмоционалды қатынасты қалыптастыруға, көркемдік талғам мен кітапқа деген ұқыпты көзқарасты қалыптастыруға бағытталған. Осылайша, тәрбиешінің кітаптың балалар өмірінде құрметті орынға ие болуына көптеген мүмкіндіктері бар. Ата – аналардың қайта сауалнамасына сәйкес, біз ата – аналардың балаларға ертегілерді көбірек оқи бастағанын анықтадық. Балабақшада балалар үйде оқыған ертегілерді талқылап, қайта оқыды, бұл олардың сөйлеуінің дамуына тікелей әсер етті. Біз балалардың кітаптарға көбірек қызығушылық танытып, көркем мәтіндерді мұқият тыңдай бастағанын анықтадық. Балалар тыңдап, тәрбиешінің сұрақтары бойынша көптеген ертегілерді айтып берді. Дәйекті және мазмұнды қайта айтудан бастап, олар біртіндеп көркем шығармалардың мағынасын түсінудің қиын формасына көшті.

Балаларға бұрын оқыған кітаптар туралы әңгімелерде оларға сұрақтар қойылды: "Бұл ертегіде кім ұнады?", "Ол қандай?", "Ол қалай айқайлайды?", "Жейді ме?", "Ұйықтайды ма?" және т.б. балалар еркін қарым – қатынаста ертегілердің сөздерін еске түсіре бастады, басты кейіпкерлерді тани отырып, таныс суреттерді қуана қарады. Барлық балалар белсенді болды. Ата – аналардың қайта сауалнамасынан кейін біз балалардың қай кітапты жақсы көретінін анықтадық. Олар өздерінің ертегілерін көбірек ұнататыны белгілі болды. Ата – аналар балаларға қандай кітаптар оқуға болатындығы туралы ойлана бастады.

Бұл мақалада қойылған міндеттерді іске асырғаннан кейін, мен сөйлеу диагностикасын қайта қарадам. Диагностика нәтижелері балалардың сөйлеу жағдайы едәуір жақсарғанын көрсетті. Сөйлеудің анықтығы біршама өсті, аударылған сөйлеуді түсіну байқалды, сөздік қоры артты, сөйлеудің дыбыстық мәдениеті жақсарды. Белгілі болғандай, балалар лексикалық және грамматикалық формаларды жақсы меңгерді және олардың жас ерекшеліктеріне байланысты үйлесімді сөйлеу және дыбысты айту бойынша тапсырмаларды орындау біраз жеңілдеді. Мен балаларды ертегімен таныстыру үшін ата – аналарға арналған ұсыныстар жасадым. Сипатталған педагогикалық іс – әрекет балалармен сөйлеу жұмысының нәтижелерін жақсартуға мүмкіндік берді.

Әдебиет:

1. От рождения до школы. Основная общеобразовательная программа дошкольного образования. / Под ред. Н.Е. Вераксы, Т.С. Комаровой, М.А. Васильевой. – М.: Мозаика – Синтез, 2013. – 304 с.

ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ТӘРБИЕ ҮДЕРІСІНІҢ МАҢЫЗЫ

Таджибаева Ж.С.

(М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қаласы)

Тәрбие жұмысы – тәрбие берушілер мен тәрбиеленушілердің бір мақсатқа бағытталған өзара әрекеттестік іс – әрекеті. Қазақстанның Халық батыры, Ұлы Отан соғысының ардагері Б. Момышұлы атамыздың: «Мен ақылды тентектің тәрбиесіз болуынан қорқамын» десе, әлемдегі екінші ұстаз Әбу – Насыр Әл – Фараби «Тәрбиесіз берілген білім адамзаттың қас жауы» деген мағыналы сөздерінен тәрбие ұғымының білімнен де бірінші аталып отырғанын байқаймыз. Бүгінгі білім беру ұйымдарындағы тәрбие жұмысының жүйесіне назар аударар болсақ, әрбір жеке тұлғаның заман талабына сай үйлесімді, креативті ойлы, рухани – адамгершілік мәдениеті дамыған, физикалық тұрғыда дені сау, саналы өмір ұстанымын таңдауға қабілетті қасиеттерін қалыптастыру үшін жағдай жасау десек болады.

Тәрбие – көпжақты процесс. Жасөспірімдерді азамат етіп тәрбиелеу, қоғамдық пайдалы еңбекке әзірлеу процесі қоғамның барлық азаматтарының міндеті, отбасы, мектеп пен жұртшылықпен бірлесіп атқаратын ортақ мақсаты. Дегенмен де ата – аналар мен жұртшылық әрекетін қадағалап, бағыт – бағдар беріп, олардың бала тәрбиесіндегі жұмыстарын бірыңғай бағытта ұйымдастырып отыратын ол – ұстаздар тобы.

Бүгінгі таңда ұстаз мәртебесін арттыру туралы заңға қол қойылып, мұғалімге деген құрмет артуда. Сағат жүктемелері азайып, қағазбастылықтан арылып, жалақыларының көбейіп отырғаны баршаға аян. Сәйкесінше, осы жылы ҰБТ тапсырып, педагогикалық мамандықтың студенттері болуға талпынған түлектерге де басқа мамандыққа қарағанда қатаң талап қойылып, шекті баллдың көлемін 75 балдан асырғанын көріп отырмыз. Айта кетерлік бір жайт, алдыңғы жылдармен салыстырғанда биылғы жылы ұлағатты ұстаз атануға дайын абитуриенттердің саны екі есеге дейін өскен. Мұның себебі, мұғалім мәртебесінің артқандығынан ба, жалақының өскендігінен бе, ата – ананың үгіттеуінен бе, әлде шын жүрек қалауы болды ма екен?! Осы орайда сұрақ туындауы мүмкін, ұстаз санының артуы білім сапасына қалай ісер етпек?

Елбасы ҚР Тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаев: «Мұғалімдердің жаңа ұрпағы білім деңгейі жөнінен әлдеқайда жоғары болуы керек. Ол үшін жаңа формацияның педагогы қажет», – деген еді. Жаңа формацияның педагогынан бүгінде кәсіби саладағы біліміне қоса, компьютерлік сауаттылық, мобильділік, бәсекеге қабілеттілік, креативтілік, жалпы айтқанда барлық саладан бес аспап болуын талап етуде.

Осыдан бірнеше ғасыр бұрын қазақ зиялысы Ахмет Байтұрсыновтың айтып кеткен: «Ең әуелі мектепке керегі – білімді, педагогика, методикадан хабардар, жақсы оқыта білетін мұғалім», – деген сөзі әлі күнге дейін актуальдылығын жоймай отыр. Ұлт пен мемлекет қатып қалған дүние емес, үнемі дамып отыратын тірі ағзаға ұқсайды. Мемлекет өмір сүруі үшін заманауи және саналы түрде бейімділік қабілеті болуы керек. Жаңа жаһандану үрдістері ешкімнен сұрамай ақ төрімізге жайғасады.

Сондықтан заманға сай жаңғыру бүкіл әлемнің алдындағы міндет. Ешкімді және ештеңені күтпейтін уақытта жаңғыру да тарих секілді жалғаса бермек. Тәуелсіз ел тірегі білімді ұрпақ десек, жаңа дәуірдің күн тәртібінде тұрған мәселе білім беру, ғылымды дамыту [1].

«Бала тәрбиесі – мемлекеттің маңызды міндеті» деп ежелгі грек ойшылы Платон атып кеткеніндей, бүгінгі бала тәрбиесі – ертеңгі болашақтың кепілі. Сондықтан тәрбие мәселесін біліммен қатар алып жүру, тіпті ең бірінші мәселе ретінде қарастыру бүгінде барлық саналы азаматтың міндеті. Халық даналығында «Ағаш түзу өсу үшін оған көшет кезінде көмектесуге болады, ал үлкен ағаш болғанда оны түзете алмайсың» деген тәрбиелік мәні зор астарлы сөз бар.

Сондықтан баланың бойына кішкентайынан үлкенге құрмет, ілтипат, ізет, кішіпейілділік, мейірімділік, кез келген жағдайда адамгершілік таныту, өз-өзіне деген сенімділікті баулу қажет. Отбасында және ұстаздардан осы қасиеттерді көріп оны бойына сіңірген жас ұрпақ өкілдері келешекте нағыз азамат болады деп айта аламыз.

Ғасырлар мақсаты – саяси – экономикалық және рухани дағдарыстарды жеңіп шыға алатын, ізгіленген ХХІ ғасырды құрушы іскер, өмірге икемделген, жан-жақты жеке тұлғаны тәрбиелеп қалыптастыру», – деген тұжырым жасады. Ол үшін бүгінгі оқу үрдісіне сай педагогикалық шеберлік қажет. «Педагогтік шеберлік – дарынды талант емес, үйрену, ізденудің нәтижесі. Мұғалім шеберлігі жайлы жазылған дайын қағида жоқ, болуы да мүмкін емес.

Мұғалімге тән ең бірінші қасиет – баланы құрметтеу. Оның адамшылық ар – ождан, намысын, тұлғасын жасына қарамай сыйлау, құрмет тұту. Бұл мұғалімнің терең дүниетанымы мен үлкен жүрегінен келіп шығады. «Мұғалімінің тұла бойы тұнып тұрған мейірімділік болуы керек» демекші, мұғалім қай кезеңде бала жанының бағбаны, баланың нәзік жүрегінен жол таба білетін жан болуы тиіс.

Бүгінгі білім беру жүйесінің басты қағидасы да балаға жан-жақты білім беру, заманауи құралдарды меңгерту, білім бере отырып дұрыс тәрбиелеу, өзінің жеке ойын еркін айта алатын жаңа заманның ұрпақтарын тәрбиелеу болып отыр. Ұлы орыс жазушысы, ғұлама ұстаз М.В.Ломоносов: «Білімнің көптігі емес, дұрыс ойлау мен адамгершілік тәрбие – міне нағыз білімнің мақсаты» деген екен. Сондықтан да бүгінгі жас ұрпақтың дұрыс тәрбиесі – жарқын болашақтың кепілі.

Тәрбие жұмыстарының әдістері тәрбиенің мақсатына, принциптеріне және мазмұнына, балалардың жас және дербес ерекшеліктеріне, олардың тәрбиелік дәрежесіне байланысты. Жалпы тәрбиенің әдістерінен барып тәрбие тәсілдері келіп шығады. Бүгінде жаңартылған мазмұнда білім беру аясында өте көп тәрбие әдістері мен тәсілдері отандық педагогтардың кәсіби қызметтерінде пайдаланылуда. Бұл тәсілдер балалардың еркін ойлануына, өзара әрекет ету барысында барлық потенциалдарын ашып көрсетуге, шешімді өзі қабылдауына, кез келген жағдаяттан шығу қабілетінің жақсаруына, өзіне деген сенімділігінің артуына ықпалын тигізеді. «Сабақ беру – үйреншікті жай шеберлік емес, ол үнемі жаңаны табатын өнер» – деп бес арысымыздың бірі Ж. Аймауытов айтқандай, ұстаз әрқашан сабақты қызықты етіп, түрлендіріп өткізіп отыруы тиіс.

Студенттермен практикалық сабақ барысында өз тәжірибемде жаңартылған мазмұндағы тәсілдерді қолданып отырамын. Бірнешеуіне тоқталар болсам, Эссе, Инсерт, Кластерлер, Конверт – сұрақ, Кубизм, Қайтадан құрастыру, Фишбоун, Тақырыптық теннис т.б. Осы және басқа да әдістерді қолдану барысында сабақтың тақырыбы терең ашылып, студенттер өз шығармашылығын жетілдіріп отырады. Сабақ қызықты болады және әрбір бала өз үлесін қосады. Осылайша, оқытушы озық технологияларды педагогикалық ізденіспен қолдана білуі керек. Әрбір сабақты жүргізу кезінде, оны шынайы өмірмен салыстыра өткізу, болашақта таңдаған мамандықтарының дұрыстығына және функционалдық сауаттылықтарына эсер етеді [2, 156].

Жаңартылған әдістерді сабақта кең түрде қолданудан бөлек балалармен рухани адамгершілік бағытта жұмыстар жүргізіліп отырады. Бейнефильм көру, жағдаят

құрастыру, дөңгелек стол өткізу, қайырымдылық акциясын ұйымдастыру т.б. Балалар үлкенге ізет, кішіге құрмет жасау керектігін терең ұғынып, адамгершілік қасиеттері қалыптасып, рухани кемелденіп, бойындағы жанашырлық сезімдері күшейеді. Тағы айта кетерлік мәселе, келешек ұрпақты ұлттық, халықтық тұрғыдан тәрбиелеу қажет. Жас ұрпаққа ұлттық тәрбие берудің негізгі идеялары еліміздің Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан – 2030» халыққа жолдауында былай деп жазылған: «Толық өркениетті ел болу үшін алдымен өз мәдениетімізді, өз тарихымызды боиымызға сіңіріп, содан кейін өзге дүниені игеруге ұмтылғанымыз жөн».

Олай болса, басты мақсат – жас ұрпақты ұлттық игіліктер мен адамзаттық құндылықтар, рухани – мәдени мұралар сабақтастығын сақтай отырып тәрбиелеу. Ұлттық құндылықтарымызды әлемдік деңгейге шығаруға қабілетті тұлға тәрбиелеу үшін:

- балалардың ұлттық сана–сезімін қалыптастыру;
- жас ұрпақ санасына туған халқына деген құрмет, сүйіспеншілік сезімдерін ұялату, ұлттық рухын дамыту;
- ана тілі мен дінін, оның тарихын, мәдениетін, өнерін, салт–дәстүрін, рухани–мәдени мұраларды қастерлеу.

Қазіргі таңда түрлі ағымдағы діндер, түрлі жастарды шатастыратын бағыттар, тіпті жынысын ауысту секілді азғындық әрекеттер қоғамда белең алуда. Мемлекет басшысы Қ.К.Тоқаевтің «Халық бірлігі және жүйелі реформалар – ел өркендеуінің берік негізі» атты қыркүйек айындағы жолдауында NEET санатындағы жастардың санының арта түскенін тілге тиек етті.

Бұл біздің қазақ халқының табиғатына жат, бұрын соңды болмаған ұлттық қасіреттің тамырына осы бастан балта шабу керекпіз. Ұлттық мұрадан сусындамаған, отбасында ұлттық тәрбиені көрмей өскен жастардың адасулары мүмкін. Сондықтан ұлттық тәрбиені – ел болашағы десек болады. Бір ауыз сөзбен тентегін түзеп, тектісін төрге оздырған текті халықтың ұлттық тәрбиесін алып өскен жас ұрпақ жаман болмасы анық. Қазақтың тыйым сөздері мен мақал мәтелдерінің өзінде қаншама тәрбиенің жатқандығын көреміз. Сондықтан, әр сабақта халық ауыз әдебиеті үлгілерін сабақтың мазмұнына сай қолдану тиімді нәтиже береді.

Қорытындылай келе, жас ұрпақты бәсекеге қабілетті етіп, саналы да, сапалы білім нәрімен сусындату өте маңызды дегім келеді. Әрбір мұғалім балаға жүрек жылуымен қатар, ізгілендірген білім беруі тиіс. Елбасы өз жолдауында айтқандай «Мәңгілік ел» идеясының астары осында жатыр. Қазақстан әлемнің тиімді дамып келе жатқан елдерінің қатарына қосылу міндетін алға қойып отыр. Оның негізгі инновациялық экономиканы құруда, яғни ұлттық инновациялық жүйені қалыптастыру арқылы мүмкін болады.

Білім жер бетіндегі миллиардтаған адам баласының негізгі іс – әрекетіне айналды. Білімнің қоғам өміріндегі рөлі мен орны, оның әлеуметтік функциялары мен міндеттері, мәселелері мен қарама – қайшылықтары, оны дағдарысты жағдайдан шығарудың және маңызды мәселелерін шешудің тәсілдері білім саласын зерттейтін педагогика ғылымының әдіснамасын, оның ішінде білім мен тәрбиенің әдіснамасын түбегейлі қайта қарау міндеті бүгінгі таңда маңызды мәселе болып табылады. Сондықтан білімді құндылық ретінде қарастыру басты міндеттердің біріне айналуға.

Әдебиет:

1. Н.Ә. Назарбаев, Ел президентінің Қазақстан халқына жолдауы Астана қ., 2012 жылғы 14 желтоқсан.
2. ҚР «Білім жөнінде» Заңнамасы // Алматы 2010/1–156

ФИЗИКА САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ӨЗІНДІК ЖҰМЫСЫН ҰЙЫДАСТЫРУ МЕН СЫН ТҰРҒЫСЫНАН ОЙЛАДУ ДАМУЫ

Усеинов Б.М., Темирбулатова Д.Б.

(СКУ им М.Козыбаева)

Кәсіби білім берудің қазіргі кезеңінде басты міндеттердің бірі – өзін – өзі дамытуға қабілетті құзыретті маманның шығармашылық тұлғасын қалыптастыру. Ол жаңа білімді өз бетінше игеруді үйреніп қана қоймай, сонымен қатар стандартты емес жағдайлардан сәтті шығу жолын таба білуі, мәселені нақты тұжырымдай және анықтай білуі, оны шешу жолдарын талдай білуі керек. Кәсіби білім беруде бірінші орынға тек интеллектуалды ғана емес, сонымен бірге шығармашылық қабілеттерін де мақсатты дамыту келеді. Мұндай маманды тәрбиелеу мәселесін дұрыс ұйымдастырылған Тәуелсіз жұмыс шешуге көмектеседі.

Аудиториялық сабақтарда өзіндік жұмысты ұйымдастыру кезінде әрбір білім алушымен жеке шығармашылық тұлғаретінде жұмыс істеу маңызды. Мұндай жұмыс барысында студенттің күшті жақтарын және оның шығармашылық қабілеттерін бөліп көрсету және дамыту қажет, сонымен қатар оны алған тапсырманы және оның жұмысының мақсатын талдауға және объективті бағалауға үйрету керек. Ол үшін оқушының дайындық деңгейін анықтау керек, алғашқы сабақтарда кіріс бақылауын жүргізген жөн. Кіріс бақылауы оқушылардың аудиториялық сабақтар кезінде де, жеке, топтық консультациялар кезінде де білімдеріндегі оқшылықтарды одан әрі жою үшін физика бойынша толық емес орта мектеп курсы бойынша қалған білімдерін анықтауға мүмкіндік береді.

Оқушылардың өзіндік жұмысын ұйымдастырудың келесі кезеңі – сабақтарда өзіндік жұмысқа қызығушылық жағдайларын жасау. Оқытудың белсенділігі мен қызығушылығын арттыру жағдайларына мыналар жатады: оқу материалын құрылымдау; жеке, топтық сипаттағы оқу тапсырмаларының кешенін әзірлеу және қолдану; пәнаралық байланыстарды және болашақ мамандықпен, кәсіппен байланысты қамтамасыз ету; сондай – ақ білім алушылардың оқу қызметінің процесі мен нәтижелеріне мониторинг жүргізу.

Білім алушылардың оқуіс – әрекетіне қызығушылығын тудыру үшін қажетті шарт ретінде өздерін көрсету мүмкіндігі болып табылады. Маңызды мотивациялық фактор – білім беру процесіне белсенді әдістерді енгізу, ең алдымен ойын, проблемалық жағдайлар, білімді бақылаудың ынталандырушы факторларын қолдану, мысалы, кумулятивтік бағалау, рейтингтер; аудиториялық сабақтарда орындалатын тапсырмаларды даралау, оларды үнемі жаңартып отыру.

Білім алушылардың өзіндік жұмысын ұйымдастыра отырып, Негізгі бөлімдер бойынша тапсырмаларды, тапсырмаларды әзірлеуге ерекше көңіл бөлемін. Бұл өзіндік жұмыстың ерекшелігі – күрделене түсетін тапсырмаларды таңдау. Физикадағы тапсырмалар жинағындағы тапсырмалардан басқа, студенттерді қораптың сыртында ойлауға және жаңа шығармашылық шешімдерді іздеуге үйрететін техникалық немесе қызықты тапсырмаларды таңдау маңызды.

Осылайша, мысалы, бойынша "Динамиканың негізі. Табиғаттағы күштер" проблемалық тапсырмаларды шешеді, тежеу жүйесі бұзылған көлікті неге икемді кабельмен сүйретуге болмайтынын анықтайды немесе бүкіл планеталардағы ауырлық үдеуін есептеп, осы планеталардағы өз салмағының қандай болатынын анықтайды.

"Механикалық энергия" тақырыбы бойынша – сұрақтарға жауап береді: лифтілерде кабинеттің салмағын және ондағы жүктің бір бөлігін толығымен теңестіретін қарсы салмақ не үшін қолданылады, автобустардың, трамвайлардың және басқа көлік құралдарының пневматикалық тежегіштерінде қандай энергия пайдаланылады, білім алушылар үйге барар жолда қандай энергия жұмсайды?

Әсіресе, оқушылар топтарда өзіндік жұмыс тапсырмаларымен жұмыс істегенді ұнатады. Сонымен, "Күн жүйесінің қалыптасуы және планеталардың құрылымы" тақырыбы бойынша барлық оқушылар топтарға бөлініп, бір планетаны таңдайды. Әрі қарай, олар көрнекі материалмен осы тақырып бойынша барлық негізгі материалдарды қамтитын жетіспейтін тұратын презентация дайындайды. Әрспикердің міндеті – тақырыпты мүмкіндігінше қызықты ұсыну. Сабақта оқушылардың мұндай өзіндік жұмысы қосымша дайындықты қажет етеді. Студенттер алдын – ала үй тапсырмасын алады, әртүрлі көздерден ақпарат іздейді, оны талдайды және жүйелейді.

"Интерференция, дифракция және жарықтың дисперсиясы" тақырыбы бойынша білім алушылар осы тақырыптың негізгі түсінігін тек физикалық құбылыстардың аттарын пайдалана отырып, ребуста шифрлайды. Алынған нәтижелер топқа ұсынылады және викторина өткізеді.

Өздік жұмыс – құзыреттерді қалыптастыру шарттарының бірі. Өз бетінше жұмысты ұйымдастырудың міндеттерін мен білім алушыларды оқу бағдарламаларын игеруге ынталандырудан, олардың өз оқуы үшін жауапкершілігін арттырудан, олардың жалпы және кәсіби құзыреттерін дамытуға ықпал етуден, олардың өз бетінше білім алу, өзін – өзі басқару және өзін – өзі дамыту қабілетін қалыптастыру үшін жағдай жасаудан көремін.

Өскелең ұрпақты жан – жақты дамыту міндетін орындау оқушылардың дербестігін жан – жақты дамытуды көздейді.

Оқушылардың Тәуелсіздігін қалыптастыру туралы айтатын болсақ, бір – бірімен тығыз байланысты екі міндетті ескеру қажет. Біріншісі – оқушылардың танымдық іс – әрекеттегі тәуелсіздігін дамыту, оларды өз бетінше білім алуға үйрету, өзіндік дүниетанымын қалыптастыру; екіншісі – бар білімдерін оқыту мен практикалық іс – әрекетте өз бетінше қолдануға үйрету.

Білімді игеру оқушылардың бақылау, тәжірибе, әдебиетті оқу түрінде өзіндік жұмысты қажет етеді. Өзіндік жұмыс болмаса, дағдыларды игеру игеру мүмкін емес.

Білім алушылардың өзіндік жұмысы деп біз арнаулы осы жұмыс үшін берілген уақыттағы, олардың оқытушының тікелей қатысуынсыз, бірақ оның тапсыруымен, бақылауымен және басшылығымен орындайтын жұмысын айтамыз.

Өзіндік жұмыс оқытушының ұсынған тапсырмаларының неғұрлым тиімді тәсілдерін іздестірумен, нәтижелерінің таңдауына байланысты білім алушылардың белсенді ақыл – ой әрекетін қамтамасыз етеді. Физиканы және электр және магнетизм пәндердің оқыту үрдісінде өзіндік жұмыстардың әр түрін қолдану арқылы білім алушылар өздері білім, ебдейлік және дағдыны қалыптастырады.

Өзіндік жұмыс – бұл мақсат емес. Бұл оқушылардың толық және терең білімі үшін күресу тәсілі, олардың белсенділігі мен тәуелсіздігін жеке тұлғаретінде қалыптастыру, олардың ақыл – ой қабілеттерін дамыту тәсілі.

Физиканы оқу процесінде оқушылардың өзіндік жұмыстарының әртүрлі түрлері қолданылады, олардың көмегімен олар өз бетінше білім алады, дағдылар мен дағдыларды қалыптастырады. Оқу процесінде қолданылатын тәуелсіз жұмыстардың барлық түрлерін әртүрлі сипаттамаларға сәйкес жіктеуге болады: дидактикалық мақсатқа, оқушылардың оқу іс – әрекетінің сипатына, мазмұнына, Тәуелсіздік дәрежесіне және шығармашылық элементіне және т. б.

Дидактикалық мақсат бойынша тәуелсіз жұмыстардың барлық түрлерін бес топқа бөлуге болады:

- жаңа білім алу, өз бетінше білім алу дағдыларын игеру;
- білімді бекіту және нақтылау;
- оқу және практикалық міндеттерді шешуде білімді қолдана білуді дамыту;
- практикалық сипаттағы біліктер мен дағдыларды қалыптастыру;
- шығармашылық сипаттағы дағдыларды қалыптастырады.

Жаңа білім алу және өз бетінше білім алу дағдыларын игеруоқулықпен жұмыс, бақылаулар мен тәжірибелер, аналитикалық жәнеесептеусипатындағы жұмыстар негізінде жүзегеасырылады. Мұндай жұмыстарға формулаларды есептеу, шамаларарасындағы функционалдық байланысты орнату, формулаларды талдау негізінде шаманы өлшеу бірліктерін анықтау, физикалық шамалардың өлшем бірліктеріарасындағы қатынасты белгілеу және т. б.

Сын тұрғысынан ойлау – бұл дәстүрлі немесе қабылданған ойлаусхемаларынан алшақтап, жаңа нәрсе жасау мүмкіндігі. Шығармашылық ойлауарқылы біз жаңа идеялар қалыптастырааламыз, бұрынғыдай әрекет етпейміз және қиын жағдайлардан шығудың жолын табааламыз. Білімді бекіту мен нақтылауға ұғымдардың белгілерін нақтылау, оларды шектеу, негізгі және маңызды емес белгілерді бөлу бойыншаарнайы жаттығулар жүйесіарқылы қол жеткізіледі; денелер мен құбылыстардың зерттелетін қасиеттерін салыстыру жәнесалыстыруарқылы және т. б.

Сын тұрғысынан ойлаудың негізгі қағидасы – бұрыннан бар нәрсені қабылдау жәнеоны басқаша пайдалану.

Біз жаңасын ойлап тапқан кезде ми көп қуат жұмсайды. Бұл уақытта мидың жұмысын ақаулар мен басқа да кедергілер болуы мүмкін; сол себептіоны бейтаныс жолмен жүрумен салыстыруға болады. Стандартты шешім тегіс таныс жол сияқты. Сондықтан біз сын тұрғысынанойлауды қажеттілік бойынша қолданамыз, ал көбінесестандартты ойлауды қолданамыз. Бұл бізге көп нәрсеніавтоматты түрде жасауға және ми ресурстарын үнемдеуге көмектеседі, өйткеніосы сәттерде біз көптеген ұсақ шешімдер қабылдамаймыз.

Егер мидың жұмысы туралы айтатын болсақ, тек оң жарты шар шығармашылыққа жауап береді деп саналады, бірақ олай емес. Сын тұрғысынанойлауға мидың көптеген аймақтары қатысады, бірақ жекеаймақ емес. Біз жаңасын ойлап тапқан кезде, біз білетін нәрсені – сөздерді, сандарды, тізімдерді, деректерді пайдалану үшін сол жақ жарты шарға жүгінеміз. Содан кейін біз танысақпарат негізінде жаңа нәрсеойлап табу үшін оң жарты шарды қосамыз.

Біздің сын тұрғысынан ойлау деңгейімізге не әсеретеді?

Әр түрлі мән – жайлар. Үш жастан бес жасқа дейін барлық балалар креативті. Олар, мысалы, кейбір заттарды қолданудың стандартты әдістері туралы әлі білмейді жәнеоларды біріктіруге болмайды. Әрі қарай бәрі біздің жеке тәжірибемізге байланысты: біз әртүрлі үйірмелерге бардық па, көп оқып, көрдік пе.

Мектепте немесеуниверситеттесын тұрғысынанойлауды ынталандыру маңызды. Егер жоқ болса, мүмкін өмірде біз көрінуден, жаңа нәрсе ұсынудан қорқатын шығармыз. Жұмыстағы мамандар менеджерден бірдеңе дұрыс жасамау үшін нақты тапсырмалар берудісұрайтын кездер болады.

Сын тұрғысынанойлау қабілеті бар қызметкерлер өте жоғары бағаланады. Маманның идеяны ойлап тауып қана қоймай, оны жүзегеасыруы маңызды. Бұл реттестандартты емес шешімдер нақты бизнес – мақсаттарға бағдарлануы тиіс.

Білімді практикада қолдану білігін дамыту әртүрлі (сапалы, Есептеу, графикалық, эксперименттік) міндеттерді шешу, жалпы түрдегі міндеттерді шешу, жоба. Практикалық дағдыларды қалыптастыру өлшеу құралдарының шкалаларын зерттеу

(аспаптың шкаласын бөлудің мақсаты мен бағасын анықтау, құрылғыны өлшеудің минималды және максималды шекарасын анықтау), шамаларды тікелей өлшеу, шамаларды жанама әдістермен анықтау, аспаптар мен Электр тізбектерінің сызбаларын сызу және оқу, Дайын бөліктерден аспаптарды құрастыру, дайын сызбалар мен сызбалар бойынша аспаптарды жасау, аспаптар шкалаларын градуирлеу, электр тізбектерін құрастыру және т. б. сондай сияқты әртүрлі жұмыстардың көмегі арқылы қол жеткізіледі.

Сын тұрғысынан ойлау сипатындағы біліктерді қалыптастыруға рефераттар жазу кезінде; баяндамалар, құрастыру және модельдеу бойынша тапсырмалар, зерттеу элементтерімен жұмыстар дайындау кезінде; міндеттерді шешудің жаңа тәсілдерін, тәжірибелердің жаңа нұсқаларын іздеу кезінде; тәжірибе қою әдістемесін өз бетінше әзірлеу кезінде және т. б. қол жеткізіледі.

Оқушылардың оқу іс – әрекетінің негізгі түрлері мен әдістері бойынша тәуелсіз жұмыстарды жіктей отырып, олар келесі жеті топқа бөлінеді:

– оқулықпен және қосымша (оқу және ғылыми – көпшілік) әдебиеттермен жұмыс;

– тәжірибелік және практикалық жұмыстар;

– аналитикалық – есептеу жұмыстары;

– графикалық жұмыстар;

– жобалау – конструкторлық жұмыстар;

– жіктеу және жүйелеу бойынша жұмыстар;

– денелердің құбылыстары мен қасиеттерін түсіндіру немесе болжау үшін білімді қолдану.

Барлық осы қызмет түрлері оқушылардың аудиториялық сабақтарда өзіндік жұмысын тиімді ұйымдастыруға, оларды қызықтыруға, шығармашылық қабілеттерін, шығармашылық ойлауын, жұмысты орындау жауапкершілігін дамытуға көмектеседі. Жеке тұлғаны оқыту және тәрбиелеу процесінде өзіндік жұмысты ұйымдастыру маңызды рөл атқарады, қазіргі заманғы мамандарды даярлаудың негізі болып табылады. Қазіргі жағдайда білім алу ғана емес, белгілі бір мәселелерді шешу үшін білімді, ақпаратты басқару басымдыққа айналады. Осыған байланысты оқушылардың өзіндік жұмысы білім беру процесінде ерекше мәнге ие болады, бұл ақпаратты қабылдаудан білім мен дағдыға ауысуға мүмкіндік береді.

Оқушылардың оқу нәтижелері көбінесе олардың белсенді және өз бетінше жұмыс істеу қабілетіне байланысты. Адамның белсенді өмірлік ұстанымы дасол қасиеттерге байланысты. Оқушылардың Тәуелсіздігін қалыптастыру үшін, біріншіден, танымдық іс – әрекеттің тәуелсіздігін дамыту, оларды өз бетінше білім алуға үйрету, олардың дүниетанымын қалыптастыру қажет; екіншіден, оларды бар білімдерін оқу мен практикалық іс – әрекетте өз бетінше қолдануға үйрету қажет.

Өзіндік жұмыстың формалары:

Дәстүрлі (аудиториядан тыс) – оқушының өзіне ыңғайлы сағаттарда еркін уақыт режимінде өз бетінше орындалатын өзіндік жұмысы.

Оқушыларға аудиториядан тыс, яғни үйде немесе басқа жерде, мектептен тыс жасауға болатын өзіндік жұмыс болғандықтан, оның да өте көп түрлері бар. Солардың бір түрі эксперимент жасау болып табылады.

Эксперименттердің екі түрі болады. Бірін мұғалімнің бақылауымен жасайтын болса, екіншісін басқа адамдардың көмегімен, ең бастысы мұғалімнің бақылаусыз жасауға болады.

Білім алушылар әрдайым заттар мен құбылыстарды зерттейтін, физикалық шамаларды өлшеудің жаңа әдістерін ашатын өзіндік жұмыстарға қызығады. Өзіндік жұмыста дайын жолмен шешілетін тапсырмалар емес, керісінше әр жаңа жағдайға

алған білімдерін қолданатындай тапсырмалар беріледі. Тек сонда ғана өзіндік жұмыс білім алушылардың танымдық қабілеттерін қалыптастыруға ықпал етеді. Өзіндік жұмыста берілетін тапсырмалар білім алушылардың қызығушылықтарын тудыруы керек. Физика сабағынан өз бетімен жасауға арналған жұмыстар анық мақсатты болуы қажет, соның арқасында білім алушылардың сабаққа деген қызығушылықтарын арттыру мақсатында берілген жұмыстардың мазмұны жоңары деңгейде, ал практикада қолданысы айқын зерттеудің сипатында болғаны дұрыс болып табылады.

Аудиторияда жасауға болатын өзіндік жұмыстың түрлері де өте көп болып табылады.

Түрлері: кестелер құру, есептер құру және оларды шығару, зертханалық жұмыстар жасау, кластер, Венн диаграммасын құру және т.б. түрлері болады. Жаңа сабақты тиянақты түсініп, есте сақтауға жақсы көмектеседі.

Қазіргі қоғамда бала үшін кітаптың маңызы қандай болса, компьютер де бала үшін қоршаған әлемді танудың табиғи құралы болып табылады. Оқыту құралы ретінде компьютерді қолдану. Оқу үрдісін белсендіруге, оқытуды жекешелендіруге, оқушының өзін – өзі бақылауына мүмкіндік туғызады. Интерактивті тақтаны қолдану арқылы кез келген тақырыпты түрлі көрнекіліктер арқылы көріп, біліп дәлелдей отырып түсіндіруге болады. Ал электрондық оқулық пен оқыту нәтижесінде оқушы тақырыпты жан – жақты, терең түсінеді. Оқушылардың өзіндік жұмысын ұйымдастырудың жекелеген (саралап оқыту) және топтасқан түрлері (топпен немесе ұжымдық) бар. Саралап оқыту оқушыларға қойылатын талаптардың әртүрлілігі арқылы жүзеге асырылды.

Саралап оқыту технологиясындағы оқу үрдісінде келесі мақсаттарды көздеуге болады:

- оқушыға сенімділік білдіру;
- пәнге қызығуын арттыру;
- оқушы өз біліміне сеніп, оны әрі дамыту;
- өзіндік шығармашылық деңгейге көтерілу.

Саралап оқытудың маңызы келесідей:

1. Білім игерудің үш деңгейі қарастырылады: төменгі, бағдарламалы, күрделі.
2. Әр оқушыға білім алу үшін жағдай жасап, мүмкіндік береді.
3. Балалардың барлығына бірдей көңіл бөліп, олармен саралай жұмыс істеуге мүмкіндік береді.

Физикалық процестер мен құбылыстарды модельдеу оқу процесін дамыту мен жетілдірудің болашағы болып табылады, әсіресе оқушылардың шығармашылық белсенділігін арттыруда, зерттеу жұмыстарын дамытудағы ролі ерекше. Коммуникативті – ақпараттық технологиялардың көмегі арқылы да мұғалім оқушыға тапсырма бере алады. Оқушы да оны кез келген жерде мысалы телефон, компьютер арқылы орындай алады. Оның көмегімен жасауға болатын өзіндік жұмыс түрлері де өте көп. Мысалы, презентация жасау. Яғни, мұғалім оқушыға өзіндік жұмыс ретінде белгілі бір мерзімде тапсыруға міндетті белгілі бір презентацияны жасауды тапсырма ретінде береді.

Оқушы тапсырманы коммуникативті – ақпараттық технология арқылы орындайды. Қазіргі кезде өте қиын немесе мектепте жасауға қондырғы жетпеген жағдайда, тәжірибені жасауға тым қауіпті болған жағдайда, дәл осылай компьютер арқылы онлайн тәжірибе жасау өте тиімді, әрі ыңғайлы болып табылады. Оқушылар тіпті мектеп қабырғасында ғана емес, сабақтан тыс бос уақытта кез келген жерде отырып – ақ қалаған тәжірибе мен зертханалық жұмыстарды орындауға мүмкіндік алады. Бұл өзіндік жұмыс түрі физика сабағын тереңірек түсініп білуге көп көмегін тигізеді. Қазіргі заманның үздік бір, әрі өте пайдалы жасалынған бір ашылуы болып

табылады. Оқушылардың өзіндік жұмыс түрлерінің көп, әрі сан алуан екендігінің бірден бір дәлелі болып табылады.

Саралап оқытуға байланысты келесідей тапсырмаларды қолдануға болады.

- Сұрақтарға жазбаша жауап алу.
- Тест тапсырмасын орындату.
- Жаттығу мен тапсырмалар орындату.
- Компьютер арқылы сынақ, емтихан алу.

Өзіндік жұмыстарды ұйымдастыру кезінде білім алушылардың өзіндік жұмыстар арқылы қалыптасатын білім, іскерліктері және дағдылары мен оқытушының материалды баяндауы шебер ұштастырылуы керек. Себебі, егер де өзіндік жұмысқа көп көңіл бөлінсе, онда бағдарламадағы материалды оқып үйрену екпінін баяулатуы мүмкін. Мұғалім жұмыстың дұрыстығын, білім алушылардың оның мазмұнын және қорытындысын қаншалықты меңгергенін анықтайды. Демек, білім беруші бақылаушы, ұйымдастырушы ғана емес, білім алушының өзіндік жұмысын тексерушісі де болып саналады.

Физика сабағында мұғалімдердің оқушыларға берілген есептерді оқушылардың шығарулары да олардың өзіндік жұмысы болып табылады. Және де оларды шығарудың да өз талаптары болады.

Физика есептері мазмұны мен дидактикалық мақсаттарына сай алуан түрлі. Оларды түрлі мазмұндағы көптеген есептер үшін неғұрлым типтік қасиеттерін бейнелейтін әртүрлі белгілеріне қарай классификациялауға болады.

Физикалық есептерді шығару әдістемесінің педагогикалық–психологиялық негіздері Оқу практикасында логикалық ой тұжырымдар, физиканың заңдары мен әдістерінің негізіндегі эксперимент пен математикалық әрекеттер көмегімен шешілетін шағын мәселелерді физикалық есептер деп атайды.

Құбылысты танып, физикалық заңдылықты анықтау үшін нақты жағдайды абстракциялап, ықшамдайды, сөйтіп құбылысты табиғатта кездеспейтін «газа» күйінде қарастырады. Мысалы, механика есептерін қарастырғанда көбінесе үйкеліс ескерілмейді, геометриялық оптика есептерін қарастырғанда «жұқа» линзалардың қалыңды ескерілмейді. Кейде бұл шарттар есептің мазмұнында берілсе, енді бірде еспе шығару барысында анықталады. Осылайша есепті талдау негізінде оны шығаруға ыңғайлы ықшамдалған тұжырымдамасы алынады.

Оқушылардың физика сабағындағы өзіндік жұмыстары жалпы алғанда, әр сабақта, әр үй тапсырмасында кездеседі. Өзіндік жұмыстың түрлері, формалары, нысандары көп болғандықтан әр сабақты өзгеше жасап, өткізуге мүмкіндік бар. Физиканың механика, молекулалық физика, электр және магнетизм, оптика, атомдық және ядролық физика бөлімдердің бағдарлама бойынша оқытылатын сағаттар көлемі әр түрлі, сонымен бірге физика мамандықтар бағдарламасында осы әр бір бөлім жеке пән ретінде оқытылады. Сондықтан осы оқу – әдістемелік құрал ішіне білім алушылардың өз бетінше шығаратын тапсырмалардың бірнеше түрлері келтірілген.

Өзіндік жұмыс оқытушының ұсынған тапсырмаларының неғұрлым тиімді тәсілдерін іздестірумен, нәтижелерінің таңдауына байланысты білім алушылардың белсенді ақыл–ой әрекетін қамтамасыз етеді. Өзіндік жұмыс нәтижесі – оқушы білімінің айнасы іспеттес. Себебі өзіндік жұмыс жасай отырып оқушы өз білімінің қаншалықты дәрежеде екенін танытады. Оқушы бойындағы сауаттылықты, жауапкершілікті дамыту берілген тапсырманы өзі жасауы арқылы қалыптасады, сондықтан оқушының шамасы жететіндей, танымын арттыратындай, шығармашылыққа баулитындай тапсырмалар ұйымдастыру керек. Сонымен қатар өзіндік жұмысты орындаудың тәрбиелік мәнін де атап көрсету керек. Оқушылардың ынтасын, маман ретінде алдына қойған мәселесін тиянақты орындау дағдысын қалыптастырады.

Оқу – тәрбие үрдісін даралауда оқушыны жеке тұлға ретінде қабылдау, яғни оқушының өзіндік танымдық құзіреттіліктерін қалыптастыруға бағыттау білім беруде жеке оқытуды дамытуға көзделуі қажет. Бағдарлама бойынша оқытылатын сұрақтарды түсіну, толықтыру, бекіту, білім деңгейлерін бақылау үшін тапсырмалар енгізілген. Білім алушылардың оқытушы мен өзіндік жұмысын ұйымдастыру кезінде осы оқу – әдістемелік құралдарды үйге жеке тапсырмалар, өзіндік жұмыс, бақылау жұмыс ретінде қолдануға болады.

Келтірілген эксперименттерді жетінші сынып оқушыларының сабағында аудиториядан тыс өзіндік жұмыс тапсырмасы ретінде беруге болады. Ал мысал ретінде келтірілген сабақ жоспарын мұғалімге сол тақырып бойынша сабақ өткізуге болады. Берілген шығарылу жолы бар есептерді оқытылатын теориялық сұрақтарды бекіту үшін орындауға болады, олардың бір жалпы шарты жалпы түрде тұжырымдалған. Білім алушылардың оқытушы мен өзіндік жұмысын ұйымдастыру кезінде осы оқу – әдістемелік құралды үйге жеке тапсырмалар, өзіндік жұмыс, бақылау жұмыс ретінде қолдануға болады. Оқушылардың өзіндік жұмыс процесі кезінде мұғалімнен оқушы дамуының дербестік шығармашылық әрекеті сияқты негізгі белгілерін біліп, оқушылармен жеке – дара жұмыстар жүргізуді қажет етеді деп ойлаймын.

Әдебиет:

1. Бұзаубақова К.Ж. Инновациялық педагогика және психология негіздері. – А.: «Атамұра», 2009.–312б
2. Ерунова П.И. Урок физики и его структура при комплексном решении задач обучения. – А.: «Мектеп», 1988. – 244 с.
3. Өстеміров К.М. Қазіргі педагогикалық технологиялар мен оқыту құралдары. – А.: «Мектеп», 2007.– 256б
4. Каменецкий С.Е., Орехова В.П. Методика решения задач по физике в средней школе. – М.: «Знание», – 234 с.
5. Айтжанов О.Ж. Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың 2011 – 2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – А.: «Атамұра», 2020. – 132 б.
6. Жексенбаева Ү.Б. Оқушылардың ғылыми – зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру. – А.: «Мектеп», 2005. – 396 б.
7. Селевко Г.К. Педагогические технологии на основе активизации, интенсификации и эффективного управления УВП. – М.: «Народная асвета», 2005. – 185 с.
8. Білім беру үрдісіндегі педагогикалық технологиялар: теориялық және тәжірибелік аспектілер. – Ө.: «Келешек 2030», 2004. – 216 б.
9. Бекназаров Б.Б. Өзіндік жұмыс, оның түрлері мен ұйымдастыру нысандары. – А.: «Мектеп», 2002. – 114 б.
10. Қоянбаев Ж.Б., Педагогика. – А.: «Мектеп», 2002. – 365 б.

ӘОЖ 159.9.

«БІЛІМ БЕРУ КИНЕСОЛОГИЯСЫ» ЖАТТЫҒУЛАР КОМПЛЕКСІНІҢ ОҚУШАЛЫРДЫҢ ЕСТЕ САҚТАУЫ МЕН ЗЕЙІНДЕРІНЕ ӘСЕР ЕТУІ

Шаймереденова Д.Д., Никибаева А.С.

(Петропавл қаласы Химия – биология бағытындағы Назарбаев Зияткерлік мектебі)

Білім беру кинесиологиясы адамның табиғи физикалық қозғалысы арқылы дамуы туралы ілім болып табылады. Бұл оқу – жаттығудың үйлесімді тәжірибесін дамыту үшін ми мен дене қызметін оңтайландыратын арнайы ұйымдастырылған қозғалыс. Әрбір жаттығу мидың белгілі бір бөлігін қозғауға және ой мен қозғалысты біріктіру

механизмдеріне бағытталған, соның арқасында жаңа оқу табиғи, жылдам, өздігінен және бір уақытта жақсы есте қалады. Адамның миы эмоционалдық компонентке ие, бұл өз кезегінде ұзақ мерзімді және қысқа мерзімді жаққа, зейінді бөлуге және оқыту процесіне әсер етеді.

Тиімді оқыту үшін оң және сол жақ жарты шар арасындағы тең коммуникация қажет, бұл стресс жағдайында мүмкін болмайды. Яғни, стресс жағдайында оқушы бір мезгілде ойлай алмайды және әрекет ете алмайды. Білім беру кинесиологиясы кешенінің жаттығуларын орындау, стресстің әсерін төмендетуге және оқыту процесін жақсартуға көмектеседі. Бұл жаттығулар миымызға жаңа нейрондық байланыс жасауға және интеллект негізі болып табылатын сол және оң жарты шар өзара әрекеттесуді жақсартуға мүмкіндік береді.

Білім беру кинесиологиясы – бала мен ересек адамның дамуы табиғи физикалық қозғалыстар арқылы қарастырылатын, Калифорния университетінің профессоры Пол Деннисон жасаған және кейіннен американдық нейрофизиологтар мен психологтары зерттеген кинесиологияның бағыты [1]. Бұл әдіс мидың жұмысын білуден тұрады және адам денесінің қозғалысы мен мидың жұмыс істеуі арасындағы байланысты қарастырады. Білім беру кинесиологиясының мақсаты – екі жарты шардың тепе – теңдігі, сонымен қатар эмоционалды оқу стресрін жеңілдету.

Біздің теориялық зерттеуіміздің өзектілігі: оқу процесінде стресстің болуы оқушыларға сабаққа шоғырлануға және жоғары нәтижелерге қол жеткізуге кедергі келтіретіндігіне байланысты анықтауға бағытталған. Оқушылар әр сабақтың алдында және өзіндік дайындық кезеңінде орындаған қосымша құралдар мен құрылғыларды қажет етпейтін қарапайым жаттығуларды орындау арқылы, оқу үлгерімі мен танымдық көрсеткіштерін арттыруда айтарлықтай нәтижеге қол жеткізе алады.

Күнделікті өмірде халықтың аз бөлігі ғана екі жарты шардың жұмысын бірдей пайдаланады. Мұны істей алатын адамдар ғана белгілі бір жетістіктерге жетеді және өз әлеуетін толықтай аша алады.

Әр ұстаздың міндеті: шығармашылық және ақыл – ой әлеуетін іске асыру үшін қолайлы жағдай жасап, өзіне жүктелген міндеттерді жеңе алатын, ақыл – ой мүмкіндіктерін ашу және оның үйлесімді дамуына ықпал ету арқылы жан – жақты дамыған оқушы тұлғасын тәрбиелеу. Білім беру кинесиологиясы жаттығулары мидың оң және сол бөлімшелерін қадамтастыруға бағытталған.

Адам миының жарты шарларының жұмысындағы негізгі айырмашылықтарды алғаш рет американдық ғалым, Нобель сыйлығының лауреаты Р. Сперри ашты. Өз еңбектерінде ол оң және сол жақ ми жарты шарлары бір – бірімен міндеттерді бөлісетінін көрсетті: сол жақ жарты шар логикалық есептерді шешеді, ал оң жақ ми шығармашылық міндеттерді шешеді [2].

Ми гимнастиканың миға тигізетін пайдасы: танымдық дағдыларды дамыту, оқу іс-әрекеті кезінде шаршауды азайту үшін энергия алу, моториканы жақсарту, жазу мен оқуды жақсарту болып табылады.

Әдебиетке шолу: "Оқу және жұмыс стресрін жеңілдету. Интегративті кинесиология" Светлана Смирнова, Ольга Цыпленкова, Мәскеу 2017. Бұл кітап посткеңестік кеңестіктегі негізгі кітаптардың бірі. Бұл нұсқаулықта адам денесінің оның эмоцияларымен және ақыл – ойымен байланысын зерттейтін және психология, педагогика, физиология және нейрофизиология саласындағы соңғы жетістіктерді қамтитын "интегративті кинесиология" авторлық әдісі туралы айтылады. Онда балалармен жұмыс жасауда білім беру бағдарламасына қатысушылармен жүргізілген зерттеулердің нәтижелері сипатталған.

Деннисон П., Деннисон Г. «Ми гимнастикасы». Тұтасмиды оқытуға арналған қарапайым жаттығулар. Бұл кітапта, оқу процесінде қолдануға болатын қарапайым

физикалық жаттығулардың арқасында зияткерлік жетістіктерге әсерететін және баланың оқудағы, спорттағы және басқа да өмірліккүш–жігеріндегі жетістіктерінің дамуына ықпал ететін теория туралы айтылады. Сонымен қатар, эффективті нәтиже алу үшін, жаттығуларды қалай қолдану қажеттігі туралы айтылған.

Оқу ақпаратының үлкен көлеміне байланысты қазіргі студенттер тез шаршайды және көбінесе өз мүмкіндіктерін жүзеге асыру үшін қажетті қуат деңгейіне ие емес болғандықтан бұл сұрақ зерттеу мәселесі болып анықталды. Оқушылардың жетістіктеріне көптеген пәндер, АКТ қолдану және пәндерді мемлекеттік тілде оқыту әсер етуі мүмкін (оқыту орыс тілінде жүргізілетін оқушылар үшін). Қазақстан тарихы осындай пәндердің бірі болғандықтан, біз осы тақырып бойынша Action Research зерттеуін жүргізу туралы шешім қабылдадық.

Біздің зерттеуіміздің мақсаты – "білім беру кинесиологиясы" кешені жаттығуларының оқушылардың есте сақтау қабілеті мен назарына әсерін анықтау.

Зерттеу міндеттері:

1. "Білім беру кинесиологиясы" әдісінің мәні мен мазмұнын анықтау.
2. Оқушылардың танымдық іс – әрекетінің ерекшеліктерін зерттеу.
3. "Білім беру кинесиологиясы" кешені жаттығуларын орындау арқылы есте сақтау мен зейінді жақсартуға ықпал ету.

Зерттеу гипотезасы: оқушылардың есте сақтау қабілеті мен зейіні айтарлықтай жақсарады:

- білім беру кинесиологиясынан қажетті жаттығулар жиынтығы таңдалды;
- жаттығулар кешенін оқушылар Қазақстан тарихы сабақтарында және өз бетінше орындайды;
- оқушылардың, мұғалім мен психологтың пәрменді және жүйелі өзара іс–қимылы жүзеге асырылды.

Зерттеу әдістері: зерттеу тақырыбына сүйене отырып, біз сынып оқушыларының есте сақтау қабілеті мен зейінін зерттеу туралы шешім қабылдадық. 7 – сыныпта Петропавл қ. ХББ НЗМ барлық оқушылары Л.А. Ясюкованың әдістемесі ("ИМАТОН" МК) бойынша кешенді зерттеуден өтетіндіктен, біз № 6 Тулуз – Пьерон сынағы және Амтхауэрдің 9 субтесті бойынша оқушылардың зерттеу нәтижелерін алдық.

Тулуз–Пьерон тесті – "түзету үлгісі" нұсқаларының бірі, оның жалпы принципін 1895 жылы Бурдон жасаған. Тапсырманың мәні – формасы мен мазмұнына жақын ынталандыруды ұзақ, нақты уақыт аралығында саралау болып табылады. Тулуз – Пьерон тесті ең алдымен зейіннің қасиеттерін (шоғырлану, тұрақтылық, ауысу) және психомоторлық жылдамдықты зерттеуге бағытталған. Тулуз – Пьерон тестіндегі стимулдық материал ретінде квадраттардың 8 түрі берілген.

Олар қара жартылай шеңбер немесе шеңбердің төрттен бір бөлігі қай жаққа немесе қай бұрышқа қосылғандығымен ерекшеленеді. Тест нысаны 10 жолдан тұрады, онда қолданылатын квадраттардың барлық түрлері кездейсоқ орналасқан. Пішіннің жоғарғы сол жақ бұрышында үлгі квадраттары бейнеленген. Төменде орналасқан жолдарда тексерілуші үлгілерге ұқсас квадраттарды тауып, сызып тастауы, ал қалғандарын астын сызуы тиіс. Әр жолмен жұмыс істеу уақыты шектеулі. Бөлінген уақыт аяқталған кезде, тексерілуші алдыңғы жолды соңына дейін өңдей алды ма, жоқ па, оған қарамастан келесі жолға өтуі тиіс [3].

Оқушылардың есте сақтауын зерттеу үшін, Л.А. Ясюкова комплексіндегі Амтхауэрдің 9 субтесті қолданылды. 9 субтест ауызша қысқа мерзімді жадының даму деңгейін диагностикалауға, зейінді шоғырландыруға және білгендерін есте сақтауға бағытталған тапсырмалардан тұрады. Оқушы бірқатар сөздерді есте сақтап, оларды тапсырмада ұсынылған басқа сөздердің арасынан табуы керек. Есте сақтауға қажет сөздер белгілі бір категориялар бойынша кестеде біріктірілген. Барлығы 25 сөзді есте

сақтау қажет (кестені жаттау уақыты – 3 мин). Сонымен қатар, оқушылар есте сақталған сөздерді табу кезінде, бес сөздің қатарында бұл сөз кестегідей реттік орынды иеленуі керек деп ескертіледі. 20 тапсырманы орындау уақыты – 6 мин [4]. Тулуз – Пьерон тесті бойынша 7 сыныптағы зерттеу нәтижелері (19 оқушының зерттеу нәтижелері):

Көрсеткіштер	Төмен	Орташа	Жоғары
Зейін жылдамдығы	5	8	6

Амтхауэр 9 субтест диагностикасы:

Көрсеткіштер	Төмен	Орташа	Жоғары
Есте сақтау деңгейі (жады)	6	8	5

3 тоқсанның соңында (2020 ж. наурыз айы) "білім беру кинесиологиясынан" жаттығуларды қолдана отырып өткізілген сабақтардан кейін, оқушыларға осы диагностика бойынша қайта зерттеуден өту ұсынылды. Диагностика нәтижелері бойынша:

Көрсеткіштер	Төмен	Орташа	Жоғары
Зейін жылдамдығы	1	3	15

Амтхауэр 9 субтест диагностикасы:

Көрсеткіштер	Төмен	Орташа	Жоғары
Есте сақтау деңгейі (жады)	3	4	12

Деректер студенттердің 8 – сынып диагностикасының нәтижелері бойынша зерттелетін танымдық процестердің жоғары деңгейін көрсететіндігін сипаттайды. Әрине, нәтижелердің өсуіне тек кинесиология жаттығулары әсер етті деп айта алмаймыз, өйткені қатысушылардың жасы мен жалпы білім деңгейі өзгерді. Бірақ, кинесиологиялық жаттығулардың әсерін жоққа шығару мүмкін емес, оны біз оқушылардың пән бойынша білім деңгейі мен нәтижелеріне сүйене отырып айта аламыз. Зерттеу орыс тілінде білім алатын сынып оқушыларымен өткізілді.

Қазақстан тарихы пәні қазақ тілінде оқытылатындықтан, студенттердің тілдік кедергілері бар екенін байқадық, әсіресе қазақ тілінде материалды есте сақтау қиынға соғады. Бұл студенттердің білім сапасына әсер етті. Өткен оқу жылында оқушылар арасында тоқсан немесе жылды 5–ке бітіргендер болған жоқ, оқу жылының соңында 4 оқушы ең төменгі баллмен 4–ті алды. Бұл оқушылардың 8–ші сыныпта 3 бағасын ала алу қаупін ескере отырып, осы сыныпқа жетекшілік ететін мектеп психологымен тарих мұғалімі бірге балалармен жұмыс траекториясын жасау туралы шешім қабылданды.

Сонымен, 7 – сынып оқушыларының диагностикасының нәтижелерімен танысқаннан кейін, біз білім беру кинесиологиясынан жаттығуларды қолдану арқылы сабақта оқушылардың есте сақтау қабілеті мен зейінінің дамуына әсер етуді шештік. 7–сыныпқа арналған диагностиканың нәтижелерін зерттеу барысында келесілер қарастырылды: Л.А. Ясюкованың әдістемесі бойынша кешенді зерттеу және К. Ханнафордтың "Басым профиль" диагностикасының нәтижелері. Екінші диагностиканың нәтижелеріне сүйене отырып, оқушылар диагностикалық ұсыныстарға сәйкес аудиал, визуал, кинестетик принципі бойынша отырғызылды. Әрі қарай, зерттеу тақырыбына ену үшін жаттығулар мен әдебиеттерді бірлесіп зерттеу жүргізілді.

Осылайша, оқу жылының басынан бастап Қазақстан тарихы сабақтарында оқушыларға кинесиологиялық жаттығулардың мақсаты және кинесиология кешенінің

жаттығуларын орындауға үйрету түсіндірілді. Бастапқы кезеңде студенттер жаттығуларды оңай және көңілді деп санап, оларды орындауға аса үлкен ынта танытқан жоқ. Оқушылар жаттығулардың оларға қалай көмектесе алатынын және осы жаттығулар тілді үйренуде қандай көмек көрсететінін түсінуі үшін күш салуға тура келді.

Сонымен, әр сабақ 3 минуттан аспайтын жаттығулар жасаудан басталды. Жаттығуларды орындау әдетке айналған кезде оқушылар өздері бастама көтеріп, жаттығуларды өткізе бастады. Сонымен қатар оқушылар өз нәтижелерін жақсарту үшін осы жаттығуларды үйде орындады. Төменде оқу кезеңінде студенттердің білім сапасы қалай өзгергені көрсетілген.

7 сыныптағы оқу нәтижелері:

Тоқсандар	«5» саны	«4» саны	Олардың ішінен минималдық балды «4»
1 тоқсан	0	9	3
2 тоқсан	0	9	3
3 тоқсан	0	9	3
4 тоқсан	0	9	3

8 сынып бойынша оқу нәтижелері:

Тоқсандар	«5» саны	«4» саны	Олардың ішінен минималдық балды «4»
1 тоқсан	1	8	0
2 тоқсан	5	4	0
3 тоқсан	3	6	0

Осылайша, зерттеу нәтижелері біздің гипотеза біздің екенімізді көрсетеді. Оқушылардың танымдық дағдылары ғана емес, сонымен қатар олардың пән бойынша үлгерімі де жақсарды. Осылайша, кинесиология кешеніндегі жаттығулар естесақтау қабілетін жақсартуға, жаңа ақпаратты тез естесақтауға, миды оңтайландыру, зейіндіарттыру және оң және сол жақ жарты шарлардың синхронды жұмысы нұйымдастыруға әсеретедіде пайтааламыз.

Біздің зерттеуіміздің күрделі аспектісі – бұл жаттығуларды балалардың қабылдауы және әдетке айналдыруы. Балаларға кинесиология жаттығуларын үнемі орындау нәтижесінде қабілеттердің, ұсақ моториканың, есте сақтаудың, зейіннің дамуы, сөйлеу мен ойлаудың дамуы, шаршаудың төмендеуі, ерікті бақылау қабілетінің жоғарылауы байқалады.

Зерттеудің бастапқы мақсаты, орыс тілінде білім алатын оқушылардың қазақ тіліндегі ақпаратты қабылдау дағдысын жақсарту болып табылатындықтан, алынған нәтижелер бойынша мақсатқа қол жеткізілді деп айта аламыз.

Бұл қазақ тілінде жүргізілетін сабақтар алдында, география, адам, қоғам және құқық сияқты орыс тілінде білім алатын сыныптарда кинесиологиялық жаттығулар өткізу оқушылардың осы пәндер бойынша үлгеріміне ғана емес, жалпы олардың танымдық дағдыларын дамытуға да жемісті әсер ететіндігін көрсетеді. Алынған нәтижелерді одан әрі дамыту және бекіту мақсатында біз білім беру кинесиологиясының жаттығуларымен сабақтарды үнемі сүйемелдеуді жоспарладық.

Әдебиет:

1. Деннисон П., Деннисон Г. Гимнастика мозга. Простые упражнения для учения целостным мозгом. – М.: Восхождение, 1998.

2. Ротенберг В. «Мозг. Стратегия полушарий», журнал Die Metapher und Das Gestalt #1/2001
3. <https://pandia.ru/text/78/492/78854.php>
4. Методическое руководство «Прогноз и профилактика проблем обучения, социализация и профессиональное самоопределение старшеклассников», часть 1. Л.А. Ясюкова, «ИМАТОН», 2005
5. «Снятие учебного и рабочего стресса. Интегративная кинесиология» Светлана Смирнова, Ольга Цыплёнок, Москва 2017.

УДК 371.388.6

ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ КВЕСТЫ КАК СОЦИАЛЬНО – ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ТЕХНОЛОГИЯ В ОБЛАСТИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ НАУК

Алпысбаева М.Б.
(*СКУ им. М.Козыбаева*)

XXI век требует новых подходов к образованию. Выбор и реализация индивидуальной траектории в открытом образовательном пространстве предполагают большее, сегодня разнообразие видов и форм организаций учебной деятельности, позволяющее существенно увеличить образовательные возможности обучаемых.

Для этого необходимо расширять информационное поле деятельности, прибегать к различным источникам информации, рассматривать различные точки зрения на одну и ту же проблему, что будет побуждать обучаемых к самостоятельному осмыслению рассматриваемых проблем, поиску собственной аргументированной позиции [1, с. 58].

Возможности использования новых образовательных технологий всегда привлекало внимание не только психологов, социологов, но и педагогов, и философов. Если вспомнить Л.С Выготского, то обучение должно развивать личность. Иными словами, обучение должно быть развивающим, т.е. развивать творческий потенциал личности, конструктивно – критическое и творческое мышление.

Поскольку на постсоветском пространстве наблюдается заметное отставание и в понимании сущности сетевого общества, и компьютеризации образования, значительная часть педагогического сообщества отличается своей радикальной позицией по отношению к гаджетам.

Первоначально квесты создавались безотносительно к потребностям и целям педагогики. Революция в этом вопросе связана с внедрением в образование компьютерных технологий.

Немного к истории вопроса. В педагогику квест – технология пришла из мира компьютерных игр в конце XX века. Компьютерная компания «Sierra» в 90 – е годы прошлого века выпустила серию игр King's Quest, Space Quest, Police Quest и т.п., которые пришлись по вкусу геймерам.

Впервые термин «квест» в качестве образовательной технологии был предложен летом 1995 года Берни Доджем (Bernie Dodge), профессором образовательных технологий Университета Сан – Диего (США). Ученый разрабатывал инновационные приложения Internet для интеграции в учебный процесс при преподавании различных учебных предметов на разных уровнях обучения.

Квестом он назвал сайт, содержащий проблемное задание и предполагающий самостоятельный поиск информации в сети Интернет [2, 3, 4].

Также он предложил использовать ряд критериев, которые позволили бы дать оценку:

- исследовательской и творческой работы;
- качества аргументации, оригинальности работы;
- навыков работы в микрогруппе;
- устного выступления;
- мультимедийной презентации;
- письменного текста и т.п.

Попытки расширить и дополнить определение Берни Доджа были предприняты Томасом Марчем, который значительно детализировал понятие и представил ряд теоретических формулировок, помогающих глубже проникнуть в суть технологии квеста [2, 3, 4].

Исследователь Том Марч, во многом опираясь на труды Л.С. Выготского утверждал, что этот вид поисковой деятельности нуждается в «опорах». Опоры – это помощь, оказываемая учащимся, работающим вне зоны их реальных умений. Примерами опор могут быть такие виды деятельности, которые помогают учащимся правильно строить план исследования, вовлекают их в решение проблемы, направляют внимание на самые существенные аспекты изучения [2, 3, 4].

Следует отметить, что сегодняшние студенты уже завтра могут стать лидерами в различных сферах жизни общества, должны будут принимать решения, которые, возможно, изменят наш мир в лучшую сторону.

Несомненно, роль университетского образования в становлении «будущей элиты» общества велика, без него войти в экономику знаний будет невозможно. Университетское образование дает возможность студентам повысить свой культурный уровень, обеспечить себя определенным багажом знаний, стать достойным гражданином своей страны.

Шульц и его ученики показали, что американская экономика в течение длительного времени получала более высокий доход от человеческого, чем от вещественного капитала [58, с.695].

С позиции аксиологического подхода к образованию, согласно которому, образование должно обеспечивать гармонию общечеловеческих и индивидуальных ценностей, необходимо учитывать и поколенческие ценности, которые являются глубинным, даже подсознательным элементом системы ценностей человека, и, которые, хотя носят характер неявного знания, влияют на жизнедеятельность поколения, формируя личностный потенциал.

Воспитание и развитие у современной молодежи духовной культуры, формирование ценностных жизненных предпочтений является первоочередной задачей в процессе становления личности. Порождение смыслов, которое обеспечивается культурой, свидетельствует, что главным критерием развития личности является духовность человека.

Под духовностью следует понимать способность человека выстраивать иерархию жизненных приоритетов, подчинять им свои поступки, свое поведение. Поэтому уровень образованности человека, профессионализм, творческий потенциал, коммуникабельность, четкая гражданская позиция всегда были и останутся общезначимыми интерсубъективными ценностями.

Каким должно быть современное образование? На кого оно должно быть ориентировано? Каковы его приоритеты? Согласно созданной Нилом Хау и Уильямом Штрауссом теории поколений [6, с.110], поколения сменяются каждые 20 – 25 лет, и недавно оформилось поколение центениалов (поколение Z, «цифровое поколение»), представители которого родились после 2000 года. Что характерно для этого поколения?

Почему сегодня, как никогда необходимы нововведения в образовании? Поколение центениалов – это первое поколение, появившееся в эпоху интернета: это люди, разбирающиеся в большинстве новейших «гаджетов», они не знают, какой была жизнь без гаджетов и проводят со смартфонами и планшетами больше 8 часов в день. Практически для каждой повседневной и рабочей задачи у центениалов есть отдельное приложение в гаджетах, которыми они активно и эффективно пользуются.

Под названиями поколений понимаются не столько годы рождения и жизни, сколько парадигмы мышления. Что же отличает «новое» поколение? Поколение Z не делит мир на цифровой и реальный.

Каким же должно быть образование, ориентированное на поколение центениалов. Поколение Z живет в фиджитал – мире (от physics + digital), в мире, где всё персонифицировано, где границы между реальным и виртуальным НЕ существует. Технология не просто пронизывает их жизнь насквозь, она стала продолжением их мозга.

В связи с этим вопрос: а способно ли поколение Z нести личную ответственность как за себя, так и за мир вокруг, способно ли переучиваться на протяжении всей жизни, способны ли и готовы ли применить знание, добытое предшествующими поколениями для решения проблем настоящего и будущего, каковы их духовные, нравственные, ценностные предпочтения, с какой теорией истины они согласятся? [7, с.156]

Отсюда следует, что современным вузам необходимы новые теории, раскрывающие суть современных реалий, новые, созданные предшествующими поколениями методы и технологии, способствующие интеграции междисциплинарных знаний, умений, навыков и компетенций, ориентированных на решение актуальных задач сегодняшней практики и возможных проблем будущего.

Среди современных технологий, обладающих подобным потенциалом, в рамках которых поколение Z готово работать, можно назвать квесты.

Квест как социально – педагогическую технологию в высшем учебном заведении можно использовать в различных аспектах:

- с одной стороны, квест – это форма проведения занятия, которая позволяет студентам быть активными участниками действия, творчески и конструктивно – критически взаимодействовать друг с другом, развивать общекультурные, профессиональные и коммуникативные компетенции, и, стало быть, конструктивно – критическое и творческое мышление и др.;

- с другой стороны, квест можно использовать в качестве элемента фонда оценочных средств, который позволяет проверить уровень сформированности компетенций (soft skills и hard skills);

- и, наконец, в – третьих, как форма задания, квесты требуют творческой работы, ибо данная форма работы позволяет сочетать научное, аналитическое, нестандартное, творческое и проектное мышление. Например, многие студенты проявляют больший интерес именно к созданию квестов, а не к участию в них: участвовать здорово, интересно, но гораздо их проектировать, создавать, программировать поведение участников. [8, с. 59]

Квест является комплексным заданием, поэтому оценка его выполнения должна основываться на нескольких критериях, ориентированных на тип проблемного задания и форму представления результата:

- оригинальности работы,
- навыков работы в микрогруппе,
- мультимедийной презентации,
- письменного текста,

– работа в квест – технологии основана на творческой, исследовательской работе.

Работая в рамках образовательных квестов можно развить ряд компетенций:

– использование информационных технологий для решения поставленных задач (в т.ч. для поиска необходимой информации, оформления результатов работы в виде компьютерных презентаций, веб – сайтов, флеш – роликов, баз данных и т.д.);

– самообучение и самоорганизация;

– работа в команде (планирование, распределение функций, взаимопомощь, взаимоконтроль);

– умение находить несколько способов решений проблемной ситуации, определять наиболее рациональный вариант, обосновывать свой выбор;

– навык публичных выступлений (обязательно проведение предзащит и защит проектов с выступлениями авторов, с вопросами, дискуссиями) [9].

Еще одно важное значение квестов – выход на междисциплинарный уровень. При решении задач в ходе квеста всем участникам приходится активно взаимодействовать друг с другом, использовать самые разные навыки и умения, жизненный опыт, интуицию, использовать знания из различных отраслей науки.

Как социально – педагогические технологии они содействуют формированию общекультурных и профессиональных компетенций, ответственности за принятые решения и готовят к будущим рискам, в т.ч. в профессиональной деятельности.

В качестве примера, предлагаем алгоритм методики организации и проведения квеста в образовательном учреждении [10, с.5].

Основные этапы работы:

1. Организация рабочей группы. Подготовка начинается с организации рабочей группы, разрабатывающей план, в котором прописываются все этапы работы над квестом, указываются ответственные лица, цели и задачи мероприятия, условия проведения квеста, правила игры, критерии оценки, номинации, по которым планируется награждать победителей, определяется учебный предмет/круг учебных предметов или направление воспитательной деятельности. Также задачей группы является разработка сценария, составление заданий.

2. Предварительная подготовка. Предварительная подготовка включает в себя определение целей и задач квеста, целевой аудитории и количества участников, территории игры и сроков проведения.

3. Определение даты проведения квеста. Информация о проведении мероприятия должна быть общедоступной для участников.

4. Составление сюжета и написание сценария. Разработка заданий.

5. Проведение квеста.

6. Подведение итогов. Подведение итогов и оглашение результатов является важной частью, т.к. позволяет участникам сопоставить свои знания и умения с возможностями других игроков, определить свои сильные и слабые стороны, а педагогам выявить интеллектуальный и творческий потенциал обучающихся.

7. Рефлексия. Рефлексия является неотъемлемой частью любого вида деятельности, показателем активности обучающегося. Суть ее заключается в уникальном опыте личностного переживания, осмысления и оценки своей деятельности. Рефлексия организуется в различных аспектах и с использованием разнообразных приемов и форм. Выбор варианта проведения рефлексии зависит от целей и задач квеста.

Но безусловно, наряду с достоинствами, необходимо видеть в образовательных квестах и отрицательные стороны. В качестве ограничений применения данного метода в образовательных учреждениях отмечены инфраструктурные ограничения (отсутствие

специально оборудованных помещений для реализации квест – room), монодисциплинарность, рамки образовательных программ, традиционные формы занятий (лекции и семинары), разрыв поколенческих ценностей субъектов образовательного процесса, несмотря на то, что квесты обладают высоким ресурсным педагогическим потенциалом и являются с точки зрения экспертного сообщества достаточно продуктивной и перспективной технологией подготовки к профессиям будущего.

Литература:

- 1 Миллер В.В. Организация самостоятельной работы студентов с использованием веб – квест технологии. // Тенденции развития науки и образования. – 2015. – №2. – С.57 – 59.
- 2 <https://docplayer.ru/52395946> – Metodicheskie – materialy – kvest – tehnologii – v – proforientacionnoy – rabote – iz – istorii – kvesta.html
- 3 <https://infourok.ru/primenenie-vebkvest-tehnologii-v-sovremennoy-shkole-1908105.html>
- 4 https://www.educationworld.com/a_issues/chat/chat015.shtml //Meet Bernie Dodge: The Frank Lloyd Wright Of Learning Environments
- 5 Schultz, Theodore W., Investments in the schooling and health of women and men: quantities and return // Journal of Human Resources, 1993., 28(4): 694 – 734
- 6 Асташова Ю.В. Теория поколений в маркетинге // Журнал Вестник Южно – Уральского государственного университета. Серия: Экономика и менеджмент. – 2014. – Т. 8. – №1. – С.108 – 114.
- 7 Барбер М., Донелли К., Ризви С. Накануне схода лавины. Высшее образование и грядущая революция // Вопросы образования. – 2013. – №3. – С. 152 – 231.
- 8 Безродных Т.В. Интерактивные технологии в вузе – технологии формирования социально – педагогической компетентности студента // Проблемы современного педагогического образования. 2016. – №52 – 5. – С. 58 – 65.
- 9 Кичерова М.Н., Ефимова Г.З. Образовательные квесты как креативная педагогическая технология для студентов нового поколения. Интернет – журнал «Мир науки» ISSN 2309 – 4265 <http://mir-nauki.com/> 2016, Том 4, номер 5 (сентябрь – октябрь) <http://mir-nauki.com/vol4-5.html>. URL статьи: <http://mir-nauki.com/PDF/28PDMN516.pdf>
- 10 Квест – технология в образовательном учреждении: учебно – метод. пособие/ НИТГиК СГУГиТ; сост. Педченко А.Ф., Артемьева А.Н. – Новосибирск, 2020. – 67с.

УДК 796.015.132

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНЫХ КОМПЛЕКСОВ МЕТОДА КРУГОВОЙ ТРЕНИРОВКИ РЕАЛИЗУЕМЫХ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ ДЛЯ УЧАЩИХСЯ 7 КЛАССОВ ПО ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЕ

Балуанов Е.М., Зернов Д.Ю.
(СКУ им. М. Козыбаева)

Актуальность исследования обусловлена все возрастающей значимостью физической подготовки подрастающего поколения. Низкий уровень физической подготовленности, тенденция его снижения диктуют необходимость поиска наиболее эффективных способов организации этого процесса. Круговая тренировка является наиболее доступным вариантом совершенствования физической подготовленности связана с тем, что здоровье – одна из важнейших жизненных ценностей человека, зало его долголетия и благополучия.

Последние годы наблюдается увеличение количества школьников, имеющих отклонения в состоянии здоровья. Адаптация этих школьников к интеллектуальным, физическим и нервным нагрузкам становится актуальной проблемой, требующей в школе своего решения на протяжении всех лет обучения. Важная роль в решении этой

проблемы принадлежит физическому воспитанию. Основы здоровья закладываются в детстве.

Цель статьи разработать экспериментальные комплексы круговой тренировки для учащихся среднего школьного возраста и показать эффективность их использования на уроках физической культуры.

Объект исследования процесс физической подготовки школьников 7 классов на уроках физической культуры.

Предмет исследования структура и содержание круговой тренировки, направленной на совершенствование физической подготовленности учащихся среднего школьного возраста на уроках физической культуры. Практическая значимость экспериментальные комплексы круговой тренировки востребованы и могут реализовываться при прохождении различных разделов учебной программы, учащихся среднего школьного возраста.

Задача 1. Раскрыть методические и организационные особенности проведения круговой тренировки в учебном процессе учащихся среднего школьного возраста. Основу «круговой тренировки» составляет серийное повторение нескольких видов физических упражнений. Если занятия проводятся в зале, то станции располагаются по кругу. Каждое упражнение на станции дозируется в зависимости от задач количеством повторений или отрезком времени 15 – 40 секунд [1, с.25].

Важное место в «круговой тренировке» занимает дозировка нагрузки. На первом занятии перед учащимися нами ставится задача выполнить максимальное для себя количество повторений за определенное время. Оптимальная нагрузка составит половину максимальных повторений. После 3 – 6 недель занятий этим способом уточняем последующую дозировку.

Для контроля нагрузки мы между сериями измеряем частоту сердечных сокращений. Этот метод позволяет учащимся самостоятельно приобретать знания, формировать физические качества. Добиться высокой работоспособности организма – одна из главных задач, которую решает «круговая тренировка». Для решения этой задачи самое важное – моделирование специальных комплексов, направленных на воспитание физических качеств.

Задача 2. Обосновать необходимости проведения круговой тренировки в учебном процессе среднего школьного возраста как направления интенсификации физической подготовки. В исследовании принимали участие учащиеся 7 – х классов КГУ «Школа – детский сад № 26» г. Петропавловска общей численностью 40 учащихся. Из них нами были сформированы две опытные группы: экспериментальная и контрольная численностью по 20 человек, (10 мальчиков) и (10 девочек). Исследование проходило в течение учебного года.

Результаты входного тестирования, которое включало в себя двигательные (моторные) тесты, оценивающие различные двигательные способности (скоростно – силовые, силовые, скоростные и координационные) позволили нам сформировать две группы контрольную и экспериментальную которые продемонстрировали практически одинаковую физическую подготовку.

Оценка физической подготовленности учащихся опытных групп включало в себя следующие тесты:

- Челночный бег 3x10(сек).
- Бег 60 метров на время (сек).
- Прыжок в длину с места (см).
- Метание набивного мяча (см).
- Шестиминутный бег (м).
- Подъем туловища из положения лежа 1мин (кол – раз).

В таблице 1 приведены результаты физических показателей контрольной группы на начало и конец эксперимента. Здесь среднее значение теста на начало и конец эксперимента составляет в беге на 60 метров – 10,8 и 10,5 секунд, прыжок в длину с места – 150,8 и 155,5 сантиметров, челночный бег – 8,89 и 8,79 секунд, метание набивного мяча – 392,7 и 398,1 сантиметров, шестиминутный бег – 1107,2 и 1131,6 метров и подъёма туловища за 1 мин – 34,5 и 35,0 количество раз.

Таблица 1. Сравнительный анализ физических качеств контрольной группы – мальчики на начало и конец исследования, n=10

Вид норматива	Начало эксперимента	После эксперимента
Бег 60 метров (сек)	10,8	10,53
Прыжки в длину с места (см)	150,8	155,53
Челночный бег (сек)	8,89	8,79
Метание набивного мяча (см)	392,78	398,11
Шестиминутный бег (м)	1107,22	1131,67
Подъём туловища (кол – раз)	34,56	35,0

В таблице 2 приведены результаты физических показателей экспериментальной группы – мальчики на начало и конец эксперимента. Здесь среднее значение теста на начало и конец эксперимента составляет в беге на 60 метров – 10,6 и 10,0 секунд, прыжок в длину с места – 152,2 и 159,7 сантиметров, челночный бег – 8,97 и 8,69 секунд, метание набивного мяча – 392,8 и 456,7 сантиметров, шестиминутный бег – 1117,8 и 1227,8 метров и подъёма туловища за 1 мин – 28,8 и 37,3 количество раз.

Таблица 2. Сравнительный анализ физических качеств экспериментальной группы – мальчики на начало и конец исследования, n=10

Вид норматива	Начало эксперимента	После эксперимента
Бег 60 метров(сек)	10,6	10
Прыжки в длину с места(см)	152,2	159,78
Челночный бег(сек)	8,97	8,69
Метание набивного мяча(см)	392,8	456,7
Шестиминутный бег(м)	1117,8	1227,8
Подъём туловища (кол – раз)	28,8	37,3

Результаты начального этапа проведенного исследования позволили установить, что у мальчиков контрольной и экспериментальных групп имеют одинаковые показатели.

Так средний результат в обеих группах в беге на 60 метров составляет 10,5 и 10,0 разница между показателями 0,5 секунд, в прыжке в длину с места составляет 155,5 и 159,7 разница показателей 4,2 сантиметра, в челночном беге 8,79 и 8,97 разница показателей составила 0,08 секунд, метание набивного мяча 392,7 и 392,8 где разница составляет 0,01 сантиметр, шестиминутный бег 1107,2 и 1117,8 разница 10,6 метров и подъём туловища за 1 мин составил 34,56 и 28,8 разница 5,7 количество раз.

Результаты заключительного этапа проведенного исследования позволили установить, что у мальчиков контрольной и экспериментальных групп имеют разные показатели.

Так средний результат в обеих группах в беге на 60 метров составляет 10,8 и 10,6 разница между показателями 0,2 секунды в прыжке в длину с места составляет 150,8 и 152,2 разница показателей 1,4 сантиметра, в челночном беге 8,89 и 8,69 разница показателей составила 0,02 секунд, метание набивного мяча 398,1 и 456,7 где разница составляет 58,6 сантиметра, шестиминутный бег 1131,6 и 1227,8 разница 96,2 метра, и подъем туловища за 1 мин составил 35,0 и 37,3 разница 2,3 раза.

Таблица 3. Сравнительный анализ физических качеств контрольной группы – девочки на начало и конец исследования, n=10

Вид норматива	Начало эксперимента	После эксперимента
Бег 60 метров (сек)	11,75	11,48
Прыжки в длину с места (см)	146,88	152,5
Челночный бег (сек)	9,66	9,63
Метание набивного мяча (см)	305,63	311,25
Шестиминутный бег (м)	797,25	848,0
Подъем туловища (кол – раз)	31,25	33,75

В таблице 3 приведены результаты физических показателей девочек контрольной группы на начало и конец эксперимента. Здесь среднее значение теста на начало и конец эксперимента составляет бега на 60 метров – 11,75 и 11,48 секунд, прыжка в длину с места – 146,8 и 152,5 сантиметров, челночного бега – 9,66 и 9,63 секунд, метание набивного мяча – 305,6 и 311,2 сантиметров, шестиминутного бега – 797,2 и 848,6 метров, подъема туловища за 1 мин – 31,25 и 33,75 количество раз.

В таблице 4 приведены результаты физических показателей девочек экспериментальной группы на начало и конец эксперимента. Здесь среднее значение теста на начало и конец эксперимента составляет в беге на 60 метров – 11,7 и 10,4 секунд, прыжок в длину с места – 147,2 и 164,5 сантиметров, челночный бег – 9,6 и 9,3 секунд, метание набивного мяча – 308,2 и 354,4 сантиметра, шестиминутный бег – 831,3 и 951,9 метров, подъем туловища за 1 мин – 26,9 и 37,31 количество раз.

Таблица 4. Сравнительный анализ физических качеств экспериментальной группы – девочки на начало и конец исследования, n=10

Вид норматива	Начало эксперимента	После эксперимента
Бег 60 метров(сек)	11,7	10,44
Прыжки в длину с места(см)	147,2	164,5
Челночный бег(сек)	9,6	9,3
Метание набивного мяча(см)	308,2	354,4
Шестиминутный бег(м)	831,3	951,9
Подъем туловища(кол – раз)	26,9	37,1

Результаты начального этапа проведенного исследования позволили установить, что у девочек контрольной и экспериментальных групп имеются одинаковые показатели. Так средний результат в обеих группах в беге на 60 метров составляет 10,75 и 11,7 разница между показателями 0,5 секунды, в прыжке в длину с места составляет 146,8, и 147,2 разница показателей 0,4, сантиметра, в челночном беге 9,66 и 89, бразница показателей составила 0,06 секунд, метание набивного мяча 305,6 и 308,2

где разница составляет 2,6 сантиметра, шестиминутный бег 797,2 и 831,3 разница 34,1 метров, и подъем туловища за 1 мин составил 31,25 и 26,9 разница 4,3 количество раз.

Результаты заключительного этапа проведенного исследования позволили установить, что у девочек контрольной и экспериментальных групп имеются разные показатели. Так средний результат в обеих группах в беге на 60 метров составляет 11,48 и 10,44 разница между показателями 1,04 секунды, в прыжке в длину с места составляет 152,5 и 164,5 разница показателей 12 сантиметров, в челночном беге 9,6 и 9,3 разница показателей составила 0,03 секунд, метание набивного мяча 311,2 и 354,4 где разница составляет 43,2 сантиметра, шестиминутный бег 848 и 951,9 разница 103,9 и подъем туловища за 1 мин составил 33,7 и 37,1 разница 3,4 раза.

По данным таблиц видно преимущество в физической подготовленности экспериментальной группы над контрольной, это позволяет утверждать об эффективности использования на уроках физической культуры кругового метода с направленностью на развитие физических качеств. Это говорит о том, что за учебный год занятий физической культурой с использованием «метода круговой» тренировки увеличился рост всех физических качеств у учеников.

Основу «круговой тренировки» составляет серийное повторение нескольких видов физических упражнений, выполняемых на специальных местах, так называемых «станциях», расположенных в спортивном зале или стадионе по кругу. Чаще всего выбирают хорошо знакомые ученикам упражнения, дабы не тратить много времени на обучение техники. Каждое упражнение на станции дозируется в зависимости от поставленных на урок задач (развитие тех или иных двигательных способностей) и спецификой прохождения раздела школьной программы (спортивные игры, легкая атлетика, гимнастика и другое), количеством повторений или отрезком времени 15 – 40 секунд [2, с.35].

Задача 3. Разработать методику реализации и содержания круговой тренировки в учебном процессе учащихся среднего школьного возраста. Добиться высокой работоспособности организма – одна из главнейших задач, которую решает «круговая тренировка». Для решения этой задачи самое важное – моделирование специальных комплексов, направленных на воспитание физических качеств.

Мы пришли к общему мнению, что комплекс упражнений обязательно должен вписаться в запланированную часть урока с учетом физической подготовленности класса, с учетом полового состава класса, а также с учетом возраста. Таким же способом определяется объем работы и отдыха на станциях.

По мимо этого необходимо строго соблюдать последовательность выполнения упражнений и переход от одной станции к другой, а также интервал между кругами при прохождении комплекса повторно. Подбирая и составляя комплексы физических упражнений для «круговой тренировки», следует помнить, что практически ни одно физическое качество не существует в чистом виде. Поэтому взаимосвязь между силой, быстротой, выносливостью, гибкостью, ловкостью на занятиях «круговой тренировки» очень тесна

Комплекс «круговой тренировки» которую мы предлагаем будет воздействовать на все спортивные качества ученика, это:

1. Сила.
2. Ловкость.
3. Гибкость.
4. Выносливость.
5. Быстрота.

Подбирая и составляя комплексы физических упражнений для «круговой тренировки», следует помнить, что практически ни одно физическое качество не

существует в чистом виде. Поэтому взаимосвязь между силой, быстротой, выносливостью, гибкостью, ловкостью на занятиях «круговой тренировки» очень тесна. При составлении комплекса круговой тренировки надо помнить, что, станций может быть больше, меньше в зависимости от количества групп и физической подготовленности класса [3, с.24 – 39].

1 примерный комплекс «круговой тренировки» для развития силы:

1. из седа руки сзади поднимание ног в угол с последующим и.п.
2. из упора лежа на полу отжимание, сгибая и разгибая руки.
3. из основной стойки приседания с выносом рук с гантелями вперед и вставать на носки, отведя руки назад.
4. лазанье по канату (в три приема).
5. прыжки вверх из исходного положения упор присев.
6. лежа на животе, руки за головой, поднимание и отпускание туловища, прогибая спину.
7. лежа на спине, сгибание и разгибание ног и туловища с захватом руками голени.
8. прыжки через скакалку с вращением вперед.

2 примерный комплекс «круговой тренировки» для развития быстроты:

1. и.п.: партнеры стоят лицом друг к другу на расстоянии 3 м. выполнение: быстрая передача и ловля мяча на месте.
2. и.п.: наклон вперед, руки в стороны, ноги на ширине плеч выполнение: вращение прямых рук в вертикальной плоскости с фиксацией прямой головы.
3. и.п.: высокий старт. выполнение: челночный бег с ускорением 10 м.
4. и.п.: лежа на животе проползание по – пластунски под препятствием (высота ворот 30 – 40 см) с максимальной скоростью.
5. и.п.: упор присев выполнение: в быстром темпе выпрыгивание вверх со взмахом рук.
6. и.п.: высокий старт. выполнение: бег с максимальной скоростью по кругу на расстояние от 100 до 120 м.

Ловкость можно воспитать по – разному:

а). ловкость, проявляемая в упражнениях, связанных со сменой позы, например: быстро сесть, лечь, встать, наклониться, повернуться и т. д.

б). ловкость, проявляемая в упражнениях, которые выполняются в сложных условиях меняющейся обстановки. например: полоса препятствий, различные лазанья, перелазания.

в). ловкость, проявляемая в упражнениях с меняющимся сопротивлением. например: перетягивание и упражнения типа единоборства.

г). ловкость, проявляемая в упражнениях с манипуляцией предметов. например: броски и ловля мяча, целевые метания, жонглирование.

д). ловкость, проявляемая в игровых упражнениях, требующих взаимодействия и противодействия, например: обводка предметов, перехват передачи и т. д.

е). воспитывать равновесие также можно на занятиях «круговой тренировки». Упражнения могут быть следующими: прыжки, ходьба по бревну, скамейке, кувьрки, перевороты и т. д.

ж). ловкость – это сложное комплексное качество, поэтому ему надо уделять время на каждом уроке [4, с.48.].

3 примерные станции «круговой тренировки» для развития ловкости:

1. метание малого мяча в цель.
2. ходьба в полном приседе по гимнастической скамейке.
3. ведение баскетбольного мяча с обводкой стоек.

4. ходьба по гимнастической скамейке с грузом на голове (мешочек с песком).
5. игра «бой петухов»: партнеры прыгают на одной ноге, руки за спиной, пытаются вытолкнуть друг друга за круг (радиус круга 2 м).

4 примерные упражнения на станциях «круговой тренировки» по развитию гибкости:

1. и.п.: лежа на спине, выполнение: поднять прямые ноги, коснуться пола за головой.

2. и.п.: стойка ноги врозь, мяч набивной за головой. выполнение: перенос центра массы с одной ноги на другую, поочередно меняя положение опоры. голову и спину держать прямо.

3. и.п.: партнеры стоят спиной друг к другу, соединив руки в локтевых суставах. выполнение: поочередные наклоны вперед с поднятием партнера на спину и потряхиванием партнеру, лежащему на спине, необходимо расслабиться.

4. лежа на спине, сгибание и разгибание ног и туловища с захватом руками голени.

5. и.п.: ноги врозь, обруч удерживается руками на поясице. выполнение: вращение обруча на бедрах.

6. и.п.: ноги на ширине плеч, мяч за спиной. выполнение: передача мяча из – за спины с ловлей его спереди двумя руками.

5 примерные упражнения «круговой тренировки» на развитие выносливости:

1. и.п.: стоя боком к гимнастической стенке на одной ноге, держаться одновременно рукой за рейку, выполнение: приседание на одной ноге, вынося другую вперед.

2. и.п.: упор лежа. выполнение: сгибание и разгибание рук.

3. и.п.: стоя лицом к скамейке, одна нога на скамейке, выполнение: выпрыгивание вверх со сменой ног.

4. лазанье по канату с помощью рук и ног.

5. и.п.: вис на перекладине, выполнение: удержание согнутых ног под углом 90°.

6. вис на перекладине, согнув руки.

Таким образом, в ходе данного исследования были определены физические показатели у учащихся 7 – х классов на начало и конец педагогического эксперимента. Выявлено влияние метода круговой тренировки с помощью комплексов физических упражнений на учеников. Этот метод позволяет учащимся самостоятельно приобретать знания, формировать физические качества, добиться высокой работоспособности организма. Следуя полученным результатам можно сделать следующие выводы что за учебный год занятий физической культурой с использованием «метода круговой» тренировки увеличился рост всех физических качеств у учеников, используя этот метод круговой тренировки на уроках физической культуры, обеспечивается высокая моторная плотность урока, облегчается учет, контроль и индивидуальное регулирование нагрузки, активизируется участие занимающихся в учебном процессе.

Литература:

1. Горбачев М. С. Упражнения на гимнастических снарядах при круговом методе организации урока. Научно – методический журнал: Физическая культура в школе / М. С. Горбачев // «Школьная пресса». – 2011. – Вып. 1. – С.13 – 17.
2. Киселев В.П., Лобанов А.Г., Червяков А.П. О повышении эффективности круговой тренировки в школьном уроке физической культуры. – М: Физкультура и спорт, 1980. – 296 с.
3. Гуревич И.А. 1500 упражнений для моделирования круговой тренировки / И.А. Гуревич. – Минск: Высшая школа, 2004 – 253 с.
4. Ставцева Р. Л. Круговая тренировка на уроках. Научно – методический журнал Физическая культура в школе / Р. Л. Ставцева // «Школьная пресса». – 2008. – Вып. 6. – С. 23 – 24.

ФОРМИРОВАНИЕ ПОЛОЖИТЕЛЬНОЙ МОТИВАЦИИ К ЗАНЯТИЯМ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРОЙ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Березка В.О., Ботяев С.В., Скворцова Е.П.

(СКУ им. М. Козыбаева)

Формирование у школьников мотивационно – ценностного отношения к урокам физической культуры является одной из старейших проблем школьного обучения, особенно решение этой цели становится более актуальной в современной обновленной системе школьного обучения в Республике Казахстан.

Решением этой проблемы занимаются известные психологи и педагоги, такие как А.Н. Леонтьев, Л.И. Божович и другие. Именно данными учеными была поставлена проблема, как повысить у ребенка интерес к учению, то есть сформировать мотив.

Довольно – таки большим числом факторов может определяться учебная мотивация, к которым относится: образовательная система, организация образовательного процесса, субъективные особенности преподавателя и его учеников, специфика учебного предмета. Для того чтобы педагогу избежать большинства трудностей в учебно – воспитательном процессе, необходимо вести учет развития положительной учебной мотивации у детей в процессе педагогической деятельности, а также необходимо педагогу овладеть приемами и методами формирования мотивационной сферы [1]. В настоящее время изменения образовательных программ обусловлены необходимостью обновления содержания казахстанского образования, которое стало ответом на вызовы культурной, социальной и технологической среды.

В Послании народу Казахстана «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» выделена объективная необходимость изменения роли системы образования. Есть предпосылки этого изменения, и мы связываем их, в первую очередь, с обновлением содержания казахстанского образования на всех его уровнях.

Особое место в процессе проведенных реформ в системе казахстанского школьного образования начиная с 2016 года, отводится учителю физической культуры. В педагогической деятельности учителю необходимо найти правильное сочетание упорядоченности и стабильности с одной стороны и разнообразия в построении учебно – воспитательного процесса с другой.

На сегодняшний день современному учителю необходимо делать ставку на формирование полноценного креативного потенциала у учеников, так как именно креативность и творческое отношение в деятельности дает возможность ребенку занять позицию активного участника в его учебной деятельности, приобрести необходимые универсальные и полноценные учебные навыки, которые ему в дальнейшем позволят самосовершенствоваться на протяжении всей последующей жизни, а так же получить возможность реализовать собственные замыслы [2]. Переломным в жизни ребенка является именно школьный возраст, который определяется моментом поступления ребенка в школу. У ребенка начинается по содержанию и функции деятельность – деятельность учения. В новом положении, а именно в отношении с взрослыми и сверстниками, а также в семье, в том, как они выполняют и относятся к заданиям и обязанностям ведет к возникновению проблем связанным с учебой и отношениями в семье.

По мимо решения вопросов формирования осознанной потребности в систематических самостоятельных занятиях физическими упражнениями необходимо

также решать вопросы по формированию мотивационно – ценностного отношения к учению. По ходу приобретения специфических знаний у ребенка будет изменяться отношение к физической культуре, а также будет побуждать их стать более физически подготовленными. Ребенок входит в учебную деятельность овладевает новыми видами учебных действий именно в младшем школьном возрасте. Низким уровнем заболеваемости, наибольшим накоплением сил для перехода к следующему периоду, характеризуется младший школьный возраст. В этом возрасте наблюдается активный рост, развитие и укрепление мышц, связок, костей скелета ребенка, сердечно – сосудистой системы, органов дыхания, а также нервной системы [3, 4].

Решение задач по приобщению младших школьников к систематическим занятиям физическими упражнениями – являются важнейшей составляющей в формировании здорового образа жизни ребенка. Изучение мотивов и процессов формирования интереса к систематическим занятиям физическими упражнениями является важнейшим условием воспитания личной физической культуры человека.

Пока не будет создано условий для реализации сформированных искусственно и сформировавшихся естественным путем интересов, личной физической культуры не будет, следовательно, и не будет сформировавшихся основ ведения здорового образа жизни. Двигательная активность является врожденной физиологической потребностью нашего организма, которая с возрастом естественным путем и негативным влиянием цивилизации постепенно утрачивается. Вопрос повышения мотивации у детей младшего школьного возраста к урокам физической культуры, в наши дни является со стороны педагогов объектом пристального внимания. Мотив формируется на основе потребностей у ребенка. С возрастом по мере взросления у ребенка появляются новые мотивы, побуждающие его к деятельности [5].

Формирование у учащихся младшего школьного возраста в условиях обновленного содержания образования и потребности в двигательной активности, которая бы сохранилась на протяжении всей жизни. Для этого, прежде всего, необходимо привлечь внимание учащихся к этой деятельности и убедить в ее важности для него лично.

Учащимся младшего школьного возраста необходимо прививать интерес и привычку к занятиям физической культурой через сознательное и активное отношение с установкой на саморазвитие, самосовершенствование. Мотивация зависит как от внешних, так и от внутренних факторов. Интерес формируется в результате внутренней мотивации. Она возникает тогда, когда испытываешь удовлетворенность от занятий не только от достигаемых результатов, но и от самого процесса деятельности, условий занятий, от взаимоотношения с педагогом, членами коллектива [6].

Объект исследования – Мотивационно – ценностное отношение к занятиям физической культурой у учащихся школьного возраста. Предмет исследования – Направления и средства формирования мотивационно – ценностного отношения к занятиям физической культурой у учащихся младшего школьного возраста в условиях обновленного содержания образования.

Учитывая актуальность проблемы, нами были поставлены следующие задачи:

1. Изучить и проанализировать литературу по теме «Формирование мотивационно – ценностного отношения к занятиям физической культурой у учащихся младшего школьного возраста в условиях обновленного содержания образования».
2. Исследовать уровень существующей мотивации и подобрать методику диагностики к занятиям физической культуры у учащихся младшего школьного возраста.

Результаты и их обсуждение. Проведение эксперимента предполагало формирование двух групп – контрольной (10 мальчиков и 10 девочек) и

экспериментальной (10 мальчиков и 10 девочек). В эксперименте приняли участие учащиеся 3 класса в возрасте 8 – 9 лет. Для решения второй задачи, мы использовали методику оценки мотивации школьников к занятиям физической культурой, автором которой является Лусканова Н.Г

Таблица 1. Результаты уровня выявленной мотивации к занятиям физической культуры, у мальчиков контрольной группы до проведения эксперимента

№	Количество баллов										Сумма баллов
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
1	1	2	3	2	3	2	2	1	1	1	18
2	1	3	2	3	1	3	2	1	2	1	19
3	1	1	2	3	1	2	1	1	1	1	14
4	2	1	2	3	2	3	1	1	1	3	19
5	3	1	3	2	3	2	2	1	2	2	21
6	2	1	2	2	3	2	3	2	2	2	21
7	2	2	3	2	1	2	1	2	2	3	20
8	1	1	2	1	2	2	1	3	1	2	16
9	2	2	3	2	2	2	2	1	1	1	18
10	3	2	1	1	3	2	3	1	2	3	21
Хср	1,8	1,6	2,3	2,1	2,1	2,2	1,8	1,4	1,5	1,9	18,7

Таблица 2. Результаты уровня выявленной мотивации к занятиям физической культуры, у девочек контрольной группы до проведения эксперимента

№	Количество баллов										Сумма баллов
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
1	3	2	2	3	1	1	1	2	1	2	18
2	2	1	2	1	3	1	3	3	2	1	19
3	2	2	2	3	1	3	1	1	1	3	19
4	1	1	1	1	3	2	3	3	2	2	19
5	3	2	3	3	1	3	1	3	1	3	23
6	1	1	1	1	2	1	2	2	2	2	15
7	3	2	2	3	1	3	2	1	2	1	20
8	2	1	3	2	2	1	1	3	1	2	18
9	2	2	2	1	3	1	3	1	2	2	19
10	1	1	1	3	3	2	3	2	1	3	20
Хср	2	1,5	1,9	2,1	2	1,8	2	2,1	1,5	2,1	19

В таблице 3 и таблице 4 представлены результаты уровня выявленной мотивации к занятиям физической культуры у мальчиков и девочек экспериментальной группы до проведения эксперимента. У мальчиков $X_{ср} = 20,9$, что соответствует второму уровню мотивации, и у девочек $X_{ср} = 21,2$, что также соответствует второму уровню мотивации. Из этого следует, что мальчики и девочки экспериментальной группы относятся к второму уровню мотивации, которая характеризуется хорошим отношением к школе.

Подобные показатели имеют большинство учащихся начальных классов, успешно справляющихся с учебной деятельностью. Подобный уровень мотивации является средней нормой.

Таблица 3. Результаты уровня выявленной мотивации к занятиям физической культуры, у мальчиков экспериментальной группы до проведения эксперимента

№	Количество баллов										Сумма баллов
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
1	1	3	2	1	3	1	2	3	3	2	21
2	2	2	3	2	2	2	2	2	2	3	22
3	1	2	2	3	1	3	2	1	3	1	19
4	2	2	1	3	1	1	2	3	2	3	20
5	3	2	2	3	2	2	3	3	2	1	23
6	1	3	2	3	1	3	1	2	1	3	20
7	1	1	2	3	1	2	3	1	3	2	19
8	2	3	1	3	2	3	1	2	2	3	22
9	3	2	3	2	3	2	3	2	3	1	24
10	1	3	1	3	2	1	3	1	1	3	19
Хср	1,7	2,3	1,9	2,6	1,8	2	2,2	2	2,2	2,2	20,9

Проведенный анализ позволил сделать следующие рекомендации для привлечения учащихся младшего школьного возраста к занятиям физической культурой:

- создавать в школах современно оборудованную материальную базу для занятий физической культурой;

- внедрять интерактивные курсы для самостоятельного изучения учащимися младшего школьного возраста теоретического раздела программы;

- усиливать акцент на самостоятельные занятия, когда учащийся на основе полученных теоретических знаний, но под контролем педагога, выбирает для себя физические упражнения, которые в большей степени соответствуют его индивидуальным особенностям;

- разнообразить занятия по физической культуре, посредством, включения в программу не только традиционных видов спорта, но и национальных видов спорта, которые позволят каждому учащемуся реализовать собственные потребности в движении [7].

Таблица 4. Результаты уровня выявленной мотивации к занятиям физической культуры, у девочек экспериментальной группы до проведения эксперимента

№	Количество баллов										Сумма баллов
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
1	1	2	2	3	2	3	1	2	3	2	21
2	2	3	3	3	2	1	2	3	1	2	22
3	3	1	2	1	1	2	1	2	3	1	17
4	3	1	2	2	3	3	1	3	1	3	22
5	1	2	3	2	2	2	3	2	3	2	22
6	2	3	1	3	3	1	2	3	3	2	23
7	3	1	2	1	1	2	3	2	3	1	19
8	2	3	2	3	1	2	3	2	1	3	22
9	1	3	1	2	2	3	2	3	2	3	22
10	3	3	1	3	1	2	3	2	3	1	22
Хср	2,1	2,2	1,9	2,3	1,8	2,1	2,1	2,4	2,3	2	21,2

В условиях обновленного содержания образования речь идет об изменении характера учения, что предполагает изменение позиции учащегося. А суть изменения заключается в том, что у учащегося будет не только мотив – потребность быть субъектом, но и появится потребность – мотив изменить себя, быть другим завтра, чем сегодня. У него выращаются внутренний мотив, и формирование мотивации учения должно строиться через три следующие способности:

хочу, т.е. это моя потребность – мотив;

хочу, т.е. это я умею делать;

надо, т.е. это мне нужно знать [8,9].

Формирование этих способностей – по сути есть содержание мотивации, следовательно, шаги ее формирования. Зная мотивы занятий физической культурой, необходимо знать и применять в практической деятельности методы и приемы формирования мотивации к занятиям физической культурой. Все это в целом поможет сформировать у учащихся младшего школьного возраста потребность заниматься физкультурной деятельностью на протяжении всей последующей жизни. Считаем, что повышение форм положительной мотивации является средством повышения познавательного интереса учащихся, а в целом качества образования.

Литература:

1. Бойцова Т.Л. Физическая культура на основе реализации мотивационно – личностного подхода / Т. Л. Бойцова, О.Л. Жукова // Вестник ТГПУ. – 2010. – №4(94) – С.108 – 111.
2. Божович Л.И. Проблемы развития мотивационной сферы ребенка // Изучение мотивации поведения детей и подростков / Под ред. Божович Л.И, Благонадежиной Л.В – М., 1972. – С. 7 – 44.
3. Постановление Правительства Республики Казахстан от 23 апреля 2020 года № 242. Об утверждении Комплексного плана по развитию физической культуры и массового спорта 2020 – 2025 годы.
4. Назарбаев Н.А. Послание Президента Казахстана «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» (г. Астана, 31 января 2017 года).
5. Сухостав О.А // Индивидуальные и возрастные особенности развития двигательных и умственных способностей: сб. научн. тр. – Омск: Изд – во СибАДИ, 2010. – С.46 – 52.
6. Дуркин П.К. Лебедева М.П // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. 2000. – № 2. – С.50–53
7. Макаренко В.К. Формирование мотивации к занятиям физической культурой и спортом / Макаренко В.К // Известия ПГПУ им. В.Г. Белинского. – 2008. – №10. С.140 – 144.
8. Учебная программа по предмету "Физическая культура" разработанная в соответствии с Государственным общеобязательным стандартом среднего образования (начального, основного среднего, общего среднего образования), утвержденным постановлением Правительства Республики Казахстан от 23 августа 2012 года №1080.
9. Ильин Е.П. Психология спорта / Е.П. Ильин. – СПб: Питер, 2008. – 352.С., С.33 – 48.

УДК 77

О РОЛИ ЖИЗНЕННОГО САМООПРЕДЕЛЕНИЯ, КАК ОСНОВЕ ЦЕННОСТНО – СМЫСЛОВОЙ СФЕРЫ ЛИЧНОСТИ

Буркова М.М., Сбитнева А.Н.
(СКУ им. М. Козыбаева)

В настоящее время Казахстан переживает эпоху перемен, данные перемены затрагивают все сферы общества, в их число входит и образование. Реформа образования – это один из главных инструментов, который позволяет обеспечить

реальную конкурентоспособность Казахстана. Ускорение социально – экономического развития общества напрямую связано с повышением роли человеческого фактора. Таким образом, ставится задача, которая улучшает обучение и способность жизненного самоопределения школьников общеобразовательных организаций, повышает потребность трудового воспитания, а также подготовку их к самостоятельной жизни, формирует у учащихся мотивацию и осознанную потребность в труде. Самоопределение личности, становление ее ценностно – смысловой сферы происходит в условиях плюрализма ценностей и образов жизни, конфликта между социальным и индивидуальным в человеческой жизни. В сегодняшнем мире, когда темпы развития ускоряются с каждым днем, востребована именно такая личность, которая способна к осознанию своих ценностных ориентаций, смыслообразования, стремления к самоактуализации, собственной ответственности, преобразующая себя и определяющая духовную основу общества [1, с. 43]. В послании Президента Республики Казахстан К – Ж.К. Токаева к народу «Единство народа и системные реформы – прочная основа процветания страны» говорится о том, что главной задачей государства является привитие общечеловеческих ценностей, которые будут способствовать стремлению подрастающего поколения к знаниям и трудолюбию [2].

Общечеловеческие ценности являются одной из ступеней к жизненному самоопределению. По мнению В.Б. Ольшанского ценности – это своеобразные маятники, которые помогают выделить в потоке информации то, самое главное для жизнедеятельности человека, для его поведения. То, что противоречит ценностям, будет тем, на что не обращают особого внимания – либо невосприятием, либо неразделением информации. Учащийся выбирает изучаемый материал в соответствии со своей точкой зрения [3, с. 42]. Проблема жизненного самоопределения учащихся остается не равнодушной для государства. Сущность жизненного самоопределения молодых людей, ориентация на ценностно – смысловую сферу, вопросы будущей профессиональной деятельности прослеживаются в ряде нормативных документов, являющихся законодательной базой в современном Казахстане: Закон об образовании, Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2020 – 2025 годы, Концепция правового обучения учащейся молодежи в Республике Казахстан.

Главным в жизни каждого человека, а молодой личности тем более, является жизненное самоопределение, приравненное к ценностям, на основе которых личность осуществляет свой жизненный выбор. При этом личностные ценности молодежи основываются на системе ценностей являющиеся наиболее важными для молодых людей. К общечеловеческим ценностям относят жизнь, свободу, счастье, мир, представления о справедливости, правах и обязанностях людей, дружбе и любви. При этом главным в системе общечеловеческих ценностей для подрастающей молодежи являются ориентация на дружбу, справедливость, добро и истину [4, с. 56].

Еще в первой половине XX века Ш. Кудайбердиев определил общечеловеческие ценности как, необходимость в активном утверждении своей духовности, высокой морали, совести, крепкой основы для духовного возвышения человека. Поэтому воспитание, обучение «Науке Совести» – этике, самовоспитание – основные факторы воспитания подрастающего поколения. Пути воспитания – это благородные цели, честный труд, добрые поступки [5, с. 7]. Общечеловеческие ценности входят в содержание ценностно – смысловой сферы личности. И.Н. Истомин рассматривает ценностно – смысловую сферу как определенную категорию установок. По его мнению, при одновременном наличии потребности и соответствующей среды для ее удовлетворения у индивида формируется определенная установка на конкретный предмет или явление, существенно определяющая его дальнейшее поведение.

Ценностно – смысловая сфера, является элементом мотивационной структуры личности, состоящей из комплекса различных социальных установок. В зависимости от конкретной ситуации, осуществляется выбор тех или иных актуальных социальных установок в качестве целей и мотивов деятельности [6, с. 213].

Под влиянием ряда социальных факторов, таких как разрушение и отсутствие устойчивой системы общечеловеческих ценностей в обществе, падение социального статуса и престижа образованного человека, снижение социальной значимости труда, а также в результате стремительного развития техники, технологий, промышленности, информационных систем возникает необходимость в новом уровне знаний, компетенций, самоопределении молодых людей.

Эти вопросы касаются жизненного самоопределения личности и рассматриваются в трудах таких ученых, как Л.И. Божович, Л.Н. Антиловой, А.С. Шарова, Е.И. Головаха. Последний отмечает, что «самоопределение предполагает акцент на самодетерминации личности», ее ориентации на будущие жизненные перспективы, важнейшим элементом («ядром») которых являются ценностные ориентации, жизненные планы и цели [7, с. 65]. В работах Л.И. Божович представлена роль ценностных ориентации в жизненном самоопределении личности учащихся, самореализации, самоактуализации личности. Жизненное самоопределение зависит от определенных социальных, а также возрастных условий, а также от собственной активности личности. Субъектность проявляется в определении своей позиции относительно общечеловеческих ценностей на основе смысла своего существования, в осознании их и ответственности за них. Жизненное самоопределение с точки зрения Л.И. Божович – структурно – динамическое образование, которое характеризуется быстро протекающими процессами осознания, а также поисками смыслов и ценностей, ответственности за выборы и реализацию выбранных позиций [8, с. 23].

Жизненное самоопределение обусловлено личностной зрелостью и сознательным выбором своего места в системе социальных ценностей. Сформированность смысложизненных ориентаций, ответственность и мотивация к самоактуализации выступают в качестве главных факторов, которые оказывают влияние на адекватную оценку жизненного самоопределения личности учащихся, которая содержательно раскрывает функционирование ценностно – смысловой сферы как целостной, динамичной системы. Активность учащихся, осознание стремления занять какую – либо позицию, по мнению С.Л. Рубинштейна являются важнейшими аспектами жизненного самоопределения [9, с. 157]. Важным для становления ценностных ориентаций, по мнению К.А. Абульхановой – Славской является жизненное самоопределение. В ценностной саморегуляции главную роль оказывают субъектность личности, которая проявляется в определении собственной позиции относительно общечеловеческих ценностей на основе смысла своего существования, в осознании их, построении иерархии ценностей, в стремлении к жизненному самоопределению и ответственности личности [10, с. 142].

У современной молодежи общечеловеческие ценности сформированы не должным образом, отсутствует мотивация к трансформации собственной жизни, к труду, образованию, развитию, самосовершенствованию, а также к жизненному самоопределению. Приоритетной остается позиция старших членов семьи, которые, как правило, обеспечивают материальное составляющее нынешней молодежи, тем самым влияют на выбор профессиональной сферы деятельности своих детей. Развитие общечеловеческих ценностей не является важным, учащиеся все чаще склоняются к материальным ценностям. Привитие общечеловеческих ценностей подрастающего поколения может стать ступенью к жизненному самоопределению учащихся. Именно с помощью общечеловеческих ценностей начинается целенаправленное воспитание

учащихся. Воспитание на основе общечеловеческих ценностей в педагогической деятельности является процессом развития гуманной, самостоятельной, гармоничной, всесторонне развитой личности, способной к выбору профессии, к жизненному самоопределению. Показателями, которые раскрывают сущность процесса жизненного самоопределения, являются мотивы профессионального выбора, профессионально – ценностные ориентации, наличие индивидуальной траектории учащихся. Сущностью жизненного самоопределения является самостоятельное и осознанное нахождение смыслов, работы, которую они выполняют и всей жизнедеятельности в конкретной культурно – исторической и социально – экономической ситуации.

Основы успешного жизненного самоопределения закладываются еще с детства, в период, когда начинают формироваться психологические особенности ребёнка, которые оказывают влияние на эффективность его будущего жизненного и профессионального выбора. Таким образом, учреждение образования должно создавать предпосылки для зрелого и правильного выбора учащимися своей будущей профессии.

Жизненное самоопределение оказывает влияние на определение молодыми людьми своих целей и приоритетов, результатов, которые получит личность в конце своей деятельности, того, чего они должны добиться, играет главную роль в социализации, а также в становлении и формировании учащегося. Лучше всего жизненное самоопределение раскрывается на уроках самопознания, которые дают возможность находить выход из трудных ситуаций, верно и с самоуверенно решать ситуации конфликтного характера, с достоинством вести себя в окружении людей, соблюдать нормы этикета. Жизненное самоопределение при этом является шагом на пути к самореализации личности. Учащиеся, верно осознавшие для себя, то чем они хотят заниматься, получают огромный успех в трудовой деятельности, стоят карьеру, а также саморазвиваются. Каждый молодой представляет собой личность, которая самостоятельно и уникально выбирает свой маршрут развития. Прежде всего, это те жизненные ценности, которые учащиеся ставят для себя приоритетным.

Если молодой человек ставит для себя важным духовное развитие, то важными ценностями у человека в таком случае являются дети, семья, дружба. Если же люди живут исключительно для себя, то целью является самореализация и достижения максимальных успехов в плане карьеры. Не каждому молодому человеку удастся быстро и легко самоопределиваться. Для кого – то поиск себя затягивается на долгое время и становится самостоятельным направлением развития личности.

Особую значимость в жизненном самоопределении учащихся играет ценностно – смысловая сфера личности, которая состоит из двух основных систем, ценностных ориентаций и личностных смыслов. Личностные смыслы в системе ценностных ориентаций несут ответственность за направленность личностной активности, которая отражает значимость всех предметов, вещей и явлений для молодого человека. Общечеловеческие ценности образуют ценностно – смысловую сферу личности как функциональную систему, формирующую смыслы и цели жизнедеятельности человека и регулирующие способы их достижения. Ориентация на общечеловеческие ценности является фактором развития личности и жизненного самоопределения. Ценности являются критерием и фактором жизненного самоопределения, поэтому в зависимости от приоритетных ценностей можно говорить, о том, как у учащихся формируется структура ценностных ориентаций, в которой преобладают ценности жизненного самоопределения.

Литература:

1. Белякова Е.Г. Реализация идей ценностно – смыслового подхода в практике образовательного процесса // Вестник Тюменского государственного университета. Социально – экономические и правовые исследования. – 2017. – № 2. – С. 42 – 51.

2. Послание Президента Республики Казахстан – К. – Ж.К Токаева народу Казахстана «Единство народа и системные реформы – прочная основа процветания страны»: Астана, 2021 // электронный источник. Режим доступа // [https://www.akorda.kz/ru/poslanie – glavy – gosudarstva – kasym – zhomarta – tokaeva – narodu – kazahstana – 183048](https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-183048)
3. Кон И.С. В поисках себя. – М., 2017. – 148 с.
4. Камбарова К.У. Общечеловеческие ценности: понятие и сущность // Молодой ученый. – 2016. – № 11. – С. 181 – 182.
5. Барлыбаева Г.Г. Проблемы нравственности и нравственного самосовершенствования в творчестве Шакарима: Алматы, 2017. – 11 с.
6. Истомина И.Н. Ценностные ориентации в системе регуляции поведения // Психологические механизмы регулирования социального поведения. – М., 2019. – 252 с.
7. Пряхникова Е.Ю. Факторы профессионального самоопределения преподавателей педагогических вузов // Вопросы психологии. – 1994. – №6. – С. 64 – 72 с.
8. Божович Л.И. Этапы формирования личности в онтогенезе // Вопросы психологии. – 2019. – №4. – С. 23 – 33.
9. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. Человек и мир. – СПб.: Питер, 2019. – 512 с.
10. Абульханова – Славская К.А. Стратегия жизни. – М.: Мысль, 2017. – 299 с.

УДК 159.9

ОСОБЕННОСТИ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ И ОБРАЗА БУДУЩЕГО У ПОДРОСТКОВ, ВОСПИТЫВАЮЩИХСЯ В УСЛОВИЯХ ПОЛНОЙ И НЕПОЛНОЙ СЕМЬИ

Гумель Е.Б., Комкина Т.М., Волчкова Н.И.
(НАО СКУ им. М. Козыбаева)

Любого рода изменения в политической, экономической, духовной сферах общества влекут за собой кардинальные изменения в психологии, ценностных ориентациях и поступках людей. В условиях перемен наблюдается неизбежная переоценка ценностей, которая более всего проявляется в сознании подрастающего и молодого поколения.

Ценностные ориентации – сложный социально – психологический феномен, характеризующий направленность и содержание активности личности, являющийся составной частью системы отношений личности, определяющий общий подход человека к миру, к себе, придающий смысл и направление личностным реакциям, поведению, поступкам [1, с.32].

Актуальность заявленной темы заключается в том, что именно в подростковом возрасте человек стремится к определению своей системы ценностей, на основе которой в дальнейшем формируется внутренняя позиция, стратегия жизни, образ личности в целом. Формирование ценностных ориентаций, образа «Я» напрямую зависит от потребностей человека, степени их удовлетворенности, ближайшего социального окружения [2, с.29].

Именно в семье закладываются основные ценности, модели поведения и взаимоотношения ребенка с другими людьми, причем этот опыт во многом предопределяет его поведение с окружающими людьми на протяжении всей жизни. В соответствии с вышесказанным нами была сформулирована цель эмпирического исследования: выявить особенности ценностных ориентаций и образа будущего у подростков, воспитывающихся в условиях полной и неполной семьи. Исследование проводилось на базе КГУ «Кривошековская средняя школа» района Шал акына Северо

– Казахстанской области. В качестве испытуемых выступили 40 учащихся 9 классов, средний возраст которых составил шестнадцать лет. Качественный состав выборки испытуемых распределился следующим образом: 20 учащихся, воспитываются в полной семье и 20 подростков воспитываются в условиях неполной семьи (в воспитании принимают участие только матери).

Методы исследования:

- анализ научной литературы;
- психодиагностический метод (методика «Ценностные ориентации» М. Рокича; мини – сочинение «Я через 10 лет»);
- сравнительный анализ;
- интерпретационный метод.

Для описания ценностных ориентаций подростков, воспитывающихся в условиях полной и неполной семьи, мы использовали методику М. Рокича. Методика М. Рокича позволяет выявить две группы ценностей:

– терминальные ценности (активная жизненная позиция, жизненная мудрость, здоровье, интересная работа, красота и искусство, любовь, материально обеспеченная жизнь, наличие хороших друзей, общественное призвание, познание, продуктивная жизнь, развитие, развлечение, свобода, счастливая семейная жизнь, счастье других, творчество, уверенность в себе);

– инструментальные ценности (независимость, воспитанность, жизнерадостность, образованность, рационализм, аккуратность, терпимость, ответственность, самоконтроль, исполнительность, твердая воля, непримиримость к недостаткам в себе и других, широта взглядов, смелость в отстаивании своего мнения, честность, высокие запросы, чуткость, эффективность в делах) [3, с. 38].

Рисунок 1. Терминальные ценности подростков из полных семей, n=20

На Рисунке 2 представлены терминальные ценности подростков, воспитывающихся в условиях неполной семьи. Анализируя данные, приведенные на Рисунке 2, можно говорить о том, что наиболее значимыми терминальными ценностями для подростков, воспитывающихся в условиях неполной семьи, являются «здоровье» (73%), «любовь» (73%), «наличие хороших и верных друзей» (67%),

«счастливая семейная жизнь» (63%). Самую низкую значимость для подростков из неполных семей представляют такие ценности, как: «красота природы и искусства» (30%), «развлечения» (29%), «продуктивная жизнь» (26%), «счастье других» (26%). На Рисунке 3 можно проследить выраженность инструментальных ценностей у подростков, воспитывающихся в условиях полной семьи.

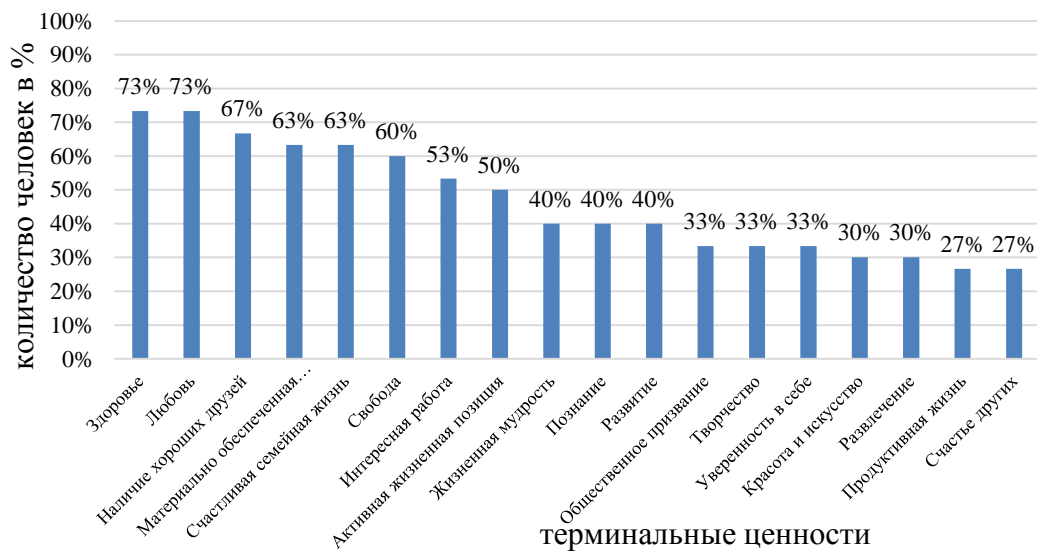

Рисунок 2. Терминальные ценности подростков из неполных семей, n=20

Рисунок 3. Инструментальные ценности подростков из полных семей, n=20

Наибольший ранг в системе ценностных ориентаций подростков, воспитывающихся в условиях полной семьи, имеют такие инструментальные ценности как: «независимость» (73%), «воспитанность» (70%), «жизнерадостность» (70%). Самыми незначимыми инструментальными ценностями подростки из полных семей

считают такие ценности: «высокие запросы» (30%), «чуткость» (27%), «эффективность в делах» (23%). На Рисунке 4 представлены инструментальные ценности подростков, воспитывающихся в условиях неполной семьи.

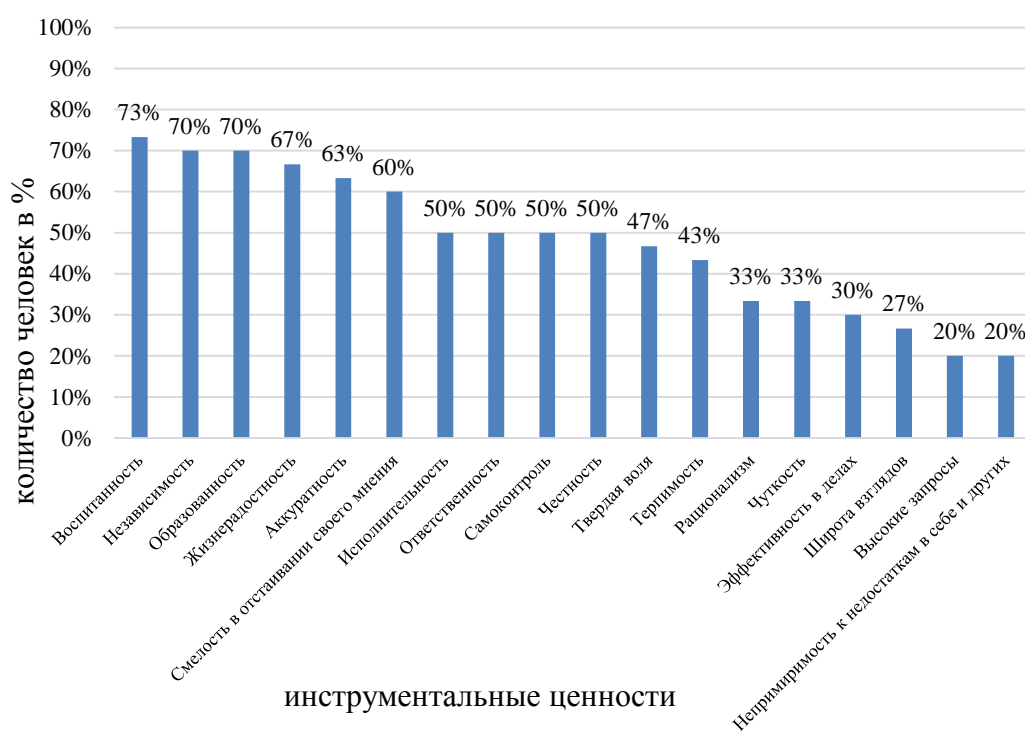

Рисунок 4. Инструментальные ценности подростков из неполных семей, n=20

У подростков, воспитывающихся в условиях неполной семьи, наивысшую значимость составили ценности: «воспитанность» (73%), «независимость» (70%), «образованность» (70%). Наименьший ранг в структуре ценностных ориентаций у подростков из неполных семей занимают следующие ценности: «широта взглядов» (27%), «высокие запросы» (20%), «непримиримость к недостаткам в себе и у других» (20%). На основе представленных данных нами был проведен сравнительный анализ структур ценностных ориентаций подростков, воспитывающихся в условиях полной и неполной семьи.

Существенных различий в структурах ценностных ориентаций у подростков, воспитывающихся в условиях полной и неполной семьи, нами выявлено не было. Для современных подростков приоритетными являются общечеловеческие ценности любви, здоровья, дружбы, что полностью соответствует ведущим потребностям и возрастным новообразованиям данного периода развития. Причем реализовывать эти ценности подростки, независимо от условий воспитания, стремятся через получение образования, достижение независимости и соблюдение основных требований социума. Однако, подростки, воспитывающиеся в условиях полной семьи, больше ценят необременительное времяпровождение, с отсутствием обязанностей и воспринимают процесс своей жизни как интересный, эмоционально насыщенный и наполненный смыслом. Подростки из полных семей склонны говорить правду и оценивают это как более значимый принцип, нежели подростки из неполных семей. Подростки из неполных семей больше ценят свободу. Они обычно винят себя за те или иные поступки и действия, что может проявляться в выражении гнева в адрес окружающих. Для них свойственна настойчивость в отстаивании своей позиции. Подростки из

неполных семей в большей степени нацелены на материальную независимость, так как они чувствуют уязвимость в материальных вопросах, ведь источником их обеспечения является только один родитель. Помимо методики М. Рокича, изучающей структуру ценностных ориентаций, подросткам предлагалось написать мини – сочинение на тему «Я через 10 лет».

При написании сочинения не ставилось каких – либо ограничений в виде наводящих вопросов или тем, которые должны были быть освещены. При анализе сочинений учитывалась ведущая тема (о чем мечтает подросток), а также общий эмоциональный фон. Анализ сочинений подростков, воспитывающихся в условиях полной семьи, позволил составить рейтинг затрагиваемых ими тем. Чаще всего подростки из полных семей представляли себя через 10 лет, занимающимися построением карьеры или ведущими собственный бизнес. Ряд подростков раскрыли тему реализации себя через творчество и науку, а также возможность путешествий и познания мира. И только небольшая часть подростков (5 девушек) описали себя в качестве матерей и хранительниц семейного очага. Подростки, воспитывающиеся в условиях неполной семьи, чаще выражали желание в будущем создать семью (данная тема прослеживалась в 11 сочинениях независимо от пола подростков). 17 подростков из неполных семей поднимали тему материального благополучия, причем в сочинениях девушек материальное благополучие чаще достигалось за счет «богатого мужа», а не за счет собственной самореализации. Таким образом, образ будущего подростков, воспитывающихся в условиях полной семьи, характеризуется осознанностью выбора, социальной успешностью, стремлением к достижению успеха и уверенностью в себе, в то время как образ будущего подростков, воспитывающихся в условиях неполной семьи, характеризуется созданием и поддержанием межличностных контактов и отношений, стремлением к материальному благополучию.

Литература:

1. Яницкий М.С. Ценностные ориентации личности как динамическая система. – Кемерово: Кузбассвуиздат, 2016. – 98 с.
2. Горбунова В.С. Методика для исследования смысловозрительного кризиса личности в подростковом возрасте / Горбунова В.С. // Вестник Самарской гуманитарной академии. – Серия: Психология. – 2018. – № 1 (11). – С. 27 – 40.
3. Рокич М. Природа человеческих ценностей. / под ред. В.П. Красногорцева. – М: Свободная пресса, 2017. – 163с.

УДК 376.4

ОРГАНИЗАЦИЯ КОРРЕКЦИОННО – РАЗВИВАЮЩЕЙ РАБОТЫ С ДЕТЬМИ РАННЕГО ВОЗРАСТА В УСЛОВИЯХ КАБИНЕТА ПСИХОЛОГА – ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КОРРЕКЦИИ

Дзекалюк М.И.

(СКУ им. М. Козыбаева)

Гирц В.С.

(КППК №1 г. Петропавловск, Казахстан)

Организация коррекционно – развивающей поддержки детей раннего возраста с ограниченными возможностями регламентирована рядом нормативных документов:

Законом РК «Об образовании», Типовыми правилами деятельности кабинетов психолога – педагогической коррекции, Законом РК «О социальной и медико – педагогической коррекционной поддержке детей с ограниченными возможностями», Уставом кабинета психолога – педагогической коррекции [1, 2, 3]. Учитывая особенности познавательной деятельности, эмоционально – волевой сферы и характер поведения дети раннего возраста с ограниченными возможностями значительно отличаются от нормально развивающихся сверстников и требуют специального коррекционного воздействия.

Это объясняет необходимость создания в РК системы ранней комплексной помощи детям с отклонениями в развитии (профилактика появления отклонений, ранняя диагностика и специальная помощь детям с отклонениями в развитии и воспитывающим их семьям). Результаты отечественных и зарубежных научных исследований убедительно доказывают, что раннее выявление и ранняя комплексная коррекция отклонений в развитии с первых лет или даже месяцев жизни ребенка позволяют предупредить появление дальнейших отклонений в его развитии, скорректировать уже имеющиеся, значительно снизить степень социальной недостаточности детей, достичь более высокого уровня их общего развития, а впоследствии и образования, а также более успешной интеграции в общество.

На современном этапе развития системы образования детей с ограниченными возможностями в развитии на первый план выдвигается создание оптимальных условий для комплексного лечения, коррекционной и социальной адаптации, воспитания и обучения с учётом особенностей психофизического развития детей раннего возраста. С этой целью во многих регионах республики Казахстан создаются кабинеты психолога – педагогической коррекции с оказанием коррекционно – педагогической поддержки детям с раннего возраста, также разработаны методические рекомендации по организации психолога – педагогического сопровождения детей с ограниченными возможностями [4]. Основная цель коррекционно – педагогической работы в кабинете психолога – педагогической коррекции с детьми раннего возраста – создание условий для максимального развития ребенка и для последующего включения в образовательный процесс и социум, а также привлечение родителей как его равноправных участников.

Основными задачами кабинета психолога – педагогической коррекции в работе с детьми раннего возраста:

1) оказание комплексной психолога – медико – педагогической помощи в виде психолога – педагогической коррекции и реабилитации детей и подростков с нарушениями речи, зрения, слуха, опорно – двигательного аппарата, эмоционально – волевой сферы, с трудностями в обучении, общении, поведении;

2) комплексное изучение проблем ребенка междисциплинарной командой специалистов (командная оценка) и определение возможностей и потребностей ребенка в медицинской, психологической, коррекционно – педагогической, и социальной помощи;

3) разработка и составление индивидуальной развивающей программы, с учетом социальной ситуации развития ребенка;

4) проведение коррекционно – развивающего обучения в форме индивидуальных, групповых занятий;

5) консультирование и обучение родителей (лиц их заменяющих) по вопросам воспитания детей с ограниченными возможностями в развитии в условиях семьи;

6) методическое руководство и оказание помощи педагогам дошкольных общеобразовательных учреждений об особенностях психофизического состояния и возможностях развития детей раннего возраста с ограниченными возможностями [5].

В работах ведущих отечественных и зарубежных педагогов – гуманистов и учёных (Я.А. Коменский, И.Г. Песталоцци, М. Монтессори, К.Д. Ушинский, В.М. Бехтерев, Ж. Пиаже) обращалось внимание на важность воспитания ребёнка с первых дней жизни. До начала XX в. эта проблема не имела научно обоснованной теоретической базы. Существенный вклад в её решение внесли отечественные ученые Н.И. Красногорский, Н.М. Щелованов, Н.Л. Фигурин, К.С. Выготский, А.В. Запорожец, Д.Б. Эльконин и др. Коррекционно – развивающая помощь детям от 0 до 3 лет признана Коррекционно – развивающая помощь детям от 0 до 3 лет признана в современной педагогической науке самым эффективным средством профилактики и компенсации имеющихся нарушений в их развитии (К.С. Выготский, В.И. Лубовский, 1994; Е.А. Стребелева, 1994, 1996; Е.М. Мастюкова, 1992, 1996; Е.И. Морозова, 1998; Ю.А. Разенкова, 1997 и др.). При этом дети в возрасте от рождения до 3 – х лет, являющиеся наиболее сензитивным для развития важнейших психических функций, остаются практически полностью без необходимой психолого – педагогической помощи.

Конкретизация содержания психолого – педагогической помощи детям раннего возраста с различным характером нарушений в развитии нашла своё отражение в исследованиях сотрудников института коррекционной педагогики РАО (НИИ КП): коррекционная работа с детьми младенческого и раннего возраста групп риска (Ю.А. Разенкова), раннее выявление и коррекция речевой недостаточности (Г.В. Чиркина, О.Е. Громова), коррекционная работа с детьми раннего возраста, имеющими отклонения в эмоциональном развитии в условиях семьи (Е.Р. Баенская), раннее выявление и коррекция отклонений в умственном развитии (Е.А. Стребелева), психофизиологические методики ранней диагностики нарушений зрительного восприятия у детей (М.Э. Вернадская, Л.П. Григорьева). Изучение практики реализации психолого – педагогической помощи детям раннего возраста с нарушениями развития позволяет прийти к выводу о её ограниченном существовании в системе специального образования в г. Петропавловск.

Существующие единичные структуры (Кабинет психолого – педагогической коррекции), охватывающие диагностическую и коррекционно – педагогическую помощь детям раннего возраста, не могут решить стоящих задач из – за их крайней малочисленности. Широкому распространению психолого – педагогической помощи детям раннего возраста препятствует отсутствие научно – теоретических исследований, посвященных разработке механизма реализации данной помощи в общей системе образования. В то же время имеется позитивный отечественный и зарубежный опыт, представляющий различные действующие модели взаимодействия с семьёй ребенка раннего возраста и конкретные технологии психолого – педагогической помощи. Таким образом, анализ специальной литературы, касающейся проблемы развития и коррекции нарушений у детей раннего возраста, проводимой работы с детьми данной категории в кабинете психолого – педагогической коррекции говорит об актуальности выбранной темы. Но несмотря на значительную теоретическую разработанность проблемы развития и коррекции детей раннего возраста, на сегодняшний день нет практических данных об эффективности коррекционно – развивающей работы с детьми раннего возраста в кабинете психолого – педагогической коррекции.

Целью нашего исследования явилась проверка эффективности проводимой коррекционно – развивающей работы в условиях кабинета психолого – педагогического кабинета с детьми раннего возраста.

Кабинет психолого – педагогической коррекции (КППК) относится к специальным (коррекционным) организациям образования. Это новый тип учреждений

образования, в котором создана инклюзивная образовательная среда, то есть обучение для всех детей в пределах их психофизических возможностей.

Кабинет психолога – педагогической коррекции отличается от других учреждений специального образования и принципиально новыми задачами, и особым контингентом детей и подростков, и спецификой организации коррекционного процесса. По сравнению с другими учреждениями специального образования, которые укомплектовываются по одному ведущему нарушению, кабинет психолога – педагогической коррекции оказывает комплексную помощь различным категориям детей и подростков с особенными потребностями в развитии: дети с нарушением слуха, речи, интеллекта, зрения, опорно – двигательного аппарата, ЗПР, а также с проблемами в поведении, общении и обучении. Основная цель коррекционно – педагогической работы в кабинете психолога – педагогической коррекции с детьми раннего возраста – создание условий для максимального развития ребенка и для последующего включения в образовательный процесс и социум, а также привлечение родителей как его равноправных участников. Представим этапы проведения комплексной коррекционно – развивающей помощи детям раннего возраста в кабинете психолога – педагогической коррекции таблице 1 [79].

Таблица 1. Этапы проведения комплексной коррекционно – развивающей помощи детям раннего возраста в кабинете психолога – педагогической коррекции

Этапы	Алгоритм работы	Результат	Ответственный
Подготовительный	Цель: сбор первичной информации, обозначение проблемы, определение путей и способов ее решения. Предмет изучения: - запрос родителей (законных представителей) и жалобы ребенка; - данные о развитии ребенка, краткие сведения из анамнеза; - сведения об условиях развития и воспитания ребенка; - анализ ситуации социального окружения ребенка.	Построение гипотезы	Заведующая
Организационный	- оформление личного дела; - изучение первичной документации; - знакомство родителей (законных представителей) с основным содержанием, направлениями коррекционно – развивающей работы, обозначение предполагаемых результатов; - заключение договора с родителями (законными представителями) на проведение диагностико – коррекционно – развивающей работы.	Заключение договора; оформление необходимой документации; зачисление.	Заведующая Методист
Этап диагностики	Цель: выявление особенностей физического, психического развития, личностной и познавательной сферы ребенка: диагностика уровня социальной адаптации, бытовых навыков и умений; - углубленная диагностика психического развития, выявление индивидуально – психологических особенностей;	Сбор диагностических данных об индивидуальных особенностях развития ребенка. Выявление зоны ближайшего и актуального развития.	Педагоги – специалисты.

Продолжение Таблица 1.

Этапы	Алгоритм работы	Результат	Ответственный
	<ul style="list-style-type: none"> - диагностика речевого развития; - педагогическая диагностика, выявление трудностей в обучении; - определение уровня актуального развития; - фиксирование характера отклонений в развитии; - выявление личностного ресурса, определение зоны ближайшего развития; (результаты фиксируются в протоколе командной оценки ребёнка). 		
Этап разработки Индивидуальной развивающей программы	<p>Цель: составление и утверждение индивидуальной коррекционно – развивающей программы.</p> <p>По данным заключений в результате углубленной диагностики «команды» специалистов составляется и утверждается индивидуальная развивающая программа (ИРП), разрабатывается план конкретных мероприятий, направленных на решение выявленных проблем.</p>	Составление и утверждение индивидуальной коррекционно – развивающей программы. Определение форм работы.	Заведующая Педагоги – специалисты
Этап динамического изучения	<p>Реализация программы через различные формы работы:</p> <ul style="list-style-type: none"> - индивидуальные и групповые занятия с психологом, логопедом, дефектологом; - различные тренинги (в зависимости от проблемы). 	Максимальное использование личностного ресурса ребенка и интеграция его в образовательное пространство.	Педагоги – специалисты
Конечная оценка результатов	Мониторинг эффективности реализации индивидуальных коррекционно – развивающих программ.	Составление аналитических материалов	Педагоги – специалисты Методист

Для достижения цели исследования мы предположили, что коррекционно – развивающая работа с детьми раннего возраста в условиях кабинета психолога – педагогической коррекции, направленная на коррекцию основного нарушения будет способствовать более успешной социализации.

Опытно – экспериментальная работа проводилась на базе КГУ «Кабинет психолога – педагогической коррекции № 1» города Петропавловск СКО. В исследовании приняли участие 12 детей от 1г до 3х лет.

С целью определения уровня развития экспериментальной группы нами использовалась «Методика диагностики психического развития детей от года до 3х лет», авторов Смирновой Е.О., Галигузовой Л.Н., Ермоловой Т.В., Мещеряковой С.Ю.

По результатам диагностики были выявлены уровни:

2) сформированности навыка средств общения у детей первого года жизни:

- а). отсутствует – 2 ребенка (33,4 %).
- б). низкий уровень – 3 ребенка (50,00 %);
- в). средний уровень – 1 ребенок (16,6 %);
- г). высокий уровень – 0 детей (0,00 %).

3) развития предметно – манипулятивной деятельности:

- а). отсутствует – 0 детей (0,00 %).
- б). низкий уровень – 2 ребенка (33,3 %);

- в). средний уровень – 4 ребенка (66,7 %);
- г). высокий уровень – 0 ребенок (0,00 %).

4) развития ситуативно – делового общения на констатирующем этапе опытно экспериментальной работы:

- а). отсутствует – 0 детей (0,00 %).
- б). низкий уровень – 3 детей (50,0 %);
- в). средний уровень – 3 детей (50,0 %);
- г). высокий уровень – 0 детей (0,00 %).

У детей второго года жизни выявлены уровни, следующие сформированности предметной деятельности на констатирующем этапе опытно – экспериментальной работы:

1. отсутствует – 2 ребенка (33,3 %).
2. низкий уровень – 1 ребенок (16,7 %);
3. средний уровень – 3 детей (50,0 %);
4. высокий уровень – 0 детей (0,00 %).

На основе данных констатирующего эксперимента было установлено, что у детей первого года жизни наиболее несформированным являются навыки средства общения по сравнению с предметно – манипулятивной деятельностью. Выявлено отсутствие детей первого года жизни с высоким уровнем развития навыка средства общения и предметно – манипулятивной деятельности.

Дети, с заключением ЗЭКПР, не обращались к взрослому и уклонялись от общения с ним. А также изредка поглядывали на взрослого, плакали, не шли на контакт. Дети, с заключением ЗРР, ЗПРР, тугоухость III и IV степеней, эпизодически проявляли инициативу, но только после обращения взрослого, выполняли некоторые пробы, неуверенно и робко брали игрушки, часто бросали их.

На основе результатов диагностики можно выделить следующее: у детей второго года жизни уровень развития ситуативно – делового общения больше сформирован, чем предметная деятельность. Так же было выявлено отсутствие детей второго года жизни с высоким уровнем развития ситуативно – делового общения и предметной деятельности.

Дети, с заключением, ЗЭКР и ЗЭКПР, не обращались к взрослому по поводу действий с предметами ни в одной из проб, не инициировали первым контакт со взрослым, не проявляли инициативу даже после обращения взрослого.

Плохо шли на контакт, капризничали, вырывались. Дети, с заключение ОНР I – II уровней и ЗПРР, иногда проявляли инициативу после обращения взрослого, реже самостоятельно. В совместной деятельности занимали преимущественно пассивную позицию. Не проявляли настойчивости в привлечении внимания взрослого к предметам и действиям с ними.

Таким образом, необходимо проводить работу по развитию навыка общения у детей первого года жизни и ситуативно – делового общения у детей второго года жизни.

На формирующем этапе проводилась коррекционно – развивающая работа у детей раннего возраста по следующим направлениям:

1. Развитие общения со взрослым у детей первого года жизни.
2. Развитие предметно – манипулятивной деятельности у детей первого года жизни.
3. Развитие общения со взрослым у детей второго года жизни.
4. Развитие предметной деятельности у детей второго года жизни.

На формирующем этапе опытно – экспериментальной работы нами использовалась игра. Игра – одно из важнейших направлений коррекционного обучения, она помогает в работе логопедов и дефектологов.

На контрольном этапе эксперимента мы выявили уровень развития детей раннего возраста после проведенной коррекционно – развивающей работы и сравнили уровни развития детей раннего возраста на констатирующем и контрольном этапе опытно – экспериментального исследования, подвели итоги опытно – экспериментального исследования.

Проведя опытно – экспериментальную работу, мы отметили положительную динамику сформированности навыка общения со взрослым и предметно – манипулятивную деятельность у детей первого года жизни, а также динамику сформированности ситуативно – делового общения и предметной деятельности у детей на втором году жизни. Это объясняется использованием на коррекционно – развивающих занятиях – игры.

Применение игры коррекционно – развивающих занятиях позитивно отражается на качестве коррекции и обучения. Выяснилось, что проведение систематической работы позволило повысить результаты, но не сильно из – за недостаточного времени.

Многие дети первого и второго года жизни стали рассматривать игрушки и сосредоточено заниматься с ними, реже отвлекаться. Дети стали внимательно наблюдать за действиями взрослого, сразу после показа образца действия старались воспроизвести его, но в последующей самостоятельной игре образец не воспроизводили. Таким образом, проведенное экспериментальное исследование позволило доказать гипотезу о том, что если с детьми раннего возраста проводить коррекционно – развивающую работу в условиях кабинета психолога – педагогической коррекции, направленную на коррекцию основного нарушения, то это будет способствовать более успешной социализации.

Литература:

1. Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года № 319 – III «Об образовании» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 28.12.2017 г.) [www. online.zakon.kz](http://www.online.zakon.kz)
2. Типовые правила деятельности специальных организаций образования (утверждены постановлением Правительства Республики Казахстан от 17 мая 2013 года № 499) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 07.04.2017 г.) – www. online.zakon.kz
3. Закон РК «О социальной и медико – педагогической коррекционной поддержке детей с ограниченными возможностями» от 11 июля 2002 года N 343. www. adilet.zan.kz/rus
4. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 12 декабря 2011 года № 524 «Об утверждении Методических рекомендаций психолога – педагогического сопровождения детей с ограниченными возможностями». www./dara.kz
5. Гапанов А.С. Психическое и физическое развитие от 1 до 3 лет. – М.: Просвещение, 2007. – 134 с.
6. Смирнова Е.О., Галигузова Л.Н., Ермолова Т.В., Мещерякова С.Ю. Диагностика психического развития ребенка до трех лет. – www. luxeth.ru

УДК 502:37.03 : 377, 574, 908

КРАЕВЕДЕНИЕ ОДИН ИЗ ПРИНЦИПОВ НЕПРЕРЫВНОГО ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Дмитриев П.С., Шмырёва О.С., Фомин И.А.
(*СКУ им. М. Козыбаева*)

В настоящее время экологические знания приобретают особенное значение как в мире, так и в нашей республике. Под влиянием человеческой деятельности в природе

происходят глобальные, очень серьезные изменения. Появляются всё новые и новые очаги экологических бедствий, многие виды растений и животных находятся под угрозой исчезновения. Исчезают леса, природные комплексы и т.д.

Почему человечество так варварски относится к природе, к миру, частью которого они сами являются? Зачем срывают цветы и убивают животных ради забавы? Нельзя не отметить, что человек основное свое воспитание получает в семье. Огромную роль в формировании личности играет конечно же и образование [1].

Несмотря на то, что в нашей республике экологическое образование в настоящее время не занимает должного уровня развития, в соответствии с Посланием Главы государства Касым – Жомарта Токаева народу Казахстана (1 сентября 2020 г.) внимание будет уделяться экологическому воспитанию и образованию подрастающего поколения в школах и вузах. В рамках государственной политики планируется активное внедрение экологических вопросов в учебные программы по географии, биологии, химии, основы безопасности жизнедеятельности, во внеклассную работу, а также проведение различных конкурсов и соревнований на экологические темы [2].

Программа классных часов по экологическому образованию для обучающихся 1 – 11 классов (далее – Программа) разработана Республиканским учебно – методическим центром дополнительного образования Министерства образования и науки РК в помощь классным руководителям. Она включает три законченных и взаимосвязанных блока, которые соответствуют первой (1 – 4 класс), второй (5 – 8 класс) и третьей (9 – 11 класс) ступеням обучения. Каждый блок содержит комплекс экологических знаний, доступных для понимания учащимися разных возрастных групп.

Целью Программы является формирование интегрированной системы экологического образования с учетом индивидуальных качеств личности обучающихся на разных этапах обучения и воспитания. Программа ставит перед собой задачу не только дать экологические знания, но прежде всего, привить любовь и бережное отношение как к живой природе в целом, так и каждому живому существу, которое имеет такие же права на жизнь, как и человек. Программа шаг за шагом должна научить ребенка любить, любить себя, своих близких, природу, весь мир, все, что его окружает, начиная с каждой травинки.

Программа разработана на основе интеграции различных областей знаний (естественно – научных, гуманитарных, обществоведческих) и направлена на создание условий для формирования ценностного отношения младших школьников к природе, ее целостного восприятия, для воспитания основ экологической ответственности как важнейшего компонента экологической культуры. Воспитывающая функция Программы для младших школьников заключается в формировании потребности познания окружающего мира и своих связей с ним, гуманного отношения к природе, к живым существам, воспитании чувства полной гармонии с природой и человеческим обществом, экологически обоснованных потребностей, интересов, норм и правил.

Деятельностный подход к разработке содержания классных часов позволяет обеспечивать восприятие и усвоение знаний, создавать условия для высказывания младшими школьниками суждений нравственного, эстетического характера, уделять внимание ситуациям, где ребенок должен учиться различать универсальные и утилитарные ценности.

Также Программа направлена на формирование и развитие знаний, умений и навыков по экологическому образованию, получение основ экологической культуры, развитие наблюдательности, любознательности, гармоничного, чуткого восприятия окружающего мира.

Программа предусматривает интерактивные формы обучения: беседы, познавательные игры, викторины, экскурсии, практическую работу, наблюдение, опыт,

моделирование, просмотр видеофильмов, эко – квесты, конкурсы, тренинги и другие [3].

Основной смысл экологического воспитания школьника – в осознании им взаимосвязи и взаимозависимости человека и природы, в формировании готовности и стремления оказывать положительное влияние на изменения экологической обстановки в родном крае и мире. И здесь жизненная значимость экологического воспитания обусловлена необходимостью глубокой переоценки ценностей и самого смысла человеческой деятельности [4].

Однако нельзя не принять во внимание и самую маленькую аудиторию – миницентры, детские сады и дошкольные группы. Ведь зачатки экологического воспитания и мировоззрения зарождаются в самом раннем возрасте. Также надо акцентировать внимание, что воспитание патриотизма, любовь к родине и необходимые знания через краеведение – это цель международных и республиканских форумов и проектов, которые также проводятся в рамках программы «Руханижангыру». Поэтому так важно уделять особое внимание краеведческой работе, в частности, экологическому краеведению.

Как известно, учебная экологическая тропа является одним из видов педагогического процесса, формирования экологического воспитания. Учебная экологическая тропа – разновидность педагогически организованного маршрута на местности для проведения учебной и пропагандистской природоохранной работы. Назначение такой тропы – создать условия для целенаправленного воспитания экологической культуры обучающихся.

Это одна из привлекательных форм организации их деятельности в системе экологического образования и воспитания. Если она правильно организована, то позволяет учащимся с разных сторон раскрыть свои творческие возможности. Самостоятельная исследовательская работа укрепляет взаимосвязь интеллектуального и эмоционального познания.

Рисунок 1. Изучение экосистемы луга

Рисунок 2. Изучение экосистемы озера «Горный Долмат»

Одним из направлений работы по формированию экологической культуры дошкольных групп в рамках эколого – просветительской работы стало проведение фестиваля экологически проектов (стартапов) «Эколята – дошколята». Фестиваль организован с целью популяризации проектной деятельности в дошкольных организациях, повышения качества дошкольного образования, демонстрации опыта работы по организации проектной деятельности с воспитанниками, развития творческой инициативы коллективов образования.

В связи с этим, воспитателем миницентра «Солнышко» КГУ «Долматовская основная школа» Редькиной Е.С. организовано написание проекта на указанную тематику.

Целью работы является экологическое воспитание, воспитание патриотического духа детей посредством изучения природы родной местности, формирования у детей, как у будущих граждан ответственного отношения к природе, нравственного развития личности.

Для этого было выделено несколько природных объектов: озеро «Горный Долмат», луг и лес. Таким образом, воспитанники получили возможность самостоятельно изучить природные экосистемы, ознакомиться с условиями родной местности, обитателями изученных экосистем; приобрели знания о необходимости развития бережного и уважительного отношения к природе родного края.

Литература:

1. [http://pgz – 68.narod.ru/ehkologicheskoe_vospitanie_kak_chast_formirovaniya](http://pgz-68.narod.ru/ehkologicheskoe_vospitanie_kak_chast_formirovaniya) Экологическое краеведение в школе (методические рекомендации) Праздникова Г.З.
2. https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie – glavny – gosudarstva – kasym – zhomarta – tokaeva – narodu – kazahstana – 1 – sentyabrya – 2020 – g
3. [https://www.filolog.org/load/normativnye_dokumenty/dokumenty_goo/programma_klassnykh_chasov_po_ekologicheskomu_obrazovaniju_dlja_obuchajushhikhsja_1_11_klassov/30 – 1 – 0 – 2413.](https://www.filolog.org/load/normativnye_dokumenty/dokumenty_goo/programma_klassnykh_chasov_po_ekologicheskomu_obrazovaniju_dlja_obuchajushhikhsja_1_11_klassov/30-1-0-2413)
4. Имангулова Г.В. Краеведение в школе – эффективное средство формирования Казахстанского патриотизма: Туризм и краеведение. // География в школах и ВУЗах Казахстана. № 3, 2008. – С. 23 – 36.
5. Страницы краеведения Северо – Казахстанской области. Дмитриев П.С., Фомин И.А., Бектемирова А.А. УМП. Петропавловск, 2019. – 117с.

ИССЛЕДОВАНИЕ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ЖИЗНЕСТОЙКОСТИ В АСПЕКТЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ

Дюсембекова К.С., Чемоданова Г.И.
(СКУ им. М. Козыбаева)

Следуя третьей модернизации Казахстана: «глобальная конкурентоспособность», образование стремится к взаимодетерминированию интеллектуализации и инновации. Это в свою очередь определяет конкурентоспособность качества образования, а именно те универсальные и профессиональные компетенции будущего специалиста, обеспечивающие базовый стратегический ресурс развития образования [1]. В настоящее время страны мира имеют стремление к укреплению собственной конкурентной позиции образования, что характерно и для Казахстана.

«Конкурентоспособность личности», в понимании О.Ф. Чупровой, «стратегическое качество личности будущего специалиста, позволяющее ему быть востребованным среди других в условиях конкуренции, при этом «выгодным отличием» такого специалиста является высокий уровень самостоятельности и гибкости мышления, педагогической рефлексии, стрессоустойчивости и потребности в успешной деятельности» [2]. Л.М. Митина считает, что развитие конкурентоспособной личности – «это развитие рефлексивной личности, способной организовывать свою деятельность и поведение в динамических ситуациях, обладающей новым стилем мышления, нетрадиционными подходами к решению проблем, адекватным реагированием в нестандартных ситуациях» [3].

Наряду с Л.М. Митиной, Ю.А. Кореляков и Г.В. Шавырина рассматривают конкурентоспособность как «способность максимальной интенсификации собственных возможностей с целью реализации себя профессионально, лично и нравственно» [3, с. 22]. Анализируя сущность понятия «конкурентоспособность личности», стоит отметить, о приоритетных качествах, определяющих конкурентоспособность (В.И. Андреев):

- четкость целей и ценностных ориентаций;
- трудолюбие;
- творческое отношение к делу;
- способность к риску;
- независимость;
- лидерство;
- стремление к саморазвитию;
- стрессоустойчивость (жизнестойкость);
- стремление к профессиональному росту и высокому качеству продукта труда [4].

То есть, базовыми компонентами конкурентоспособной личности являются мотивация, организованность, интеллектуальность, нравственность и коммуникативность. Эти компоненты целенаправленно формируются, воспитываются и развиваются у студентов вуза.

Представленные приоритетные качества конкурентоспособности взаимосвязаны с компонентами жизнестойкости личности:

1. «Вовлеченность» трактуется как «убежденность в том, что вовлеченность в происходящее дает максимальный шанс найти нечто стоящее и интересное для

личности». Высокий уровень вовлеченности обусловлен четкостью составления целей и стремлением к саморазвитию.

2. «Контроль» характеризуется как «убежденность в том, что борьба позволяет повлиять на результат происходящего, пусть даже это влияние не абсолютно и успех не гарантирован». Высокий уровень контроля позволяет ощутить человеку уверенность и независимость в принятии решения.

3. «Принятие риска» (challenge) – «убежденность человека в том, что все то, что с ним случается, способствует его развитию за счет знаний, извлекаемых из опыта, – неважно, позитивного или негативного». Принятие риска характеризуется готовностью личности достигать цели, несмотря на отсутствие гарантированности в успехе. Данный компонент предоставляет возможность человеку «быть открытым к миру», оставаться заинтересованным несмотря на сложность и изменчивость [5].

Уровень сформированности жизнестойкости у будущего специалиста находит проявление в конкурентоспособности, так как образование на сегодняшний момент пронизано процессами глобализации и цифровизации. В этой связи нами проведено исследование, целью которого является изучение реального уровня развития жизнестойкости и конкурентоспособности у студентов по направлению «Педагогические науки». Выборку составили студенты второго курса СКУ им. М. Козыбаева в количестве 50 человек.

Для диагностики уровня жизнестойкости у студентов нами применялся «Тест жизнестойкости» С. Мадди в адаптации Д.А. Леонтьева, для диагностики конкурентоспособности была применена методика «Оценка уровня конкурентоспособности личности» В.И. Андреев. Результаты диагностики уровня жизнестойкости обобщены и отражены в Таблице 1.

Таблица 1. Результаты диагностики общего уровня жизнестойкости у студентов (n=50)

Уровни жизнестойкости	Количество человек в %
Высокий	10 (5 человек)
Средний	72 (36 человека)
Низкий	18 (9 человека)

Анализ данных показал, что для большинства обучающихся принимавших участие в эмпирическом исследовании характерен средний уровень жизнестойкости 72% (что составляло 36 человек).

Данным студентам характерна копинг – стратегия, направленная на саму задачу, то есть, студенты в меньшей степени преодолевают стрессовые ситуации, но присутствие готовности к преодолению стрессовых ситуаций наблюдается.

В наименьшей степени у студентов выявлен высокий уровень жизнестойкости, что составило 10% (5 человек). У таких студентов преобладают копинг – стратегии, ориентированные на преодоление стрессовых ситуаций, они обладают высокой эмоциональной устойчивостью, низкой ригидностью мышления и высокой активностью в деятельности.

Для 18% (9 человек) обучающихся свойственен низкий уровень жизнестойкости. Таким студентам характерна низкая активность в деятельности, высокая степень ригидности мышления, эмоциональная возбудимость. Копинг – стратегия в стрессовых ситуациях выражена иррациональностью, то есть эмоционально – ориентированность.

Кроме того, данный тест позволяет выявить уровень выраженности компонентов жизнестойкости личности: вовлеченность, контроль и принятие риска. Результаты уровня выраженности компонентов жизнестойкости представлены в Рисунке 2.

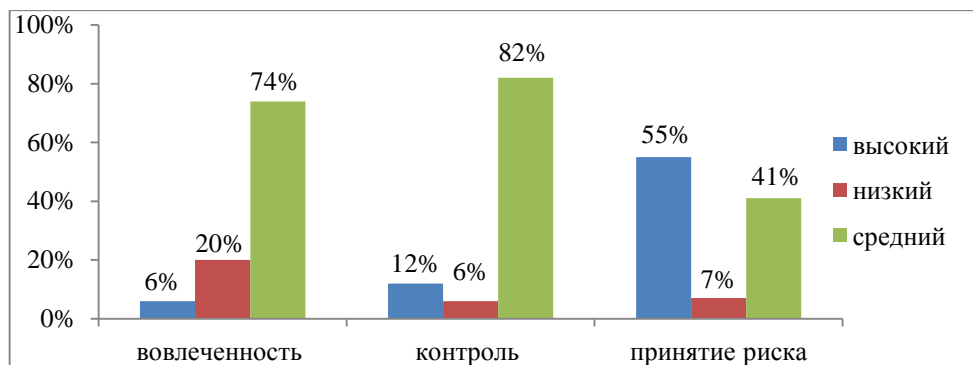

Рисунок 2. Результаты уровня выраженности компонентов жизнестойкости (n=50)

Анализ данных позволил заключить, что для большинства испытуемых, участвовавших в эмпирическом исследовании характерен средний уровень выраженности компонента жизнестойкости – контроль (82%, что составило 40 человек). Такие испытуемые отличаются убежденностью, мотивированностью в поведении, внимательностью в деятельности, самостоятельностью организации процесса принятия решения.

В наименьшей степени, у студентов первого курса, был выявлен низкий уровень выраженности компонента жизнестойкости – принятие риска (4%, что составляет 2 человека). Такие респонденты «закрыты для окружающего мира». Они характеризуются замкнутостью, неуверенностью в себе, тревожностью. Данные респонденты не проявляют активности в деятельности, процесс принятия решения носит длительный характер.

У 74% (что составляет 36 человека) респондентов, выявлен средний уровень выраженности компонента жизнестойкости – вовлеченность. Данные испытуемые характеризуются частичной включенностью в процесс познавательной деятельности. Они чувствуют уверенность в своем поведении, однако имеют тенденцию к возникновению сомнения, как последующего фактора возникновения тревожности.

55% (что составляло 27 студента) испытуемых показывают высокий уровень выраженности компонента жизнестойкости – принятие риска. Данные респонденты характеризуются девизом «на свой страх и риск», т.е. эти студенты охотно идут на риск, даже в случае негативного опыта. Они готовы действовать в отсутствие надежных гарантий на успех.

Для 41% (20 человек) респондентов, свойственен средний уровень выраженности компонента жизнестойкости – принятие риска. Такие студенты склонны рисковать с целью удовлетворения потребностей, но данный риск у студентов будет просчитан, проанализирован, распланирован. В случаи отрицательных последствий, такие испытуемые менее принимают риску. Низкий уровень выраженности компонента жизнестойкости – вовлеченность, был выявлен у 20% испытуемых (10 человек). Таким студентам присуще конформность, отсутствие заинтересованности в деятельности, неуверенность. Они часто не удовлетворены тем, чем они занимаются.

У 12% респондентов (что составляло 6 человек) выявлен высокий уровень выраженности компонента жизнестойкости – контроль. Данные испытуемые характеризуются инициативностью в своей жизнедеятельности. Они ответственны за свое поведения. В стрессовых ситуациях данные респонденты проявляют активность, в плане быстрого принятия решения выхода из трудной ситуации. Для 6% (3 человека) студентов первого курса, принимавших в эмпирическом исследовании характерен высокий уровень выраженности компонента жизнестойкости – вовлеченность. Эти

студенты проявляют высокую активность в жизнедеятельности, им свойственна увлеченность, заинтересованность, уверенность, инициативность. Деятельность, которой они занимаются приносит им удовольствие.

6% (что составило 3 человека) респондентов присуще низкий уровень выраженности компонента жизнестойкости – контроль. Данные студенты отличаются не самостоятельностью в принятии решения, наличием ощущения беспомощности, неуверенностью и невнимательностью.

Таблица 2. Результаты диагностики уровня конкурентоспособности у студентов (n=50)

Уровни конкурентоспособности	Количество человек в %
Низкий	4% (2 человека)
Ниже среднего	26% (13 человек)
Средний	26% (13 человек)
Выше среднего	34% (17 человек)
Высокий	10% (5 человек)

Анализ результатов по Таблице 2 позволяет заключить то, что для большинства респондентов характерен уровень конкурентоспособности личности – выше среднего 34% (17 человек). Респонденты, выявленные на данном уровне, характеризуются стремлением к саморазвитию, которая отражается в стрессоустойчивости и жизнестойкости личности.

В наименьшей степени, для студентов, принимавших участие в эмпирическом исследовании характерен низкий уровень конкурентоспособности личности – 4% (2 человека). Студентам данного уровня свойственно мотивация избегания неудач, зависимость мнений, суждений от других, стереотипность мышления, а также, низкий уровень вовлеченности в процесс обучения. Высокий уровень конкурентоспособности личности выявлен у 10% (5 человек) респондентов. Испытуемые на данном уровне обладают такими характеристиками как независимость, критичность мышления, креативность и способностью принятия риска.

Для 26% (13 человек) испытуемых характерен уровень конкурентоспособности личности – ниже среднего. Для данных респондентов свойственно наличие такой личностной характеристики, как низкий контроль в деятельности и в поведении и высокий уровень способности принятия риска. Идентичный результат представлен по уровню конкурентоспособности личности – средний 26% (13 человек). Респонденты данного уровня проявляют независимость в принятии решения, самоконтроль поведения и деятельности, в то же время, обладают качествами ответственность, инициативность способность к саморазвитию. Таким образом, проведенное исследование показало, что приоритетные качества конкурентоспособности личности имеют взаимосвязь с компонентами жизнестойкости личности. Чем выше уровень сформированности жизнестойкости, тем более готов будущий специалист к внешним изменениям, конкурировать на рынке труда.

Литература:

1. Об утверждении Государственной программы развития образования и науки Республики Казахстан на 2020 – 2025 годы: Приказ МОН РК: – 27.12.2017. – №988.
2. Чупрова О.Ф. Формирование конкурентоспособности личности будущего учителя в процессе экспертно – аналитической деятельности: автореф. дисс.канд. пед. Наук / О.Ф. Чупрова.–СПб, 2004.–25с
3. Митина Л.М., Психология развития конкурентоспособной личности / Л.М. Митина. – М.: Воронеж, 2002. – 400 с.
4. Андреев В.И. Педагогика творческого саморазвития / В.А. Андреев. – К.: КГУ, 2015. – 560 с.
5. Фомина А. Н. Жизнестойкость личности / А.Н. Фомина. – М.: Прометей, 2012. – 152 с.

ВОЗРАСТНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ ДЕВИАЦИИ В ПОДРОСТКОВОЙ СРЕДЕ

Дятлова В.Р.

*Ставропольский государственный педагогический институт
(г. Ставрополь, Россия)*

Подростковый период является переходным периодом от зависимого детства к независимой и ответственной взрослой жизни и предполагает, с одной стороны, завершение физического, особенно подросткового созревания, а с другой – достижение социальной зрелости. Этот переход имеет социо – культурологическую обусловленность. В психолого – педагогической литературе термин «девиантное поведение» часто используется вместе с такими терминами как «патологическое поведение», «аморальное поведение», «аасоциальное поведение» и т.д. Этот факт говорит о том, что на современном этапе развития общества термин «девиантное поведение» значительно расширяется и охватывает все формы поведенческих расстройств у здоровых, как и у психически больных людей. В любом случае, термин «девиантное поведение» связано с понятием «социальная норма», то есть с ее нарушением [3, с.26].

Проблема девиантного поведения широко освещена в зарубежной и отечественной социологической литературе. Девиантное поведение в подростковом возрасте представляет собой сложное явление, поэтому изучение этой проблемы имеет междисциплинарный и разноплановый характер. Проблемами исследования проявлений девиантного поведения занимались такие зарубежные ученые, как: Э. Дюркгейм, Р. Мертон, И. Гофман, Э. Лемерт, Г. Беккер, Н. Смелзер А. Коэн, З. Фрейд, Ч. Ломброзо, У. Шелдон и др.; в России различные аспекты девиантного поведения изучались и изучаются рядом исследователей и ученых, таких, как: Я.И. Гилинский, Ю.А. Клейберг, Е.В. Змановская, Л.Б. Шнейдер, В.И. Кудрявцев, И.С. Кон. В.Д. Менделевич, А.Е. Личко, С.А. Беличева и др.

И отечественные, и зарубежные ученые рассматривают подростковый возраст как период противоречий, притязаний на взрослость, развития самосознания, формирования своего «Я», стремления к социальному и личному самоопределению. Подростковый протест, негативизм, искаженные формы самоутверждения могут возникнуть, если взрослые будут продолжать относиться к подростку как к ребенку [5, с. 186]. Многие пришли к выводу, что подростковый возраст – это период, когда очевидна потребность в самовоспитании и ведется активная работа над собой. Это возраст формирования самостоятельности, формирования чувства собственного достоинства, которое выражает потребность подростка в самоопределении и самоутверждении среди взрослых. По – прежнему существуют значительные несоответствия и даже расхождения между претензиями и реальными возможностями. С одной стороны, подросток не может отказаться от своих притязаний, а с другой – не видит своих слабостей и ограничений, которые часто маскирует внешней независимостью и развязностью в поведении [1, с. 156].

Трудности и противоречия в подростковом возрасте характеризуются наличием в этом периоде жизни ребенка: повышенной возбудимости с элементами аффективности, обидчивости, критики взрослых. Это связано с тем, что взрослые либо не замечают попыток ребенка проявить свою индивидуальность и независимость, либо находятся в

конфликте с ним. В результате отношения между подростками и взрослыми могут быть разорваны, у ребенка возникают недопонимания и даже протесты. Подросток борется за свою независимость от взрослых и пытается решать собственные проблемы, отвергая требования, предъявляемые к нему взрослыми [6, с. 21].

С другой стороны, подростковый возраст также характеризуется положительными чертами:

- подросток становится более самостоятельным;
- существенно расширяется сфера увлечений и деятельности подростка;
- расширяется разнообразие и содержание взаимоотношений подростка со сверстниками и взрослыми.

Этот период жизни подростка характеризуется прежде всего тем, что он приходит к совершенно новой, неизвестной ему социальной позиции, формирующей сознательное и активное «Я», т.е. отношение к себе как к члену общества [10, с. 356]. Молодое поколение 21 века – это поколение, которое формируется при помощи цифровых технологий. Поколение, выросшее в новом цифровом обществе. Тех, кто родился после 2000 года, называют центениалами. Есть несколько аспектов, в которых детство нынешнего поколения принципиально отличается от детства предыдущих.

1. Новый сленг современных подростков. В языке всегда были «особые» слова. Молодое поколение пытается зашифровать свой язык таким способом, который непонятен взрослым и «посторонним».

2. Прогрессивность и толерантность. Общественное отношение и стандарты меняются. Таким образом, традиционные модели воспитания подростков в наше время устарели. Все чаще можно встретить молодого человека или девушку, которые к пятнадцати годам уже задумываются о социальных проблемах, сознательном потреблении, антимилитаризме и гуманистических ценностях. Все больше и больше подростков ставят под сомнение важность традиционных гендерных ролей (женщина – «хранительница очага», мужчина – «кормилец»).

3. Клиповое мышление подростков. Технологии, к которым подросток имеет доступ в современном мире, двадцать лет назад выглядели как фантастика. Центениалы не знают, каким был мир без Интернета. Они привыкли воспринимать потоки терабайтов пёстрой информации одновременно: видео, картинки, текст, анимация.

Ежедневно современные подростки переживают огромное количество ярких впечатлений. Они листают новостные каналы, смотрят истории в Instagram, слушают новости по телевидению за обедом и включают музыку в наушниках, когда едут в автобусе.

4. Быстрый темп. Сегодняшние дети тратят минимум времени на решение какой – либо функциональной задачи. Калькулятор, автоисправление и Google всегда доступны. Любая информация находится немедленно, ошибки немедленно исправлены, а вычисления в столбик остались в прошлом и используются только в начальной школе. Вам не нужно идти в библиотеку, чтобы просмотреть энциклопедию, чтобы узнать, сколько весит голубой кит. Google ответит в течение 0,65 секунд.

Родители во всем мире обеспокоены пристрастием современных подростков к социальным сетям. Согласно исследованиям, современным детям и подросткам сложнее узнать друг друга и установить тесный контакт в реальной жизни. Виртуальное общение полностью захватывает и кажется более привлекательным, чем реальное общение. Невский И.А. под девиантным поведением рассматривает социальное поведение, не соответствующее установленным в данном обществе стандартам [8, с. 24]. И.С. Кон уточняет определение девиантного поведения и считает его системой действий, отклоняющейся от общепринятой или подразумеваемой нормы, будь то нормы психического здоровья, закона, культуры и морали [7, с. 63].

С.А. Беличева классифицирует социальные отклонения в девиантном поведении следующим образом [2, с. 78]:

1. Социальные отклонения корыстной ориентации: преступления, проступки, связанные с желанием получить материальную, денежную, имущественную выгоду (кража, кража, спекуляция, протекция, мошенничество и др.).

2. Агрессивные ориентации: действия против личности (оскорбление, хулиганство, избиения, убийства, изнасилования).

3. Социально – пассивный тип ориентации: желание уйти от активного образа жизни, уклоняться от гражданских обязанностей, нежелание решать личные и социальные проблемы (бегство с работы, от учебы, бродяжничество, алкоголизм, наркомания, токсикомания, самоубийство).

Асоциальное поведение, различающееся как по содержанию, так и по целевой направленности, может проявляться в различных социальных вариациях: от нарушения норм морали до преступлений и правонарушений. Асоциальные проявления выражаются не только во внешней поведенческой стороне, но и в искажении внутренней регуляции поведения: социальных нравственных ориентаций и представлений [4, с. 122].

Проявления вариативности отклонений поведения подростков, их нравственного и социального развития могут быть самыми разными в зависимости от индивидуальных особенностей и личностных проявлений, конкретных условий и обстоятельств жизни и деятельности.

Если ситуации повторяются часто, наслаиваются, реакции закрепляются, образуются устойчивые психологические образования (комплексы), которые приводят к развитию того или иного типа поведения. Так формируется активно – приспособительное или пассивно – приспособительное поведение: деструктивно – агрессивное, ориентированное на революционную перестройку, изменение групповой активности и собственного поведения в ней; деструктивно – компенсационный, когда перестройка деятельности и поведения группы сопровождается и закрепляется большой уступкой ее требованиям.

Особое место занимает компенсаторно – иллюзорная форма поведения, когда неудовлетворенность потребностей и стремлений, стойкий психический дискомфорт подростка находят выход в искусственном возбуждении, одурманивании, опьянении себя расторможенностью общения, музыкой, танцами, никотином, алкоголем, наркотиками, токсическими и лекарственными веществами.

Фактически речь идет о компенсаторном поведении, которое выражается в крайних формах конформизма или неконформизма [6, с. 102]. Причины девиаций у подростков можно разделить на две большие группы. Первый – это характеристики социальной среды:

1. Неполные семьи. В условиях воспитания детей родителем – одиночкой высок риск патологических взаимоотношений с ребенком, основанных на требовании безоговорочного послушания, неучастия и непонимания. Нет модели взаимодействия с противоположным полом.

2. Конфликтные, асоциальные семьи. Напряженность между родителями, частые ссоры, отсутствие взаимопонимания негативно сказываются на учебном процессе. Преобладание антиобщественных наклонностей, паразитарный образ жизни, алкоголизм становятся образцом действия.

3. Учебно – воспитательные ошибки. Недостаточное внимание учителей, невозможность наладить контакт с подростком становится основой формирования неуспеваемости, конфликтов с классом, учителями.

Вторая группа причин, приводящих к развитию девиантного поведения у подростков, – медико – биологические факторы. Физиологической основой отклонений служат:

1. Отягощенная наследственность. Развитию отклонений способствуют сниженные защитные механизмы, ограниченные адаптационные функции личности. Эти черты наблюдаются при наследовании умственной отсталости, аномальных черт характера, склонности к алкоголизму, наркомании.

2. Патология центральной нервной системы. Биологическая неполноценность нервных клеток головного мозга развивается при тяжелых заболеваниях первых лет жизни, черепно – мозговой травме. Проявляется эмоциональной неустойчивостью, снижением адаптационных возможностей.

3. Особенности пубертатного периода. Гормональные изменения в организме, активное созревание коры головного мозга, формирование высших психических функций могут проявляться обострением черт характера, асоциальными действиями [9, с. 18].

Таким образом, девиантное поведение у подростков – сложное и комплексное явление. Оно может иметь как внешние, так и внутренние причины. Девиантное поведение связано с индивидуально – типологическими особенностями личности, которые создают благоприятную или неблагоприятную основу для воздействия негативных внешних, социальных (социокультурные нормы, традиции) и внутренних (ценностные ориентации, установки, потребности и др.) факторов.

Девиантное поведение, возникающее на уровне ситуационных реакций с определенным сочетанием этих факторов, приводит к устойчивым формам поведенческих вариаций. При этом развивается дезадаптивное поведение подростков, что затрудняет их социализацию в обществе в целом.

Педагогическая работа с девиантными подростками должна строиться на симптоматическом подходе (работа с конкретными симптомами отклонений) и каузальном, т.е. профилактический подход (устранение причин, факторов и условий, их вызывающих). Ранняя профилактика поведенческих аномалий у подростков особенно важна с учетом возрастной динамики девиантного поведения.

Литература:

- 1 Алемаскин М.А. Психологическая характеристика личности подростков – правонарушителей // Вопросы изучения детей с отклонениями в поведении. – М.: 2001. – С. 147 – 211.
- 2 Беличева С.А. Основы превентивной психологии. – М.: Редакционно – издательский центр консорциума «Социальное здоровье России», 1993. – 199 с.
- 3 Гишинский Я.И. Девиантность, преступность, социальный контроль. – СПб.: Изд – во Р. Асланова «Юрид. центр Пресс», 2009. – 320 с.
- 4 Девиантность, преступность, социальный контроль: избранные статьи / Я.И. Гишинский. – СПб.: Изд. Р. Асланова «Юрид. центр Пресс», 2009. – 518 с.
- 5 Калина Н.Ф. Психология личности / Н.Ф. Калина. – М.: Академический проект, 2015 – 214 с.
- 6 Клейберг Ю.А. Психология девиантного поведения: учебное пособие для вузов. – М.: ТЦ Сфера, при участии «Юрайт – М», 2001. – 160 с.
- 7 Кон И С. Психология ранней юности. – М.: «Просвещение», 1989. – 269 с.
- 8 Невский И.А. Учителю о детях с отклонениями в поведении. – М., 1993. – 169 с.
- 9 Рахматулин Э.С. Девиантное поведение как социальная проблема. – Казань: Казанский государственный университет, 2004. – 119 с.
- 10 Социальная педагогика: Курс лекций: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Под общ. ред. М.А. Галагузовой. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2006. – 416 с.

ВОСПИТАТЕЛЬНАЯ СИСТЕМА ШКОЛЫ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ГЛОБАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ УЧАЩИХСЯ. ТЕОРЕТИКО – МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Егорова Г.И., Асямолова К.С.

(Сургутский государственный педагогический университет)

Современный мир заговорил о глобальных компетенциях. В чем сущность данного педагогического понятия? Каково его назначение и какова функционально – дидактическая роль глобальных компетенций для современного образования?

Сегодня не является секретом и тот факт, что в соответствии с требованиями ФГОС ООО вопрос о необходимости формирования глобальных компетенций встал особенно остро перед педагогическим сообществом. Это новый элемент функциональной грамотности, который предполагает, что ученик будет способен с успехом коммуницировать с постоянно меняющимся миром; выстраивать социальные отношения; решать различные не только учебные задачи, но и жизненные; к постоянному образованию (и самообразованию) [1, с. 113].

В свою очередь глобальные компетенции – это та часть глобальной компетентности, которая предполагает обучение через всю жизнь. Если ученик обладает глобальной компетентностью, то его изучению подвластны проблемы межкультурного взаимодействия разного уровня, он может понимать различные мнения, быть уважительным при взаимодействии с окружающими, быть ответственным в своих действиях в целях достижения коллективного благополучия [4, с. 4]. Современный мир хочет видеть перед собой активную личность, способную подстроится под любую ситуацию, но при этом имеющую собственное мнение. Такая личность способна жить в постоянно меняющемся мире. Ей не только важны проблемы общества, в котором она живет, но она способна их решить [4, с. 5]. Но как школа может повлиять на формирование глобальных компетенций?

Школа может предоставить возможность узнать о том, что происходит в современном мире, наиболее актуальные события. Учителя могут стать проводниками в сфере изучения СМИ и цифровых источников: отбор, оценка. Ученику необходимо стать глобально компетентной личностью, чтобы жить в согласии в мультикультурном обществе. Личность, которая умеет себя правильно вести в различных сообществах, имеет конкурентное преимущество на рынке труда. Какие же требования к способностям глобально компетентной личности предъявляются? Более подробно рассмотрим в таблице 1.

В рамках формирования глобальной компетентности существуют условия для реализации требований ФГОС ООО к предметным, метапредметным и личностным образовательным результатам современной образовательной организации:

- целостность и непрерывность (5 – 9 классы).
- наличие единой цели и различие задач в соответствии с каждым этапом (классом).
- сочетание различных задач (воспитательных и образовательных).
- учет требований преемственности содержания с последующим усложнением.
- при выборе содержания осуществлять учет возрастных особенностей обучающихся, имеющихся знаний, «чувствительных» вопросов для современной России.

– развитие метапредметных навыков и содействие достижению метапредметных образовательных результатов.

– развитие интегративных подходов и организация междисциплинарной интеграции педагогов [2, с. 550].

В своей основе глобальные компетенции имеют ценностную базу [1, с.114]. Поэтому отметим, важность ролевоспитательной системы школы для формирования глобальных компетенций у обучающихся, что является целью нашей работы. Отметим, тот факт, что с 2021 года вступил в силу Федеральный закон № 304 – ФЗ «О внесении изменений в Федеральный закон «Об образовании в Российской Федерации» по вопросам воспитания обучающихся», который вносит свой вклад в вопросы формирования глобальных компетенций.

Таблица 1. Сопоставительный анализ способностей глобально – компетентной личности

Способность	Описание глобально компетентной личности
понимать проблемы межкультурного, глобального и местного взаимодействия	<ul style="list-style-type: none"> – имеет такое мировоззрение, которое нужно для нахождения в постоянно меняющемся мире; – использует информацию о мире и рассуждает критически о мировых явлениях; – опираясь на школьные знания, собственный опыт, создает вопросы, анализирует информацию, находит объяснение событиям, имеет собственное мнение по отношению к проблемам разного уровня; – отличается медиаграмотностью (самостоятельно отбирает, оценивает и анализирует материалы СМИ)
понимать и ценить различные точки зрения	<ul style="list-style-type: none"> – с разных сторон рассматривает точки зрения окружающих, а также их поведение; – для такой личности ценны межкультурные различия, может их преодолеть и найти общее с представителями иных культур; – осознает не только культурные ценности других людей, но и отстаивает свои; – понимает чужую позицию, но способен иметь свое мнение.
наладить позитивное взаимодействие с людьми разного происхождения или пола	<ul style="list-style-type: none"> – отчетливо понимает правила и нормы различных культур, правила поведения и уровень формальности межкультурного контекста, в связи с чем подстраивается под такую ситуацию; – в таком диалоге проявляет уважение и дружелюбие, стремление к пониманию и общению.
предпринимать конструктивные действия в направлении коллективного благополучия	<ul style="list-style-type: none"> – способствует тому, чтобы улучшить условия жизни общества, в котором живёт. Считает важными в обществе справедливость, мир, экологическую устойчивость и возможность саморазвития для любых слоев населения. – принимает активную позицию в своем обществе, реагирует на возникающие в обществе проблемы разного уровня.

Данная мера необходима, не только в связи с поправками в Конституции от 1 июля 2020 года (положение о единой системе воспитания и обучения), но и с позиции формирования глобальных компетенций. Ведь предыдущая система воспитания была отделена от процесса образования, хоть и в некотором смысле имела межпредметные взаимосвязи. В законодательном плане воспитание определяем как некоторую систему, как процесс, как особый вид деятельности. Отметим ключевые позиции данного

понятия. Воспитание – деятельность, направленная на развитие личности, создание условий для самоопределения и социализации обучающихся на основе социокультурных, духовно – нравственных ценностей и принятых в российском обществе правил и норм поведения в интересах человека, семьи, общества и государства. Воспитание – это формирование у обучающихся чувства патриотизма и гражданственности, уважения к памяти защитников Отечества и подвигам героев Отечества, к закону и правопорядку, человеку труда и старшему поколению.

Воспитание – это параметры на основе взаимного уважения, бережного отношения к культурному наследию и традициям многонационального народа Российской Федерации, к природе и окружающей среде» [3, с. 1 – 2]. Особый уклон на воспитание как процесс и как на новую систему сделан именно с 1 сентября 2021 года. С учетом новых законодательных документов, воспитание учеников в процессе освоения ООП происходит на основе включения рабочей программы воспитания и календарного плана воспитательной работы. Данные документы разрабатываются образовательными организациями [3, с.4]. Программа воспитания содержит инвариативные и вариативные модули, что позволяет образовательной организации самостоятельно регулировать воспитательную работу. Также содержание модулей и формы организации школа выбирает самостоятельно.

Нами проведен анализ взаимосвязи требований к способностям глобально компетентной личности с определением характера воспитания, согласно тех положений, которые утверждены Федеральным законом № 304 – ФЗ («О внесении изменений в Федеральный закон «Об образовании в Российской Федерации» по вопросам воспитания обучающихся»). В ходе решения поставленной проблемы нами проведен теоретико – методологический анализ понятия «глобальные компетентности, раскрыты значимые социальные и образовательные эффекты внедрения. Полученные результаты востребованы для разработки модели формирования глобальных компетенций обучающихся в каждом образовательном учреждении. Отметим значимые социальные и образовательные эффекты внедрения параметров формирования глобальных компетенций. На наш взгляд, новая система воспитания школы будет эффективна в формировании глобальных компетенций у обучающихся, так как в своей основе она имеет ценностные ориентировки, при этом тесно взаимосвязана со всеми предметными областями. Раскроем обозначенную позицию с учетом взаимосвязи требований к способностям глобально компетентной личности с новым пониманием характера воспитания человека как системы и как процесса (таблица 2).

Таблица 2. Интеграционные основы воспитания в формировании глобально компетентной личности

Способности глобально – компетентной личности. Виды и содержание	Интеграционные основы с воспитанием как процессом и системой
Понимать основы проблем межкультурного, глобального и локального взаимодействия	Воспитание бережного отношений к культурному наследию и традициям многонационального народа России, к природной и окружающей среде
Понимать ценность различных точек зрения	Создание условий для самоопределения и социализации личности на основе социокультурных, духовных, духовно – нравственных ценностей, принятых в обществе правил, норм, в интересах семьи, человека, общества, государства

Продолжение Таблицы 2.

Способности глобально – компетентной личности. Виды и содержание	Интеграционные основы с воспитанием как процессом и системой
Способность налаживания позитивного взаимодействия с людьми разных национальностей, происхождения, пола	Формирование чувства взаимного уважения к этничности, поликультурности человека, бережное отношение к культурному наследию и традициям многонационального народа России
Способность принимать конструктивные действия в направленности коллективного благополучия	Формирование чувства памяти, патриотизма, гражданственности, уважение к памяти защитникам российского Отечества, уважение и дань памяти к подвигам героев,
Способность понимать основы человеческого труда, правопорядка, законодательства	Воспитание человека труда, воспитание законодательных основ к правопорядку

Науровнепедагогическогообщества прошло ознакомление педагогической общественности с опытом работы учителей посозданию условий для профессионального и личностного развития педагогов в области глобальных компетенций. При этом учителя указывали на необходимость созданиясистемыпсихолого – педагогическогосопровождения, разработку учебно – методических материалов для учителей, учащихся. Для четкого выстраивания логики работы по формированию глобальных компетенций нами предложен пакет материалов для педагогов, включающий в себя: модульный конструктор глобальных компетенций (ГК) (виды ГК, структура ГК, этапы формирования); направления, формы, методы эффективного взаимодействия учителей по формированию ГК; методику проведения регулярного мониторинга потребностей педагогов и учащихся в области глобальных компетенций; рекомендации по организации системы повышения квалификации.

При этом были выявлены и некоторые трудности в организации процесса формирования глобальных компетенций: диверсификация структуры методической и проектной деятельности учителя. В целом анализ анкетирования учителей показал оптимистический настрой учителей и их готовность формировать глобальные компетенции учащихся.

Если учесть уровень конкретного образовательного учреждения, то формирование глобальных компетенций, обучающихся строится с учетом готовности учителя кданнойдеятельности.

Параметры готовности современного учителя к вопросу формирования глобальных компетенций выражены на уровне значений (от 38 – 45%), что доказывает высокую заинтересованность учителей как участников образовательного процесса [5, 6].

Подведем некоторый итог нашей работы по формированию глобальных компетенций, учащихся средствами воспитательной системы школы. Формирование глобальных компетенций призвано к тому, чтобы обучение ребенка в школе не свелось просто к получению определенного количества знаний, чтобы ученик был конкурентоспособным, умел приспосабливаться к меняющемуся миру, но при этом не потерял своей самобытности, своего мнения. Именно данный факт позволит формировать широкий, универсальный, системный, комплексный, мировоззренческий взгляд на окружающий современный мир, а это уже достойный уровень развития современного ученика. При этом мы отмечаем, что этот новый уровень развития имеет, прежде всего, гуманистический характер, что должно способствовать воспитанию и формированию высоконравственной личности; должно прививать технологию

самостоятельного приобретения глобальных знаний, должно выводить учащихся на творческий уровень в обучении.

Школа будущего создает такую личность, которая будет иметь навыки и мотивацию для постоянного роста, и развития. Это активный гражданин, способный обнаружить важные проблемы и изменить мир к лучшему. Школа имеет в своем арсенале важный инструмент для формирования глобально компетентной личности – воспитательную систему, которая пронизывает все этапы образования, все его компоненты.

Литература:

1. Коваль Т.В., Дюкова С.Е. Глобальные компетенции – новый компонент функциональной грамотности // Отечественная и зарубежная педагогика. 2019. Т. 1, № 4 (61). С. 112 – 123.
2. Коваль Т.В., Дюкова С.Е. «Глобальные компетенции» в контексте требований ФГОС основного общего образования // Горизонты и риски развития образования в условиях системных изменений и цифровизации: сб. науч. тр. / XII Международ. науч. – практич. конф. «Шамовские педагогические чтения научной школы Управления образовательными системами», 25 января 2020 г. Ч. 1. М.: МАНПО, 5 за знания, 2020. 768 с. С.54–552.
3. Федеральный закон от 31.07.2020 № 304 – ФЗ "О внесении изменений в Федеральный закон "Об образовании в Российской Федерации" по вопросам воспитания обучающихся" URL: <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202007310075>
4. Функциональная грамотность: глобальные компетенции отчет порезультатам международного исследования PISA – 2018 ГК URL:https://fioco.ru/Media/Default/Documents/%D0%9C%D0%A1%D0%98/%D0%93%D0%9A%20PISA-2018_.pdf
- 4 Егорова Г.И. Концептуальные основы развития обучающегося школы и вуза для формирования образа жизни, достойной человека. //Воспитание и социализация в современной социокультурной среде: сборник научных статей II Международной научно – практической конференции / Отв. ред. С.В. Кривых, А.Д. Абашина. – СПб.: Изд – во РГПУ им. А.И. Герцена, 2020. – С 33 – 38.
- 5 Егорова Г.И. Ниязова А.А. Нелинейность как вектор трансформации педагогического образования в условиях северного региона //Современное педагогическое образование: императивы, трансформации, векторы развития: материалы международной научно – практической конференции. – Петропавловск: СКУ им. М. Козыбаева, 2021. – Том 1. – С.22 – 28.

УДК 378.1

СИСТЕМА РАБОТЫ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ СУРГУТСКОГО РАЙОНА ХАНТЫ – МАНСИЙСКОГО АВТОНОМНОГО ОКРУГА – ЮГРЫ ПО ПОВЫШЕНИЮ УРОВНЯ РАЗВИТИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ ОБУЧАЮЩИХСЯ ОТ ТЕОРИИ К ПРАКТИКЕ

Егорова Г.И., Маринова А.А.

(Сургутский государственный педагогический университет)

В соответствии с происходящими переменами в обществе изменяется и качество социальных ожиданий по отношению к образованию, которому отводится ключевая роль в воспроизводстве человеческого потенциала страны. В программных документах указывается, что развитие России напрямую связано с уровнем развития современного образования, устанавливается приоритет образования в государственной политике Российской Федерации [1].

В национальной образовательной инициативе определяются основные задачи современной школы: «Раскрытие способностей каждого ученика, воспитание

порядочного и патриотичного человека, личности, готовой к жизни в высокотехнологичном, конкурентном мире». Главной особенностью школы будущего должны стать «чуткие внимательные и восприимчивые к интересам школьников, открытые ко всему новому учителя».

В связи с этим, для создания инновационного продукта нами было выбрано одно из ключевых направлений деятельности современного образовательного учреждения, а именно: формирование функциональной грамотности обучающихся и учительского корпуса.

Сегодня общеизвестно, что основные задачи, стоящие перед школой будущего, и соответственно перед учителем будущего, заключаются в физическом и нравственном здоровье школьников, развитии интеллекта, формировании устойчивой привычки к труду, освоении навыков жизни в социуме, передаче основ знаний. Однако наряду с этим, отметим, что главное для современного педагога – не просто вкладывать в учеников знания, а развивать умения и навыки жизнотворчества, как эти знания добывать, работать с ними, изобретать, творить, применять в жизни [2].

Передсовременным учителем открывается сложная, но, безусловно, интересная тропа нового педагогического знания, это та тропа от «знаниевых» уроков к урокам – жизни в условиях региона, инновациям для региона, урокам развития самостей и креативности.

Мы рассматриваем совершенствование процесса формирования функциональной грамотности сквозь различные параметры. В любом образовательном учреждении это, прежде всего, обновление и оптимизация качества образования и переход на новые образовательные модули через: совершенствование организационно – педагогической культуры; организацию творческой среды для выявления и поддержки талантливых детей; создание системы здоровьесбережения и формирование культуры здорового образа жизни у участников образовательного процесса.

Отметим, что формирование функциональной грамотности сегодня невозможно без коллектива единомышленников, который готов к освоению и внедрению комплексных заданий на применение знаний в жизненной практике. Такой коллектив открыт к новациям, усовершенствованию профессиональных, коммуникативных, правовых компетентностей [3]. Раскроем некоторые аспекты проведенной работы по формированию функциональной грамотности педагогов и обучающихся Сургутского района ХМАО – ЮГРЫ. Разрабатываемые мероприятия по формированию функциональной грамотности строились с учетом профессиональной успешности педагога в области функциональной грамотности, с учетом критериев динамичности и мобильности каждого педагога и образовательной деятельности школы в целом [4, 5].

Ведущая цель: разработка направлений и создание условий формирования мотивационной, содержательной и технологической готовности педагога, способного гибко реагировать на изменения в образовании в условиях формирования функциональной грамотности обучающихся. Для достижения поставленной цели были определены задачи нашей работы по формированию функциональной грамотности. Выделим некоторые из них:

- Формирование готовности педагогов к инновациям в области функциональной грамотности.
- Развитие у педагогов потребности в новых знаниях, культурном росте, навыков здорового образа жизни.
- Создание в образовательном учреждении творческой среды, создающей условия для проявления педагогами инициативы и самостоятельности, способствующей самореализации.
- Развитие корпоративной культуры по организации работы в области

функциональной грамотности с учетом ее видовой специфики.

- снижение риска интеллектуальных перегрузок и эмоциональных срывов всех субъектов образовательного процесса по формированию функциональной грамотности.

- организация психолого – педагогической помощи в выработке необходимых профессиональных качеств, умений и навыков, направленных на сохранение эмоциональных резервов и повышение адаптации к напряженным ситуациям в работе по формированию функциональной грамотности.

Актуальность работы определена совокупностью нормативных, локальных документов. В рамках реализации национального проекта «Образование», во исполнение приказов Департамента образования и молодежной политики Ханты – Мансийского автономного округа – Югры от 16.09.2021 № 10 – П – 1233 «Об организации работы по повышению функциональной грамотности обучающихся общеобразовательных организаций Ханты – Мансийского автономного округа – Югры», от 20.09.2021 № 10 – П – 1244 «Об утверждении регионального плана мероприятий («дорожная карта»), направленных на формирование и оценку функциональной грамотности обучающихся общеобразовательных организаций Ханты – Мансийского автономного округа – Югры на 2021 – 2022 учебный год», приказа департамента образования и молодежной политики администрации Сургутского района № 599 от 28 сентября 2021г, п. 5 муниципального плана мероприятий («дорожная карта»), направленных на формирование и оценку функциональной грамотности обучающихся общеобразовательных организаций, на 2021 – 2022 учебный год МКУ «ИМЦ» Сургутского района была сформирована база данных обучающихся 8 – 9 классов 2021/2022 учебного года, а также учителей, участвующих в формировании функциональной грамотности обучающихся 8 – 9 классов по шести направлениям: читательская грамотность; математическая грамотность; естественнонаучная грамотность; финансовая грамотность, глобальные компетенции и креативное мышление.

Всего в Сургутском районе 282 педагога, участвующих в формировании функциональной грамотности (далее – ФГ) обучающихся 8 – 9 классов по шести направлениям: читательская грамотность; математическая грамотность; естественнонаучная грамотность; финансовая грамотность, глобальные компетенции и креативное мышление. Из них, 73 человека прошли курсы повышения квалификации, 6 человек проходят в данный период времени, 203 человека курсов повышения квалификации не имеют. 96 учителей Сургутского района участвуют в формировании ФГ в 8 – х классах (34% от кол – ва респондентов) 65 учителей в 9 – х классах (23%), и 121 учитель формирует ФГ комплексно, в 8 – 9 классах (43%).

Что касается количественного показателя (таблица 1), можем отметить, что наибольшее количество педагогов, участвующих в формировании ФГ ведут свою деятельность в МБОУ «Нижнесортимская СОШ», МАОУ «Лянторская СОШ № 7», МАОУ «Белоярская СОШ № 1», МБОУ «Барсовская СОШ № 1», МБОУ «Солнечная СОШ № 1» (с филиалами), МБОУ «Федоровская СОШ № 1», МБОУ «Федоровская СОШ № 2 с УИОП. Стоит обратить внимание, что, несмотря на незначительные показатели в таких образовательных организациях как МБОУ «Ляминская СОШ», МБОУ «Высокомысовская СОШ», МБОУ «Угутская СОШ», данные школы имеют небольшую численность педагогических кадров, и, исходя из приведенных показателей, большая часть учителей данных образовательных организаций реализует направления в рамках формирования функциональной грамотности. На основе собранной базы данных обучающихся Сургутского района, обозначим, что 2025 обучающихся 8 – 9 – х классов приняли участие в вопросах по формированию компетенций ФГ преподавателями, реализующими направления ФГ. Из них 1120

обучающихся 8 – х классов, что составляет 55% от общего числа участников, и 905 обучающихся 9 – х классов, что соответствует 45%

Таблица 1. Результаты анкетирования обучающихся ОУ Сургутского района

Предлагаемые вопросы	8 – е классы		9 – е классы	
	Да (% от общего числа среди опрошенных 8 – х классов)	Нет (% от общего числа среди опрошенных 8 – х классов)	Да (% от общего числа среди опрошенных 9 – х классов)	Нет (% от общего числа среди опрошенных 9 – х классов)
Формируют ли педагоги на своих уроках, занятиях внеурочной деятельности, дополнительного образования читательскую грамотность?	1042 (93%)	78 (7%)	861 (95%)	44 (5%)
Формируют ли педагоги на своих уроках, занятиях внеурочной деятельности, дополнительного образования математическую грамотность?	1020 (91%)	100 (9%)	859 (95%)	46 (5%)
Формируют ли педагоги на своих уроках, занятиях внеурочной деятельности, дополнительного образования естественнонаучную грамотность?	980 (87%)	140 (13%)	832 (92%)	73 (8%)
Формируют ли педагоги на своих уроках, занятиях внеурочной деятельности, дополнительного образования финансовую грамотность?	871 (78%)	249 (22%)	755 (83%)	150 (17%)
Формируют ли педагоги на своих уроках, занятиях внеурочной деятельности, дополнительного образования глобальную грамотность?	855 (76%)	265 (24%)	740 (82%)	165 (18%)
Формируют ли педагоги на своих уроках, занятиях внеурочной деятельности, дополнительного образования креативное мышление?	943 (84%)	177 (16%)	776 (86%)	129 (14%)

Обучающимся образовательных организаций Сургутского района было предложено ответить на ряд уточняющих вопросов по формированию компетенций по направлениям функциональной грамотности. Формирование компетенций

преподавателями Сургутского района находится на достаточно хорошем уровне, но, мы видим «западающие» направления: формирование компетенций финансовой грамотности; формирование глобальных компетенций.

Исходя из предоставленной информации, можем выделить следующие проблемы в формировании компетенций ФГ для обучающихся Сургутского района:

- низкий процент вовлеченности преподавателей в прохождение курсов повышения квалификации;
- не полная включенность педагогов – предметников, реализующих программы общего образования в формирование компетенций ФГ;
- недостаточно уделенное внимание на уроках/занятиях внеурочной деятельности/дополнительного образования направлениям финансовой грамотности и глобальных компетенций.

Отметим возможные пути решения.

- руководителям образовательных организаций Сургутского района активизировать прохождение преподавателями курсов повышения квалификации;
- пересмотреть методические подходы к уроку в рамках формирования ФГ;
- повысить уровень профессионально – педагогической культуры в области функциональной грамотности;
- организовать корпоративное, сетевое сотрудничество с представителями высшей школы по вопросам формирования функциональной грамотности обучающихся
- раскрывать новые формы и методы формирования функциональной грамотности.

Результаты работы положены в основу разработки теоретико – методологических положений, системы комплексных заданий формирования функциональной грамотности обучающихся. Таким образом, мировые исследования функциональной грамотности жителей различных стран, социально – экономические процессы, происходящие в мире и в нашей стране, тенденции развития постиндустриального общества, запросы и потребности работодателей актуализируют проблему развития функциональной грамотности российских школьников, создания единой образовательной системы, благоприятных условий, способствующих выпуску высоко грамотных и мотивированных на труд и обучение школьников. Это – основной современный показатель качества образования.

Литература:

1. Развитие функциональной грамотности обучающихся основной школы: методическое пособие для педагогов / Под общей редакцией Л.Ю. Панариной, И.В. Сорокиной, О.А. Смагиной, Е.А. Зайцевой. – Самара: СИПКРО, 2019. – 130 с.
2. Егорова Г.И. Концептуальные основы развития обучающегося школы и вуза для формирования образа жизни, достойной человека. //Воспитание и социализация в современной социокультурной среде: сборник научных статей II Международной научно – практической конференции / Отв. ред. С.В. Кривых, А.Д. Абашина. – СПб.: Изд – во РГПУ им. А.И. Герцена, 2020. – С 33 – 38.
3. Егорова Г.И. Ниязова А.А. Нелинейность как вектор трансформации педагогического образования в условиях северного региона // Современное педагогическое образование: императивы, трансформации, векторы развития: материалы международной научно – практической конференции. – Петропавловск: СКУ им. М. Козыбаева, 2021. – Том 1. – С.22 – 28.
4. Егорова Г.И. Семухин С.П. Дискурс – анализ формирования функциональной грамотности будущих бакалавров в области экологизации профессиональной деятельности // Вестник ТГПУ. – № 5 – 2021г.
5. Кривых С.В. Пространство и среда в образовании. – Saarbrücken, Germany: LAPLAMBERT Academic Publishing Gmb H&Co. KG, 2011. – 77 с.

НОВЫЕ ПОДХОДЫ И СОВРЕМЕННЫЕ ВЗГЛЯДЫ НА ФОРМИРОВАНИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ БУДУЩИХ ВЫПУСКНИКОВ

Егорова Г.И., Ниязова А.А.

(Сургутский государственный педагогический университет)

Обращение педагогов, ученых к научному концепту «функциональная грамотность» как своевременная необходимость в связи с вопросами трансформации, устойчивого развития общества, глобальными изменениями, введением ФГОС нового поколения. Выбор темы статьи обусловлен накопленным опытом, научными исследованиями в вопросах формирования функциональной грамотности будущих бакалавров, магистров.

В статье проанализирована основная цель, которая стоит перед школой в условиях перехода к информационному обществу, – достижение нового качества образования посредством получения выпускником учебного заведения системы универсальных знаний и умений (ключевых компетентностей), позволяющих реализовать себя. Показано, что ценностно – целевая ориентация образования заключается в содействии становлению интегральных личностных характеристик, которые и выступают как непосредственные показатели общего развития человека. Сегодня можно утверждать, что рождается новое направление «Педагогика функциональной грамотности», которую можно рассматривать как самостоятельную область педагогического знания, направленного на формирование личности в условиях образовательной среды с учетом многообразия жизненного пространства современного мира. Предметом исследования такой педагогики выступает функциональная грамотность как основа жизнедеятельности современного человека.

В качестве методологических основ педагогики функциональной грамотности выделим некоторые научные идеи:

- 1) формирование гражданина планеты Земля, способного обеспечивать устойчивое общественное развитие человечества и своей страны;
- 2) построение процесса формирования функциональной грамотности в соответствии с возрастными, индивидуальными особенностями учащихся;
- 3) учащийся становится субъектом своего собственного развития, рассматривается как самоценная личность;
- 4) формирование функциональной грамотности строится через потребности, возможности, интересы и опыт школьников;
- 5) усвоение параметров функциональной грамотности (как системы знаний, умений, навыков) становится важным средством развития способностей и важных личностно – социально значимых качеств. Следует отметить необходимость создания определенной, личностно – значимой культурной среды в учреждении образования и на занятии.

При этом следует сказать об особом ценностном критерии для учителя, который проявляется в умении организовать процесс формирования и развития функциональной грамотности. Раскроем некоторые концептуальные подходы, востребованные для принятия решений с целью формирования функциональной грамотности. Здесь можно назвать наиболее эффективные подходы: конвергентный, коэволюционный, средовой подходы, которые в современном образовании стали широко применяться для решений социальных проблем.

Конвергенция знаний, науки и технологий (CKTS1) выгодна человечеству по целому ряду причин. В некотором смысле конвергенцию может рассматриваться как единая стратегическую задачу, которая при успешном решении может открыть пути решения многих крупных социальноэкономических задач, стоящих перед обществом. Конвергенция обеспечивает получение ценных результатов и интегрированный подход во многих человеческих предприятиях, таких как: улучшение здоровья человека; повышение производительности труда и стимулирование экономического развития; достижение социальной стабильности; расширение человеческих знаний и возможностей для образования. Формирование функциональной грамотности является одной из основных задач развития будущего общества. Без функциональной грамотности нельзя подготовить качественного ни педагога, ни врача. Качественно сформированная функциональная грамотность – это основа поддержания физического здоровья человека. Люди не могут полностью реализовать свой потенциал, если у них присутствуют проблемы с физическим или психическим здоровьем, или они страдают от хронических заболеваний. Конвергентные технологии обладают потенциалом, позволяющим развивать функциональную грамотность для здоровьесбережения, стимулировать его физические силы и увеличивать продолжительности жизни. Для поддержки формирования функциональной грамотности необходимо чаще использовать принцип конвергенции в сфере образования, который предполагает разрабатывать и реализовывать интегрированные системы образования.

Формирование функциональной грамотности невозможно и без смены технологий как в процессе обучения в школе, так и в системах повышения квалификации для возможности получения образования в течение всей жизни. При этом выстраивание программ формирования функциональной грамотности с учетом принципа конвергенции обеспечивает создание таких программ, которые могут опережать время и одновременно быть двигателем творчества и инноваций. Кроме этого, формирование функциональной грамотности предполагает разработку интегрированных программ, с учетом понимания когнитивных процессов познания.

Следующим значимым подходом, востребованным в формировании функциональной грамотности, является коэволюционный подход, предполагающий живое чувственное осмысление социально – экологической проблематики. Значение данного подхода обнаруживается в нескольких аспектах. В познавательном плане он предполагает объединение разнородных наук, в частности на реализацию концепции «производства экосоциального знания на основе взаимодействия социологических, естественных и технических наук» [6].

В методологическом плане коэволюционный подход ориентирует на комплексный подход к решению проблем формирования функциональной грамотности, с учетом развития мировоззренческих позиций, отражающих окружающий мир как целостное, гармоническое единство его компонентов.

Однако процесс реализации коэволюционного подхода сопряжен с рядом и противоречий, и трудностей. Система специальных приемов обеспечивает приобретение такого знания об использовании, природного окружения которое ориентировано на сохранение, улучшение и воспроизводство. Возможность использования коэволюционного подхода реальна в следующих трех сферах: познавательной, объединяющей в единую целостность науку и культуру, к примеру, от биологии к культуре, отношение между которыми называют геннокультурной коэволюцией, преобразовательной, учитывающей интересы взаимодействующих сторон; воспитательной, формирующей гуманное и гармоничное отношение человека к природе.

Другим значимым подходом является средовой подход, который представляет собой основу для специально формируемой среды управления процессом формирования функциональной грамотности. Средовой подход обладает такими базовыми процедурами: средообразование, наполнение ниш, инверсия среды (она направлена на восстановление понимания среды самим учащимся), осреднение, типизация. Система действий со средой в ходе формирования функциональной грамотности должна превращать её в средство комплексного целенаправленного воздействия на личность воспитанника. Среда формирует грамотность каждого учащегося по своему образу и подобию. Среда раскрывает те или иные возможности для развития личности ребенка. Среда представляет возможности событийного статуса: общаться, сотрудничать с другими людьми, сотрудничать с ними, соперничать, сопереживать и т.д., быть соратниками, современниками и т.д.

Среда предоставляет возможности индивидуального развития с учетом потребностей каждого обучающегося. Раскроем особенности структуры функциональной грамотности будущих бакалавров. Структура включает некую базисную грамотность как инвариант и переменную оболочку, включающей в себя когнитивный компонент (прикладные знания), деятельностный компонент (репродуктивные и продуктивные предметные навыки, умения), личностный компонент (личностные качества преподавателя: эмпатия, доброжелательность, справедливость, творчество и др.), а также профессионально – педагогический компонент (профессионально – педагогические умения).

Формирование функциональной грамотности осуществляется согласно технологическим шагам: определение вида функциональной грамотности; выделение ведущей учебной дисциплины, на базе которой формируется функциональная грамотность; наполнение содержанием «минимального поля» функциональной грамотности; выделение темы, раздела учебной программы; подбор учебников, учебных пособий и другого учебного материала; определение наиболее приемлемых способов для развития этого вида функциональной грамотности; оценивание функциональной грамотности студентов на основе выделенных критериев и показателей; оценивание личностных достижений студентов с помощью анкет самооценки, дневника наблюдений, аналитической карты сформированности личностных качеств и т.д.

Данные особенности структуры понятия «функциональная грамотность», теоретико – методологические положения позволили нам разработать дорожную карту взаимодействия на 2021 – 2023 гг. между БУ ВО «Сургутский государственный педагогический университет» с образовательными организациями ХМАО – Югры, в частности с муниципальным автономным общеобразовательным учреждением «Белоярская средняя общеобразовательная школа № 1», Сургутский район. Тема совместной работы «Развитие профессиональной компетентности учителя по формированию функциональной грамотности обучающихся как условия повышения качества образования». Среди значимых мероприятий отметим некоторые.

Семинар 1. «Функциональная грамотность школьников в свете реализации ФГОС», Теория и методология ФГ. Структура понятия, оценка функциональной грамотности в контексте международных исследований международных исследований PISA, PIRLS, TIMSS). Теоретико – методологические положения, обоснование подходов и принципов деятельности по формированию Функциональной грамотности (ФГ). Нормативные документы. Функциональная грамотность в контексте международных исследований (PISA, PIRLS, TIMSS).

Семинар 2. «Опыт международных исследований PISA, TIMSS, PIRLS, Оценка ключевых компетенций, обучающихся». Оценка ФГ. Примеры заданий по формированию функциональной грамотности. Методики оценки.

Семинар – конференция «Функциональная грамотность учителя – вызовы и эффективные практики для жизни в условиях региона». Значимым мероприятием для образовательного учреждения становится неделя функциональной грамотности в ОО.

Семинар – практикум 3. «Технология формирования ФГ в предметной области».

Семинар – практикум 4. «Особенности заданий на формирование ФГ «Технология проектных задач как один из способов формирования ФГ обучающихся».

Семинар – практикум 5. «Представление опыта работы учителей предметников (математика, физика, химия, биология русский язык и т.д.) по формированию ФГ». Разработка программы и организация и проведение семинара – практикума.

Семинар – практикум 6 «Практико – ориентированные задачи жизненных ситуаций в формировании ФГ».

В ходе реализации дорожной карты была востребована дискуссионная площадка «Функциональная грамотность – как императив нового времени», востребована совокупность изданных учебно – методических материалов, в том числе «База тестовых заданий оценки сформированности функциональной грамотности»

Науровнепедагогическогообщества прошло ознакомление педагогической общественности с опытом работы учителей по созданию условий для профессионального и личностного развития педагогов в области функциональной грамотности. При этом учителя указывали на необходимость создания системы психолого – педагогического сопровождения, разработку учебно – методических материалов для учителей, учащихся. Для четкого выстраивания логики работы по формированию функциональной грамотности нами предложен пакет материалов для педагогов, включающий в себя: конструктор функциональной грамотности (ФГ) (виды направлений, этапы формирования); направления, формы, методы эффективного взаимодействия учителей по формированию функциональной грамотности; методику проведения регулярного мониторинга потребностей педагогов и учащихся в области направлений грамотности.

Если учесть уровень конкретного образовательного учреждения, то формирование функциональной грамотности строится с учетом готовности учителя к данной деятельности. Параметры готовности современного учителя к вопросу формирования функциональной грамотности выражены на уровне значений (от 8 до 22%), что доказывает высокую заинтересованность учителей как участников образовательного процесса, но слабую теоретико – практическую подготовку [5]. При этом были выявлены и некоторые трудности в организации процесса формирования функциональной грамотности: диверсификация программ, структуры методической и проектной деятельности учителя. В целом анализ анкетирования учителей показал оптимистический настрой учителей и их готовность формировать функциональную грамотность учащихся.

Литература:

1. Развитие функциональной грамотности обучающихся основной школы: методическое пособие для педагогов / Под общей редакцией Л.Ю. Панариной, И.В. Сорокиной, О.А. Смагиной, Е.А. Зайцевой. – Самара: СИПКРО, 2019. – 130 с.
2. Егорова Г.И. Концептуальные основы развития обучающегося школы и вуза для формирования образа жизни, достойной человека. // Воспитание и социализация в современной социокультурной среде: сборник научных статей II Международной научно – практической конференции / Отв. ред. С.В. Кривых, А.Д. Абашина. – СПб.: Изд – во РГПУ им. А.И. Герцена, 2020. – С 33 – 38.

3. Егорова Г.И., Ниязова А.А. Нелинейность как вектор трансформации педагогического образования в условиях северного региона // Современное педагогическое образование: императивы, трансформации, векторы развития: материалы международной научно – практической конференции. – Петропавловск: СКУ им. М. Козыбаева, 2021. – Том 1. – С.22 – 28.
4. Егорова Г.И., Семухин С.П. Дискурс – анализ формирования функциональной грамотности будущих бакалавров в области экологизации профессиональной деятельности // Вестник ТГПУ. – № 5 – 2021г.
5. Кривых С.В. Пространство и среда в образовании. – Saarbrücken, Germany: LAPLAMBERT Academic Publishing Gmb H&Co. KG, 2011. – 77 с.

УДК 373.21

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ФИНАНСОВОЙ ГРАМОТНОСТИ ДОШКОЛЬНИКОВ

Елеусизова Х.К., Гордиянова Г.В.

(ГККП «Ясли-сад «Петушок»», СКУ им. М.Козыбаева)

В «Концепции повышения финансовой грамотности на 2020 – 2024 гг.», утвержденной постановлением Правительства Республики Казахстан отмечается, что современные вызовы времени ставят перед населением новые задачи, связанные с появлением широкого спектра финансовых услуг и продуктов к решению которых население недостаточно подготовлено [1].

В современной быстро изменяющейся ситуации необходимо развивать умение зарабатывать деньги вместе с развитием предприимчивости, бережливости, умением грамотно распоряжаться и управлять своими финансами. Зачастую возможности людей в принятии правильных решений, связанных с финансовым благополучием, затруднены из-за отсутствия элементарных финансовых знаний и навыков. Как определяют исследователи, финансовая грамотность – это совокупность знаний, навыков и установок в сфере финансового поведения человека, ведущих к улучшению благосостояния и повышению качества жизни; степень, в которой понимаются ключевые финансовые понятия, способность и уверенность в управлении личными финансами через соответствующие краткосрочные решения и долгосрочное финансовое планирование с учётом жизненных событий и изменений экономических условий [2].

Дети и экономика в действительности не так далеки друг от друга, как может показаться на первый взгляд. Современные дети регулярно сталкиваются с деньгами: ходят за покупками в магазин, смотрят рекламу, имеют собственные карманные деньги и таким образом, приобретают начальные экономические знания. Финансовое благополучие детей в будущем и хорошие возможности зависят от грамотного отношения к собственным потребностям, деньгам и умения пользоваться финансовыми продуктами. Наличие вышеназванных умений позволит нынешним дошкольникам в будущем самостоятельно и творчески решать различные жизненные ситуации и выстраивать свою жизнь разумно и организованно. Вместе с тем, обучение финансовой грамотности дошкольников зачастую не входит в содержание образовательных программ и как следствие, мы имеем низкую финансовую грамотность населения.

Вместе с тем, в педагогике существует ряд исследований, посвященных развитию финансовой грамотности дошкольников. Так в исследованиях П.Р. Атутова,

С.Я. Батышева, Ю.К. Васильева, Н.В. Кулаковой, финансовая грамотность является частью трудового воспитания и является необходимым условием гражданской, трудовой и нравственной зрелости формирующейся личности. Однако, такие исследователи как Р.С. Буре, Л.С. Дзинтерс, И.В. Житко, Л.М. Казарян, Л.В. Крайнова, Л.Я. Мусатова, В.Г. Нечаева и др. не рассматривают формирование финансовой грамотности как самостоятельное направление, а считают ее частью трудового, нравственного и идейно-политического воспитания.

Анализ программно-методических документов для дошкольных учреждений, таких как «Экономическое воспитание дошкольников» (автор Курак Е.А.), примерная программа, перспективное планирование, конспекты занятий «Проблемно-игровая технология экономического образования дошкольников» (Смоленцева А.А.), «Знакомим дошкольников с экономикой посредством сказок» показывает, что на данный момент целенаправленная система работы по формированию основ финансовой грамотности не проводится, а имеют место отдельные занятия с детьми, которые проводятся время от времени. Нами была проведена опытно-экспериментальная работа по развитию финансовой грамотности дошкольников в КГУ «Ясли – сад «Петушок»». Опираясь на теоретические исследования [3, 4] и предыдущий педагогический опыт, нами были выделены следующие показатели сформированности финансовой грамотности, представленные в таблице 1.

Таблица 1. Компоненты и показатели финансовой грамотности детей старшего дошкольного возраста

Компоненты	Показатели
Когнитивный	- представления о труде людей разных профессий; - представления об финансовых понятиях; - знание ребенком потребностей семьи; - умение действовать в бытовых ситуациях экономического характера
Поведенческо-деятельностный	- использование финансовых представлений в различных видах деятельности; - взаимодействие со взрослыми и сверстниками в различных видах деятельности; - стремление к сотрудничеству, достижение поставленной цели.
Эмоционально-ценностный	- проявление бережливости, ответственности, хозяйственности; - самооценка эти качеств и оценка их у сверстников.

Высокий уровень развития финансовой грамотности детей характеризуется знанием детьми смысла основных финансово – экономических понятий, интересом к труду людей, знанием различных профессий, в том числе профессий своих родителей и знанием результатов труда. Дети с высоким уровнем развития финансовой грамотности задают множество вопросов по усвоенным знаниям, пытаются найти самостоятельно ответы на них, проявляя инициативу и доводят начатые дела до конца.

Средний уровень развития финансовой грамотности детей отличает наличие представление у детей о финансово – экономических понятиях, хотя их смысл не всегда может быть понятен ребенку; представления о труде и профессиях нечеткие, поверхностные, свою деятельность дети могут организовывать только под руководством взрослого; проявляют большую заботу зачастую только к вещам личного пользования, хотя к другим материальным ценностям относятся добросовестно; время

от времени проявляют активность и упорство на занятиях, полученную работу могут выполнять добросовестно только под руководством взрослого.

При **низком уровне** развития финансовой грамотности смысл финансово – экономических понятий не понятен ребенку; у детей не наблюдается интереса к потребностям семьи, ребенок не интересуется профессиями вообще и профессиями своих родителей; начатое дело не доводят до конца; не заботятся о материальных ценностях личных и общественных; не заинтересованы в выполнении порученных заданий; не проявляют упорства и инициативы при достижении целей.

Для определения уровня развития компонентов финансовой грамотности нами были использованы следующие методы: беседы, наблюдения, анкетирование. На констатирующем этапе опытно-экспериментальной работы нами были получены следующие результаты, представленные в таблицах 2 – 4.

Таблица 2. Уровень развития когнитивного компонента на констатирующем этапе опытно-экспериментальной работы

Уровень развития	%
высокий	25
средний	35
низкий	40

Таблица 3. Уровень развития поведенческо-деятельностного компонента на констатирующем этапе опытно-экспериментальной работы

Уровень развития	%
высокий	22
средний	34
низкий	44

Таблица 4. Уровень развития эмоционально-ценностного компонента на констатирующем этапе опытно-экспериментальной работы

Уровень развития	%
высокий	24
средний	35
низкий	41

Анализ данных таблиц показал, что высокий уровень всех трех компонентов составляет от 22 до 25%, что является недостаточным. Преобладает низкий уровень развития вышеназванных компонентов 40 – 44%. Средний уровень развития компонентов составил 34 – 35%. Данные констатирующего эксперимента показывают, что необходимо создание педагогических условий по развитию финансовой грамотности дошкольников.

Опытно-экспериментальная работа по развитию финансовой грамотности состояла из реализации трех педагогических условий.

Первым педагогическим условием выступили различные виды игр, среди которых были дидактические, сюжетно-ролевые, настольные игры. В играх дети познакомились с понятием «экономика», ролью экономики в жизни человека, с понятиями «экономические ресурсы», «экономический продукт». Среди прочих игр можно выделить игру «Гном Эконом и царица Экономика», при проведении которой

дошкольники с помощью кукол познакомились с понятиями «товар», «ресурсы», «потребности».

Вторым педагогическим условием выступило чтение художественной литературы, просмотр мультфильмов, пословиц и поговорок с экономическим содержанием. Художественные произведения, отобранные для чтения с детьми способствовали формированию у дошкольников нравственных ценностей, уважительного отношения к труду, воспитанию таких качеств как аккуратность, бережливость. Нами были отобраны произведения наиболее ценные по экономическому содержанию и вместе с тем формирующие нравственные ценности у дошкольников. К таким произведениям мы отнесли сказки К.И.Чуковского «Телефон» и Пушкина «Сказка о рыбаке и рыбке», раскрывающие потребности человека; сказка «Каша из топора» послужила началом разговора с детьми о жадности; сказки «Теремок», «Петушок и Бобовое зернышко» стали основой разговора о труде.

Третьим педагогическим условием выступило знакомство дошкольников с профессиями с этой целью нами были проведены беседы о профессиях, продемонстрированы презентации о представителях различных профессий, проведены экскурсии на отдельные предприятия с целью ознакомления детей с профессиями. С детьми читали книги, помогающие разобраться в мире профессий, среди которых энциклопедия С. Гордиенко «Большая книга профессий», Э. Успенский «25 профессий Маши Филипенко», С. Тойвонен «Какие бывают профессии» и др. Чтение вышеперечисленных произведений стало основой для знакомства дошкольников с миром профессий. На контрольном этапе опытно - экспериментальной работы нами были получены следующие результаты.

Таблица 5. Динамика уровня развития когнитивного компонента

Уровень развития %	констатирующий этап	контрольный этап
высокий	25	45
средний	35	38
низкий	40	17

Таблица 6 – Динамика уровня развития поведенческо-деятельностного компонента

Уровень развития %	констатирующий этап	контрольный этап
высокий	22	43
средний	34	40
низкий	44	17

Таблица 7 – Динамика уровня развития эмоционально – ценностного компонента

Уровень развития %	констатирующий этап	контрольный этап
высокий	24	35
средний	35	45
низкий	41	20

Анализ данных таблиц 5 – 7 показал, что высокий уровень развития компонентов финансовой грамотности увеличился на 11 – 21%. Средний уровень показателей

финансовой грамотности вырос на 3 – 10%, низкий снизился на 21 – 30%. Полученные результаты свидетельствуют об эффективности педагогических условий развития финансовой грамотности.

Литература:

1. Концепция повышения финансовой грамотности на 2020–2024 годы. Утверждена постановлением Правительства Республики Казахстан от 30 мая 2020 года № 338. – Режим доступа: <http://adilet.zan.kz>
2. Белехова Г.В. Оценка финансовой грамотности населения и пути ее повышения / Г.В.Белехова // Проблемы развития территории. – 2012. – № 4(60). – С.96 – 109.
3. Зеленцова А.В. Повышение финансовой грамотности населения. Международный опыт и российская практика / А. В. Зеленцова, Е.А. Блиская, Д.Н. Демидов. – Москва: ЦИПСИР, 2012. – 112 с.
4. Гурниковская Р.Ю. Информационно – образовательная среда общенаучной подготовки студентов гуманитарных специальностей: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Гурниковская Рената Юрьевна. – Ростов н/Д., 2006. – 193 с.
5. Шатова А.Д. Тропинка в экономику. Программа. Методические рекомендации. Конспекты занятий с детьми 5 – 7 лет. – Москва: Вентана – Граф, 2015. – 85 с.

УДК 691.33

КОМПЬЮТЕРНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ

Елисева И.А.

(Орский гуманитарно – технологический институт (филиал) ОГУ)

Современный мир отличается постоянными достижениями в разных сферах высоких технологий. Высшее образование ставит перед студентами педагогических специальностей высокое требование свободно ориентироваться в мире информационной культуры. С течением времени кардинально изменилась роль педагога, поэтому на выходе из ВУЗа будущие выпускники должны быть готовы принять на себя роль координатора информационного потока в электронной культуре школьников, быть способны отвечать требованиям рынка труда и потребностям инновационной экономики и в части образовательных программ. В связи с вышесказанным, обучающимся высших учебных заведений просто необходимо овладеть новыми компетенциями, современными методиками и формами преподавания, а также новыми образовательными технологиями, чтобы успешно применить свои знания и умения в процессе своей педагогической деятельности.

Постоянно расширяющееся круг общения с представителями других культур, современное общество предъявляет к выпускникам требования, неразрывно связанные с все растущей потребностью в специалистах, способных свободно общаться на иностранных языках. Владение всеми видами речевой деятельности, а именно способностью к иностранному общению, видится в сложившихся условиях острой необходимостью.

Значимость приобретения умения общаться на иностранном языке подтверждается и такими глобальными возможностями, как приобщение к мировой культуре, участие в межкультурном диалоге, активное использование потенциала ресурсов глобальной сети Интернет и многие другие.

В целях организации успешной работы по освоению иноязычным общением разумным будет обратиться к новейшим методикам преподавания иностранных языков.

Бесспорно, одной из ведущих в данном контексте можно назвать методику использования компьютерных информационных технологий в обучении иностранному языку. В последние годы все чаще поднимается вопрос о применении новых информационных технологий в процессе обучения. И это отнюдь не только новые технические средства, но и новейшие формы и методы преподавания, другой подход к самому процессу обучения. Видя основную цель обучения иностранным языкам в формировании и развитии коммуникативной культуры обучающихся, педагог стремится создать условия для практического овладения языком, выбрать такие методы обучения, которые позволили бы каждому обучающемуся проявить свою активность, свое творчество. Педагог должен активизировать познавательную деятельность обучающегося в процессе обучения иностранным языкам.

Новые информационные образовательные технологии становятся частью учебного процесса. Применение компьютерных технологий на уроке иностранного языка – актуальное направление в методике, требующее новых подходов и нестандартных решений. Так, использование компьютерного оборудования в обучении иностранному языку облегчает доступ к информации и помогает сократить время изучения языка. Имея в своем арсенале широкий выбор мультимедийных продуктов, электронных учебников, Web – страниц, содержащих информацию необходимую для изучения иностранного языка, базы данных с упражнениями и тематическими текстами, педагог имеет возможность разнообразить, интенсифицировать процесс обучения.

Компьютерные технологии видятся довольно актуальными и эффективными и в процессе организации активной самостоятельной работы обучающихся, с целью создания условий для их самовыражения и саморазвития. С помощью компьютера моделируются условия коммуникативной деятельности; создаются условия для овладения лексико – грамматическими навыками; увеличивается объем языковой тренировки, индивидуализируется и дифференцируется обучение; повышается мотивация; повышается самооценка учащихся; создается больше возможностей для переноса языкового материала в разные виды речевой деятельности.

Имея ряд преимуществ, а именно сочетание текстовой и аудио или видео информации, запись собственного голоса, исправление ошибок, всевозможные тестирования, компьютер может быть использован в процессе обучения как учебник или любое другое техническое средство обучения.

В целях оптимизации обучения, повышения объективности и эффективности процесса обучения при значительной экономии времени, для коллективной работы и для работы с учебными материалами видится разумным использовать компьютер. Техническая поддержка деятельности преподавателя на примере использования компьютера открывает дальнейшие перспективы в совершенствовании организации процесса обучения. Сейчас в учебном процессе некоторые организационные формы, например, коллективная творческая работа над совместным проектом, не реализуются без применения компьютера.

Современные компьютерные средства, помимо разработки электронных и печатных учебных материалов, создают возможность самим преподавателем создавать новые электронно – образовательные ресурсы. Таким образом, у педагога появляется возможность усовершенствовать учебные материалы, оперативно контролировать ход учебного процесса, организовывать новые формы обучения.

Нелишним отметить, что использование компьютеров не только повышает интерес к учебному процессу и позволяет регулировать степень трудности предъявленных учебных задач и поощрения верных решений, но также создает возможность полностью устранить одну из важных причин негативного отношения к

учебе – непонимание изучаемого материала или пробелы в знаниях, которые способствуют неуспеху обучающегося. Использование многообразия справочных, учебных пособий, энциклопедий и словарей, дающих ответ по заданной тематике в пределах нескольких секунд, видится необычайно удобным, рациональным и эффективным в процессе обучения, дающим возможность довести решение задачи до конца, опираясь на электронные источники и потратив на это минимум времени.

Компьютерные технологии и сами компьютеры сегодня претерпевают существенный прогресс в развитии. Это так же сказывается на процессе обучения иностранным языкам и приводит к его изменению. Все более уместным становится применение компьютера на занятиях по иностранным языкам исходя из специфики самого предмета. Главным компонентом, составляющим содержание обучения иностранному языку, является овладение обучающимися разными видами речевой деятельности чтению, говорению, письму и аудированию.

Так, в процессе аудирования каждому обучающемуся предоставляется возможность услышать иноязычную речь. При обучении говорению каждый обучающийся может произносить фразы на английском языке в микрофон. Компьютерные программы помогают овладеть и таким сложным видом речевой деятельности, как письмо. Диктанты, исправление ошибок в письменных работах, написание эссе, составление докладов – это лишь малая доля того потенциала, который представляют компьютерные программы.

Практика показала, что применение компьютера в учебном процессе носит обучающую функцию, является инструментом, организующими управляющим самостоятельной работой обучаемых, особенно когда выполняются тренировочные упражнения с языком и речевым материалом.

Компьютером создаются оптимальные условия успешного освоения программного материала. Роль компьютера как средства осуществления контроля над деятельностью обучающихся со стороны преподавателя, а также как средства формирующего и совершенствующего самоконтроль трудно переоценить.

Не менее важной особенностью компьютера в процессе обучения и воспитания по иностранному языку выступает то, что он может быть рассмотрен как собеседник обучаемого, таким образом обучающий может работать с ним в коммуникативно – направленном диалоговом режиме и определенным образом восполнять отсутствие естественного коммуниканта.

Литература:

1. Елисеева И.А. Влияние аудирования на формирование коммуникативной компетенции // Балтийский гуманитарный журнал. – № 3, 2018. Стр. 35 – 37. ISSN 2311 – 0066
2. Кочмар О.Н. Применение компьютерных технологий при обучении иностранному языку // Вестник науки Сибири. – 2012. – №5(6). – С.33. 9.
3. Курилова С.Ю. Народное образование. Педагогика // Научные проблемы гуманитарных исследований. – 2009. – № 11. – С.23 – 27.

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ

ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМДАРЫ САЛАСЫНДАҒЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ БІЛІМ SCIENCE AND EDUCATION IN THE FIELD OF PEDAGOGICAL SCIENCES НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ В ОБЛАСТИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ НАУК

Dossumova M.M. (<i>Secondary School № 2, Petropavlovsk</i>) Teaching critical thinking: a 21st century skill.....	3
Imanov A.K., Shitov A.S. (<i>NKU named after M. Kozybaev</i>) Features of social education of the individual.....	7
Khasanova A.Zh. (<i>Ural humanitarian college</i>) Ibray altynsarins writing activity is connected with the great historical.....	11
Kuzmenko D.Y., Shitov A.S., Isatayev E.B. (<i>SKU them. M. Kozybaeva</i>) Psychological research in the process of training swimmers.....	14
Lapteva I.V., Forsh L.N. (<i>NKU named after M. Kozybaev, Incomplete secondary school No. 31</i>) The development of creative abilities in older preschoolers in the process of experimenting with paper.....	18
Rysev I.A., Imanov A.K. (<i>North Kazakhstan University named after M. Kozybayev</i>) On the question of the professional activity of a physical education teacher.....	22
Алтаева З.Ж., Абдиходжаева Н.Б. (<i>Қ. Мұхамеджанов атындағы №1 мектеп – гимназиясы</i>) ХХІ ғасыр педагогі: кәсіби дамудың жаңа мүмкіндіктері.....	25
Асылбекова Т.А., Мурзалинова А.Ж. (<i>М. Қозыбаев атындағы СҚУ</i>) Студенттердің жоғарғы мектепте оқуға ынтасын қалыптастырудың психологиялық – педагогикалық шарттары.....	29
Байназарова Т.Б., Зенова А.А. (<i>Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті</i>) Мектеп жасына дейінгі балалардың әр түрлі жас кезеңінде адамгершілік сезімдердің қалыптасуының педагогикалық – психологиялық негіздері.....	33
Баубаева А.У., Кабденова А.К. (<i>М. Қозыбаев атындағы СҚУ</i>) Мектепке дейінгі балалардың халық ауыз әдебиеті үлгілері арқылы ауызша сөйлеу тілдерін дамыту.....	41
Берлан Ж., Рахимжанова А.М. (<i>«Семей қаласының Шәкәрім атындағы Университеті» КеАҚ Қазақстан, Семей қ.</i>) Жоғары сынып оқушылығының салауатты өмір салтын ұстану жағдайы.....	47
Бисембаева Н.А., Демиденко Р.Н. (<i>Павлодар педагогикалық университеті</i>) Тұлғаның жауапкершілігі және өзін – өзі реттеу мәселесі.....	49
Гоненко С. В., Шитов А.А., Мульдинова Э.С. (<i>М. Қозыбаев атындағы СҚУ</i>) Оқу процесінің құрылымдық бөлігі ретінде студент жастарды психологиялық даярлау.....	52
Дюсембекова С.М. (<i>КМҚК «Бизнес және сервис колледжі» (Семей қ., Қазақстан)</i>) Жаңартылған білім беру оқытудың мазмұндық аспектілері және дидактикалық мүмкіндіктері.....	54
Ерменбаева А. Ә. (<i>Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қаласы</i>) Ересек жас топ балаларының таңымдық қызығушылығы дамуының ерекшеліктері.....	59
Жакипова А.С. (<i>Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы</i>) Қазіргі қазақ тіліндегі лексиканы зерттеудегі негізгі мақсаттар мен міндеттер.....	66
Жанабаев Д.К., Абдиқаримова А.О., Смолькина Т.П. (<i>«№9 Лицейі» КММ Теміртау қ. Қазақстан Республикасы</i>), (<i>Максим Танка атындағы Беларусь мемлекеттік педагогикалық университеті, Минск қ. Беларусь Республикасы</i>) Мұғалімнің кәсіби дамуы және өзін – өзі тәрбиелеу.....	69

Жиенбаева С.Н. (<i>Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті</i>), Ерменбаева А. Ә. (<i>Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті</i>) Ересек жас топ балаларының танымдық қызығушылығы дамуының ерекшеліктері.....	71
Жумадуллаева¹ А.А., Сегізбаева² А.Ә. (¹ <i>МКТУ им. Х.А. Ясауи, </i> ² <i>Қ.А. Ясауи атындағы ХҚТУ</i>) Мектеп жасына дейінгі баланың танымдық белсенділігін дидактикалық ойындар арқылы қалыптастыру.....	79
Зубайраева З.А., Завотхан Р. (<i>А.Мырзахметов атындағы Көкшетау Университеті. (Қазақстан, Көкшетау қ.)</i>) Бейнелеу өнері сабағында пәндерді кіріктірудің педагогикалық ерекшеліктері.....	83
Зубайраева З.А., Қожабеков Е.Б. (<i>Абай Мырзахметов атындағы Көкшетау Университеті (Қазақстан, Көкшетау қ.)</i>) Жасөспірімдерді болашақ отбасылық өмірге дайындаудың педагогикалық – психологиялық мәселелері.....	86
Зубайраева З.А., Жусупова А. (<i>А. Мырзахметов атындағы Көкшетау Университеті (Қазақстан, Көкшетау қ.)</i>) Бастауыш сынып оқушыларының ақыл – ойын дамытуда халықтық педагогика элементтерін пайдалану.....	89
Игентаева Ж.Ә. (<i>М. Қозыбаев атындағы СҚУ</i>) ЖОО – дағы білім алушылардың көшбасшылық қасиеттерін қалыптастыруда психологиялық – педагогикалық қолдау көрсету.....	91
Иманов А.К., Ахметжанов М.С. (<i>М. Қозыбаев атандағы СҚУ</i>) Жеке тұлғаны әлеуметтік тәрбиелеудің заманауи мәселелері.....	96
Калиева Г.Р., Сеңкібаев С.Т. (<i>Абай Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті</i>) Дарынды оқушылармен жұмыс жүргізудің кейбір мәселелері.....	100
Кангужина К.М., Исеков Б.М., Исатаев Е.Б. (<i>М. Қозыбаев атындағы СҚУ</i>) Қазақша күреспен айналысатын жас спортшылардың физикалық дайындығын жетілдірудің кейбір аспектілері.....	105
Қапабаев Б.Ш., Зернов Д.Ю. (<i>М. Қозыбаев атындағы СҚУ</i>) Қазақша күреспен айналысатын спортшылардың дайындау ерекшеліктері.....	109
Кукеева М.К. (<i>М. Әуезов атындағы ОҚМУ</i>) Көрнекті педагог, өлкетанушы, шығыстанушы Е.К. Бетгердің Түркістан өлкесінің библиографиялық қызметіне қосқан үлесі.....	114
Кыпшакбаева С.А. (<i>Ә. Қуатбеков атындағы Халықтар достығы университеті</i>) Жалпы білім беретін мектепке дейінгі мекемелерде денсаулығында зерделік бұзылымдары бар балаларды оқыту мен тәрбиелеудің кейбір мәселелері.....	119
Нұрбек Ханыша, Садықова Р.А. (<i>«Семей қаласының Шәкәрім атындағы Университеті» КеАҚ Қазақстан, Семей қ.)</i> Бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу қабілетін дамыту	121
Рахымбай А.Б., Матаев Б.А. (<i>Павлодар педагогикалық университеті</i>) Студенттердің отбасылық өмірге көзқарастарын қалыптастыру.....	123
Сырым Ә.К., Мейрбекова Г.П. (<i>Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ – түрік университеті, Түркестан қаласы</i>) Мектеп жасына дейінгі балалардың сөздік қорын дамытудағы ертегінің ролі.....	130
Таджибаева Ж.С. (<i>М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қаласы</i>) Қазіргі білім беру жүйесіндегі тәрбие үдерісінің маңызы.....	134
Усеинов Б.М., Темирбулатова Д.Б. (<i>СКУ им М. Козыбаева</i>) Физика сабақтарында оқушылардың өзіндік жұмысын ұйыдастыру мен сын тұрғысынан ойлау дамыту.....	137
Шаймереденова Д.Д., Никибаева А.С. (<i>Петропавл қаласы Химия – биология бағытындағы Назарбаев Зияткерлік мектебі</i>) «Білім беру кинесологиясы» жаттығулар комплексінің оқушылардың есте сақтауы мен зейіндеріне әсер етуі....	143

Алпысбаева М.Б. (<i>СКУ им. М. Козыбаева</i>) Образовательные квесты как социально – педагогическая технология в области педагогических наук.....	148
Балуанов Е.М., Зернов Д.Ю. (<i>СКУ им. М. Козыбаева</i>) Эффективность экспериментальных комплексов метода круговой тренировки реализуемых в учебном процессе для учащихся 7 классов по физической культуре.....	152
Березка В.О., Ботяев С.В., Скворцова Е.П. (<i>СКУ им. М. Козыбаева</i>) Формирование положительной мотивации к занятиям физической культурой у младших школьников.....	159
Буркова М.М., Сбитнева А.Н. (<i>СКУ им. М. Козыбаева</i>) О роли жизненного самоопределения, как основе ценностно – смысловой сферы личности.....	163
Гумель Е.Б., Комкина Т.М., Волчкова Н.И. (<i>СКУ им. М. Козыбаева</i>) Особенности ценностных ориентаций и образа будущего у подростков, воспитывающихся в условиях полной и неполной семьи.....	167
Дзекалюк М.И. (<i>СКУ им. М. Козыбаева</i>), Гирц В.С. (<i>КППК №1 г. Петропавловск, Казахстан</i>) Организация коррекционно – развивающей работы с детьми раннего возраста в условиях кабинета психолога – педагогической коррекции.....	171
Дмитриев П.С., Шмырёва О.С., Фомин И.А. (<i>СКУ им. М. Козыбаева</i>) Краеведение один из принципов непрерывного экологического образования.....	177
Дюсембекова К.С., Чемоданова Г.И. (<i>СКУ им. М. Козыбаева</i>) Исследование показателей жизнестойкости в аспекте конкурентоспособности будущих специалистов.....	181
Дятлова В.Р. (<i>Ставропольский государственный педагогический институт (г. Ставрополь, Россия)</i>) Возрастные особенности проявления девиации в подростковой среде.....	185
Егорова Г.И., Асямолова К.С. (<i>Сургутский государственный педагогический университет</i>) Воспитательная система школы как средство формирования глобальных компетенций учащихся теоретико – методологический аспект.....	189
Егорова Г.И., Маринова А.А. (<i>Сургутский государственный педагогический университет</i>) Система работы общеобразовательных организаций Сургутского района Ханты – Мансийского автономного округа – Югры по повышению уровня развития функциональной грамотности обучающихся от теории к практике.....	193
Егорова Г.И., Ниязова А.А. (<i>Сургутский государственный педагогический университет</i>) Новые подходы и современные взгляды на формирование функциональной грамотности будущих выпускников.....	198
Елеусизова Х.К., Гордиянова Г.В. (<i>ГККП «Ясли – сад «Петушок»», СКУ им. М. Козыбаева</i>) Педагогические условия формирования финансовой грамотности дошкольников.....	202
Елисеева И.А. (<i>Орский гуманитарно – технологический институт (филиал) ОГУ</i>) Компьютерные технологии в обучении иностранным языком.....	206

**«Қозыбаев оқулары – 2021: білім мен ғылымды дамытудағы
жаңа көзқарастар мен тәсілдер» атты халықаралық ғылыми-
тәжірибелік конференцияның
МАТЕРИАЛДАРЫ**

(12 қараша)

МАТЕРИАЛЫ

**международной научно-практической конференции
«Козыбаевские чтения - 2021: Новые подходы и современные
взгляды на развитие образования и науки»**

(12 ноября)

VIII

ISBN 978-601-223-477-0

9 786012 234770